

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΒΡΑΧΝΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΑΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΨΩ, ΜΑΧΗΣ

ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΘΕΟΔΩΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΔΙΑ ΤΗΝ Β' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

Ενεγκθη κατά την υπ' αριθ. 40120 της 25 'Οκτωβρίου 1918
κοινοποίησιν του Υπουργείου της Παιδείας

Ἐκδοσις τρίτη

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΑΘΗΝΑΣΙΟΥ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ

Ὀδὸς Ζήνωνος 2

1919

500
2
200
200

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΒΡΑΧΝΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΨΩ, ΜΑΧΗΣ

ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΔΙΑ ΤΗΝ Β' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

Ἐνεκρίθη κατὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 40120 τῆς 25 Ὀκτωβρίου 1918
κοινοποιήσων τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας

Γεωργίου (19)

*ἡ μοναχία
ἔχει*

Ἔκδοσις τρίτη

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΑΘΗΝΑΣΙΟΥ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ

Ὀδὸς Ζήνωνος 2

1919

17120

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εν Ἀθήναις τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1918

Τμήμα Γ'

Αριθ. πρωτοκόλλου 40120

Δενάκη Ζαίμα

Δενάκη Ζ. Ζαίμα

ΒΑΣΙΛΕΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἡρὸς

Τὸν κ. Νικ. Βραχὼν

Συγγραφεὴ διδακτικῶν βιβλίων

Γνωστὸν ποιῶμεν ὑμῖν ὅτι δι' ἡμετέρας πράξεως τῇ 7 τοῦ ἱσταμένου μηνὸς ἐκδοθείσης καὶ τῇ 18 τοῦ αὐτοῦ καταχωρισθεί-
σεις ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 75 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνή-
σεως ἐνεκρίθη ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1918—1919 καὶ ἐφεξῆς
τὸ ἐν χειρογράφῳ πρὸς κρίσιν ὑποβληθὲν ὑφ' ὑμῶν βιβλίον «Ἐλ-
ληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία» διὰ τὴν Β' τάξιν τῶν Γυμνασίων
καὶ τὰς ἀντιστοίχους τάξεις τῶν λοιπῶν σχολείων τῆς μέσης
ἐκπαιδεύσεως.

Ὁ ὑπουργὸς
ΔΗΜ. ΔΙΓΚΑΣ

Π. Ζαγανιάρης

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουν ἐνταῦθα τὴν ὑπογραφήν μου.

Μ. Βραχὼν

ΜΑΓΙΚΗ
ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΑ ΕΝ ΕΥΡΩΠΗ· ΑΣΙΑ· ΚΑΙ ΑΦΡΙΚΗ· ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΡΙΖΟΝΤΑ ΚΡΑΤΗ
ΜΕΧΡΙ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ Γ' ΠΡΟ ΧΡΙΣΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ

§ 1. Ἐπακολουθήματα τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης.

Εἰς τὴν ἐν Ἰψῷ μάχην (301 π. Χ.) ἐνίκηθη καὶ ἐφρονεύθη ὁ ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἰσχυρότατος Ἀντίγονος, ὅστις διενόηθη καὶ ἐπεχείρησε νὰ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του ἀπάσας τὰς χώρας τὰς ἀποτελοῦσας τὸ ἀχανὲς κράτος τοῦ Μακεδόνα κατακτητοῦ. Οἱ νικηταὶ τοῦ Ἀντιγόνου Σέλευκος, βασιλεὺς τῆς Βαβυλωνίας, Λυσίμαχος, βασιλεὺς τῆς Θράκης, καὶ Κάσσανδρος, βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἀμέσως μετὰ τὴν νίκην προσέβησαν εἰς τὴν διανομὴν τῶν χωρῶν τοῦ Ἀντιγόνου· καὶ ὁ μὲν Σέλευκος ἔλαβε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος, ἧτοι ἅπασαν τὴν Συρίαν καὶ τὰ δυτικώτερα μέρη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (τὰς πέραν τοῦ Ταύρου χώρας), ὁ δὲ Λυσίμαχος ἔλαβε τὰ ἀνατολικώτερα μέρη τῆς χερσονήσου ταύτης, ἧτοι τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου χώρας. Ὁ Κάσσανδρος ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῶν χωρῶν του δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἐπέκτασιν τινα ἐν Ἀσίᾳ. Διὰ τοῦτο ἐδόθη εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Πλείσταρχον ἡ Κιλικία. Ὁ Πτολεμαῖος, βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, συνεμάχει μετὰ τῶν νικητῶν τοῦ Ἀντιγόνου, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν μετέσχε τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης, οὐδὲν ἔλαβεν ἐκ τῆς διανομῆς.

Διὰ τῆς ἐν Ἰψῷ μάχης ἀποσυνετέθη καὶ διεμελίσθη ὀρίστικῶς τὸ κράτος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Οἱ μεταξὺ τῶν διαδόχων ἀγῶνες, οἵτινες ἤρχισαν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπέβλεπον κυρίως εἰς ἓνα σκοπόν, εἰς τὴν ὑπὸ ἑνὸς ἐκ

τῶν διαδόχων κατάληψιν τῆς ὅλης κληρονομίας τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ. Ἡ ἐν Ἴψῳ μάχη ἐπήνεγκε τὴν ἐριστικὴν ἐγκατάληψιν τῆς ἰδέας ἐνὸς ἐνιαίου μακεδονικοῦ καὶ ἀσιατικοῦ κράτους. Εἰς τὸ ἐξῆς ὑπάρχουν τέσσαρα ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων βασίλεια, τὸ συριακὸν τοῦ Σελεύκου, τὸ αἰγυπτιακὸν τοῦ Πτολεμαίου, τὸ θρακικὸν τοῦ Λυσιμάχου, καὶ τὸ μακεδονικὸν τοῦ Κασσάνδρου, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε μὲν διάκεινται πολεμίως πρὸς ἀλλήλα, ἄλλοτε δὲ συνδέονται διὰ κοινῶν συμφερόντων.

§ 2. Οἱ διάδοχοι καὶ ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητής.

Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, ὅστις ἥρωϊκῶς ἠγωνίσθη μετὰ τοῦ πατρὸς του ἐν Ἴψῳ, ἀπεσώθη εἰς Ἐφέσον μετὰ τῶν λειψάνων τῆς ἠττημένης στρατιᾶς. Ἐκ τῆς Ἐφέσου διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐλπίζων ἐν τῇ παρουσίᾳ ἀτυχία του νὰ εὕρῃ ὑποστήριξιν παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις. Ἀλλὰ πρεσβεΐα τῶν Ἀθηναίων ἀπήντησεν αὐτὸν κατὰ τὰς Κυκλάδας καὶ τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ δῆμος ἐψήφισεν νὰ μὴ δεχθῆ κανένα ἐκ τῶν βασιλέων. Ὁ Δημήτριος ὠργίσθη διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν Ἀθηναίων, διότι ἄλλοτε εἶχεν εὐεργετήσῃ αὐτοὺς ἀποκαταστήσας ἐν Ἀθήναις τὸ ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου καταλυθὲν δημοκρατικὸν πολίτευμα. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος κατεῖχεν εἰσέτι πόλεις τινὰς τῆς Πελοποννήσου καὶ μάλιστα τὴν ἀξιόλογον Κόρινθον ὡς καὶ τὰ Μέγαρα· κατεῖχε καὶ τὰς Κυκλάδας καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ λιμένας τινάς, ὡσαύτως τὴν Τύρον, τὴν Σιδῶνα καὶ τὴν Κύπρον· ἐπὶ πλεόν δὲ εἶχε καὶ μέγαν στόλον. Ὡς ἐκ τούτου ἐξηκολούθει νὰ θαλασσοκρατῆ καὶ ἀπέβη πάλιν φοβερός εἰς τοὺς ἀντιπάλους του. Στραφεὶς δὲ πρὸς βορρᾶν ἐλεηλάτησεν ἀκωλύτως τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Προποντίδος, χώρας ἀνηκούσας εἰς τὸν Λυσιμάχον, καὶ ἔλαβε παμπληθῆ λάφυρα.

Ὁ Λυσιμάχος ἀπ' ἐνὸς μὲν πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ Δημητρίου, ἀπ' ἑτέρου δὲ φοβούμενος μήπως ὁ Σέλευκος ἐπιχειρήσῃ νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ χώρας του, προέτεινε συμμαχίαν εἰς τὸν Πτολεμαῖον. Ὁ Πτολεμαῖος ἐδέχθη προθύμως τὴν προταθεῖσαν συμμαχίαν, διότι καὶ κατὰ τοῦ Σελεύκου ἦτο δυσηρεστημένος ὡς μὴ παραχωροῦντος εἰς αὐτὸν τὴν Κοίλην Συρίαν.

τὴν ὅποιαν ἐθεώρει ὡς ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἀρχῆς του, καὶ κατὰ τῆς θαλασσοκρατίας τοῦ Δημητρίου ἐδυσανασχέτει, ἔνεκα τῆς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ τὴν τόσον ποθητὴν εἰς αὐτὸν Κύπρον. Συνεμάχησε λοιπὸν ὁ Πτολεμαῖος μετὰ τοῦ Λυσιμάχου καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἀρσινόην. Ἄλλ' ἡ συμμαχία αὕτη ἀνησούχησε τὸν Σέλευκον καὶ παρώρμησεν αὐτὸν νὰ συνδεθῇ μετὰ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ καὶ νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν νεαρὰν θυγατέρα ἐκείνου Στρατονίκην. Ὁ Δημήτριος ἐπλευσε μεθ' ὄλου τοῦ στόλου του εἰς Συρίαν καὶ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ συριακοῦ βασιλείου, τελέσθησαν πανηγυρικῶς οἱ γάμοι τοῦ Σελεύκου μετὰ τῆς Στρατονίκης.

Ἄλλ' αἱ τοιαῦται ἐπιγαμίαι, γενόμεναι διὰ πολιτικούς λόγους, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συντελέσουν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς φιλίας τῶν δι' ἀγχιστείας συνδεομένων. Πρῶτος δὲ ὁ Πτολεμαῖος ὡς ἔμαθε τὸν σύνδεσμον Σελεύκου καὶ Δημητρίου ἔσπευσε νὰ συμφιλιωθῇ πρὸς τὸν Δημήτριον, ἔδωκε δὲ εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν θυγατέρα του Πτολεμαΐδα καὶ πιθανῶς τὸν ἀνεγνώρισε βασιλέα Κύπρου, Φοινίκης καὶ Κιλικίας, τὴν ὅποιαν ὁ Δημήτριος ἐν τῇ μεταξὺ εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ τοῦ Πλειστάρχου.

§ 3. Κατακτήσεις τοῦ Δημητρίου ἐν Ἑλλάδι. — Διάλυσις τοῦ ἐν Ἀσίᾳ κράτους αὐτοῦ.

Ὁ Δημήτριος ἠσθάνετο ὅτι τὸ ἐν Ἀσίᾳ κράτος του δὲν εἶχεν ἀσφαλεῖς βάσεις. Ἡ Κιλικία καὶ ἡ Φοινίκη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνουν ἐπὶ μακρὸν κεχωρισμένα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σελεύκου, τὴν δὲ Κύπρον ἐπωφθαλμία πάντοτε ὁ Πτολεμαῖος. Τούτου ἔνεκα ὁ Δημήτριος ἐστράφη πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐπιθυμῶν νὰ προσοικειωθῇ τὴν χώραν ταύτην. Ἐλαβε δὲ ὡς πρόφασιν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κασσάνδρου εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπῆλθε κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ὅπου ὁ δεηματογωγὸς Λαχάρης κατὰ παρακίνησιν τοῦ Κασσάνδρου εἶχε σφετερισθῆ τὴν τυραννικὴν ἀρχήν. Ὁ Λαχάρης ἠθέλησε νὰ ὑπερασπισθῆ τὰς Ἀθήνας κατὰ τοῦ Δημητρίου καὶ ἀφῆρσε μάλιστα ἀπὸ τοῦ ἀγάλματος τῆς Πολιοῦχου Ἀθηναῖς τοῦ Φειδίου τὸν χρυσόν,

οστις ἦτο περιαιρετός. Ἄλλ' ὁ Δημήτριος πολιορκήσας στενώ-
 τατα τὰς Ἀθήνας ἠνάγκασεν αὐτὰς διὰ τῆς πείνης νὰ παραδο-
 θοῦν· προσηρέχθη ὅμως ἐπιεικῶς, καὶ εἰς τὴν λιμοκτονοῦσαν
 πόλιν ἐδώρησεν ἑκατὸν χιλιάδας μεδίμνους σίτου. Οἱ Ἀθηναῖοι
 ἔξαλλοι ἐκ τῆς χαρᾶς ἐδώρησαν εἰς τὸν Δημήτριον τὴν Μουνι-
 χίαν καὶ τὸν Πειραιᾶ, ὅπου οὗτος ἐγκατέστησε φρουράς του.

Μετὰ ταῦτα ὁ Δημήτριος ἐπεχείρησε νὰ κατακτήσῃ τὴν
 Σπάρτην. Κατατροπώσας δὲ τοὺς Λακεδαιμονίους ἐν τῇ κοιλάδι
 τοῦ Εὐρώτα προέβη ἔπειτα εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς τετειχισμέ-
 νης ἤδη Σπάρτης. Ἄλλὰ τότε ἐκλήθη εἰς βοήθειαν ἐκ τῆς
 Μακεδονίας. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ
 ὁ Λυσίμαχος συμμαχήσαντες ἐκ νέου ἀφῆρσαν ἀπὸ τοῦ Δημη-
 τρίου ὁ μὲν πρῶτος τὴν Κύπρον, ὁ δὲ δεῦτερος τὴν Κιλικίαν
 καὶ τὴν Φοινίκην, καὶ ὁ τρίτος τὰς κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν
 παραλίους κτήσεις αὐτοῦ.

§ 4. Ὁ Δημήτριος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. — Συνασπισμὸς
 κατὰ τοῦ Δημητρίου καὶ θάνατος αὐτοῦ.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Κάσσανδρος ἀπέθανεν, οἱ δὲ
 δύο υἱοὶ αὐτοῦ Ἀντίπατρος καὶ Ἀλέξανδρος ἤριζον περὶ τοῦ
 θρόνου. Ὁ Ἀντίπατρος ἐδολοφόνησε τὴν μητέρα του Θεσσαλο-
 νίκην ὡς εὐνοοῦσαν δῆθεν τὸν ἕτερον υἱὸν τῆς ἐξεγείρας δὲ
 καθ' ἑαυτοῦ τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν ἐπὶ τῷ φοβερῷ ἀνοσιουργ-
 γήματι κατέφυγε πρὸς τὸν πενθερόν του Λυσίμαχον. Ὁ Ἀλέ-
 ξανδρος, φοβηθεὶς μήπως ὁ φυγὰς ἀδελφός του ἐπανέλθῃ διὰ
 τῆς βοήθειας τοῦ πενθεροῦ του, ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ Δη-
 μητρίου καὶ τοῦ Πύρρου, βασιλέως τῆς Ἠπείρου. Ἀμφότεροι
 ἔσπευσαν νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειαν. Ἄλλ' ὁ μητροκτόνος Ἀντί-
 πατρος φωραθεὶς ὅτι ἐπεβούλευε τὴν ζωὴν τοῦ πενθεροῦ του
 ἐφονεύθη ὑπ' αὐτοῦ.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπαλλαγείς τοῦ ἀδελφοῦ του ἠθέλησε ν' ἀπο-
 μακρύνῃ τοὺς ξένους ἐπικούρους. Καὶ πρὸς μὲν τὸν Πύρρον
 συνεβιάσθη παραχωρήσας εἰς αὐτὸν τμημὰ τι τῆς Μακεδονίας,
 τοῦ δὲ Δημητρίου διενεχθήν ν' ἀπαλλαγῇ διὰ δολοφονίας. Ἄλλ'
 ὁ Δημήτριος μαθὼν τὴν ἐπιβολὴν τοῦ μοχθηροῦ νεανίου προ-

λαβὼν ἐφόνευσεν αὐτὸν κατὰ τινα συνέντευξιν ἐν Λαρίσῃ. Οἱ Μακεδόνες τότε μετέστησαν πρὸς τὸν Δημήτριον καὶ ἀνηγόρευσαν αὐτὸν βασιλέα, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ Δημητρίου, ἡ χρηστή Φίλα, ἦτο ἀδελφὴ τοῦ Κασσάνδρου.

Ὁ Δημήτριος ὅμως δὲν ἤρκετο εἰς τὸ νέον κράτος του. Καὶ ὑπέταξε μὲν τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν πλὴν τῆς Λακεδαιμόνος καὶ τῆς Αἰτωλίας, ἀλλὰ καθ' ὅλου περιεφρόνει τὴν Μακεδονίαν καὶ πρὸς τοὺς ὑπηκόους του ἐφέρετο ἀλαζονικῶς καὶ τυραννικῶς. Ὁνειροπόλει, ὡς ὁ πατήρ του, τὴν κατάληψιν τῆς ὅλης κληρονομίας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, παρεσκευάζε δὲ στόλον καὶ στρατὸν μέγαν, ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ Ἀσιανὸν κράτος τοῦ πατρὸς του, καὶ πρὸς τοῦτο κατέθλιβε διὰ βαρυτάτης φορολογίας Μακεδόνας καὶ Ἑλληνας.

Οἱ τρεῖς βασιλεῖς, Πτολεμαῖος Σέλευκος καὶ Λυσίμαχος, μαθόντες τὰς μεγάλας παρασκευὰς τοῦ Δημητρίου συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ, παρέλαβον δὲ ὡς σύμμαχον καὶ τὸν νεαρὸν τῆς Ἡπείρου βασιλέα Πύρρον, καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Μακεδονίαν ὃ μὲν Λυσίμαχος ἀπὸ βορρᾶ, ὃ δὲ Πύρρος ἀπὸ δυσμῶν, ἐν ᾧ ὁ Πτολεμαῖος ἐπεμφε τὸν στόλον του εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος. Ὅτε ἐπλησίασαν οἱ ἐχθροί, οἱ Μακεδόνες στρατιῶται ἠῤτομόλησαν πρὸς τὸν Πύρρον, οὔτινος ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ προσήνεια ἐγοήτευεν. Ὁ Δημήτριος ἐγκαταλελειμμένος ὑπὸ πάντων κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ δὲ σύζυγός του Φίλα, ἡ τσακίς ὑπ' αὐτοῦ περιυβρισθεῖσα, μὴ ἀνεχομένη τὴν καταισχύνην τοῦ ἀνδρός τῆς ἠῤτοκτόνησεν. Ὁ Λυσίμαχος καὶ ὁ Πύρρος διένειμαν πρὸς ἀλλήλους τότε τὴν Μακεδονίαν.

Ὁ Δημήτριος, ἀφήσας τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις του εἰς τὸν ἕκ τῆς Φίλας υἱὸν του Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν, αὐτὸς μετ' ὀλίγων χιλιάδων ἀνδρῶν κατέφυγεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐκεῖ ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὰς χώρας τὰς ἀνηκούσας εἰς τὸν Λυσίμαχον, ἀλλὰ νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀγαθοκλέους, υἱοῦ τοῦ Λυσιμάχου, ἀπεσύρθη εἰς τὰ ὄρη τῆς Κιλικίας. Μετὰ ἑπολλὰς δὲ καὶ ματαίας περιπλανήσεις παρεδόθη εἰς τὸν γαμβρὸν του Σέλευκον καὶ ἐνεκλείσθη εἰς τοὺς κήπους τῆς Ἀπαμείας, ὅπου μετὰ τρία ἔτη ἀπέθανε.

§ 5. Τὸ Θρακικὸν βασιλεῖον ἐπὶ Λυσιμάχου.—
Τὸ τέλος τῶν διαδόχων.

Ὁ Λυσιμάχος εἶχεν ἀσφαλίσαι τὴν ἐν Θράκῃ ἀρχὴν του καὶ διὰ συνετῆς πολιτείας εἶχεν ἐπεκτείνει τὴν ἐξουσίαν του πέραν τοῦ Αἴμου καὶ μέχρι τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τοῦ Πόντου. Εἶχε κτίσει τὴν πρωτεύουσάν του Λυσιμάχειαν ἐπὶ τοῦ λαίμου τῆς θρακικῆς χερσονήσου καὶ τοιοιτοτρόπως ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ κράτος του ἀπὸ νότου. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Δημητρίου ἀπὸ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου ὁ Λυσιμάχος εἶχε προσποκτήσει ὡς προείπομεν, τὸ ἡμισυ τῆς Μακεδονίας, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀφῆ-
ρεσεν ἀπὸ τοῦ Πύρρου καὶ τὸ ἕτερον ἡμισυ τῆς χώρας ταύτης. Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του ὁ Λυσιμάχος ἐδοκίμασε πολ-
λὰς θλίψεις.

Ἡ τετάρτη σύζυγος αὐτοῦ Ἀρσινόη, θυγάτηρ τοῦ Πτολε-
μαίου, ἐμίσει σφοδρῶς τὸν Ἀγαθοκλέα, υἱὸν τοῦ Λυσιμάχου ἐκ
τοῦ πρώτου γάμου καὶ διάδοχον τοῦ θρόνου, διανοήθη δὲ νὰ κατα-
στήσῃ αὐτὸν ἐκποδῶν. Συμμέτοχον τῶν βδελυρῶν τῆς σχεδίων
προσέλαβε καὶ τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφόν της Πτολεμαίων τὸν Κε-
ραυνόν, ὅστις ἐκδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ἐκ τῆς Αἰγύπτου
εἶχε καταφύγει εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Λυσιμάχου. Ἀμφότεροι λοιπόν,
ἡ Ἀρσινόη καὶ ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός, διέβαλον εἰς τὸν Λυ-
σίμαχον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀγαθοκλέα ὅτι δῆθεν ἐπιβουλεύει τὴν
ζωὴν αὐτοῦ, ὁ δὲ Λυσιμάχος πεισθεὶς παρέδωκε τὸν υἱὸν του εἰς
οἰκτρὸν θάνατον διενεργηθέντα διὰ χειρῶν τοῦ Κεραυνοῦ.

Ὁ θάνατος τοῦ εὐγενοῦς καὶ ἀνδρείου Ἀγαθοκλέους προ-
ξένησε μεγάλην δυσἀρέσκειαν πρὸ πάντων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τὴν
ὁποίαν ἐπὶ μακρὸν εἶχε διοικήσει ὁ Ἀγαθοκλῆς. Ἡ χήρα τοῦ
Ἀγαθοκλέους μετὰ τῶν τέκνων τῆς κατέφυγε πρὸς τὸν Σέλευκον.
ὅστις ἀπὸ καιροῦ ἐμελέτα νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ κράτος του τὰς ἐν
Μικρᾷ Ἀσίᾳ χώρας τοῦ Λυσιμάχου. Ὁ Σέλευκος ἐθεώρησε νῦν
εὐθὺς τὴν περίστασιν καὶ ἐπῆλθε μετὰ μεγάλης δυνάμεως. Ὁ
Λυσιμάχος διαβαίνει εἰς τὴν Ἀσίαν ἵνα ὑπερασπίσῃ τὰς κτήσεις
του. Οἱ δύο ἀντίπαλοι συνητήθησαν ἐν Κύρου πεδίῳ τῆς ἐφ'
Ἑλλην σπόντῳ Φρυγίας, μάχης δὲ γενομένης (281) ἐνίκηθη καὶ

ἐφονεύθη ὁ ὀγδοηκοντοῦτης Λυσιμάχος. Ὁ Σέλευκος, ἀφ' οὗ διερρύθμισε τὰ ἐν Ἀσίᾳ πράγματα, διέβη τὸν Ἑλλάσποντον ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ πορευθῆ διὰ τῆς Θράκης εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ μετὰ πεντηκονταετῆ ἀπουσίαν νὰ στήσῃ τὸν θρόνον τοῦ εἰς τὴν πάτριον γῆν. Ἀλλ' ἐν ᾧ διηυθύνετο πρὸς τὴν Λυσιμάχειαν, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, ἄγων τὸ 72ον ἔτος τῆς ἡλικίας.

Διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ Σελεύκου ἐξέλιπον ἐκ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς οἱ τελευταῖοι τῶν μεγάλων συμπολεμιστῶν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, διότι ὀλίγα ἔτη πρότερον εἶχεν ἀποθάνει καὶ ὁ Πτολεμαῖος τῆς Αἰγύπτου.

§ 6. Ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνὸς βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνὸς ἦτο πρωτότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου Α', ἐπωνομάσθη δὲ Κεραυνὸς διὰ τὸν ὄξυν καὶ βίαιον χαρακτῆρά του. Διὰ τὸν χαρακτῆρά του τοῦτον ἀπεκλείσθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ἀπὸ τῆς διαδοχῆς τοῦ αἰγυπτιακοῦ θρόνου καὶ ἐξεδιώχθη ἐκ τῆς Αἰγύπτου, κατέφυγε δέ, ὡς προείπομεν, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἐπ' ἀδελφῆ γαμβροῦ τοῦ Λυσιμάχου.

Ὁ Πτολεμαῖος Κεραυνὸς μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Σελεύκου ἀναβάς ἐπὶ ἵππου ἔσπευσε εἰς τὴν Λυσιμάχειαν καὶ περιβληθεὶς τὸ διάδημα παρουσιάσθη εἰς τὸ στράτευμα· τὸ δὲ στράτευμα μείναν ἄνευ ἀρχηγοῦ καὶ τεθορυβημένον ἀνεκήρυξε τὸν Κεραυνὸν βασιλέα. Ὁ Κεραυνὸς, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Πύρρου, ἐκστρατεύσαντος κατὰ τῶν Ῥωμαίων εἰς Ἰταλίαν, κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς (280). Θέλων δὲ νὰ στερεώσῃ τὴν ἀρχὴν του ἔπεισε τὴν χήραν τοῦ Λυσιμάχου καὶ ἑτεροθαλῆ ἀδελφὴν του Ἀρσινόην, ἣτις διέμενε ἐν Κασσανδρείᾳ, ὅπως ἔλθῃ εἰς γάμον μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐνόρκῳ ὑποσχέσει ὅτι θὰ συμβασιλεύῃ μετὰ τῶν υἱῶν αὐτῆς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τοῦ γάμου ὁ θηριώδης βασιλεὺς φονεύει τὰ ἀθῶα παιδία εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς των. Ἡ μήτηρ κατάρθωσε νὰ σωθῆ δραπέτευσασα εἰς τὴν νῆσον Σαμοθράκην. Ὁ Κεραυνὸς ἠδύνατο πλέον

να θεωρηῆ ἀσφαλῆ τὸν θρόνον του· ἀλλ' αἴφνης ἐπεφάνη κατ' αὐτοῦ ἀπροσδόκητος καὶ φοβερός πολέμιος, οἱ Γαλάται.

§ 7. *Εἰσβολὴ τῶν Γαλατῶν.* — 'Αντίγονος ὁ Γοναῖς
βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων

Οἱ Γαλάται ἢ Κελτοὶ ἦσαν ἀρχαιότατον ἔθνος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· ἦσαν ὑψηλοὶ καὶ εὐπαγεῖς τὸ σῶμα, ἔφερον βαρέα ξίφη καὶ εἰς τοὺς πολέμους ἐπιτίθεντο κατὰ τῶν ἐχθρῶν μετ' ἀκαθέκτου ὀρμῆς· ἔζων βίον πλάνητα καὶ ἄνευ νόμων, μόνον δ' ἐν πολέμῳ ἀνεγνώριζον στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς. Ἀπὸ τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς παρὰ τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὸν Δούναβιν χώρας.

Ἐν ἔτει 280 πολυάριθμα στίφη Γαλατῶν ὑπὸ τὸν Βόλγιον ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ διήρπασαν τὰ πάντα. Ὁ Κεραυνὸς καταφρονήσας πλέον τοῦ δέοντος τοὺς βαρβάρους τούτους ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν ἀγερώχως, ἀλλ' ἐνίκηθη καὶ ἐφονεύθη μετὰ τοῦ πλείστου τῆς στρατιᾶς του. Τοὺς Γαλάτας κατώρθωσε νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Μακεδονίας ὁ εὐπατρίδης Μακεδὼν Σωσθένης. Οἱ Μακεδόνες εὐγνωμονοῦντες προσήνεγκαν εἰς τὸν Σωσθένην τὸ στέμμα, ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη, προτιμήσας νὰ ἑνομάζηται στρατηγὸς τῶν Μακεδόνων.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος πολυαριθμότερα στίφη Γαλατῶν, περὶ τὰς διακοσίας χιλιάδας ἐνόπλων, μετὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν ὑπὸ τὸν Βρέννον εἰσέβαλον εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀποκρουσθέντες δὲ ὑπὸ τοῦ Σωσθένους ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου ἦνωσε τοὺς Ἕλληνας καὶ πάντες πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων, ὑπὸ τὸν Ἀθηναῖον στρατηγὸν Κάλλιπον καταλαβόντες τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν ἀπέκρουσαν τοὺς Γαλάτας. Ἄλλ' οἱ Ἡρακλεῶται καὶ οἱ Αἰνιᾶνες θέλοντες ν' ἀπαλλαγοῦν τῶν βαρβάρων ὑπέδειξαν εἰς τὸν Βρέννον τὴν ἀτραπὸν, διὰ τῆς ὁποίας πρὸ διακοσίων ἐτῶν ὁ Ἐφιάλτης εἶχεν ὀδηγήσει τοὺς Πέρσας. Ὁ Βρέννος τότε ὑπερκάμφας τὸ στενὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Φωκίδα καὶ διηυθύνθη πρὸς τοὺς Δελφούς, ὅπου ἤλπιζε νὰ εὕρῃ μεγάλους θησαυρούς. Ἄλλ' ἐνταῦθα οἱ Γαλάται περιπεσόντες εἰς ὀρεινὸν πόλεμον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχουν τοῦ σκοποῦ. Τε-

τρακισχίλιοι δὲ Φωκεῖς, μετὰ τῶν ἑποίων ἠνώθησαν καὶ ἱκανοὶ Λοκροὶ ἐξ Ἀμφίσης, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Γαλατῶν καὶ προξένησαν εἰς αὐτοὺς μεγάλας ζημίας. Οἱ Γαλάται, ἀφ' οὗ εἶδον πίπτοντα καὶ τὸν ἀρχηγόν των, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν γαλατικῶν λειψάνων ἔφθασεν εἰς Θράκην καὶ ἐκεῖ ἔδρυσαν τὸ κράτος τῆς Τύλης ἐκατέρωθεν τοῦ Ἀΐμου. Μέγα δ' ἐπίσης μέρος διέβη εἰς τὴν Ἀσίαν προσκληθὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Βιθυνίας Νικομήδους πολεμοῦντος κατὰ τῶν γειτόνων του. Κατόπιν οἱ εἰς τὴν Ἀσίαν διαβάντες Γαλάται ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἀγκυραν χώραν, τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Γαλατίαν, καὶ ἐμάστιζον τὰ περίξ ἑλληνικὰ κράτη.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωσθένους ἐπεκράτει ἐν Μακεδονίᾳ ἀναρχία. Τέτε ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, υἱὸς Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ὅστις ἤρχε πόλεων τινων ἐν Ἑλλάδι, κατέπλευσε μετὰ στόλου εἰς τὴν Λυσιμάχειαν τῆς Θράκης Μισθώσας δὲ γαλατικόν τι σίφος καὶ ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐπικρατοῦσης ἀναρχίας ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ τὸν μακεδονικὸν θρόνον (277).

§ 8. Ὁ Πύρρος καὶ τὸ βασίλειον τῆς Ἡπείρου.

Ὁ Πύρρος ἦτο υἱὸς τοῦ Αἰακίδου, βασιλέως τῆς Ἡπείρου καὶ ἀδελφοῦ τῆς μητρὸς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου Ὀλυμπιάδος. Μετὰ πολλὰς περιπετείας καταλαβὼν τὸν πατρικὸν θρόνον καὶ στερεωθεὶς ἐν αὐτῷ ἐπεχείρησε μακροὺς πολέμους, διὰ τῶν ἑποίων ἠῦρνε καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον τὰ ὅρια τοῦ ἠπειρωτικοῦ βασιλείου, περιοριζομένου κατ' ἀρχὰς εἰς μόνην τὴν Μολοσσίδα, ἐκαλλώπισε δὲ τὴν παρὰ τὸν Ἀραχθὸν πρωτεύουσαν Ἀμβρακίαν. Ὁ Πύρρος ἦτο ὁ ἀνδρειότατος τῶν συγχρόνων βασιλέων, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγαθώτατος. Οἱ ὑπήκοοί του τὸν ἐλάτρευον καὶ διὰ τὰ πολεμικά του κατορθώματα τὸν προσηγόρευον Ἀετόν.

Ἄλλ' ὁ Πύρρος ἦτο καὶ εἰς ἄκρον φιλόδοξος καὶ ῥιψοκίνδυνος, ἐστερεῖτο δὲ καὶ πολιτικῶν προτερημάτων, διὰ τῶν ἑποίων κυρίως παγιοῦνται αἱ ἡγεμονίαι. Ὡς θὰ ἴδωμεν ἀλλαχοῦ, ἐπεχείρησε τολμηροτάτην ἐκστρατείαν εἰς Ἰταλίαν κατὰ τῶν Ῥω-

μαίων, ἣτις ἀπέτυχε τελείως. Ἐπανελθὼν ἐξ Ἰταλίας εἰς Ἡπειρον ἐτράπη εἰς νέας ἀκάρπους ἐπιχειρήσεις. Ἐστράτευσε κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ καὶ νικήσας αὐτὸν ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς Μακεδονίας. Ἐν ᾧ δὲ ἠδύνατο νὰ περιβληθῇ τὸ μακεδονικὸν στέμμα, τὸ ἀνήσυχον πνεῦμά του τὸν ὤθησε πρὸς κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου. Προβαίνει νικητὴς μέχρι τῆς Σπάρτης, ἀλλ' ἀποκρούεται ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν· μαθὼν δὲ ὅτι ἐπέρχεται κατ' αὐτοῦ ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἀνέξευξε καὶ ἦλθεν εἰς Ἄργος. Ἐκεῖ εὐρίσκειται ἀντιμέτωπος πρὸς τὸν καταφθάσαντα Γονατᾶν. Εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως συγκροτεῖται μάχη καὶ ὁ Πύρρος φονεύεται διὰ κεραμίδος, τὴν ὁποῖαν ἔρριψε κατ' αὐτοῦ ἀπὸ τινος στέγης γυνὴ Ἀργεῖα. Μετὰ τὸν Πύρρον παρῆλθε καὶ ἡ ἀκμὴ τοῦ ἠπειρωτικοῦ βασιλείου, ὁ δὲ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἐγκάτε-στάθη ὀριστικῶς ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΤΑ ΕΝ ΑΣΙΑ· ΚΑΙ ΑΦΡΙΚῃ· ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΖΟΝΤΑ ΚΡΑΤΗ

§ 9. Τὸ συριακὸν βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν.

Ὁ ἐνδοξος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου στρατηγὸς Σέλευκος, ὁ ἐπικαλούμενος Νικάτωρ ὡς ὁ κυρίως νικητὴς τοῦ Ἀντιγόνου ἐν Ἴψῳ, ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐν Συρίᾳ δυναστείας τῶν Σελευκιδῶν. Οὗτος ἐξέτεινε τὰ ὄρια τοῦ κράτους του ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Ἰαξάρτου. Διέδωκεν εἰς τὸ ἀχανὲς κράτος του τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ πρὸς τοῦτο ἔκτισε πολλὰς πόλεις, αἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔφερον τὰ ὀνόματα τοῦ πατρὸς, τῆς μητρὸς καὶ τῶν συζύγων τοῦ Σελεύκου, Ἀντιόχειαι, Λαοδίκειαι, Στρατονίκειαι, Ἀπάμειαι. Ἐπιφανέσταται ἐκ τῶν πόλεων τούτων ἀπέβησαν ἡ παρὰ τὸν Τίγρητα, πλησίον τῆς Βαβυλῶνος, Σελεύχεια εἰς λίαν ἐπίκαιρον θέσιν ἐν σχήματι ἀετοῦ ἀναπετονούοντος, τὰς πτέρυγας, καὶ ἡ παρὰ τὸν Ὀρόντην Ἀντιόχεια, Πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου κατ' ἀρχὰς ἦτο ἡ Σελεύχεια. Ὁ Σέλευκος ἔπραξε πολλὰ ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου, ἰδίᾳ δὲ ἐπεμελήθη καὶ αὐτὸς καὶ οἱ διάδοχοί του

της μεγάλης ἐμπορικῆς ὁδοῦ της ἀγούσης ἀπὸ τῆς βορείου Ἰνδικῆς εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον. Ἡ Σελεύκεια κατέστη σημαντικώτατον κέντρον ἐμπορίου.

Τὸ βασίλειον τοῦ Σελεύκου εἶχε τεραστίαν ἔκτασιν καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ χωρῶν καὶ λαῶν ἀνομοίων. Οἱ λαοὶ οὗτοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συγχωνευθοῦν εἰς ἓν ἔθνος. Διὰ τοῦτο αἱ δυσκολίαι εἰς τὴν διοίκησιν ἦσαν μεγάλαι. Ἐκάστη ἐπαρχία ἔζη χωριστὰ ἀπὸ τῆς ἄλλης. Ὁ μόνος δεσμὸς τῶν ἐπαρχιῶν ἦτο ὁ στρατός, ὅστις ἀπετελεῖτο ἐκ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων καὶ ἐκ πολλῶν ἐπίσης Ἀσιανῶν, διότι οἱ Ἕλληνες δὲν ἐπήρκουν διὰ τὴν στρατολογίαν. Ὁ Σέλευκος διετήρησε τὸ κυβερνητικὸν σύστημα τῶν βασιλείων τῆς Περσίας. Ἐκάστη ἐπαρχία διηκείτο ὑπὸ σατράπου. Ἀλλ' αἱ σατραπείαι τοῦ συριακοῦ βασιλείου ἦσαν πολὺ μικρότεραι τῶν σατραπειῶν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἀνήρχοντο εἰς 72. Μόνη ἡ Συρία ἀπετέλει ὅκτιω σατραπείας.

Ζῶν ἀκόμη ὁ Σέλευκος παρεχώρησεν εἰς τὸν υἱόν του Ἀντίοχον τὰς πρὸς δυσμὰς τοῦ Τίγρητος σατραπείας. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ὠμίλουν σχεδὸν πάντες τὴν αὐτὴν γλῶσσαν τὴν καλουμένην συριακὴν. Μεταξὺ τῶν κατοίκων ἦσαν καὶ πλείστοι Ἕλληνες. Ὁ Ἀντίοχος γενόμενος βασιλεὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του κατέστησε τὰς χώρας ταύτας κέντρον τοῦ βασιλείου του. Ἐγκατέλιπε τὴν παρὰ τὸν Τίγρητα Σελεύκειαν καὶ μετέφερε τὴν ἔδραν του εἰς τὴν παρὰ τὸν ποταμὸν Ὀρόντην Ἀντιόχειαν, ἣτις ἔκτοτε παρέμεινεν ὡς πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Οἱ Σελευκίδαι ἐβασίλευσαν δύο καὶ ἡμισὺν αἰῶνας. Ἀλλὰ τὸ μέγα συριακὸν κράτος ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἰδρυτοῦ του. Πᾶσαι αἱ ἐπαρχίαι, αἱ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρητος, κατοικούμεναι ὑπὸ λαῶν οἵτινες διετήρησαν τὴν περσικὴν θρησκείαν, ἀπεσπάρθησαν ἀπὸ τοῦ συριακοῦ κράτους καὶ ἀπετέλεσαν ἀνεξάρτητα βασίλεια, τὸ τῆς Βακτριακῆς καὶ τὸ τῆς Παρθίας. Ὁσαύτως καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀπεσπάρθησαν αἱ χώραι τῆς Καππαδοκίας, τῆς Βιθυνίας καὶ τοῦ Περγάμου καὶ ἀπετέλεσαν ἴδια βασίλεια.

Καὶ προσεπάθησε μὲν ὁ Ἀντίοχος Γ' (222—187) ν' ἀνορ-

θώση τὸ συριακὸν κράτος, ἀλλὰ περιπλακείς εἰς πολέμους πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς πάσας τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐντεῦθεν τοῦ Ταύρου χώρας του. Ἐπὶ τέλους τὸ συριακὸν κράτος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Συρίαν καὶ τὸ 64 π. Χ. περιήλθεν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

§. 10 *Τὸ βασίλειον τοῦ Περγάμου*

Τὸ κράτος τοῦ Περγάμου ἰδρύθη τῷ 281 ὑπὸ τοῦ Φιλεταίρου, στρατηγοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Λυσιμάχου. Καθ' ὃν χρόνον ἐπολέμει πρὸς τὸν Σέλευκον ὁ Λυσιμάχος μετέφερε τὸ βασιλικὸν του ταμεῖον εἰς τὸ Πέργαμον, φρούριον ὀχυρὸν τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Μυσίας, φύλακα δὲ τοῦ ταμείου καὶ φρούραρχον τοῦ Περγάμου ἐγκατέστησε τὸν στρατηγὸν Φιλέταιρον. Ἄλλ' ὅτε ὁ Φιλέταιρος εἶδεν ὅτι ἡ νίκη ἔκλινε πρὸς τὸν Σέλευκον, ἀπέστη πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Συρίας. Ἐπειτα δὲ ὠφελούμενος ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν, αἵτινες ἐπῆλθον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Σελευκιδῶν, ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον, συνάμα δὲ κατέλαβε πολλὰς παραλίους πόλεις. Τὰς κτήσεις ταύτας ἐπεξέτεινεν ἀκόμη περισσότερον ὁ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Εὐμένης Α'.

Τὸν Εὐμένην Α' διεδέχθη ὁ ἐξάδελφός του Ἄτταλος Α' (241—197), ὅστις πρῶτος προσέλαβε τὴν προσωνομίαν βασιλέως. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Εὐμένης Β', Ἄτταλος Β' καὶ Ἄτταλος Γ' ἔγιναν σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολέμους αὐτῶν, τὸ Περγαμῆνόν βασίλειον ἐπροστατεύθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἔγινε τὸ ἰσχυρότατον τῶν ἐν Ἀσίᾳ κρατῶν περιλαβὸν πλὴν τῆς Μυσίας τὴν Φρυγίαν, τὴν Λυδίαν καὶ ἄλλας χώρας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἄττάλου Γ' περιήλθεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους κληροδοτηθὲν εἰς αὐτοὺς διὰ διαθήκης ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου βασιλέως.

§ 11 *Τὰ βασίλεια τῆς Βακτριανῆς καὶ τῆς Παρθίας.*

Τὸ κράτος τοῦ Σελεύκου, ὡς γνωρίζομεν, κατ' ἀρχὰς περιελάμβανεν ὅλον τὸ ἀχανὲς ὀροπέδιον τοῦ Ἰρὰν μέχρι τῶν ὀρέων τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῶν ἐρήμων τῆς λίμνης Ἀράλης. Ἄλλ' εἰς

τὰς ἀπομεμακρυσμένας χώρας οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν πολλοὶ καὶ ὀλίγαι πόλεις εἶχον ἰδρυθῆ ἐκεῖ. Οἱ λαοὶ τοῦ Ἰράν Πέρσαι, Μηδοὶ, Βάκτριοι, διετήρησαν τὴν παλαιὰν αὐτῶν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσάν των καὶ οἱ σατράπαι ἐπωφελήθησαν ἐκ τῶν περισπασμῶν τῶν Σελευκιδῶν, ἵνα καταστοῦν ἀνεξάρτητοι. Ἐπὶ Ἀντιόχου Β' ὁ σατράπης τῆς Βακτριανῆς Ἕλληνας Διόδωτος ἀποστατήσας ἵδρυσεν ἴδιον ἀνεξάρτητον βασίλειον (254), τὸ ὅποιον ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἀπέβη ἰσχυρότατον καὶ ἀνῆλθεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Οἱ Ἕλληνες βασιλεῖς αὐτοῦ ἐξέτειναν τὰ ὄρια μέχρι τῆς Ἰνδικῆς καὶ αὐτῆς τῆς Σινικῆς καὶ προήγαγον εἰς τὰς διαφοροὺς αὐτοῦ χώρας τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμὸν. Ἐπίσημος τοῦ κράτους γλῶσσα ἦτο ἡ ἐλληνικὴ. Ἀπὸ τῆς 2ας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ Βακτριανοῦ βασιλείου, τὸ ὅποιον κατὰ μικρὸν ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Σάκκας, φυλὴν τουρανικὴν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν Σακκῶν βασιλείων ἐξηκολούθησεν ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ἕλληνιστὶ ἐπέγραφον οὗτοι ἐπὶ τῶν νομισμᾶ των τὰ ὀνόματά των καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Θεῶν.

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βακτριανῆς, περὶ τὸ 250 εἰς Σκύθης, ὀνόματι Ἀρσάκης, ἔφθασε μετὰ στίφους νομάδων ἱππέων, πιθανῶς ἐκ τῶν ἐρήμων τοῦ Τουρκεστάν, καὶ ἐκίνησεν εἰς ἐπανάστασιν τὴν Παρθίαν, κειμένην πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης· ἵδρυσεν δὲ βασίλειον, τοῦ ὁποῦ προτεύουσα κατ' ἀρχὰς ἦτο ἡ Ἐκατόμυλος ἐν Παρθία. Εἰς τὸ παρθικὸν βασίλειον περιελήφθησαν μετ' ὀλίγον οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Μηδοὶ καὶ κατόπιν ἡ Ἀσσυρία καὶ ἡ Βαβυλωνία. Οἱ βασιλεῖς αὐτοῦ μετέφερον τότε τὴν ἔδραν των εἰς τὴν Κτησιφῶντα, πλησίον τῆς Βαβυλώνος. Τὸ βασίλειον ὁμῶς διετήρησε τὸ ὄνομα «βασίλειον τῶν Πάρθων». Καὶ παρέμειναν μὲν οἱ Πάρθοι νομάδες ὡς ἦσαν καὶ πρότερον, ἀλλ' οἱ Ἀρσακίδαι βασιλεῖς ὑπεστήριξαν πολὺ τὸν ἐλληνισμὸν καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Περσίᾳ.

Οἱ Πάρθοι ὑπῆρξαν λαὸς πολεμικός, διεξήγαγον μακροὺς πολέμους κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἐμάχοντο δὲ ἔφιπποι ῥίπτοντες βέλη καὶ φεύγοντες ἐν καλπασμῷ εὐθὺς ὡς ὑπεχώρουν. Τὸ παρθιον βέλος κατέστη παροιμιῶδες.

§ 12. Τὰ κράτη τῆς Βιθυνίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας.

Ἡ Βιθυνία εἶχε κατακτηθῆ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ὁ ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ἐγγώριος κληρονομικὸς αὐτῆς σατράπης ὀνόματι Βίας ἀντεστάθῃ καταφυγὼν εἰς τὰ ὄρη. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ζιποίτης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου κατέλαβεν ἐκ νέου τὴν χώραν καὶ διετήρησε τὴν ἀνεξαρτησίαν. Ὅτε δὲ ὁ Λυσίμαχος κατέστρεψε τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βιθυνίας Ἀστακὸν, ὁ Ζιποίτης ἔκτισεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς νέαν πρωτεύουσαν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασεν ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦ Νικομήδους Νικομήδειαν καὶ σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου κατέκτισε δι' Ἑλλήνων. Ἐντεῦθεν αὐτὴ καὶ κυβέρνησις τῶν βασιλείων τῆς Βιθυνίας ἀπέβησαν ὅλως ἑλληνικαί, καθ' ἕλλην δὲ τὴν ἀρχαιότητα ἢ Νικομήδεια παρέμεινε μία ἐκ τῶν λαμπροτέρων ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Ἀσίας.

Ἦδη ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ὑφίστατο κατὰ τὸν Πόντον ἀνεξάρτητον βασιλεῖον ὑπὸ ἐγγχωροῦς ἡγεμόνας, οἵτινες ἐκαυχῶντο ὅτι εἶλον τὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ Κύρου, βασιλέως τῶν Περσῶν. Ἡ δυναστεία αὕτη τοῦ Πόντου ἀνέλαβε νέαν ζωὴν ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, μετὰ δὲ τὴν ἐν Ἴψῳ μάχην ὁ Μιθραδάτης Γ' ἀνεγνωρίσθη ὡς κύριος τοῦ Πόντου ὑπὸ τῶν νικητῶν τοῦ Ἀντιγόνου. Οἱ βασιλεῖς τοῦ Πόντου μετεφύτευσαν εἰς τὸ κράτος τῶν τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ δίαιταν. Πολὸν ὅμως συνετέλεσαν εἰς τὸν ἐξελληνισμόν τοῦ Ποντικοῦ βασιλείου αἱ ἀρχαιόταται καὶ ἀξιολογώταται ἑλληνικαὶ πόλεις Ἡράκλεια, Σινώπη, Ἀμισός, Τραπεζοῦς καὶ Κερασσοῦς, αἵτινες προϊόντος χρόνου ὑπετάχθησαν ὑπὸ τῶν βασιλέων τοῦ Πόντου. Ἀφ' ἧς δ' ἐποχῆς ὁ Φαρνάκης Α' κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν μεγάλην καὶ πλουσίαν ἑλληνικὴν πόλιν Σινώπην (183) ἀντὶ τῆς πρόφην μεσογειοῦ Ἀμασείας, τὸ βασιλεῖον τοῦ Πόντου προήχθη εἰς ἰσχυρὰν ναυτικὴν δύναμιν καὶ ἐθαλασσοκράτει ἐν τῇ Εὐξεινῷ πόντῳ.

§ 13. Τὸ βασιλεῖον τῶν Λαγιδῶν ἐν Αἰγύπτῳ.

Ἰδρυτὴς τοῦ βασιλείου τῆς Αἰγύπτου μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὑπῆρξεν ὁ Πτολεμαῖος ὁ υἱὸς τοῦ Λάγου, εἰς ἐκ

τῶν στρατηγῶν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ Πτολεμαῖος Α΄ διεκρίνετο διὰ τὴν λεπτότητα τῶν τρόπων καὶ τὴν σύνεσιν. Διωργάνωσε τὰς πεζικὰς καὶ ναυτικὰς δυνάμεις καὶ ἐξέτεινε τὰ ὄρια τοῦ κράτους διὰ τῆς ὑποταγῆς τῆς Κυρηναϊκῆς, τῆς Κολλας Συρίας καὶ τῆς Κύπρου. Ἐπροστάτευσε καὶ προήγαγε τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ἰδρυσε τὴν περιώνυμον βιβλιοθήκην καὶ τὸ Μουσεῖον, καὶ καθ' ὅλου ἐπεμελήθη νὰ ἐξελληνίσῃ τὴν Αἴγυπτον. Ἐπὶ τῆς νήσου Φάρου, ἧτις συνεδέετο μετὰ τῆς αἰτῆς τῆς Ἀλεξανδρείας διὰ προχώματι 1300 μέτρων καὶ ἐσοχημάτιζε τὸν λιμένα, ἀνήγειρε πύργον ἐκ μαρμάρου φέροντα τὸ ὄνομα τῆς νήσου. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ πύργου ὑπῆρχε λαμπτήρ ἀνημμένος διὰ νὰ φωτίσῃ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος καὶ προφυλάσῃ τοὺς ναυτιλλομένους ἀπὸ τοῦ κινδύνου κατὰ τὰς θυελλώδεις καὶ ἀφεγγεῖς νύκτας. Ὁ Πτολεμαῖος Α΄ ἀποθανὼν ἀφῆκεν εἰς τὸν υἱόν του καὶ διάδοχον Πτολεμαῖον Β΄ τὸν Φιλάδελφον τὸ κράτος πλουσιώτατον καὶ ἰσχυρότατον.

Ὁ Πτολεμαῖος Β΄ (285—247) ἐκλήθη Φιλάδελφος ἕνεκα τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀδελφῆς του Ἀρσινόης. Καὶ δὲν ἦτο μὲν ὁ Φιλάδελφος στρατηγὸς οἷος ὁ πατήρ του, εἶχεν ἔμωι πολιτικὴν σύνεσιν, διὰ τῆς ὁποίας ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν γοητείαν τοῦ κράτους του καὶ νὰ προαγάγῃ αὐτὸ εἰς μᾶλλον ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς. Διὰ τῶν στρατηγῶν του διεξήγαγεν ἐπιτυχεῖς πολέμους κατὰ τῶν Σελευκιδῶν. Διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Τρωγλοδυτικῆς, ἧτοι τῆς δυτικῆς περαλίας τοῦ Ἀραβικοῦ κίλπου, ἠδύνατο νὰ προμηθεύηται πολεμικοὺς ἐλέφαντας, οἷτινες τοῦ ἐχρησίμειυσεν εἰς τοὺς κατὰ τῶν Σελευκιδῶν πολέμους του. Διὰ συνθήκης, τὴν ὁποίαν συνήψε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, ἠνοίχθησαν οἱ ἰταλικοὶ λιμένες εἰς τὸ αἰγυπτιακὸν ἐμπόριον,

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Φιλαδέλφου Πτολεμαῖος Γ΄ ὑπῆρξε βασιλεὺς πολεμικός. Ἐπεχείρησεν οὗτος μακρὰν καὶ τολμηρὰν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Σελεύκου Β΄ τῆς Συρίας, κατέκτησε πλεῖστας αὐτοῦ χώρας καὶ σχεδὸν κατέλυσε τὸ συριακὸν βασίλειον. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς Αἴγυπτον ἐκόμισεν ἀναρίθμητα λάφυρα καὶ πεντακόσια ἐξήκοντα ἀγάλματα Αἰγυπτίων θεῶν, ἅτινα εἶχον ἀφαιρέσει οἱ βασιλεῖς τῶν Περσῶν Καμβύσσης καὶ Δαρεῖος. Διὰ

τοῦτο καὶ ὑπὸ τῶν εὐγνωμονούντων Αἰγυπτίων ὠνομάσθη Εὐεργέτης.

Τὸ βασιλεῖον τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων Πτολεμαίων ἀνήλθεν εἰς τὴν ὑψίστην ἀκμὴν. Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ λαμπρότης αὐτοῦ ἡμιλλᾶτο πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων καὶ πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμῶν. Ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις τῆς Αἰγύπτου ἀνῆρχοντο εἰς 200,000 πεζοὺς, 40,010 ἵππετες, 300 πολεμικοὺς ἐλέφαντας, καὶ 3,500 πολεμικὰ πλοῖα μικρὰ καὶ μεγάλα. Εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον ὑπῆρχεν ἀποταμίευμα 740,000 αἰγυπτιακῶν ταλάντων ἧτοι 29 δισεκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν. Ἐπὶ τοῦ Φιλαδέλφου ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦτο τὸ μέγιστον ἔμπορεῖον τοῦ κόσμου.

Τὸ πολίτευμα τῶν Πτολεμαίων ἦτο τελείως μοναρχικόν. Πᾶσα ἐξουσία ἀπέρρεεν ἐκ τοῦ βασιλέως. Ὁ διοικητικὸς καὶ οἰκονομικὸς ὀργανισμὸς τοῦ κράτους ἦτο σοφώτατος. Οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἐπιέζοντο διόλου. Οἱ Πτολεμαῖοι δὲν ἐπεδίωξαν τὸν ἐξελληνισμόν τῆς Αἰγύπτου διὰ τῆς ἰδρύσεως πόλεων, ὡς ἔπραξαν οἱ Σελευκίδαι εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῆς μίξεως καὶ τῆς συγχωνεύσεως τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ μετὰ τὰς ἕξεις καὶ τὰς παραδόσεις τῶν ἰθαγενῶν. Διὰ τοῦτο ἐσέβοντο τὰ ἔθιμα καὶ τὴν θρησκείαν αὐτῶν, ἔλαβον τοὺς τίτλους τῶν ἀρχαίων Φαραῶ, διετήρησαν τοὺς ἀρχαίους νόμους, τὰς ἱεροτελεστίας καὶ τὴν διαίρεσιν τῆς χώρας εἰς νομοῦς. Ὁ στρατὸς ἀποτελούμενος ἐξ Ἑλλήνων παρέμενε εἰς τὰς μεγάλας πόλεις ὡς φρουρὰ καὶ εἰς τὰς παραμεθορίους φυλακὰς. Ἑλληνες ὑπῆρχον μόνον εἰς τὰς πόλεις, εἰς δὲ τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ χωρία οἱ κάτοικοι ἦσαν ἔθιοι Αἰγύπτιοι. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ δύο λαοὶ ἤρχισαν νὰ συμφιλιώνωνται. Ἑλληνέες τινες ἔμαθον τὴν αἰγυπτιακὴν γλῶσσαν. Καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἤρχισαν νὰ μαθαίνουν τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ οὕτω ἠδύναντο νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν. Ὁ Πτολεμαῖος Α' ἐπεδίωξε πρὸ πάντων τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο θρησκειῶν. Δι' ὃ καὶ ἀνήγειρε μεγαλοπρεπέστατον ναὸν εἰς τὸν Αἰγύπτιον θεὸν Σέραπιν ἢ Ὅσιριν, τὸ καλούμενον Σεράπειον. Εἰς τὸ Σεράπειον ἀπὸ κοινοῦ ἐλατρεύοντο

Ἡ Σέραπις μετὰ τῆς συζύγου τοῦ Ἰσιδος καὶ ὁ Ἑλλην θεὸς Ζεὺς Ἄδης, ὅστις ἐταυτίσθη μὲ τὸν Σέραπιν. Ἀπὸ τοῦ Πτολεμαίου Δ' ἤρχισεν ἡ παρακμὴ τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους, τὸ ὅποιον ἐπὶ τέλους ἐν ἔτει 30 π. Χ. ἐπετάχθη εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

§ 14. *Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι κατὰ τὸν τρίτον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα.*

Διὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ διὰ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία διεδόθη εἰς τὰς ἀπεράντους χώρας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα κατέστη τὸ ὄργανον πάσης διανοητικῆς ἐνεργείας καὶ ἀναπτύξεως καὶ τῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ τῶν, προσλαβοῦσα ὅμως νέους ἰδιωτισμοὺς ἀπέβαλε σὺν τῷ χρόνῳ τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἐξελιχθεῖσα εἰς τὴν κοινὴν καλουμένην *διὰ λεκτόν*. Ἀλλὰ ὁμοῦ μὲ τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν αἱ Ἑλληνες ἀπώλεσαν καὶ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος. Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα κατέπεσαν ἐκ τοῦ ὕψους, εἰς τὸ ὅποιον εἶχον ἀνυψωθῆ κατὰ τοὺς ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου χρόνους. Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἔχασε τὴν προτέραν δημιουργικὴν δύναμιν καὶ περιωρίσθη ἤδη εἰς τὸ νὰ μιμῆται ἀπλῶς καὶ νὰ ἐρμηνεύη τὰ ἐγνωσμένα καὶ εἰς τὸ νὰ μανθάνῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα. Ὅθεν ἡ πολυμαθεῖα ἐνομίσθη ὁ πρῶτος σκοπὸς τῶν γραμμάτων.

Ἡ ἔδρα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν μετέτεθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλη ἡ φιλολογικὴ περίοδος ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ τρίτου μέχρι τῶν μέσων τοῦ δευτέρου αἰῶνος π. Χ. ὠνομάσθη Ἀλεξανδρινὴ φιλολογία. Οἱ τρεῖς πρῶτοι βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος Α', Πτολεμαῖος Β' καὶ Πτολεμαῖος Γ', ὡς προείπομεν, ἐπροστάτευσαν εἰς μέγιστον βαθμὸν τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας· δι' ὃ καὶ πολλοὶ πεπαιδευμένοι κατέφυγον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρῶτος ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς. Τῇ συστάσει τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως ὁ Πτολεμαῖος Α' ἔδρυσεν πλησίον τῶν μεγαλοπρεπῶν ἀνακτόρων τοῦ περικαλλῆς καὶ ἀπέραντον οἰκοδόμημα, καλούμενον Μουσεῖον, τὸ ὅποιον, ὡς καὶ τὸ ὄνομά του

δηλοι, ἦτο ἱερὸν ἀφιερωμένον εἰς τὰς Μούσας, θεὰς τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Τὸ Μουσεῖον ἦτο τεράστιον οἰκοδόμημα ἐκ μαρμάρου, περιέχον πολλὰς εὐρυχώρους αἰθούσας, μακρὰς στοὰς καὶ ἐξέδρας. Τὸ Μουσεῖον περιελάμβανε καὶ παραρτήματα ἐπιστημονικά, ὡς βοτανικὸν κήπον, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπῆρχον τὰ φυτὰ ἔλων τῶν χωρῶν, ζωολογικὸν κήπον, ἀστεροσκοπεῖον, ἀνατομείον καὶ ἄλλα, ὥστε τὸ ἔλον καθίδρυμα ἠδύνατο νὰ παραβληθῆ πρὸς τὰ σημερινὰ Πανεπιστήμια καὶ τὰς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν. Μετὰ τοῦ Μουσείου συνείχετο ἡ περιώνυμος βιβλιοθήκη. Ταύτης τὰς ἀρχὰς ἔθεσεν ὁ Πτολεμαῖος Α', συνεπλήρωσε δὲ καὶ ἐτελειοποίησεν ὁ Πτολεμαῖος Β'. Περιελάμβανε δὲ αὕτη ἐπὶ Πτολεμαίου Β' πεντακοσίας χιλιάδας χειρογράφων βιβλίων ὄχι μόνον ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ αἰγυπτιακῶν καὶ χαλδαϊκῶν καὶ ἐβραϊκῶν. Ὡς παράρτημα τῆς βιβλιοθήκης ταύτης ἐχρησίμευε τὸ Σεράπειον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἦσαν ἀποθεθειμένα 42,000 βιβλία. Τὰ βιβλία ἦσαν γεγραμμένα εἰς παπύρους, οἱ ὁποῖοι τυλισσόμενοι εἰς κυλίνδρους ἐφυλάσσοντο ἐντὸς θηκῶν.

Εἰς τὸ Μουσεῖον κατόικον καὶ συνέτρωγον φιλόλογοι ἄνδρες, λαμβάνοντες παρὰ τοῦ βασιλέως ἀξίαν λόγου ἀντιμισθίαν. Ἐνίστατο ὁ βασιλεὺς ἤρχετο καὶ συνέτρωγε μετ' αὐτῶν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἔργον εἶχον νὰ συζητοῦν περὶ διαφόρων ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, συνάμα δὲ νὰ διορθῶνουν, ἐρμηνεύουν καὶ σχολιάζουν τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς. Ὡσαύτως οἱ ἄνδρες οὗτοι μετέφραζον εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὰ ξένα συγγράμματα. Τότε κατ' ἐντολὴν τοῦ Πτολεμαίου Β' ἔγιναν ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μετάφρασις τῶν Ἑβδομήκοντα. Ἐκαμμον διὰ λέξεις καὶ ἐδίδασκον. Οἱ νέοι ἤρχοντο πορ' αὐτοῖς καὶ ἐδίδασκοντο. Λέγεται ὅτι εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὑπῆρχον περίπου 14,000 σπουδασταί. Τὸ Μουσεῖον ὑπῆρξε τὸ πρῶτον ἐπιστημονικὸν ἔδρυμα καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια ἡ ἐπιστημονικὴ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου, ἡ πόλις τῶν λογίων καὶ τῶν σοφῶν.

Ἐπὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων ἔλαβον μεγάλην ἐπίδοσιν αἱ καλούμεναι πραγματικαὶ ἐπιστῆμαι. Νῦν τὸ πρῶτον διεμορ-

(*) Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη ἐκάη τῷ 47 π. χ. ὑπὸ τοῦ Καίσαρος κατὰ τὸν Ἀλεξανδρινὸν αὐτοῦ πόλεμον.

φώθη ἡ γραμματικὴ τέχνη. Ἐπιφανεῖς δὲ γραμματικοὶ καὶ κριτικοὶ, οἵτινες ἐκαθάρισαν τὰ κείμενα τῶν συγγραφέων ἀπὸ τῶν σφαλμάτων καὶ παρεμβολῶν καὶ ἡρμήνευσαν τὰ σκοτεινὰ χωρία, ἦσαν ὁ Ζηνόδοτος, ὁ Καλλίμαχος, ὁ Ἐρατοσθένης, ὁ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, καὶ ὁ Ἀρίσταρχος. Πάντες οὗτοι ἐχρημάτισαν καὶ ἐπιστάται ἤτοι διευθύνται τῆς Ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης. Ὁ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος εἰσήγαγε τὴν τελείαν καὶ ἄνω στιγμὴν καὶ διέκρινε τὰ πνεύματα καὶ τοὺς τόνους. Ὁ Ἀρίσταρχος, ὁ κορυφαῖος τῶν γραμματικῶν, διήρесе τὸν Ὅμηρον εἰς 24 βιβλία. Ὁ Ἐρατοσθένης, ὅστις πρῶτος ἔλαβε τὸ τὸ ὄνομα φιλόλογος, ἦτο ἀνὴρ πολυμαθέστατος ἔχων παντοίας γνώσεις γραμματικὰς, φιλολογικὰς καὶ μαθηματικὰς. Ἠσχολήθη οὗτος πρὸ πάντων εἰς τὴν γεωγραφίαν καὶ πρῶτος συνέγραψεν ἐπιστημονικῶς τὴν φυσικὴν, μαθηματικὴν καὶ πολιτικὴν γεωγραφίαν μετὰ τῆς ἔθνολογίας, ἐστήριξε δὲ τὴν χρονολογίαν ἐπὶ ἐπιστημονικῆς βάσεως.

Κατὰ τοὺς ἀλεξανδριανοὺς χρόνους παρήχθη ἐκ τῶν δημοδῶν ποιμενικῶν ἀσμάτων νέον εἶδος ποιήσεως, τὸ καλούμενον εἰδύλλιον ἢ βουκολικὴ ποίησις, διεμόρφωσε δὲ αὐτὸ ὁ Θεόκριτος ὁ Συρακούσιος, ὅστις ἔζησεν ἐπὶ πολὺ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστήμαι προήχθησαν διὰ τοῦ Εὐκλείδου τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους τοῦ Συρακουσίου, ὅστις ἐκλήθη μ η χ α ν ι κ ὅ ς ἢ δὲ ἀστρονομία προήχθη διὰ τοῦ Ἰππάρχου.

Πρὸς τὴν Ἀλεξανδρείαν ἡμιλλᾶτο ὡς πρὸς τὴν θεραπείαν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν τὸ Πέργαμον, πρωτεύουσα τοῦ Περμαμηνοῦ βασιλείου. Οἱ φιλόμουσοι καὶ φιλόκαλοι βασιλεῖς αὐτοῦ Ἄτταλος Α΄, Εὐμένης Β΄ καὶ Ἄτταλος Β΄ ἐπροστάτευσαν παρὰ πολὺ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας καὶ ἔδρυσαν ἐν Περγάμῳ σχολὰς καὶ βιβλιοθήκην, ἣτις περιελάμβανε διακοσίας χιλιάδας βιβλία. Ὅτε δὲ οἱ Πτολεμαῖοι ἀπηγόρευσαν ἐξ ἀντιζηλίας, ὡς λέγεται, τὴν ἐξαγωγὴν παπύρου ἐκ τῆς Αἰγύπτου, αἱ Περγαμηνοὶ ἐτελειοποίησαν πρὸς γραφὴν τὴν κατασκευὴν τῶν διφθερῶν, δερμάτων κατειργασμένων. Ὄνομάσθησαν δὲ αἱ διφθεραὶ αὗται ἀπὸ τῆς πόλεως Περγάμου π ε ρ γ α μ η ν α ῖ. Κορυ-

φαίος τῶν ἐν Περγάμῃ φιλολόγων ἦτο ὁ Κράτης, ἀντίπαλος τοῦ Ἀριστάρχου. Ὁ Κράτης ἐγένετο ἀρχηγὸς ἰδίας σχολῆς, τῆς ὁποίας οἱ ὄπαδοι ἐκαλοῦντο Κράτειοι. Παραλλήλως δὲ πρὸς τὰς φιλολογικὰς μελέτας ἐν Περγάμῃ ἠσχολοῦντο καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ῥητορικὴν.

Αἱ καλαὶ τέχναι κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινούς χρόνους ἠσχοῦντο καὶ εἰς ἕλλας μὲν πόλεις, πρὸ πάντων δ' ἐν Περγάμῃ καὶ ἐν Ῥόδῳ. Ἐν Περγάμῃ ἐποιήθη ὁ περίφημος μέγας Βωμὸς τοῦ Σωτηρίου Διός, τὸν ὁποῖον ἐπεκόσμηι ζυφοφόρος ἐκτύπων ἀναγλύφων παριστώσα γιγαντομαχίαν. Ἐν Ῥόδῳ ἐποιήθη τὸ περιώνυμον Σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος θνήσκοντος μετὰ τῶν δύο υἱῶν του ἐκ τῶν δηγμάτων τῶν δύο δρακόντων, οἵτινες περιετυλίσσοντο περὶ αὐτούς. Ὡσαύτως ἐποιήθη ὁ περίφημος Κολοσσός, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς ἐν ἓκ τῶν ἑπτὰ θαυμάτων τοῦ κόσμου. Ἦτο δὲ ὁ Κολοσσός χαλκοῦν ἀγαλμα τοῦ Ἥλιου ἑβδομηκοντάπηχες τὸ ὕψος, τὸ ὁποῖον κατέπεσε τῆς 227 π. Χ. ὑπὸ σεισμοῦ καὶ συνετρίβη.

Ἔργα ἀρχιτεκτονικῆς εἶχον νὰ ἐπιδείξουν καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Ἀντιόχεια. Ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ τέχνη κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινούς χρόνους ἐπεκταθεῖσα εἰς ἄλλην σχεδὸν τὴν οἰκουμένην ἀπέβαλε τὸν ἐθνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Δὲν ἐνεψυχούτο πλέον ὑπὸ τοῦ προτέρου ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλὰ γενομένη κοσμοπολιτικὴ ἐσχόπει μόνον νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὰς ἐρέξεις τῶν ἐκάστοτε ἡγεμόνων δι' ἃ ἀπεμακρύνθη τοῦ φυσικοῦ καὶ χαρίεντος καὶ ἔτεινεν εἰς τὴν δημιουργίαν κολοσσιαίων ἔργων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

§ 15. Κατάστασις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον χρόνους.

Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τοὺς μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον χρόνους εὗρίσκετο ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει. Ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶχε καταστῆ

αὕτη διηγεσὶς θέατρον ἔλων τῶν πολέμων τῶν περὶ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου ἀνταγωνιζομένων, οὕσα καὶ αὕτη διηρημένη εἰς δύο ἀντιμαχόμενα μέρη· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἕνεκα τῆς μεγάλης ταύτης ἀνωμαλίας εἰς τὰς περισσοτέρας πόλεις εἶχον ἐγκαθιδρυθῆ τύραννοι. Οἱ τύραννοι οὗτοι ὑποστηριζόμενοι καὶ ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας κατεπίεζον δευνῶς τοὺς ἀρχομένους, ἕνεκα δὲ τούτου πολλοὶ ἔφρουγον τὰς πατρίδας τῶν. Ὅλη λοιπὸν ἡ Ἑλλάς τότε ἦτο πλήρης φυγάδων. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν φυγάδων μὴ ἔχοντες πόρον ζωῆς ἐγίνοντο μισθοφόροι στρατιῶται, ἄλλοι δὲ ἐνούμενοι μὲ τούτους ἐκ τῆς στρατείας ἀπολυομένους μισθοφόρους ἀπετέλουν ληστρικήν συμμορίαν καὶ περιήρχοντο τὴν χώραν χλευάζοντες πᾶσαν τάξιν καὶ πάντα νόμον. Αὐτὴν τὴν εἰκόνα παρουσιάζει ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸν τρίτον π. Χ. αἰῶνα, εἰκόνα γενικῆς παραλυσίας.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, ἀφ' οὗ ἠσφάλισε τὴν ἀρχὴν του, ἐπεχείρησε νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν ἐνεφανίσθησαν δύο συμπολιτεῖαι, ἡ Ἀχαϊκὴ καὶ ἡ Αἰτωλική, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν πρώτη ἐξέδαλε τὸν Ἀντίγονον ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἡ δὲ δευτέρα ἀπέκρουσε πᾶσαν ἐπέμβασιν αὐτοῦ εἰς τὰ πράγματα τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος. Ἡ Αἰτωλικὴ καὶ ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ἦσαν ὁ τελευταῖος σπινθὴρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας. Ὡς δάσιν αἱ συμπολιτεῖαι αὗται εἶχον τὴν ἰσοπολιτείαν καὶ ὡς σκοπὸν τὴν διατήρησιν τῆς αὐτονομίας των. Ἄλλ' ὁ σκοπὸς αὐτῶν δὲν ἐπετεύχθη ὡς θὰ ἴδωμεν καιωτέρω.

§ 16. Αἰτωλικὴ συμπολιτεία.

Οἱ Αἰτωλοὶ ἀνέκαθεν ἦσαν τρῆχεις κατὰ τὰ ἦθη καὶ σχεδὸν ἄρβυροι, μὴ παρακολουθήσαντες τοὺς ἄλλους. Ἐλλήνας εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐξων κατὰ κώμης ἀτειχίστους ἐπλοφοροῦντες καὶ ἐκτρεπόμενοι εἰς ληστείας. Ἐπὶ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ὑπῆρξαν ὀνομαστοί· ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξαν ἀφανεῖς. Ἀνεφάνησαν δὲ πάλιν ἐπὶ τῶν μακεδονικῶν χρόνων καὶ εἰς τὸν Λαμιακὸν πόλεμον συν-

επολέμησαν μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κατὰ τῶν Μακεδόνων. Καί εἶχον μὲν ἀνέκαθεν οἱ Αἰτωλοὶ συμπολιτεῖαν τινά, ἀλλ' ἡ συμπολιτεῖα αὕτη ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ κανονικώτερον τύπον περὶ τὸ 280 π. Χ.

Κατὰ τὸν ὄργανισμὸν τῆς συμπολιτείας ταύτης ἅπαντες οἱ Αἰτωλοὶ πολῖται συνήρχοντο κατ' ἔτος πανηγυρικῶς ἐν Θέρμῳ τῆς Αἰτωλίας εἰς κοινὴν σύνοδον, καλουμένην Παναϊτώλιον. Ἡ σύνοδος αὕτη συνεσκέπτετο καὶ ἀπεράσισε περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων τῆς συμπολιτείας ἤτοι περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης περὶ συμμαχιῶν καὶ τῶν τοιούτων, καὶ ἐξέλεγε τὰς ἐνιαυσίους ἀρχάς, αἰτινες διόφκουν τὰ τῆς συμπολιτείας. Ἦσαν δὲ αἱ ἀρχαὶ αὗται ὁ στρατηγός, ὁ ἱππαρχος, ὁ δημόσιος γραμματεὺς, οἱ ταμίαι καὶ τὸ συμβούλιον, οὗτινος τὰ μέλη ἐκκλοῦντο ἀπόκλητοι. Ἐνίοτε συνήρχοντο καὶ ἕκτακτοι σύνοδοι ἐν Ναυπάκτῳ ἢ ἐν Ὑπάτῃ ἢ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεῖα διὰ τῆς πειθοῦς ἢ διὰ τῆς βίας περιέλαβε καὶ ἄλλας πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ χώρας, ἐπεκταθεῖσα ἀνὰ τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Φωκίαν, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Λοκρίδα καὶ μέχρι Θεσσαλίας καὶ πρὸς δυσμὰς μέχρι Κεφαλληνίας. Ἀλλὰ τὴν μεγάλην δυνάμιν τῆς μετεχειρίσθη μάλλον πρὸς βλάβην τῆς Ἑλλάδος· διότι ἀντὶ ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας νὰ στρέψῃ τὰ ὄπλα κατὰ τῶν Μακεδόνων ἐστρεφεν αὐτὰ ἐξ ἀντιζηλίας κατὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, συμπρίπτουσα ἄλλοτε μὲν μετὰ τῶν Μακεδόνων, ἄλλοτε δὲ μετὰ τῆς Σπάρτης.

§ 17 Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία.

Οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἡρωϊκῆς αὐτῶν βασιλείας ἀπετέλεσαν χαλαρὰν τινὰ συμπολιτεῖαν, ἣτις συνέκειτο ἐκ δώδεκα αὐτονόμων πόλεων· ἀλλ' ἡ συμπολιτεῖα αὕτη ἐπὶ πολλοῦ αἰῶνας ἦτο ἀσθενεστάτη, κατελύθη δ' ἐντελῶς κατὰ τοῦ μακεδονικοῦ χρόνου καὶ ἰδίως μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον καὶ τινες ἐκ τῶν πόλεων αὐτῆς κατελήφθησαν ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν. Ἀλλ' ἀντὶ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης συμπολιτείας προέκυψεν ἀπὸ τοῦ 281 νέα συμπολιτεία, τῆς ὁποίας τὸ πολίτευμα εἶχε

κατὰ τύπους ὁμοιότητα πρὸς τὸ τῆς Αἰτωλικῆς συμπολιτείας. Πρῶται αἱ πόλεις Δύμη, Πάτραι, Τρίταια καὶ Φυραὶ ἐκδιώ-
ξασαι τὰς μακεδονικὰς φρουρὰς καὶ ἀνακτήσασαι τὴν ἐλευθε-
ρίαν των ἔδρυσαν νέαν συμπολιτείαν, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ μικρὸν
προσηλθον καὶ ἄλλαι ἕξ ἀχαικαὶ πόλεις, τὸ Αἶγιον, ἡ Βοῦρα, ἡ
Κερόνεια, ἡ Πελλήνη, ἡ Αἴγειρα καὶ τὸ Λεόντιον.

Τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας προΐσταντο κατ' ἀρχὰς δύο
στρατηγοὶ καὶ εἰς γραμματεῦς, ἀπὸ δὲ τοῦ 253 εἰς μόνον στρα-
τηγὸς· παρὰ δὲ τῷ στρατηγῷ ὑπῆρχε καὶ εἰς ἑπταρχος, εἰς ναύ-
αρχος καὶ συμβούλιον ἐκ δέκα ἀνδρῶν, οἵτινες ἐξεπροσώπων
τὰς δέκα ὁμοσπόνδους πόλεις καὶ ἐκαλοῦντο δημιοῦργοι ἢ
πρόβουλοι. Τὸ δεκατριμελὲς τοῦτο συνέδριον συνεσκέπτετο
καὶ ἀπεφάσιζε περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων τῆς συμπολιτείας,
ἀλλ' οὐδεμίαν ἀπόφασιν αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ, ἐὰν προ-
ηγουμένως δὲν ἐνεκρίνετο ὑπὸ τῆς κοινῆς συνόδου τῶν Ἀχαιῶν.

Ἡ κοινὴ σύνοδος τῶν Ἀχαιῶν συνήρχετο δις τοῦ ἔτους ἐν
Αἶγιῳ, ἐκτάκτως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ἀπεφάσιζε περὶ ὄλων τῶν
μεγάλων ζητημάτων, τὰ ὅποια τὸ δεκατριμελὲς συνέδριον ὑπέ-
βαλλεν εἰς αὐτὴν καὶ τὰ ἑποῖα ἀνεφέροντο εἰς τὰς ἐξωτερικὰς
ὑποθέσεις τῆς συμπολιτείας, οἷον περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης,
περὶ συμμαχιῶν καὶ τῶν τοιούτων· προσέτι δὲ ἡ σύνοδος ἐξέλεγε
καὶ τοὺς ἄρχοντας τῆς συμπολιτείας, οἵτινες ἦσαν ἐνιαυτοῖσι.

Ψυχὴ καὶ δεξιὸς βραχίον τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας ἦτο
ὁ Ἄρατος, ὅστις ἐλευθερώσας τὴν πατρίδα του Σικυῶνα ἀπὸ τοῦ
τυράννου Νικοκλέους προσέθηκεν αὐτὴν εἰς τὴν Ἀχαικὴν συμ-
πολιτείαν. Ὁ Ἄρατος διεκρίνετο διὰ τὰς πολιτικὰς ἀρετὰς του
καὶ διὰ τὴν μεγάλην του δραστηριότητα, ἐκλεγόμενος δ' ἐπὶ
τριακονταετίαν ἀνὰ πᾶν δεύτερον ἔτος στρατηγὸς τῆς Ἀχαικῆς
συμπολιτείας κατώρθωσε νὰ ἐνώσῃ μετ' αὐτῆς τὸ Ἄργος, τὴν
Κόρινθον, τὰ Μέγαρα, τὴν Ἐπίδαυρον καὶ πολλὰς ἄλλας πό-
λεις. Ὁ μέγας σκοπὸς τοῦ Ἀράτου ἦτο νὰ ἐλευθερώσῃ ἅπασαν
τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῶν τυράννων καὶ ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς
ἐπιρροῆς καὶ νὰ ἐνώσῃ τοὺς Πελοποννησίους εἰς ἓν σταθερὸν
καὶ συμπαγὲς πολιτικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον νὰ ἔχῃ ταῦτ' ἀ νόμιμα,
ταῦτα ἤθῃ καὶ ταῦτ' ἀ συμφέροντα. Ἄλλ' ὁ σκοπὸς οὗτος τοῦ
Ἀράτου δὲν ἐπραγματοποιήθη διὰ τοὺς κατωτέρω λόγους.

§ 18. Οι βασιλεῖς τῆς Σπάρτης Ἅγις Α' καὶ Κλεομένης Γ'
— Κλεομενινὸς πόλεμος.

Ἀπὸ τῶν μέσων τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος τὰ πράγματα ἐν Σπάρτῃ ἤρχισαν νὰ φέρωνται ἐπὶ τὸ χειρόν. Ἡ κυριαρχία αὐτῆς εἶχε περιορισθῆ εἰς μόνην τὴν Λακωνικὴν. Τὸ Λυκούργειον πολίτευμα μόνον τοὺς τύπους διετήρησε, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα παρεβιάσθη ἐντελῶς. Ἡ διαίρεσις τῆς γῆς εἰς κλήρους ἀνετράπη, πᾶσαι δὲ αἱ γαῖαι περιήλθον εἰς ὀλίγους, οἱ δὲ περισσότεροι κατετρύχοντο ὑπὸ τῆς πενίας καὶ τῶν χρεῶν. Ἐπὶ πλέον ὁ ἀριθμὸς τῶν Σπαρτιατῶν ἠλαττώθη εἰς ἑπτακοσίους καὶ ἐκ τούτων μόνον ἑκατὸν κατεῖχον τὰς γαῖας. Οἱ ἑκατὸν οὗτοι ἐκυβέρνην τὴν πόλιν καὶ παρ' αὐτοῖς ἐπεκράτει μεγάλη τρυφλότης καὶ ἠθικὴ ἑξαχρείωσις.

Ἐν ἔτει 214 ἔγινε βασιλεὺς ὁ μόλις εἴκοσαετής Ἅγις Δ'. Ὁ Ἅγις λυπούμενος διὰ τὴν νοσηρὰν κατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς Σπάρτης διενόηθη ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἰσότητά τῶν περιουσιῶν καὶ νὰ ἐπικναφέρῃ τὰ ἀρχαῖα ἀπλὰ καὶ αὐστηρὰ ἔθνη. Προέτεινε λοιπὸν τὴν ἀφαιρῆσιν ὄλων τῶν χρεῶν καὶ τὸν ἀναδασμὸν τῆς γῆς, πρῶτος δὲ ἔθηκεν εἰς τὸ μέσον τὴν περιουσίαν τοῦ ἀνερχομένην εἰς ἑξήκοντα τάλαντα. Ἄλλ' οἱ πλοῦσιοι ἔχοντες ὑποστηρικτὴν τὸν ἕτερον βασιλέα Λεωνίδα ἠναντιώθησαν. Ὁ Ἅγις συλλαμβάνεται καὶ ἀπάγεται εἰς τὴν φυλακὴν καὶ ἐκεῖ ἀπαγχονίζεται, μετ' αὐτοῦ δὲ ἀπαγχονίζονται ἡ μήτηρ του καὶ ἡ μάμμη του, αἷτινες προθυμότατα εἶχον συνδράμει τὸν Ἅγιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων του.

Ὁ Λεωνίδας ἐβασίλευεν ἤδη μόνος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐνάρετος χήρα τοῦ Ἁγίδος Ἁγιάτις ἦτο νέα καὶ πλουσιωτάτη, ὁ Λεωνίδας ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ συζευχθῆ τὸν μόλις ἔφηβον υἱὸν τοῦ Κλεομένην. Ἄλλ' ὁ Κλεομένης ἀκούων τὴν μεγαλόφρονα σύζυγόν του ἐμιλοῦσαν συνεχῶς περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν εὐγενῶν σχεδίων τοῦ Ἁγίδος τοσοῦτον ἐνεθουσιάσθη, ὥστε παραλαβὼν τὴν βασιλείαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του τῷ 235 ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὸς τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια τοῦ Ἁγίδος. Βλέπων δὲ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐν Σπάρτῃ ἦτο ἀπλῆ σκιά, ὄλη

δὲ ἡ δύναμις ἦτο εἰς χεῖρας τῶν ἐφόρων, κατενόησεν ὅτι πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων τοῦ ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῆ βίαν. Καὶ πρῶτον ἐξεστράτευσεν εἰς Ἀρκαδίαν καὶ ἐκυρίευσεν τὸ Ἀθήναιον, ἔπειτα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μεγάλης πόλεως. Ὁ Ἄρατος ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ αὐτό, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Κλεομένου. Ἐντεῦθεν ἐξερράγη πόλεμος μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, πόλεμος ὀλέθριος δι' ἀμφοτέρα τὰ μέρη, ὅστις ὠνομάσθη Κλεομενικὸς πόλεμος.

Ἄφ' οὗ ὁ Κλεομένης ἐκυρίευσεν καὶ ἄλλας τινὰς ἀρκαδικὰς πόλεις καὶ ἔγινεν οὕτω πολὺ δημοτικώτερος τῶν ἐφόρων, ἐπιστρέφει εἰς Σπάρτην καὶ διατάσσει νὰ συλλάβουν ἐν καιρῇ νυκτὸς τοὺς ἐφόρους καὶ νὰ φονεύσουν αὐτούς. Τὴν πρῶταν συγκαλεῖ τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν, δικαιολογεῖ τὴν διαγωγὴν τοῦ καὶ ἐξηγεῖ τοὺς σκοποὺς τοῦ. Ἄμέσως λοιπὸν πρῶτος αὐτὸς καὶ ἔπειτα οἱ ὁμοφρονοῦντες φίλοι τοῦ παραχωροῦν τὰς γαίας τῶν. Ἡ χώρα διενεμήθη εἰς κλήρους, τὰ χρέη ἐθεωρήθησαν ὡς ἀποσβεσθέντα καὶ τὰ συσσίτια ἐπανελήφθησαν, ἠϋξήθη δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν διὰ τῆς εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν παραδοχῆς τῶν χρησιωτέρων Περιοίκων.

Εὐθὺς μετὰ ταῦτα ὁ Κλεομένης, θέλων ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν Σπάρτην τὴν ἡγεμονίαν ὅλης τῆς Πελοποννήσου, εἰσέβαλε καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ κατέλαβε τὴν Μαντινείαν, προχωρήσας δὲ πρὸς τὴν Ἀχαΐαν ἐνίκησε κατὰ κράτος τοὺς Ἀχαιοὺς παρὰ τὴν Δύμην. Ὁ Ἄρατος κινούμενος ὑπὸ φθόνου πρὸς τὸν Κλεομένην ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον τὸν Δώσωνα, προτιμήσας νὰ καταστρέψῃ τὸ ἔργον τοῦ καὶ νὰ ὑποβάλῃ πάλιν τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ τὸν μακεδονικὸν ζυγόν. Ὁ Ἀντίγονος εἰσέβαλε τότε εἰς τὴν Πελοπόννησον μετὰ εἴκοσι χιλιάδων πεζῶν καὶ χιλίων τριακοσίων ἵππεων. Εἰς τὰ στενὰ τῆς Σελλασίας τῇ 222 συνεκροτήθη κρίσιμος μάχη. Κατὰ ταύτην ὁ Κλεομένης ἐνίκηθη ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Εὐκλείδα, τὸν ὅποιον εἶχε προσλάβει ὡς συμβασιλέα καὶ ὅστις διήρθυνε τὸ ἀριστερὸν κέρασ. Ὁ Κλεομένης μετὰ τὴν ἤτταν ἐφυγεν εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὸν Πτολεμαῖον τὸν Εὐεργέτην ἐλπίζων παρ' αὐτοῦ βοήθειαν. Ἄλλ' ὁ

τὸν Πτολεμαῖον τὸν Εὐεργέτην διαδεχθεὶς μετ' ὀλίγον Πτολεμαῖον Δ' ὁ Φιλοπάτωρ ἔφερε τὸν Κλεομένην εἰς τῆς αὐτῆς ἀπόγνωσιν, ὥστε ἠτύχων οὗτος. Ὁ νικητὴς Ἀντίγονος ὁ Δώσων εἰσελθὼν εἰς τὴν Σπάρτην ἀνέτρεψε τὸ ἔργον τοῦ Κλεομένου, ἐγκαταστήσας δ' ἐν αὐτῇ μακεδονικὴν φρουρὰν ἐπανήλθεν εἰς Μακεδονίαν.

§ 19 Συμμαχικὸς πόλεμος.

Δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐν Σελλάσια μάχην ὁ Ἀντίγονος ὁ Δώσων ἀπέθανε, διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ ἀνεψιὸς του Φίλιππος Ε', ἀνήρ τολμηρὸς καὶ στρατηγικός. Ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐξεργάγη καταστρεπτικώτατος πόλεμος μετὰ τῆς Ἀχαικῆς καὶ τῆς Αἰτωλικῆς σεμπολιτείας, ὅστις ὠνομάσθη συμμαχικός (220 - 217). Ὁ Φίλιππος Ε' προσκλήθει εἰς βοήθειαν ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν εἰσέβαλε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ κατετρόπωσε τοὺς συμμάχους τῶν Αἰτωλῶν Ἡλείους καὶ ἐληλάτησε τὴν χώραν αὐτῶν. Ἐπειτα δὲ εἰσέβη εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ἐκυρίευσεν πολλὰς πόλεις καὶ κατέστρεψε τὸ Θέρμον. Ἄλλ' ἀντὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐλοσχερῆ ὑποταγὴν τῶν Αἰτωλῶν, συνωμολόγησε εἰρήνην, διότι ἐν τῷ μετὰ συνεμάχησε πρὸς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τῶν Ῥωμαίων πολεμοῦντα στρατηγὸν τῶν Καρχηδονίων Ἀντίβαν. Εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην ἠναντιώθη ὁ Ἄρατος. Ἐνεκὰ δὲ τούτου ὀργισθεὶς ὁ Φίλιππος διέταξε νὰ δηλητηριάσῃ αὐτόν. Οἱ Σικυώνιοι ἐπένησαν τὸν ἄνδρα καὶ ἐψήφισαν εἰς αὐτὸν θυσίας καὶ ἥρωϊκάς τιμὰς.

Διάδοχος τοῦ Ἀράτου ἐξελέχθη ὁ ἐκ τῆς Μεγάλης πόλεως ἄνδρετος καὶ μεγαλόφρων Φιλοποίμην, ὅστις ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ὠνομάσθη ὁ ἔσχατος τῶν Ἑλληνῶν, διότι μετ' αὐτὸν οὐδένα μέγαν ἄνδρα ἀνέδειξεν ἡ Ἑλλάς.

Ὁ Φιλοποίμην δικτάκις ἐξελέχθη στρατηγὸς τῆς Ἀχαικῆς σεμπολιτείας. Ἀλλὰ νῦν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ἀναμιγνύονται οἱ Ῥωμαῖοι καὶ αὐτοὶ σχεδὸν διευθύνουν αὐτά. Διὰ τοῦτο τὴν περαιτέρω ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῆς ὑποταγῆς αὐτῆς εἰς τοὺς Ῥωμαίους θέλομεν διηγηθῆ κατωτέρω ἐν οἰκείῳ τόπῳ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

§ 1. Σύνομος χωρογραφία τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας.

Ἡ Ἰταλία εἶνε ἐπιμήκης χερσόνησις ἐν σχήματι ὑποδήματος καὶ περιβρέχεται ἀνατολικῶς μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους, δυτικῶς ὑπὸ τοῦ Τυρρηνικοῦ καὶ νοτίως ὑπὸ τοῦ Ἰονίου πελάγους· πρὸς βορρᾶν δ' ἐκτείνεται εἰς ἡμικύκλιον, τοῦ ὁποίου τὴν περιφέρειαν ἀποτελεῖ ἡ ὄρσισηρὰ τῶν Ἀλπεων.

Τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον διασχίζουν κατὰ μῆκος τὰ Ἀπέννινα ὄρη, ἅτινα κατὰ τὸ κέντρον ἀποκλίνουν πρὸς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος. Καὶ τὸ μὲν πρὸς ἀνατολὰς μέρος εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον ὄρειόν, ἡ δὲ παραλία καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν εἶνε ἀλίμενος· ὥστε τὸ τμήμα τοῦτο τῆς Ἰταλίας εἶνε κατάλληλον μόνον πρὸς κτηνοτροφίαν. Τὸναντιὸν πρὸς δυσμὰς τῶν Ἀπεννίνων ἀπλοῦνται μεγάλαι καὶ εὐφοροὶ πεδιάδες, αἵτινες ἀρδεύονται ὑπὸ ἡρέμων ποταμῶν. Κατὰ δὲ τὰς ἀκτὰς τῆς Τυρρηνικῆς θαλάσσης σχηματίζονται εὐρύτατοι κόλποι καὶ φυσικοὶ λιμένες, οἵτινες διευκολύνουν τὰ μέγιστα τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Καὶ πρὸς τὸν Ἰόνιον κόλπον διανείγεται ὁ μέγας κόλπος τοῦ Τάραντος.

Ἡ Ἰταλία διηρεῖτο τὸ πάλαι εἰς τρία μέρη, α') τὴν ἄνω ἢ βόρειον Ἰταλίαν β') τὴν μέσην Ἰταλίαν, καὶ γ') τὴν κάτω ἢ νότιον Ἰταλίαν, ἥτις μετὰ τῆς Σικελίας καὶ Μεγάλης Ἑλλάδος ἐκκλεῖτο ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν ἐν αὐταῖς ἑλληνικῶν ἀπαικιῶν.

Ἡ ἄνω Ἰταλία ἐκαλεῖτο καὶ ἐν τούτοις τῶν Ἀλπεων Γαλατία (Cisalpina Gallia) ὡς κατοικουμένη ὑπὸ γαλατικῶν φύλων κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, περιελάμβανε δὲ αὕτη τὴν Λυγιστικὴν πρὸς δυσμὰς καὶ τὴν Ἐνετιάν πρὸς ἀνατολὰς. Ἡ ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατία διχρεομένη ὑπὸ τοῦ Πάδου, τοῦ μεγίστου τῶν ποταμῶν τῆς Ἰταλίας, εἶνε εὐφορωτάτη.

Ἡ μέση Ἰταλία ἐξετείνεται ἀπὸ τοῦ Μάκρα καὶ τοῦ Ρουθίκωνος ποταμοῦ μέχρι τῶν ποταμῶν Φλέρου καὶ Σιλάρου, περιλαμβάνει δὲ ἐπὶ μὲν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῶν Ἀπεννίνων τὴν Ἐτρουρίαν ἢ Τυρρηνίαν πρὸς βορρᾶν, τὸ Λάτιον εἰς τὸ μέσον, καὶ τὴν Καμπανίαν πρὸς νότον· ἐπὶ δὲ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν Ἀπεννίνων πρὸς βορρᾶν τὴν Ὀμβρικὴν ἢ Πικεντίνην, καὶ πρὸς νότον τὴν Σαυντίτιν.

Ἡ κάτω Ἰταλία περιλαμβάνει ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν Ἀπεννίνων τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαυρίαν, ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τὴν Λευκανίαν καὶ τὴν Βρεττίαν.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀνήκον ὡς ἐπαρχίαι καὶ αἱ νῆσοι Σικελία, Σαρδὼ καὶ Κορσικὴ. Ἡ Σικελία τὸ πάλαι θαυμάσιως καλλιεργουμένη ἦτο εὐφορωτάτη· δι' ὃ καὶ ταμεῖον τῆς Ἰταλίας ὠνομάζετο. Χωρίζεται δὲ ἡ Σικελία ἀπὸ τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου διὰ τοῦ Σικελικοῦ πορθμοῦ, ὅπου τὰ βρέματα τῆς Μεσογείου συγκρουόμενα ἀποτελοῦν φοβερὰν δίνην, γνωστὴν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὑπὸ τὸ ὄνομα Σκύλλα καὶ Χάρυβδις

§ 2. Ἀρχαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας

Πολλοὺς αἰῶνας πρὶν ἢ ἐμφανισθῆ τὸ ῥωμαϊκὸν ἔθνος, ἡ Ἰταλικὴ χερσόνησος καὶ διὰ τὸ ἐπικρατεῖον τῆς θέσεώς της καὶ διὰ τὴν πλουσίαν φύσιν της κατακλήθη ὑπὸ διαφόρων λαῶν, οἵτινες ἤλθον κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἄλλοι μὲν ἀπ' ἀνατολῶν, ἄλλοι δὲ ἀπὸ βορρᾶ διὰ τῶν παρόδων τῶν Ἀλπεων. Πλὴν τῶν ξένων τούτων λαῶν ὑπῆρχον καὶ οἱ ἰθαγενεῖς (aborigines) τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας. Πάντες οὗτοι οἱ λαοί, διαφόρου καταγωγῆς καὶ γλώσσης, ἀπετέλεσαν πολλὰς πολιτείας ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς διαφορᾶς περὶ τὴν γλῶσσαν, τὰ ἦθη καὶ τὸν χαρακτήρα, τὸ δ' ἕνεκα τῆς διαπλάσεως τοῦ ἐδάφους τῆς Ἰταλίας. Ἡ Ἰταλία, ὡς προείπομεν, διασχίζεται κατὰ μῆκος ὑπὸ τῶν Ἀπεννίνων ὄρέων. Ἀνὰ πᾶν βῆμα διαυλακοῦται ὑπὸ ἐγκαρσίων ὄροσειρῶν, αἵτινες σχηματίζουν πολλὰς κοιλάδας καθ' ἅπασαν τὴν χερσόνησον. Ἐκάστη κοιλάς ἦτο οὕτως εἰπεῖν

ἡ μόνη ἑδαφικὴ ἔκτασις ἑνὸς λαοῦ, τοῦ ὁποῦ το κράτος περιω-
ρίζετο ἐντὸς τῶν φυσικῶν ὁρίων.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς Ἰταλίας κυριώτεροι ἦσαν οἱ Ἰάπυγες. οἱ Ἰταλοὶ καὶ οἱ Ἐτρούσκοι ἢ Τυρρηνοί.

α') Οἱ Ἰάπυγες διαπεραιωθέντες ἐκ τῆς Ἰλλυρίας κα-
τῆκουν τὰ νότια μέρη τῆς χερσονήσου καὶ μάλιστα τὴν Ἀπου-
λίαν καὶ τὴν Καλαυρίαν. Οὗτοι διετήρησαν τὴν ἐθνικότητά των
μέχρι τινός, ἔπειτα δὲ συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν ἐκεῖ ἐγκατα-
σταθέντων Ἑλλήνων καὶ παρέλαβον καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν.

β') Οἱ Ἰταλοὶ ἦσαν συγγενεῖς πρὸς τοὺς Ἕλληνας,
κατελθόντες δ' ἐκ βορρᾶ καὶ εἰσχωρήσαντες εἰς τὴν κεντρικὴν
Ἰταλίαν ἀπεσχίσθησαν εἰς πολλὰς φυλάς διακρινομένας δι'
ἰδίων ὀνομάτων. Αἱ φυλαὶ αὗται ἀνέπτυξαν κατ' ἴδιον τρόπον
τὴν γλῶσσάν των καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβαλον τὴν συνείδησιν
τῆς κοινῆς αὐτῶν καταγωγῆς.

Αἱ διάφοροι ἰταλικαὶ φυλαὶ δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς δύο
ὁμάδας, εἰς τοὺς Ὀπικοὺς ἢ Ὀσκοὺς καὶ εἰς τοὺς
Σαβέλλου. Εἰς τὴν ὀπικὴν ἢ ὀσικὴν ὁμάδα ἀνήκοντὰ
φῦλα Λατῖνοι, Αἴκουοι, Οὐόλοσκοι, Ρούτου-
λοὶ, Ἐρνικεῖς καὶ ἄλλοι, κατοικοῦντες ἄπαντες τὴν με-
ταξὺ Τιβέρεως καὶ Λείριος πεδινὴν χώραν ἤτοι τὸ Λάτιον. Εἰς
τὴν σαβελλικὴν ὁμάδα ἀνήκον αἱ ὄρειναι φυλαὶ τῶν Ὀμ-
βρων, Σαβίνων, Σαυνιτῶν, Μάρσων, Πικεν-
τινῶν, Πελιγνῶν καὶ ἄλλων, αἵτινες πᾶσαι
κατῆκουν ἐπὶ τῶν Ἀπεννίνων ὄρεων κατὰ τὰς ἀνατολικὰς αὐ-
τῶν κλιτύς. Ἄλλ' ἐκ τῶν φυλῶν τούτων ἢ τῶν Σαβίνων κατὰ
μικρὸν ἐπεξετάθη πρὸς δυσμὰς πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Τιβέρεως
καὶ οἱ δυτικοὶ Σαβῖνοι ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ Κύρει, κειμένη ἐν
τοῖς πεδίοις τοῦ Τιβέρεως πρὸς βορρᾶν τοῦ ποταμοῦ Ἀνίητος.

Ἐκ τῶν ὀσικῶν φυλῶν ἡ μᾶλλον ἀξία λόγου ἦτο ἡ τῶν
Λατίνων. Οὗτοι ἔζων κατὰ κοινότητα ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλή-
λων, συνεδέοντο ὅμως διὰ συνελεύσεων καὶ πανηγύρεων. Ἡ
πόλις Ἀλθα Λόγγα ἔθεωρεῖτο μητρόπολις τοῦ Λατίου. Ἐκ τοῦ

Λατίου βραδύτερον οἱ Λατίνοι ἐξηπλώθησαν καὶ εἰς τὰ νότια τῆς χερσονήσου.

γ') Οἱ Ἑτροῦσκοι ἢ Τυρρηνοὶ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ἦλθον ἐκ τῆς Αὐδίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· ἀλλὰ τὸ πιθανώτερον εἶνε ὅτι οὗτοι κατήλθον ἐκ Φαιτίας, χώρας μεταξὺ τοῦ ἄνω Δουναβείως καὶ τοῦ Ῥήνου, ἐγκατεστάθησαν δὲ εἰς τὴν παρὰ τὸν Πάδον χώραν καὶ ἴδρυσαν ἐνταῦθα δώδεκα πόλεις ἑμοσπόνδους. Βραδύτερον ὑπερβάντες τὰ Ἀπέννινα ἦλθον καὶ κατέλαβον τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Ἐτρουρίαν ἢ Τυρρηλίαν καὶ ἴδρυσαν ἐν αὐτῇ δευτέραν ἑμοσπονδίαν ἐκ δώδεκα πόλεων. Εἰς χρόνους νεωτέρους (800 π. Χ.) προέβησαν μέχρι Καμπανίας, ὅπου ἴδρυσαν τρίτην ἑμοσπονδίαν ἐκ δώδεκα ἐπίσης πόλεων. Καταλαβόντες δὲ καὶ τὰς μικρὰς νήσους κατὰ μῆκος τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτὴν τὴν Κορσικὴν καὶ Σαρδῶ ἀπέβησαν εἰς ἐκ τῶν ἐμπορικωτέρων καὶ βιομηχανικωτέρων λαῶν τῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου διαγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Καρχηδονίους ἐν τῇ ναυτιλίᾳ καὶ τῇ ἐμπορίᾳ.

Οἱ Ἑτροῦσκοι, τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα καὶ τὰ ἥθη δὲν ὁμοίαζον πρὸς τὰ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Ἰταλίας, ἀνέπτυξαν εὐρὺν πολιτισμόν, ὅστις προήχθη ἔτι μᾶλλον δι' Ἑλλήνων ἀποίκων, ἐλθόντων εἰς Τυρρηλίαν, καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς Κορίνθου. Οἱ Ἑτροῦσκοι διεκρίνοντο πρὸ πάντων εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν γλυπτικὴν καὶ τὴν ζωγραφικὴν. Ἀλλ' ἡ ἴδρυσις χωριστῶν ἑμοσπονδιῶν ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Πάδου, ἐν Τυρρηλίᾳ καὶ ἐν Καμπανίᾳ ἐπήνεγκε τὴν διάσπασιν τῆς πολιτικῆς ἐνότητος τῶν Ἑτρούσκων· δι' ὃ καὶ ὁ λαὸς οὗτος πολὺ ἐνωρὶς παρήκμασε.

Πλὴν τῶν τριῶν τούτων κυριωτέρων λαῶν τῆς Ἰταλίας ἦσαν καὶ οἱ ἑξῆς :

α') Οἱ Λίγυρες καὶ οἱ Ἐνετοί. Καὶ οἱ μὲν Λίγυρες, πιθανῶς ἰσηρικῆς καταγωγῆς, κατέκουν τὴν ἀπ' αὐτῶν κληθεῖσαν Λιγυστικὴν κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς ἄνω Ἰταλίας, παρὰ τὸν σημερινὸν κόλπον τῆς Γενούης· οἱ δὲ Ἐνετοί, πιθανῶς ἰλλυρικῆς καταγωγῆς, κατέκουν τὸ ἀνατολικὸν μέρος

τῆς ἄνω Ἰταλίας παρὰ τὸν Ἀδρίαν, ὅπερ ἀπ' αὐτῶν ὠνομάσθη Ἐνετία.

β') Οἱ Γ α λ ἄ τ α ι, κελτικῆς καταγωγῆς. Οὗτοι κατὰ διαφόρους ἐποχὰς μεταξὺ τοῦ ἔκτου καὶ τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος διαβάντες τὰς Ἀλπεις ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἣτις ἀπ' αὐτῶν ὠνομάσθη Γαλατία (Cisalpina Gallia).

γ') Οἱ Ἑ λ λ η ν ε ς, αἰτίνες ἀπὸ τοῦ ὀγδόου π. Χ. αἰῶνος ἔδρυσαν πολυπληθεῖς ἀποικίας ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Σικελίᾳ· δι' ὃ καὶ ἡ κάτω Ἰταλία μετὰ τῆς Σικελίας ἐκλήθη Μ ε γ ἄ λ η Ἑ λ λ ἄ ς.)

Οὗτοι ἦσαν οἱ κυριώτεροι λαοὶ οἱ κατοικήσαντες τὴν Ἰταλικὴν χερσονήσον κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, λαοὶ διάφοροι κατὰ τὰ ἦθη καὶ τὴν γλῶσσαν, λαοὶ ἀπομεμονωμένοι καὶ ἀσύντακτοι. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαῶν τούτων ἀνεφάνη ἀπὸ τοῦ ὀγδόου π. Χ. αἰῶνος λαὸς ἄλλος, ὁ ῥωμαϊκός, ὅστις ὀρμώμενος ἐκ τῆς μικρᾶς καὶ ἀσημάντου κατ' ἀρχὰς παρὰ τὸν Τίβεριν ποταμὸν πόλεως, τῆς Ῥώμης, κατέβαλε διαδοχικῶς πάντας τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ ἐγένε κύριος ὅλης τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ὑπήγαγεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του ὅλον τὸν τότε γινωστὸν κόσμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἡ ῬΩΜΗ ΕΠΙ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

§ 3. Τὸ Λάτιον. — Ἀρχὴ τῆς Ῥώμης.

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους πασῶν τῶν ἰταλικῶν χωρῶν ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν ὑπερεῖχε τὸ Λάτιον. Εἰς τὴν χώραν ταύτην ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ καὶ εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασιν ἐκτίσθη ἡ πόλις Ῥώμη. Ἡ πόλις αὕτη διὰ τὸ ἐπικαιρον τῆς θέσεως ἐμπορικῶς ὑπῆρξε τὸ κέντρον τοῦ Λατίου, ὑπὸ στρατηγικὴν δὲ ἔποψιν ὑπῆρξε τὸ προπύργιον τῶν λατινικῶν πόλεων κατὰ τῆς γειτονικῆς Τυρρηνίας, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐχωρίζετο διὰ τοῦ Τιβέρεως. Ὡς τοιαύτη ἡ Ῥώμη εἴλκυσεν εὐκόλως ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῆς τὰς λατινικῶν ἱστορίας Ἑλληνικῆ καὶ Ῥωμαϊκῆ Ν. Βραχνοῦ.

νικᾶς πόλεις καὶ ἀπετέλεσεν ἐξ αὐτῶν τὸν πυρῆνα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἔμελλε ν' ἀναπτυχθῆ εἰς κράτος παγκόσμιον.

Ἄν ἡ Ῥώμη ἐκτίσθη κατ' ἀπόφασιν τῆς λατινικῆς συμμαχίας ἢ διὰ τῆς ἐνεργείας ἑνὸς κτίστου ἢ διὰ τῆς φυσικῆς ἐφέλιξης τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων τοῦ Λατίου εἶνε ἄγνωστον. Τὸ μόνον βέβαιον εἶνε ὅτι ἡ Ῥώμη διὰ τῆς ἀρετῆς τοῦ λαοῦ τῆς ἀνῆλθεν ἔνωρις εἰς μέγαν βαθμὸν δυνάμεως. Ἄλλ' ὅτε ἔγινε κυρία ἕλης τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου καὶ ἀνέλαβεν ἔπειτα πρὸς τὴν Καρχηδόνα, τὴν βασιλίισσαν τῆς Μεσογείου, μέγαν ἀγῶνα, ὅστις ἔμελλε ν' ἀνοίξῃ εἰς αὐτὴν τὴν ὁδὸν τῆς κοσμοκρατορίας, δὲν ἠδύνατο ν' ἀρκεσθῆ εἰς τὴν ταπεινὴν καταγωγὴν τῆς, τῆς ὁποίας ἀθεθαίας μόνον καὶ πενιχρὰς ἀναμνήσεις διέσωζε. Τότε λοιπὸν οἱ Ῥωμαῖοι θέλοντες νὰ δώσουν εἰς τὴν πόλιν τῶν ἀρχῆν ἐπιφανῆ, ἀνήγαγον τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὸ περιφανὲς γένος τοῦ ἐκ θεῶν καταγομένου Αἰνείου καὶ ἔπλασαν τὸν περὶ Ῥωμύλου μῦθον.

§ 4¹ Παραδόσεις περὶ Λατίου καὶ περὶ κτίσεως Ῥώμης.

Αἱ ἀρχαὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας καλύπτονται ὑπὸ σκότους, ὅσα δὲ περὶ αὐτῆς γνωρίζομεν εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον μυθώδη καὶ ἐπινοήματα τῶν μεταγενεστέρων. Καὶ τὰ περὶ κτίσεως λοιπὸν τῆς Ῥώμης καὶ τὰ περὶ τῶν πρώτων αὐτῆς βασιλέων εἶνε ὅλως μυθώδη.

Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ Αἰνεὶας διασωθεὶς ἐκ τῆς καταστροφῆς τῆς Τροίας ἦλθε μετὰ πολλῶν φυγάδων εἰς τὸ Λάτιον, ὅπου ἐβασίλευεν ὁ Λατίνος, λαβὼν δὲ σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Λατίνου Λαβινίαν ἔγινε βασιλεὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πενθεροῦ του. Τὸν Αἰνεὶαν διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀσκάνιος ἢ Ἴουλος, ὅστις ἔκτισε τὴν Ἄλβαν Λόγγαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἄλθανοῦ ὄρους καὶ κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ Λατίου. Μετὰ τὸν Ἀσκάνιον ἐβασίλευσαν δώδεκα βασιλεῖς ἐκ τοῦ γένους τοῦ Αἰνείου, τῶν ὁποίων τελευταῖος ἦτο ὁ Νομλίτωρ. Τοῦτον ἐξεθρόνισεν ὁ ἀδελφός του Ἀμούλιος καὶ ἤρπασεν αὐτὸς τὴν βασιλείαν. Ἴνα δὲ ἐξασφαλισθῆ ἐπὶ τοῦ θρόνου, κατέστησε τὴν θυ-

γατέρα τοῦ Νουμίτωρος Ῥέαν Σιλβίαν ἰέρειαν τῆς Ἐστίας διὰ νὰ μείνῃ κατὰ τὸν νόμον ἄγαμος.

Ἄλλ' ἡ Ῥέα Σιλβία ἔτεκεν ἐκ τοῦ Ἄρειος δίδυμα τέκνα, τὴν Ῥωμύλον καὶ τὸν Ῥέμον. Τοῦτο μαθὼν ὁ Ἀμούλιος τὴν μὲν Ῥέαν Σιλβίαν ἐφόνευσε, τὰ δὲ παιδία διέταξε νὰ ρίψουν εἰς τὸν Τίβεριν ποτάμῳ. Ἀλλὰ κατὰ σύμπτωσιν ὁ ποταμὸς εἶχε πλημμυρήσει τότε, ἡ δὲ σκάφη, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶχον τεθῆ τὰ βρέφη, ἐφέρετο ἠρέμα ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον ἀπεσύρθησαν τὰ ὕδατα, ἡ σκάφη ἐστάθη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παλατινοῦ λόφου. Ποιμὴν τις, ὀνόματι Φαυστύλος, διερχόμενος ἐκεῖθεν καὶ ἰδὼν τὰ παιδία παρέλαβεν αὐτὰ καὶ τὰ ἀνέθρεψεν.

Ὁ Ῥωμύλος καὶ ὁ Ῥέμος ἠλικιωθέντες καὶ μαθόντες ἐκ τύχης τὴν ἀληθῆ καταγωγὴν των τὸν μὲν Ἀμούλιον ἐφόνευσαν, τὸν δὲ πάππον των ἀποκατέστησαν ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἐπειτα δὲ λαβόντες παρὰ τοῦ πάππου των τὴν ἄδειαν ἦλθον μετ' ὀλίγων ὀπαδῶν καὶ ἔκτισαν πόλιν εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἐσώθησαν, ἤτοι ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ λόφου εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Τιβέρεως. Κατὰ τὴν χάραξιν τοῦ περιβόλου (romooerium) δι' ἀρότρου, συρομένου ὑπὸ βοῶν, ὁ Ῥωμύλος φιλονικήσας πρὸς τὸν ἀδελφόν του ἐφόνευσεν αὐτόν. Ἡ πόλις ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου Ῥώμη, ἐκτίσθη δὲ αὕτη, ὡς ὤρισαν οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, τῇ 754 π. Χ. Ὅλγαι λοιπὸν καλύβαι καὶ εἰς τόπον ἕως τότε ἔρημον ὑπῆρξεν ἡ ταπεινὴ ἀρχὴ τῆς Ῥώμης.

§ 5.³ Ῥωμύλος

Ἐπειδὴ ἐν ἀρχῇ ἡ Ῥώμη ἐστερεῖτο κατοίκων, ὁ Ῥωμύλος ἐκήρυξεν αὐτὴν ἄσυλον εἰς τοὺς φυγάδας καὶ τοὺς κακούργους πάσης πόλεως. Διὰ τοῦ μέτρου τούτου ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ταχέως ηὐξήθη. Ἐπειδὴ δὲν εἶχον γυναῖκας, οἱ δὲ γειτονικοὶ λαοί, παρὰ τῶν ὁποίων ἐζήτησαν τοιαύτας, δὲν τοῖς ἔδωκαν, διὰ πανουργίας τοῦ Ῥωμύλου οἱ Ῥωμαῖοι ἤρπασαν τὰς θυγατέρας τῶν ἐκ τῆς γειτονικῆς πόλεως Κύρεως Σαβίνων. Ἄλλ' ἐκ τούτου ἐξήφθη πόλεμος μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαβίνων. Ὁ Ῥωμύλος εἶχεν ὀχυρώσει τὸν πρὸ τοῦ Παλατινοῦ λόφου, τὸν καλούμενον Καπιτώλιον, καὶ εἶχε θέσει ἐν αὐτῷ φρουράν. Ὁ

βασιλεὺς τῶν Σαβίνων Τίτος Τάτιος ἔγινε κύριος τοῦ Καπιτωλίου διὰ προδοσίας κόρης τινός, ὀνόματι Ταρπηΐας. Ἄλλὰ τότε διὰ τῆς παρεμβάσεως καὶ τῶν παρακλήσεων τῶν ἀρπαγείσων θυγατέρων τῶν Σαβίνων οἱ δύο λαοὶ συνεφιλιώθησαν, οἱ δὲ Σαβῖνοι καταλιπόντες τὴν πόλιν τῶν Κύριν μετενάστευσαν εἰς Ῥώμην καὶ κατόκησαν ἐπὶ τοῦ Κυριναλίου λόφου καὶ ἐπὶ τῆς μιᾶς κορυφῆς τοῦ Καπιτωλίνου λόφου, τῆς ἑτέρας κατεχομένης ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Οἱ δύο λαοὶ ἀπετέλεσαν συμπολιτείαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ συνεβασίλευον ὁ Ῥωμύλος καὶ ὁ Τίτος Τάτιος. Σύγκλητος δέ, ἦτοι βουλή, ἐξ ἑκατὸν Ῥωμαίων καὶ ἑκατὸν Σαβίνων συνεσκέπτετο περὶ τῶν κοινῶν τῆς πολιτείας πραγμάτων. Μετὰ τινα ἔτη ἀπέθανεν ὁ Τάτιος. Τότε αἱ δύο κοινότητες συνεχωνεύθησαν εἰς μίαν καὶ ἀνεγνώρισαν ὡς μόνον βασιλέα τὸν Ῥωμύλον.

Ὁ Ῥωμύλος ἐκυβέρνησε συνετῶς. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐφέρετο δεσποτικῶς πρὸς τοὺς συγκλητικούς, οὗτοι ἐδολοφόνησαν αὐτόν· ἵνα δὲ καθησυχάσουν τὸν λαόν, διέδωκαν ὅτι ἀνηρπάγη εἰς τοὺς οὐρανοὺς ὑπὸ τοῦ πατρὸς του Ἄρεως. Ὁ δεισιδαίμων Ῥωμαϊκὸς λαὸς ἐπίστευσε τοῦτο καὶ ἐλάτρευσε τὸν Ῥωμύλον ὡς θεὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Κυρίνον.

§ 64 Νουμᾶς Πομπίλιος.

Ἀποθανόντος τοῦ Ῥωμύλου ἡ σύγκλητος διεχειρίσθη τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ ἓν ἔτος. Ἐπειτα δ' ἐξελέχθη βασιλεὺς ὁ Σαβῖνος Νουμᾶς Πομπίλιος, ἀνὴρ δικαιοτάτος καὶ εὐσεβέστατος. Ὁ Νουμᾶς ἦτο εἰρηνικὸς βασιλεὺς. Ἄπασαν τὴν προσοχὴν του ἐπέστησεν εἰς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα, ἐπιθυμῶν διὰ τῆς θρησκείας νὰ ἐξημερώσῃ τὰ ἄγρια ἦθη τῶν Ῥωμαίων. Ἐκάνονισε λοιπὸν τὰ τῆς λατρείας τῶν θεῶν διαιρέσας τὸ ἱερατεῖον εἰς διαφόρους τάξεις. Τούτων ἀνωτέρα ἦτο ἡ τῶν ποντιφῆκων ἦτοι ἀρχιερέων, τῶν ὁποίων ὁ πρῶστάμενος ἐκαλεῖτο ἄ ν ρ ο ς ἀ ρ χ ι ε ρ ε ὺ ς (maximus pontifex). Ἠῤῥησεν εἰς τέσσαρας τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἐστιάδων παρθένων, αἱ ὁποῖαι ἐκλεγόμεναι ἐκ τῶν εὐγενεστάτων παρθένων ἔργον εἶχον νὰ διατηροῦν ἄσβεστον τὸ πῦρ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἐστίας καὶ ἦσαν προσέτι ὑποχρεωμέναι νὰ διαμένουν ἄγαμοι. Ἰδρυσεν ναὸν εἰς τὸν ἀμφιπρόσωπον Ἴανόν, τοῦ ὁποίου αἱ θύραι ἐν καιρῷ μὲν εἰρήνης

ἦσαν κλεισταί, ἐν καιρῷ δὲ πολέμου ἀνοικταί. Ἵνα δὲ δώσῃ μεγαλύτερον κῦρος εἰς τοὺς νόμους του καὶ καταστήσῃ αὐτοῦ μᾶλλον σεβαστοὺς πᾶρά τοῖς Ῥωμαίοις, διέδωκεν ὅτι ὑπηγόρευσε εἰς αὐτὸν τούτους ἢ νόμῳ Ἡγερία, μετὰ τῆς ὁποίας δῆθεν ἐλάμβανε συνεντεύξεις εἰς τι ἄλλος πλησίον τῆς Ῥώμης.

§ 7. Τύλλος Ὀστίλιος. — Ἄγκος Μάρκιος.

Τὸν Νουμᾶν Πομπίλιον διεδέχθη ὁ Λατίνος τὴν καταγωγὴν Τύλλος Ὀστίλιος, ὅστις ἦτο λίαν φιλοπόλεμος. Ἐπ' αὐτοῦ ἐξερράγη ἔνεκεν ἀντιζηλίας πόλεμος μετὰ τὴν Ῥώμην καὶ Ἄλθα Λόγγας. Ἡ Ἄλθα Λόγγα ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ κατεσκάφη, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς ἤλθον καὶ κατόκησαν ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τοῦ Καίλιου λόφου.

Τέταρτος βασιλεὺς τῆς Ῥώμης ἦτο ὁ Ἄγκος Μάρκιος, ἕγγονος τοῦ Νουμᾶ. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται ἡ κτίσις τῆς Ὀστίας, ἐπιλείου τῆς Ῥώμης εἰς τὸ στόμιον τοῦ Τιβέρεως. Ὁ Ἄγκος Μάρκιος ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Λατίνους καὶ κατέστρεψε τέσσαρας πόλεις, τοὺς δὲ κατοίκους μετέφερον εἰς τὴν Ῥώμην καὶ κατόκησαν ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου λόφου. Τὸ ἀληθὲς ὅμως εἶνε ὅτι ὁ Ἀβεντίνος λόφος κατόκηθη ὑπὸ τῶν πληβείων ἕνα αἰῶνα μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας.)

§ 8. Ταρκύνιος ὁ Πρεσβύτερος.

Μετὰ τὸν Ἄγκον Μάρκιον βασιλεὺς τῆς Ῥώμης ἐγένετο ὁ Ταρκύνιος ὁ Πρεσβύτερος, ἕτροῦσκος τὴν καταγωγὴν. Ὁ Ταρκύνιος εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ῥώμην ἐτρουσκικὰς συνηθείας καὶ ἐξωραΐσεν αὐτὴν διὰ μεγαλοπρεπῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἔργων. Κατεσκεύασε τὴν μέχρι σήμερον σφριζομένην μεγίστην ὑπόνομον (cloaca maxima), διὰ τῆς ὁποίας διωχετεύοντο εἰς τὸν Τίθεριν τὰ λιμνάζοντα ὕδατα καὶ αἱ ἀκαθαρσίαι τῆς πόλεως. Ἀπεξήρανε τὸ μετὰ τὸν Καπιτωλίνου καὶ Παλατίνου λόφου ἐλῶδες μέρος καὶ κατεσκεύασε εἰς τὸ μέρος αὐτὸ τὴν Ἄγορᾶν (Forum Romanum), τὴν ὁποίαν περιέβαλε διὰ στοῶν. Ἐν τῇ Ἄγορᾳ βραδύτερον ἐγένοντο αἱ συνελεύσεις τοῦ λαοῦ, αἱ συνεδρίαί τῆς συγκλήτου, αἱ δίκαι, καὶ ἐν γένει κατέστη αὕτη τὸ κέντρον τοῦ

δημοσίου βίου τῶν Ῥωμαίων. Ἦγειρε προσέτι ὁ Ταρκύνιος ἐπὶ τῆς βορείου κορυφῆς τοῦ Καπιτωλίου ἀκρόπολιν. Κατεσκεύασε τὸν μέγιστον Ἰππόδρομον καὶ ἤρχισε νὰ περιβάλλῃ τὴν πόλιν διὰ τείλους. Ἡᾶξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν συγκλητικῶν προσθέσας ἑκατὸν νέα μέλη ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Λουκέρων.

§ 9. Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ συγκρότησις τῆς Ῥώμης.

Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης ἀρχῆθεν διηρεῖτο εἰς τρεῖς φυλάς (tribus), τοὺς Ῥαμνίτας (Ramnenses), τοὺς Τατίειους (Titienses) καὶ τοὺς Λούκερας (Luceres). Καὶ ὅτι μὲν Ῥαμνίται ἦσαν λατινικῆς καταγωγῆς, οἱ δὲ Τατίειοι σαβινικῆς, οἱ δὲ Λούκερες φαίνεται ὅτι ἦσαν αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς καταστραφείσης Ἀλβας Λόγγας καὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν, τῶν λαμπρῶν (illustres), οἱ ἐπὶ τοῦ Καιλίου λόφου κατοικήσαντες, ἀφ' οὗ καὶ τούτων, τῶν Λουκέρων, ὡς τόπος κατοικίας φέρεται ὁ Καίλιος λόφος*.

Ἐκάστη ἐκ τῶν τριῶν τούτων φυλῶν ὑποδιηρεῖτο εἰς δέκα φράτρας (curias) καὶ ἑκάστη φράτρα εἰς δέκα γένη (gentes). Τοιοῦτοτρόπως οἱ μὲν φράτραι ἦσαν 30, τὰ δὲ γένη 300. Αἱ φράτραι ἦσαν συμπλέγματα γενῶν συνδεδεμένων διὰ δεσμῶν συγγενείας, βραδύτερον δὲ ἀπὸ συγγενικῶν ὁμάδων μετεβλήθησαν εἰς πολιτικὰς. Τὰ δὲ γένη ἦσαν οἰκογένεια καταγόμενα ἐξ ἑνὸς κοινοῦ γενάρχου. Ἐκλιπόντος τοῦ γενάρχου πρόστατο τοῦ γένους ὁ ἑκάστοτε πρεσβύτερος.

(Π α τ ρ ῖ κ ι ο ἰ — Π ά τ ρ ω ν ε ς — Π ε λ ά τ α ι — Μόνοι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰ εἰρημένα γένη ἦσαν τέλειοι πολῖται, ἐκαλοῦντο δὲ οὗτοι πατρικιοὶ (patricii), ἦτοι γόνοι κοινοῦ πατρός, καὶ ἀπέλαυον πάντων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Πλὴν τῶν πατρικίων καὶ τῶν ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἐμφανιζομένων δούλων ὑπῆρχον προσέτι καὶ οἱ καλούμενοι π ε λ ά τ α ι (clientes),

* Ἡ ἀρχαιοτάτη αὕτη διαίρεσις τῶν Ῥωμαίων εἰς τρεῖς φυλάς ὑπεμφαίνει ὅτι τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔθνος ἀπετελέσθη ἐκ τριῶν κοινοτήτων. Αἱ κοινότητες αὗται, Ῥαμνίται, Τατίειοι καὶ Λούκερες, κατ' ἀρχάς ἦσαν ἀναμφιβόλως αὐτόνομοι, ἔπειτα δὲ συνεχωνεύθησαν εἰς ἓνα λαὸν διὰ συνοικισμού.

προήρχοντο δὲ οὗτοι ἐκ παλαιῶν ἀπελευθερωθέντων δούλων. Οἱ πελάται ἦσαν προσωπικῶς ἐλεύθεροι, ἀλλ' ἔνεκα τῆς πενίας τῶν ἐξηρτῶντο ἐκ τῶν πατρικίων καὶ διετέλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν. Πᾶς οἰκογενειάρχης πατρικίος εἶχεν ἀριθμὸν τινα πελατῶν, ἐν δὲ τῇ ιδιότητι τοῦ προστάτου αὐτῶν ὠνομάζετο π ά τ ρ ω ν (patronus) Οἱ πελάται ἀπετέλουν ὁλοεὶ μέρος τῆς οἰκογενείας τοῦ πάτρωνος, εἰργάζοντο εἰς τὰ κτήματα αὐτοῦ καὶ τὸν συνώδεον εἰς τὸν πόλεμον. Ἐξ ἄλλου μέρους ὁ πάτρων διέτρεφε τοὺς πελάτας του καὶ ἐξεπροσώπει αὐτοὺς ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου.

Π λ η θ ε ῖ ο ι (plebeji). — Βραδύτερον, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ Ἄγκου Μαρκίου, παρήχθη ἐν Ῥώμῃ καὶ τρίτη τάξις πολιτῶν, ἡ τῶν πληθβείων. Οἱ πληθβεῖοι ἀπετελοῦντο ἐκ κατοικίων πόλεων κατακτηθεισῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. μετόκησαν δὲ εἰς Ῥώμην εἴτε διὰ τῆς βίας εἴτε οἰκισθελῶς. Ἦσαν ἐλεύθεροι· εἶχον μικρὰς ἰδιοκτησίας· ἤσκουν διάφορους τέχνας καὶ μικρὰν ἐμπορίον· ἐπολέμουν ὑπὲρ τῆς πόλεως· ἀλλ' ὅμως ἦσαν ἀποκλεισμένοι ἀπὸ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, οὔτε ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ συνδεθοῦν πρὸς τοὺς πατρικίους δι' ἐπιγαμίας. Σχεδὸν πᾶσα ἡ ἑσωτερικὴ ἱστορία τῆς Ῥώμης ἀναφέρεται εἰς τὰς προσπάθειάς τῶν πληθβείων ὅπως ἐξισωθοῦν πολιτικῶς πρὸς τοὺς πατρικίους.

Π ο λ ι τ ι κ ἂ κ α θ ε σ τ ῶ τ α. — Τρεῖς ἦσαν τὰ ὄργανα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Ῥωμαϊκὴ πολιτεία ἤσκει τὴν ἐκτελεστικὴν, τὴν νομοθετικὴν καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν, ὁ β α σ ι λ ε ὕ ς ἡ φ ρ α τ ρ ι κ ῆ ἔ κ κ λ η σ ί α καὶ ἡ σ ύ γ κ λ η τ ο ς.

α') Ὁ β α σ ι λ ε ὕ ς (rex). — Ἐν Ῥώμῃ μέχρι τοῦ Ἄγκου Μαρκίου ἡ βασιλεία ἦτο αἰρετὴ, ἐξελέγετο δὲ ὁ βασιλεὺς ὑπὸ τῆς φρατρικῆς ἐκκλησίας προτεινόμενος ὑπὸ τῆς συγκλήτου. Ὁ βασιλεὺς εἶχε πολλαπλὴν ἐξουσίαν, ἣτις λατινιστὶ ἐκαλεῖτο imperium· α') ἦτο ὁ ἀνώτατος δικαστὴς τῆς πολιτείας, δικάζων ἀνεκκλήτως κατὰ τακτὰς ἡμέρας, τὰς μὲν δημοσίας δίκας αὐτός, τὰς δὲ ἰδιωτικὰς ἢ αὐτὸς ἢ δι' ἀνιπροσώπων του· β') εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τῆς λατρείας· γ') ἐν πολέμῳ ἦτο ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, διεξῆγε δὲ τὸν πόλεμον κατὰ βού-

λησιν, ὧν κύριος αὐτὸς τῆς ἀνακωχῆς καὶ τῆς εἰρήνης· δ') συνεκάλει τὴν σύγκλητον, ὡσάντις ἤθελε νὰ ζητήσῃ τὴν συμβουλὴν τῆς. Ὡσαύτως συνεκάλει καὶ τὸν δῆμον (populus) εἰς ἐκκλησίαν διὰ νὰ ἐπικυρωθοῦν ὑπ' αὐτοῦ ἔσα εἶχον ἀνάγκην τοῦ τοιαύτου κύρους. Ἀπὸ τοῦ Ταρκυνίου τοῦ Πρεσβυτέρου ἡ βασιλεία μετέπεσεν εἰς δεσποτείαν, ἔγινε δὲ κληρονομικὴ.

β') Ἡ φ ρ α τ ρ ι κ ῆ ἐ κ κ λ η σ ί α (comitia curiata). — Ἐπὶ τῆς αἰρετῆς βασιλείας μία καὶ μόνη ἐκκλησία ὑπῆρχεν, ἡ φρατρικὴ, τὴν ὅποιαν ἀπετέλουν οἱ πατρίκιοι. Ἐν αὐτῇ οἱ πολῖται κατανεμημένοι εἰς τριάκοντα φράτρας ἤκουον μόνον τὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως περὶ παραδοχῆς νόμων ἢ περὶ συνομολογήσεως εἰρήνης καὶ χωριστὰ ἐκάστη φράτρα, πιθανῶς διὰ βοῆς, παρεδέχετο ἢ ἀπέρριπτε τὰ προτεινόμενα.

γ') Ἡ σ ύ γ κ λ η τ ο ς ἀπετελεῖτο ἐκ τριακοσίων μελῶν ἅτινα ἐκαλοῦντο patres. Ἦσαν δὲ οἱ τριακόσιοι συγκλητικὸι οἱ ἀρχηγέται τῶν τριακοσίων γενῶν, εἰς τὰ ὅποια διηροῦντο οἱ Ῥωμαῖοι. Τὰ ἔργα τῆς συγκλήτου ἦσαν τρία· α') παρεῖχεν εἰς τὸν βασιλέα τὴν συμβουλὴν τῆς περὶ τῶν σπουδαιοτάτων τῆς πολιτείας πραγμάτων· β') ἐπεκύρωνε τὰ ψηφίσματα τῆς ἐκκλησίας· καὶ γ') διόφκει τὴν πόλιν κατὰ τὸ διάστημα τῆς μεσοβασίλειας (interregnum).

Ἄ ρ χ α ἰ τ ἤ θ η τ ῶ ν Ῥ ω μ α ῖ ω ν. — Π α τ ρ ι κ ῆ ἐ ξ ο υ σ ί α. — Δύο μόνον λέξεις, ἀ ρ ε τ ῆ καὶ ε ὑ σ έ β ε ι α, ἀρκοῦν νὰ χαρακτηρίσουν τοὺς Ῥωμαίους κατὰ τὴν παλαιστάτην ἐποχὴν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν γενναῖοι ἐν τοῖς κινδύνοις, καρτερικοὶ ἐν ταῖς δυστυχίαις, καὶ ὑπομονητικοὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ. Εἶχον σέβας πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ πρὸς τοὺς προγόνους, ἠγάπων τὴν πατρίδα καὶ τὴν οἰογένειαν, ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς νόμους καὶ ἦσαν εἰς ἄκρον πειθαρχικοὶ Ὀ βίος τῶν ἦτο τραχὺς καὶ σκληρὸς. Ὁ οἰκοδεσπότης ἐκαλλιεργεῖ τοὺς ἀγρούς του μετὰ τῶν δούλων του. Ἡ οἰκοδέσποινα ἐξετέλει τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας μετὰ τῶν θεραπαινίδων τῆς. Ἐζῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς εἰς πολίχνας καὶ εἰς ταπεινὰ οἰκήματα ἐκτισμένα διὰ πλίνθων, μικρῶν δοκῶν καὶ κλάδων, καὶ δὲν ἤρχοντο εἰς τὴν πόλιν παρὰ μόνον καθ' ἂς ἡμέρας ἐγένετο ἀγορὰ ἢ συνήρχετο ἡ ἐκκλησία. Οὐδεμίᾳ ἡμέρᾳ,

οὐδεμία στιγμή ἐχάνετο. Ἄν ὁ καιρὸς ἠμπόδιζεν τὴν ἐν τῷ ἀγρῷ ἐργασίαν, εἰργάζοντο εἰς τὰς ἀγρτικὰς οἰκίας καθαρίζοντες τοὺς σταύλους καὶ τὴν αὐλήν καὶ διορθώνοντες τὰ χρήζοντα διορθώσεις.

Ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ κοινωνίᾳ ὁ πατὴρ μόνος εἶχε πᾶσαν ἐξουσίαν. Γυνὴ, τέκνα, πελάται, δοῦλοι, ὄλοι ἦσαν ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον κυριότητά του, εἶχε δὲ ἐπ' αὐτῶν δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου. Ἡδύνατο νὰ θανατώσῃ τὸ νεογέννητον βρέφος, ἂν ἦτο δύσμορφον· ἠδύνατο νὰ πωλήσῃ τὸν υἱὸν του ἅπαξ, δις καὶ τρίς, χωρὶς νὰ χάσῃ τὰ ἐπ' αὐτοῦ κυριαρχικά του δικαιώματα. Οὔτε ἡ ἡλικία οὔτε τὰ ἀξιώματα ἠδύναντο νὰ χειραφετήσουν τοὺς υἱούς.)

¶ § 10. Σέρβιος Τύλλιος

(Τὸν Ταρκύνιον τὸν Πρεσβύτερον διεδέχθη ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς του Σέρβιος Τύλλιος. Οὗτος ἐπεράτωσε τὸν περιτειχισμὸν τῆς πόλεως, τὸν ἀρξάμενον ἐπὶ τοῦ Ταρκυνίου τοῦ Πρεσβυτέρου, καὶ εἰς τοὺς μέχρι τοῦδε κατωκημένους πέντε λόφους περιέλαβε καὶ τὸν Ἡσχυλῖνον καὶ Οὐμίναλιον καὶ κατέστησεν οὕτω τὴν Ῥώμην ἐπτάλοφον. Τὴν βασιλείαν τοῦ Σερβίου Τυλλίου ἐλάμπρυναν αἱ πολιτικαὶ μεταρρυθμίσεις, διὰ τῶν ὁποίων οὗτος ἔγινεν ὁ κατ' ἐξοχὴν ἰδρυτὴς τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Τριπλοῦν δὲ χαρακτηῖρα εἶχον αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Σερβίου, οικονομικόν, στρατιωτικὸν καὶ πολιτικόν.)

Ὁ Σέρβιος παρετήρησεν ὅτι ἡ πολιτεία δὲν ἠδύνατο νὰ προαχθῇ ἐφ' ὅσον οἱ πληθεῖοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν πολυαριθμότεραν τάξιν, ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι ἀπὸ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Διὰ τοῦτο ἐπεδίωξε τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο τάξεων, πατρικίων καὶ πληθειῶν. Πρὸς τοῦτο κατὰ πρῶτον διήρσε τὸ ἄστυ εἰς τέσσαρας μοῖρας ἢ φυλάς (tribus urbanae), τὴν δὲ περίξ τοῦ ἄστεως χώραν εἰς εἴκοσιν ἕξ διαμερίσματα (regiones ἢ tribus rusticae) οὕτως ὥστε οἱ ἐν ἐκάστη μοίρᾳ ἢ ἐν ἐκάστῳ διαμερίσματι κατοικοῦντες πατρίκιοι, πελάται καὶ πληθεῖοι ἀπέτέλουν μίαν κοινότητα ἢ τοπικὴν φυλήν. Μετὰ τοῦτο προέβη εἰς γενικὴν ἀπογραφὴν τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν,

κατὰ τὴν ὁποίαν πᾶς Ῥωμαῖος πολίτης ὤφειλε νὰ δηλώσῃ ἐνόρκως τὸ ὄνομά του, τὴν ἡλικίαν, τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του, τὸν ἀριθμὸν τῶν δούλων καὶ τὴν περιουσίαν. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς οὕτω γενομένης ἀπογραφῆς, ἀναλόγως τῆς περιουσίας καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς καταγωγῆς, διήρρεσεν ὅλον τὸν Ῥωμαϊκὸν λαὸν εἰς ἔξ σ υ μ μ ο ρ ί α ς ἢ κ λ ᾶ σ ε ι ς, τὰς δὲ κλάσεις ὑποδιήρρεσεν εἰς 193 λόχους. Ἀναλόγως τῆς περιουσίας ὁ ἀριθμὸς τῶν λόχων ἐν ἐκάστη κλάσει ἦτο διάφορος. Οὕτω ἡ πρώτη κλάσις περιελάμβανε 98 λόχους (80 λόχους πεζῶν καὶ 18 λόχους ἰππέων)· ἡ δευτέρα, ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη ἀνὰ 20, καὶ ἡ πέμπτη 30. Πρὸς τούτοις ὑπῆρχον δύο λόχοι χειροτεχνῶν (ὄπλοποιῶν, τεκτόνων), δύο σαλπικτῶν καὶ εἰς ἀπόρων. Διὰ τῆς διαιρέσεως ταύτης εἰς κλάσεις ἐκανονίσθησαν τὰ πολιτικὰ δικαιώματα ἐκάστου πολίτου, ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία καὶ αἱ φορολογικαὶ ὑποχρεώσεις. Οὕτω ἡ πρώτη κλάσις, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν οἱ πλούσιοι, ἐπλήρωνε τοὺς μεγαλειτέρους φόρους καὶ εἶχε τὰ μεγαλύτερα στρατιωτικὰ βάρη· κατ' ἀναλογίαν δὲ καὶ αἱ κατώτεροι κλάσεις. Ἡ τελευταία κλάσις ἢ περιλαμβάνουσα τοὺς ἀκτήμονας (proletarii) ἦτο ἀπηλλαγμένη παντὸς φόρου· καίτοι δὲ ἦτο ἡ πολυπληθεστέρα, ἀπετέλει ἓνα λόχον.

(Συντεταγμένοι οὕτω πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς οἱ Ῥωμαῖοι συνήρχοντο εἰς τὴν λ ο χ ί τ ι δ α ἔ κ κ λ η σ ί α ν (comitia centuriata) καὶ ἐβουλευόντο περὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Ἄλλ' ἐψήφισον κατὰ λόχους. Τοιοιουτρόπως οἱ πλούσιοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν πρώτην κλάσιν, εἶχον πάντοτε τὴν πλειοψηφίαν ἐπὶ παντὸς ζητήματος, λεληθότως δὲ παρηγκωνίσθησαν οἱ ἄποροι. Ἄλλ' ὅπωςδήποτε πολλὰ ἐκ τῶν προνομίων, τὰ ἀποῖα ἕως τότε ἀνήκον εἰς τοὺς ἐκ διαδοχῆς πατρικίους, ἐξηρητήθησαν πλέον ἀπὸ τοῦ τιμήματος. Ἐπομένως ἠνοίγετο τὸ μέλλον εἰς τοὺς πληθεῖους καὶ ἐναπέκειτο εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν φιλοπονίαν. Ὁ Σέρβιος ὤρισεν διὰ νόμου νὰ γίνεται ἀπογραφή τῶν πολιτῶν ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος.

Τὸ θερμὸν ὄμως διαφέρον τοῦ Σερβίου ὑπὲρ τῶν πληθειῶν ἐξήγειρεν ἐναντίον του τὸ μῖσος τῶν πατρικίων. Ἐκ τοῦ μίσους τούτου ὠφελούμενος ὁ γαμβρὸς τοῦ Σερβίου Ταρκύνιος ὁ Ὑπερή-

φανος διωργάνωσε συνωμοσίαν και ἐφόνευσε τὸν γέροντα πενθερόν του, ἤρπασε δὲ αὐτὸς τὴν βασιλείαν.)

§ 11. Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος

Ὁ Ταρκύνιος ὁ διὰ τὸν ἀλαζονικὸν και ὠμὸν χαρακτηρὰ του ἐπονομασθεὶς Ὑπερήφανος (Superbus) ὅπως διὰ τοῦ κακουργήματος ἤρπασε τὴν βασιλείαν, οὕτω διὰ τῶν καταπίεσεων και τοῦ τρόμου ἐζήτησε νὰ στερεωθῇ ἐν αὐτῇ. Διὰ τοῦτο ὅλη ἡ βασιλεία του ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει ὑπῆρξεν αὐθαίρετος και τυραννική. Καὶ διεξήγαγε μὲν ἐπιτυχεῖς ἐξωτερικοὺς πολέμους, ἐκόσμησε δὲ και τὴν Ῥώμην διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομῶν και ἔδρυσεν ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου μέγαν ναὸν τοῦ Διός· ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ εἶχε καιαστῆ τόσον ἀπεχθὴς και μισητῆ, ὥστε τῷ 510 ὁ λαός, ὀργισθεὶς ἔτι μᾶλλον διότι ὁ υἱὸς τοῦ Ταρκυνίου Σέξτος περιύβρισε τὴν τιμὴν τῆς ἐναρέτου Λουκρητίας, συζύγου τοῦ Κολλατίνου, ἐπανεστάτησεν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰουνίου Βρούτου και ἐκήρυξεν ἔκπτωτον τὸν Ταρκύνιον, κατέλυσε δὲ τὴν βασιλείαν. Αἱ γὰρ, τὰς ὁποίας κατεῖχαν ὁ Ταρκύνιος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχτης τοῦ Τιθέρεως και παρὰ τὴν ξυλίην γέφυραν, καθωσιώθησαν εἰς τὸν θεὸν Ἄρην και ἀπηγορεύθη ἡ καλλιέργεια αὐτῶν, αὐταὶ δὲ ἀπετέλεσαν τὸ καλούμενον Πεδίον τοῦ Ἄρεως.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΔΕΛΕΥΘΕΡΑ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Α'. Ἡ Ῥώμη ἐπὶ τῶν αὐτοκρατίων ὑπᾶτων.

§ 12. Ἰδρυσις τῆς Ἐλευθέρας Πολιτείας. — Ὑπατεία.

Κατὰ τὴν παράδοσιν * εὐθὺς μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας ἰδρύθη ἐν Ῥώμῃ ἡ Ἐλευθέρα Πολιτεία. Ἀντιένος

* Ἡ ῥωμαϊκὴ ἱστορία και μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν βασιλέων ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀκόμη εἶνε ἐν πολλοῖς ἀβεβαία. Μέγα μέρος αὐτῆς, ὅπερ κοινῶς γνωρίζομεν, εἶνε ἀναμειγμένον μὲ μύθους. Μέγα δ' ἐπίσης μέρος πηγάζει ἐκ μυθικῶν ἐπινοήσεων πρὸς τιμὴν τῆς Ῥώμης ἢ χάριν ἰδιαιτέρων οἰκογενειῶν. Μόλις μετὰ δύο αἰῶνας ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς βασιλείας φθάνομεν εἰς τὴν ἀληθῆ ἱστορίαν.

ισοβίου βασιλέως ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας δύο ἔρχοντες ἐνιαύσιοι, οἵτινες ἐκαλοῦντο ὕπατοι (consules). Οἱ ὕπατοι εἶχον κατ' ἀρχὰς βασιλικὴν ἐξουσίαν (regium imperium), διένεμον δὲ πρὸς ἀλλήλους τὰ ἔργα ἀναλόγως τῆς δεξιότητος, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἕκαστος. Οὗτοι συνεκάλουν τὴν σύγκλητον καὶ τὴν λοχίτιν ἐκκλησίαν καὶ προήδρευον αὐτῶν· προϊστάντο τῆς διοικήσεως τῶν κοινῶν πραγμάτων· εἶχον τὴν ἀνωτάτην δικαστικὴν ἐξουσίαν, συλλαμβάνοντες, φυλακίζοντες, καταδικάζοντες εἰς πρόστιμον, εἰς ματίγωσιν, καὶ εἰς θάνατον ἀκόμη. Ἐν καιρῷ πολέμου ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων ἀνελάμβανε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ καὶ ἐκαλεῖτο ὕπατος ἐν ὄπλοις (consul armatus), ὁ δὲ ἄλλος συνήθως διέμενεν ἐν τῇ πόλει καὶ ἐπωνομάζετο ὕπατος ἐν ἱματίῳ (consul togatus). Σύμβολον τῶν ὑπάτων ἦσαν δώδεκα ῥαβδοῦχοι, οἵτινες προεπορεύοντο αὐτῶν φέροντες ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου δέσμην ῥάβδων μετὰ πελέκεως ἐν τῷ μέσῳ εἰς ἔνδειξιν ὅτι ὁ ὕπατος ἠδύνατο νὰ τύπτῃ καὶ νὰ φονεύῃ πάντα πολίτην.

Βραδύτερον, ὅτε ἡ στρατιωτικὴ διοίκησις ἀνετίθετο εἰς τοὺς πραιτῶρας καὶ τοὺς ἀνθυπάτους, εἰσήχθη τὸ σύστημα ἐκάτερος τῶν ὑπάτων νὰ κυβερνᾷ ἐκ περιτροπῆς ἐπὶ ἓνα μῆνα, διεκρίνετο δὲ ὁ κυβερνῶν ἀπὸ τοῦ συνάρχοντος τοῦ μένοντος ἀργοῦ διὰ τῆς φράσεως ὁ ἔχων τὰς ῥάβδους, διότι μόνου ἐκείνου προεπορεύοντο οἱ ῥαβδοῦχοι.

Οἱ ὕπατοι ἐξήλεγχον καὶ ἐχαλιναγώγουν ἀλλήλους διὰ τῆς ἐνστάσεως (intercessio). Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς καὶ τὸ ἐνιαύσιον τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας διέσωσε τὴν πολιτείαν ἀπὸ τῆς τυραννίδος καὶ ἐδημιούργησε τὴν ἐλευθερίαν. Μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀρχῆς τῶν οἱ ὕπατοι ἔδιδον εὐθύνας.

§ 13. *Οἱ πρῶτοι ὕπατοι.* — Ἀπόπειρα πρὸς κατάλυσιν τοῦ νέου πολιτεύματος. — *Δημοτικοὶ νόμοι τοῦ Βαλερίου.*

Πρῶτοι ὕπατοι ἐξελέχθησαν ὁ Ἰούνιος Βροῦτος καὶ ὁ Κολλατίνος, σύζυγος τῆς Λουκρητίας. Ἀλλὰ μόλις ἰδρῦθη τὸ νέον πολιτεῦμα καὶ ἔγινεν ἀπόπειρα πρὸς κατάλυσιν αὐτοῦ. Νεαροὶ τινες πατρίκιοι ἐξύφανα συνωμοσίαν περὶ ἐπανόδου τοῦ ἐκπτώ-

του βασιλέως. Ἄλλ' ἡ συνωμοσία ἀνεκαλύφθη καὶ οἱ συνωμότες ἐτιμωρήθησαν αὐστηρότατα. Μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν ἦσαν καὶ οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Βροῦτου. Ὁ Βροῦτος ἀποπνίξας τὸ πατρικὸν φίλτρον χάριν τῆς πατρίδος του ὡς ἀνώτατος δικαστῆς διέταξε νὰ θανατωθῶν καὶ οἱ δύο υἱοὶ του. Εὐθὺς κατόπιν ἐξωρίσθη ἅπαν τὸ γένος τῶν Ταρκυνίων. Ἐνεκα τούτου ὁ Κολλατίνος ὡς συγγενῆς τοῦ Ταρκυνίου ἠναγκάσθη νὰ καταθέσῃ τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα καὶ ν' ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Ῥώμης. Ἄντ' αὐτοῦ δ' ἐξελέχθη ὑπάτος ὁ Πόπλιος Βαλέριος.

Ὁ Βαλέριος προέτεινε πρὸς ἐπιψήφισιν τοὺς ἐξῆς δύο νόμους: α') ἐπεβάλλετο θανατικὴ ποινὴ κατὰ παντός, ὅστις ἤθελεν ἐπιδιώξει τὴν βασιλικὴν ἀρχήν· β') πᾶς πολίτης καταδικαζόμενος ὑπὸ τῶν ὑπάτων εἰς θάνατον ἢ εἰς μαστίγωσιν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκκαλῇ τὴν ἀπόφασιν ἐνώπιον τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας. Ὁ δῆμος εὐγνωμονῶν ἀνεκήρυξε τὸν Βαλέριον π ρ ο σ τ ἄ τ η ν τ ο ὕ δ ἡ μ ο υ (publicola). **Υ**

§ 14. Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Πορσήνα καὶ πρὸς τοὺς Λατίνους. — Θάνατος τοῦ Ταρκυνίου.

Ὁ ἐκπτωτος Ταρκύνιος κατέφυγε πρὸς τὸν Πορσήναν, βασιλέα τῆς ἔτρουσκικῆς πόλεως Κλουσίου, καὶ ἐζήτησεν τὴν βοήθειαν αὐτοῦ. Ὁ Πορσήνας ἐπῆλθε κατὰ τῶν Ῥωμαίων μετὰ πολυχρήμου στρατοῦ, ἐνίκησεν αὐτοὺς παρὰ τὸν Τίβεριν καὶ ἐπολιορκήσεν στενωῶς τὴν Ῥώμην. Κατὰ τὴν παράδοσιν οἱ ἡρωϊκοὶ νεανίαι Ὁράτιος Κόκλης καὶ Μούκιος Σκαιόλας διὰ τῶν παρατόλμων ἀνδραγαθιῶν των τοσοῦτον κατέπληξαν τὸν Πορσήναν, ὥστε οὗτος ἔλυσε τὴν πολιορκίαν καὶ ἀπῆλθε. Τὸ ἀληθές ὅμως εἶνε ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσουν πρὸς τὸν Πορσήναν ταπεινωτικὴν εἰρήνην.

Ὁ Ταρκύνιος ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ Πορσήνα κατέφυγε πρὸς τὸν γαμβρόν του Μαμίλιον, ἡγεμόνα τῆς λατινικῆς πόλεως Τούσκλου καὶ ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Μαμιλίου ἅπασαι αἱ λατινικαὶ πόλεις ἠνώθησαν καὶ ἐστράτευσαν κατὰ τῆς Ῥώμης πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ Ταρκυνίου. Οἱ πληβεῖοι πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως βασανίζονται

ὑπὸ τῶν πατρικίων ἠρνήθησαν νὰ λάβουν τὰ ἔπλα καὶ ν' ἀντεπεξέλθουν κατὰ τῶν Λατίνων, ἂν προηγουμένως δὲν ἐλάμβανον ἄφεισιν χρεῶν. Ὁ κίνδυνος ἦτο μέγας. Τότε οἱ πατρίκιοι ἔδρυσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ δικτάτωρος καὶ διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἠνάγκασαν τοὺς πληθεῖους νὰ λάβουν τὰ ἔπλα κατὰ τῶν Λατίνων.

Οἱ Λατίνοι ἐνικήθησαν ὑπὸ τοῦ δικτάτωρος Ποστουμίου παρὰ τὴν Ῥηγίλλην λίμνην (496), ὁ δὲ Ταρκύνιος ἀποβαλὼν πᾶσαν ἐλπίδα κατέφυγεν εἰς τὴν Κύμην τῆς Καμπανίας, ὅπου καὶ ἀπέθανεν, οἱ δὲ Λατίνοι προσῆλθον εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ῥωμαίων.

§ 15. Ἡ δικτατορία.

Ἡ δικτατορία ἦτο ἀρχὴ μεγίστη, ἀπεριόριστος καὶ ἀνέκκλητος. Ὁ δικτάτωρ (magister populi) ἐκλεγόμενος ἐκ τῶν ὑπατικῶν κατ' ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου ὑπὸ τοῦ ἐτέρου τῶν ὑπάτων * εἶχεν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν καὶ ἀνεύθυνον, ἀνωτέραν καὶ αὐτῆς τῆς τῶν ἀρχαίων βασιλέων, καὶ ἐν τῇ πόλει καὶ ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Εἶχε δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ πάντων τῶν πολιτῶν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ δικτάτωρος δὲν διήρκει πλεόν τῶν ἑξ μηνῶν. Ὑπάρχοντος δικτάτωρος πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως ὑπετάσσοντο εἰς αὐτόν. Δικτάτωρ ἐξελέγετο ἐν καιρῷ μεγάλου κινδύνου εἴτε ἐξωτερικοῦ εἴτε ἐσωτερικοῦ. Ὁ δικτάτωρ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ τὸν ἑπιπέταρχον (magister equitum), ὅστις διετέλει ὑπὸ τὰς διαταγὰς του καὶ ἀνεπλήρου αὐτὸν ἀπουσιάζοντα. Ὁ δικτάτωρ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ περιεστοιχίζετο ὑπὸ 24 ραβδούχων. Τὸ φοβερὸν τοῦτο ἀξίωμα οὐδεὶς διετήρησεν ἐπὶ ἑξ μηνῶν. Συνήθως ὁ δικτάτωρ κατέθετε τὴν ἀρχὴν ἅμα παρήρχετο ὁ κίνδυνος.

§ 16. Θρησκεία, λατρεία, οἰωνισμοί.

Ὅπως εἶποι οἱ ἀρχαῖοι λαοί, οὕτω καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπίστευον ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ κόσμῳ ὄντα ἀόρατα, πολὺ ἰσχυρότερα τῶν ἀνθρωπίνων. Τὰ ὄντα ταῦτα ὠνόμασαν θεοὺς. Ἐκαστος ἐκ τῶν

* Ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων nocte silentio ἀνέβαινεν εἰς τὸ Καπιτώλιον καὶ ἄφ' οὗ συνεβουλεύετο τοὺς οἰωνοὺς ὠνόμαζε τὸν δικτάτωρα.

θεῶν εἶχεν εἰδικήν τινα δύναμιν. Οἱ κυριώτεροι ἐκ τῶν θεῶν τῆς Ῥώμης, τῶν ὁποίων τινὲς κατόπιν ἐξωμοιώθησαν πρὸς τοὺς ἑλληνικούς, ἦσαν οἱ ἑξῆς :

Ὁ Ζεὺς (Jupiter), θεὸς τοῦ φωτός καὶ τῆς θυέλλης, ὁ ὑπατος πάντων τῶν θεῶν, εἰδικῶς προστατεύων τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν· ἡ Ἥρα (Juno), θεὰ τοῦ φωτός, ἔφορος τοῦ γάμου· ἡ Ἑστία (Vesta), θεὰ τοῦ οἰκιακοῦ πυρός· ὁ Ἴανός (Janus), θεὸς τῶν καιρικῶν μεταβολῶν· ὁ Κρόνος (Saturnus), θεὸς τῆς σποράς, κατ' ἐξοχὴν λατρευόμενος ὑπὸ τῶν Λατίνων· ἡ Ἀθηνᾶ (Minerva), θεὰ τῆς σοφίας· ὁ Ἥφαιστος (Vulcanus), θεὸς τῆς μεγαλλουργίας, προστάτης τῶν σιδηρουργῶν· ὁ Ἑρμῆς (Mercurius), θεὸς τῶν ταξειδιωτῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου· ὁ Ἄδης (Ortus), κατοικῶν ὑπὸ τὴν γῆν, εἶπου μετέβαινον αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν.

Ὑπῆρχον πνεύματα κεκρυμμένα εἰς τὰ δάση καὶ εἰς τὰς πηγὰς, ὡς οἱ Φαῦνοί (Πᾶνες) καὶ αἱ Νύμφαι. Ὑπῆρχον πνεύματα, τὰ ὁποῖα ἐπροστάτευον ἄνδρας γυναῖκας καὶ παιδία εἰς πᾶσαν αὐτῶν πράξιν. Οὕτω, ὅτε τὸ παιδίον ἀπεγαλακτίζετο, ἡ Educa καὶ ἡ Potina τὸ ἐμάνθανον νὰ πίνῃ, ἡ Cuba τὸ ἐμάνθανε νὰ κοιμᾶται, ὁ Statunus νὰ ἴσταται ὄρθιον, ἡ Abeona καὶ ἡ Adeona νὰ βαδίζῃ, ὁ Fabulinus νὰ ὀμιλῇ, ἡ Interduca τὸ ὠδήγει εἰς τὸ σχολεῖον, καὶ ἡ Domiduca τὸ ἐπανέφερεν ἐκ τοῦ σχολείου. Ἐκάστη οἰκία εἶχε τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐπροστάτευεν αὐτήν, τὸν Λάρην (Lar). Ἐκαστος ἄνθρωπος εἶχε τὸ πνεῦμά του (genius). Καὶ αὗται αἱ ἀρεταὶ ἐθεοποιήθησαν, ἡ Ὁμόνοια, ἡ Εὐσέβεια, ἡ Ἐλπίς, ἡ Τύχη.

Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν περιέβαλον τοὺς θεοὺς τῶν μὲ ὠρισμένην μορφήν, οὔτε ἀνθρωποειδεῖς τοὺς ἐφαντάσθησαν, οὔτε διηγούντο περὶ αὐτῶν ἱστορίας, ὡς ἔκαμνον οἱ Ἕλληνες. Ἦρκοῦντο νὰ γνωρίζουν ὅτι οἱ θεοὶ εἶχον τὴν δύναμιν νὰ κάμνουν καὶ καλὸν καὶ κακὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὡς ἐκ τούτου ἐνόμιζον ὅτι ἦτο φρόνιμον ὁ ἄνθρωπος νὰ φροντίζῃ νὰ ἔχῃ εὖνους πρὸς ἑαυτὸν τοὺς θεοὺς.

Ἡ λατρεία τῶν θεῶν — Ἡ λατρεία ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνταποδόσεως. Ὁ ἄνθρωπος προσφέρων δῶρόν τι εἰς

τοὺς θεοὺς ἀνέμενε παρ' αὐτῶν ὡς ἀνταπόδοσιν ὑπηρεσίαν τινά. Προσέφερον εἰς τοὺς θεοὺς πρὸ πάντων τροφάς οἶον γάλα, οἶνον, καρπούς, πλακοῦντας, τοὺς ὁποίους ἔθετον ἐπὶ τινος βωμοῦ. Ἐπίστευον ὅτι ἢ μᾶλλον εὐάρεστος εἰς τοὺς θεοὺς προσφορά ἦσαν τὰ ζῶα, πρὸ πάντων τὰ πρόβατα, οἱ χίτροι καὶ οἱ βόες. Τοιαῦτα λοιπὸν ζῶα ἐθυσίαζον εἰς τοὺς θεοὺς.

Ἡ λατρεία τῶν θεῶν ἐγένετο πάντοτε κατὰ τύπους καθιερωμένους. Οὐδέποτε παρέβαινον αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι, διότι ἐνόμιζον ὅτι ἢ παράβασις τῶν τύπων δυσηρέσκει πολὺ τοὺς θεοὺς. Διὰ τὴν θυσιάσασιν λ. χ. ζῶόν τι, ὤφειλον νὰ ἐκλέξουν αὐτὸ ἄνευ ἐλαττώματος. Εἰς τὸν Δία ἐθυσίαζον λευκὸν βοῦν, εἰς ὑποχθόνιον θεὸν μαῦρον πρόβατον. Ἡ θυσία ἐγένετο ὡς ἐξῆς· ὠδῆγουν τὸ θῦμα ἔμπροσθεν τοῦ βωμοῦ, περιέβαλλον τὴν κεφαλὴν του μὲ μικρὰς ταινίας καὶ ἔπειτα τὸ ἐπληττον ἢ διὰ μαχαιρίου ἢ διὰ πελέκειος. Τὸ λίπος καὶ τὰ ὀστά τοῦ θύματος ἔκαιον ἐπὶ τοῦ βωμοῦ. Τὴν θυσίαν συνώδευον καὶ διὰ μιᾶς εὐχῆς διὰ νὰ ζητήσουν παρὰ τοῦ θεοῦ χάριν τινά. Ὁ προσευχόμενος ὤφειλε νὰ φορῇ ἐνδύματα καθαρὰ, νὰ ἴσταται ὀρθοῦς καὶ νὰ ἔχη κέκαλυμμένην τὴν κεφαλὴν δι' ὀθόνης.

Οἱ ἰδιῶται ἔκαμνον θυσίας καὶ δεήσεις πρὸς αἰσίαν ἔκβασις τῶν ἰδιωτικῶν τῶν ὑποθέσεων. Οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως ἔκαμνον τοιαύτας πρὸς αἰσίαν ἔκβασις τῶν ὑποθέσεων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Παρὰ ταῖς Ῥωμαῖαις ἢ θρησκεία καὶ τὸ κράτος ἦσαν στενωπῶς συνδεδεμένα. Ἡ λατρεία τῶν ἐθνικῶν θεῶν ἀπετέλει μέρος τῶν καθηκόντων τοῦ πολίτου πρὸς τὴν πολιτείαν. Δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιχειρήσουν σπουδαίαν τινά πράξιν χωρὶς νὰ ἐπικαλοσθῶν τὴν βοήθειαν τῶν θεῶν. Πλούσιον ἱερατεῖον, ἀποτελούμενον ἐκ πολλῶν τάξεων ἱερέων, ἐστιάδων, οἰωνοσκόπων καὶ λοιπῶν, ἐπεμελεῖτο τῆς λατρείας τῶν ποικιλιωνύμων θεῶν, προϊστάτο δὲ τοῦ ἱερατείου ὁ ἀρχιερεὺς (pontifex maximus).

Τὸ ἱερόν πῦρ καὶ οἱ Δάρητες— Ἐν ἑκάστη οἰκίᾳ ὑπῆρχεν ἱερὸν πῦρ, τὸ ὁποῖον ἢ οἰκογένεια ἐλάτρευε. Πρὶν ἀρχίσουν νὰ τρώγουν, ἀπήνθουν πρὸς τὸ ἱερὸν πῦρ εὐχὴν τινά καὶ ἔκαμνον ἐπ' αὐτοῦ σπονδὴν δι' οἴνου. Ἐπίστευον ὅτι παρὰ τὸ ἱερὸν πῦρ κατῴκει πνευμά τι, τὸ ὁποῖον ἐπροστάτευε τὴν

οίκιαν, ὁ οἰκογενεῖα κὸς Λάρης. Προσέφερον εἰς αὐτὸν τροφήν. Περὶ τὸ ἱερὸν πῦρ ἐφυλάσσοντο οἱ ἐφέστιοι θεοί, μικρὰ εἰδῶλα τῆς οἰκογενείας.

Ἡ Ῥώμη εἶχε τὸ ἱερὸν τῆς πῦρ ἐν τῇ ναφῇ τῆς Ἐστίας, αἱ δὲ Ἐστιάδες ἐπεμελοῦντο αὐτοῦ ὥστε νὰ μὲνῃ ἄσβεστον. Ἐν τῇ αὐτῇ ναφῇ ἐφυλάσσετο τὸ Παλλάδιον.

Ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν. — Οἱ Ῥωμαῖοι ἐθεώρουν τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν ὡς πνεύματα ἰσχυρά. Τὰς ἐκάλουν Manes ἢ θεοὺς ἀγαθοῦς. Ἐπίστευον ὅμως ὅτι αἱ ψυχαὶ αὐτῶν εἶχον ἀνάγκην τῆς ἐπιμελείας τῶν ζώντων.

Ὅτε ἀνθρωπὸς τις ἀπέθνησκεν, ἔπρεπε νὰ τὸν θάψουν κατὰ τοὺς καθιερωθέντας τύπους ἐν τινὶ τάφῳ, ἔπειτα δὲ νὰ τῇ φέρουν ποτὸν καὶ φαγητόν· ἔχυνον ἐπὶ τοῦ τάφου οἶνον καὶ γάλα, ἔθετον πλακοῦντας, ἐφόρευον ζῆα, τῶν ἐποίων τὸ κρέας ἔκαιον. Κατ' ἔτος ἔπρεπε νὰ ἐπαναλαμβάνωνται αἱ ἐπιτάφιοι αὐταὶ ἱεροτελεστῖαι. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ νεκροῦ εἶχον ὑποχρέωσιν εἰς τοῦτο.

Ἐπίστευον ὅτι αἱ ψυχαί, ἐὰν παρημελοῦντο ὑπὸ τῶν ζώντων, καθίσταντο κακαὶ καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν γῆν διὰ νὰ ἐμπνεύσουν τρόμον εἰς τοὺς ζῶντας καὶ βασανίσουν αὐτούς. Ἐκαλοῦντο τότε lemures ἢ larvae ἤτοι ἐπιβλαβῆ φαντάσματα. Διὰ νὰ καθησυχάσουν τὰ φαντάσματα ταῦτα, κατ' ἔτος κατὰ μῆνα Μάϊον τὰς νύκτας ἐσκόρπιζον κυάμους μαύρους.

Οἱ οἰωνομοὶ (auspicia). Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπίστευον ὅτι οἱ θεοὶ ἔπεμπον σημεῖα διὰ νὰ δηλώσουν τὴν θέλησίν των, καὶ ὅτι ἐκ τῶν σημείων τούτων ἠδύνατο αἱ ἄνθρωποι νὰ μαντεύσουν τὰ συμβησόμενα. Διὰ τοῦτο πρὸ πάσης σπουδαίας πράξεως συνεβουλεύοντο τοὺς θεοὺς. Ὁ ὕπατος πρὶν καλέσῃ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ὁ στρατηγὸς πρὶν συνάψῃ μάχην ἢ πρὶν διαβῆ ποταμόν τινα, ἠρώτα τοὺς θεοὺς ἂν ἐγκρίνουν τὴν πράξιν του ταύτην καὶ ἐλάμβανε παρ' αὐτῶν ἀπόκρισιν δι' ὀρισμένων σημείων. Ἡ διὰ τῶν σημείων τούτων ἐκδηλουμένη θέλησις τῶν θεῶν ἐκαλεῖτο auspiciū, ἡ δὲ πράξις τοῦ ἀρχοντος (τὸ ἐρωτᾶν τοὺς θεοὺς) ἐλέγετο auspicia habere.

Τὰ σημεῖα, διὰ τῶν ὁποίων οἱ θεοὶ ἐξεδήλουν τὴν γνώμην
Ἱστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ Ν. Βραχνοῦ. 4

των περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, κυρίως ἦσαν τρία. α') ἐκ δισσημιῶν (ex coelo), β') ἀπὸ τῶν οἰωνῶν, (ex avibus) καὶ γ') ἀπὸ τῶν ἱερῶν ὀρνιθίων (ex tripudio).

Τὰ ἐκ δισσημιῶν auspicia ἦσαν κοινά εἰς ὅλους τοὺς ἄρχοντας, ἐλαμβάνοντο δὲ ὡς ἐξῆς. Ὁ οἰωνιζόμενος ἐχάραττεν ἐν τῷ περιέχοντι διὰ κυρτῆς βακτηρίας νοητὸν τετράγωνον, ὑπερέκαλειτο templum, καὶ διὰ τυπικῶν καὶ ὠρισμένων φράσεων ἐζήτητ' παρὰ τῶν θεῶν νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ τετραγώνου τούτου ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ οὐράνιον τι σημεῖον, οἶον κεραυνός, ἀστραπή. Ὁ οἰωνιζόμενος ἔβλεπε πρὸς νότον.

Οἱ κατ' ἐξοχὴν οἰωνισμοὶ ἦσαν οἱ ἀπὸ τῶν οἰωνῶν (auspicia ex avibus) καὶ ἀνήκον οὔτοι εἰς τοὺς κυρίως ἄρχοντας (cum imperio), ἦτοι εἰς τοὺς ὑπάτους, τοὺς πραίτωρας καὶ τοὺς δικτάτωρας. Οἱ μέγιστοι τῶν οἰωνισμῶν ἐτελοῦντο συνήθως ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου, ὅπου ἦτο τὸ σταθερὸν οἰωνοσκοπεῖον τῆς πόλεως. Ὁ οἰωνιζόμενος ἄρχων συνοδευόμενος ὑφ' ἑνὸς οἰωνοσκόπου ἀνέβαινε μετὰ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὸ Καπιτώλιον καὶ ἐν ἄκρα σιωπῇ (silentio) παρετήρει τὰ θεόπεμπτα σημεῖα. Ἦσαν ταῦτα οἰωνοὶ (aves), τῶν ὁποίων τὸ ἄσμα ἢ ἡ πτήσις ἐν τῷ ὡς ἄνω χαραχθέντι τετραγώνῳ ἐδήλουν τὴν θέλησιν τῶν θεῶν εὐμενῆ ἢ δυσμενῆ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ οἰωνοσκόπου. Ὑπήρχε δὲ ἐν Ῥώμῃ εἰδικὸν σῶμα δημοσίων οἰωνοσκόπων (augeres), οἵτινες ἦσαν ἐπιφορτισμένοι νὰ ἐρμηνεύουν τοὺς οἰωνούς. Ἐνίοτε τὰ auspicia ex avibus ἐτελοῦντο καὶ εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἔμελλε νὰ γίνῃ ἡ δημοσία πρᾶξις τοῦ οἰωνιζομένου ἄρχοντος.

(Τὰ auspicia ἀπὸ τῶν ἱερῶν ὀρνιθίων ἐγίνοντο ὡς ἐξῆς. Ὁ ὀρνιθοκόμος ἐκόμιζεν ἐν κλωβῷ τὰ ἱερά ὀρνιθία, τὰ διατηρούμενα ὑπὸ τῆς πόλεως, καὶ παρέθετεν εἰς αὐτὰ τροφήν. Ἐὰν τὰ ὀρνιθία ἔτρωγον ἀπλήστως, ὥστε μέρος τῆς τροφῆς νὰ πίπτῃ ἐκ τοῦ στόματός των εἰς τὴν γῆν, τοῦτο ἦτο δηλωτικὸν τῆς εὐνοίας τῶν θεῶν. Τοῦναντίον ἦτο σημεῖον τῆς δυσμενείας τῶν θεῶν, ἂν τὰ ὀρνιθία ἤρνοῦντο νὰ φάγουν. Εἰς τὸν πόλεμον, εἰς τὸν ὅποιον δὲν ἠκολούθει ὁ οἰωνοσκόπος, ἦσαν συνήθη διὰ τὴν εὐκολίαν τὰ auspicia ex tripudio, ἅτινα καὶ auspicia pullaria ἐκαλοῦντο.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω τρόπων, καθ' οὓς οἱ Ῥωμαῖοι συνεβουλεύοντο τοὺς θεούς, εἶχον καὶ τὰ ἱερὰ βιβλία τῆς ἐκ Κόμης προφήτιδος Σιδύλλης, ἅτινα κατὰ τὴν παράδοσιν ἠγόρασε παρ' αὐτῆς ὁ Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος καὶ ἅτινα περιείχον προφητείας περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ῥώμης. Σῶμα ἱερέων 2, ἔπειτα 5 καὶ τελευταῖον 15, ἦτο ἐπιφορτισμένον νὰ φυλάττη τὰ Σιβυλλικὰ βιβλία ἐν τινὶ ὑπογείῳ θαλάμῳ τοῦ ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ναοῦ τοῦ Διός. Μόνον ἐν στιγμῇ κινδύνου καὶ κατόπιν διαταγῆς τῆς συγκλήτου συνεβουλεύοντο τὰ βιβλία ταῦτα οἱ φυλάσσοντες αὐτὰ ἱερεῖς καὶ διεκέρυττον τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ.)

§ 17. *Ἡ σύγκλητος καὶ ἡ λοχίτις ἐκκλησία ἐν τῇ Ἐλευθέρᾳ Πολιτείᾳ.*

α') Ἡ σ ύ γ λ η τ ο ς. — Σὺν τῇ ἰδρῦσει τῆς ὑπατικῆς ἀρχῆς ἀρχεται ἡ μεγάλη δύναμις τῆς συγκλήτου. Καὶ ἦτο μὲν εἰς τὰ διοικητικὰ πράγματα ἡ ἐξουσία τῆς συγκλήτου μόνον συμβουλευτική, ἀλλ' αἱ γινῶμαι αὐτῆς προσελάμβανον ἠθικῶς τὸν χαρακτῆρα ἀγαθῶν κελευσμάτων. Ἡ σύγκλητος δὲν ἦτο μόνον φρουρὸς τῶν παραδόσεων τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς ἀριστοκρατίας. Οἱ ὕπατοι, οἵτινες μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀρχῆς τῶν εἰσήρχοντο εἰς τὴν σύγκλητον, καὶ ὡς ἄτομα καὶ ὡς μέλη κοινωνικῆς ομάδος εἶχον τὸ συμφέρον νὰ συντηροῦν καὶ ἐνισχύουν τὴν ἐξουσίαν τῆς συγκλήτου. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ὁ λόγος τῆς ὁμονοίας, ἣτις πάντοτε παρατηρεῖται μετὰ τὸ ὑπάτων καὶ συγκλήτου. Ἡ σύγκλητος εἶχε πραγματικὴν ἐξουσίαν ἐν τοῖς ἐξῆς. Αὕτη α') διηύθυνε, κατὰ τὴν νεωτέραν ἔκφρασιν, τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους, πέμπουσα πρέσβεις καὶ δεχομένη τοιοῦτους καὶ συνάπτουσα συμβάσεις μετὰ ξένων κρατῶν· β') προσβουλεύετο περὶ πάντων τῶν ζητημάτων, ἅτινα εἰσήγοντο εἰς τὴν λοχίτιδα ἐκκλησίαν πρὸς συζήτησιν· γ') διώριζε τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀρχοντας.

β') Λ ο χ ι τ ι ς ἐ κ κ λ η σ ί α . — Ἐπὶ τῆς Ἐλευθέρᾳ Πολιτείας ὁ λοχίτις ἐκκλησία κατέστη τὸ κυρίαρχον σῶμα. Αὕτη ἐξέλεγε τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς ἄλλους ἀνωτέρους ἀρχοντας.

αὐτὴ ἐνομοθετεῖ αὐτὴ ἀπεφάσιζε περὶ πολέμου· αὐτὴ ἔκρινε κατ' ἔφεσιν τὰς φονικὰς δίκας.

Ὁ τρόπος τῆς συγκλήσεως τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας ἦτα ἐξῆς.

Ὁ ὕπατος διέτασσε τοὺς πολίτας νὰ συνέλθουν ἐνοπλοὶ καθ' ὠρισμένην ἡμέραν. Τὴν προηγουμένην νύκτα μετὰ τὸ μεσονύκτιον συνοδευόμενος ὑπὸ ἐνὸς αἰωνοσκόπου μετέβαιναν εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ συνέλθῃ ἐκκλησία. Ἐκεῖ ἐλάμβαναν τοὺς αἰωνοὺς (auspicia), τοῦτ' ἔστι ἡρώτα τοὺς θεοὺς ἀν' ἐπεδοκίμαζον τὴν σύγκλησιν τῆς ἐκκλησίας. Πρὸς τοῦτο ὁ αἰωνοσκόπος ἐχάρασσε ἐν τῷ περιέχοντι νοητὸν τετράγωνον, τὸ templum. Ὁ ὕπατος καθήμενος παρετήρει σιωπηλῶς τὰ σημεῖα, τὰ ὅποια θὰ ἐπεμπον οἱ θεοί. Ἐάν τὰ σημεῖα δὲν ἐφαίνοντο αἴσια, ὁ ὕπατος ἠδύνατο ν' ἀναβάλῃ τὴν ἐκκλησίαν δι' ἄλλην ἡμέραν. Ἐάν ὁ ὕπατος εὕρισκε τὰ σημεῖα αἴσια, ἀπήγγελλε τὸν τύπον «Κυρίται, σᾶς διατάσσω νὰ συνέλθητε εἰς ἐκκλησίαν». Τότε ἐν μέσῳ τῆς νυκτὸς αἱ σάλπιγγες ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως ἤχουν διὰ νὰ εἰδοποιήσουν τοὺς πολίτας. Ἀμα ἐξημέρωνεν, ὅλοι οἱ πολῖται, ἐνοπλοὶ, συνήρχοντο ἔξω τῆς πόλεως εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως, διότι ἡ θρησκεία ἀπηγόρευε νὰ εἶνε ἐνοπλοὶ ἐντὸς τοῦ περιβάλου τῆς πόλεως.

Πρὶν ἀρχίσῃ ἡ συνεδρίασις, ἐτελεῖτο θρησκευτικὴ τελετὴ· ἔθυσίαζον ἐν θύμα καὶ ἀνέπεμπον εὐχὴν πρὸς τοὺς θεοὺς ν' ἀποβῇ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ δήμου ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἤθελεν οὗτος ἀποφασίσει. Ἐπειτα ὁ ὕπατος ἐξήγει τὸν σκοπόν, δι' ὃν συνήλθεν ἡ ἐκκλησία. Πᾶς ὅστις ἤθελε ν' ἀγορεύσῃ, ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ προεδρεύοντος ὑπάτου. Ὅτε ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ψηφοφορία, οἱ πολῖται ἐτάσσοντο ἕκαστος εἰς τὸν λόχον τοῦ ὀπισθεν τῶν σημαίων. Ἐπειτα εἰς ἕκαστον λόχον εἰς ψηφολέκτης συνέλεγε τὰς ψήφους, ἐκάστου πολίτου ἀποκρινομένου προφορικῶς. Ἡ πλειονοψηφία τῶν ψήφων τῶν λόχων ἀπετέλει τὴν τελικὴν πλειονοψηφίαν, διότι, ὡς γνωρίζομεν, ἐν τῇ λοχίτιδι ἐκκλησίᾳ ἐψήφίζον κατὰ λόχους καὶ ὄχι κατὰ κεφαλὰς. Πρῶτοι ἐψήφίζον οἱ ἵππεῖς, ἔπειτα ἡ πρώτη κλάσις καὶ οὕτω

καθ' ἑξῆς. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ψηφοφορίας ὁ ὕπατος ἀνήγγελλε τὸ ἀποτέλεσμα, μεθ' ὃ διέταξε τὴν ἐκκλησίαν νὰ διαλυθῇ.

§ 18^B Κατάστασις τῶν πληθείων ἐν Ῥώμῃ. — Ἀποχώρησις αὐτῶν εἰς τὸ Ἱερὸν ὄρος. — Ἰδρυσις τῆς δημοκρατίας ἐν Ῥώμῃ (494).

Ἐκ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας ἐν Ῥώμῃ ὠφελήθησαν μόνοι οἱ πατρίκιοι. Αὐτοὶ κατεῖχον πάσας τὰς δημοσίας ἀρχάς, αὐτοὶ κατεῖχον καὶ τοὺς δημοσίους ἀγρούς, διὰ τοὺς ὁποίους ἐπλήρωνον εἰς τὸ δημόσιον ὠρισμένον τινὰ φόρον.

Τούναντιον ἡ κατάστασις τῶν πληθείων ἦτο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν χειρίστη. Οἱ συνεχεῖς πόλεμοι, οἵτινες ἐπηκολούθησαν μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ταρκυνίου, ἐξήντησαν τοὺς μικροὺς πόρους των, διότι ὄχι μόνον ἦσαν ἠναγκασμένοι εἰς τὰς ἐκστρατείας νὰ ἐξοπλίζωνται καὶ νὰ συντηρῶνται ἰδίᾳ δαπάνῃ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ μικροὶ ἀγροί, τοὺς ὁποίους κατεῖχον, ἔμενον ἀκαλλιέργητοι. Καὶ τὸ χειρίστον, οὐδὲ ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διανομήν τῶν λαφύρων. Πρὸς συντήρησιν λοιπὸν ἑαυτῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν των ἠναγκάζοντο νὰ δανειζῶνται παρὰ τῶν πατρικίων ἐπὶ τόκοις ὑπερόγκοις· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσουν τοὺς τόκους, τὰ χρέη αὐτῶν ηὐξάνοντο. Ἀλλὰ σκληρὸς τις νόμος ἀνεγνώριζεν εἰς τὸν δανειστὴν τὸ δικαίωμα νὰ καθιστᾷ δοῦλόν του τὸν ἀναξιόχρεον ὀφειλέτην. Τότε ὑφίστατο οὗτος πολυειδεῖς κακώσεις καὶ βασάνους, ἐνίστε δὲ ἐφρονεῦετο.

Ἡ τοιαύτη κατάστασις ἔκαμε τοὺς πληθείους ν' ἀρνηθοῦν νὰ λάβουν τὰ ὄπλα κατὰ τῶν ἐπερχομένων κατὰ τῆς Ῥώμης Λατίνων, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι ἱδρυσαν τὴν δικτατωρίαν. Ὡσαύτως καὶ ὅτε βραδύτερον (495) οἱ Οὐόλοσκοι ἐπήρχοντο κατὰ τῆς Ῥώμης, οἱ πληθεῖαι ἠρνήθησαν νὰ λάβουν κατ' αὐτῶν τὰ ὄπλα, ἐνέδωκαν δὲ μόνον εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ ὑπάτου Ποπλίου Σερβιλίου, ἀφ' οὗ οὗτος ἀνέστειλε προσκαίρως τὴν ἐνέργειαν τοῦ περὶ χρεῶν νόμου καὶ ὑπεσχέθη ὅτι μετὰ τὸν πόλεμον θὰ ληφθοῦν ὑπ' ἔψιν τὰ παράπονά των. Οἱ πληθεῖαι ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ οἱ Οὐόλοσκοι ἐνικήθησαν. Ἀλλ' ὅτε οἱ στρατιῶται ἐπανήλθον ἐκ τῆς ἐκστρατείας νικηταί, ὁ δεῦτερος ὕπατος Ἀππίος Κλαύδιος

ἐφήρμοσε μετ' ἀκάμπτου σκληρότητος τὸν περὶ χρεῶν νόμον τοῦ Ποπλίου Σερβιλίου μὴ τολμήσαντος ν' ἀντιστῆ εἰς τὰ προστάγματα τοῦ συνυπάτου του. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ πληθεῖοι μετὰ κραυγῶν ἀπήτουν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχημένων, ὁ ὑπερόπτης Ἄππιος Κλαύδιος διὰ τὰ καταπλήξῃ αὐτοὺς προὐκάλεσε τὴν ἐκλογὴν δικτάτωρος· ἐξελέχθη ὅμως ὁ λαοφιλὴς Μάνιος Βαλέριος, ὅστις ἐπανέλαβε τὰς αὐτὰς μὲ τὸν Σερβίλιον ὑποσχέσεις καὶ ἔπεισε τοὺς πληθεῖους ν' ἀντεπεξέλθουν κατὰ τῶν ἐπερχομένων Σαβίνων καὶ Αἰκούων, τοὺς ὁποίους καὶ ἐνίκησαν.

Ὅτε οἱ νικηταὶ ἐπανῆλθον ἐκ τοῦ πολέμου, ὁ Μάνιος Βαλέριος ἐζήτησε νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ὑποσχέσεις του, ἀλλὰ προσέκρουσεν εἰς τὴν πείσμονα ἀντίστασιν τῆς συγκλήτου. Ἡ ἀγανάκτησις τῶν πληθειῶν ἐκορυφώθη. Ἦτο συντεταγμένον τὸ στράτευμα πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης. Ὅτε ἀνηγγέλθη ἡ ἀποτυχία, οἱ πληθεῖοι στρατιῶται ἐγκατέλιπον τὸ στρατόπεδον καὶ ἀπεχώρησαν πρὸς τὴν Κρουστομερίαν μεταξὺ τῶν ποταμῶν Τιβέρεως καὶ Ἀνίητος καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐπὶ τινος ἐκεῖ κειμένου ὄρους (494), ἐν ᾧ οἱ ἐν τῇ πόλει ἀπομείναντες πληθεῖοι κατέλαβον τὸν Ἀδεντίνον λόφον, τὴν ὀχυρωτάτην μετὰ τὸ Καπιτώλιον θέσιν τῆς Ῥώμης· παρεσκευάζετο δὲ ὑπὸ τῶν ἀποχωρησάντων ἔφοδος κατὰ τῆς Ῥώμης.

Οἱ πατριῖοι ἐταράχθησαν ἐκ τούτου. Ἐπεμφαν δύο πρεσβείας πρὸς τοὺς πληθεῖους καὶ παρεκάλεσαν αὐτοὺς νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ῥώμην ὑπισχνούμενοι βελτίωσιν τῆς τύχης των· ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσαν. Τέλος ἐπεμφαν καὶ τρίτην πρεσβείαν, τῆς ὁποίας προῖστατο ὁ ἀγαπητὸς εἰς τὸ πλῆθος Μενήνιος Ἀγρίππας. Ὁ Μενήνιος μεταχειρισθεὶς εὐστόχως τὸν μῦθον τῶν κατὰ τῆς κοιλίας στασιασάντων μελῶν τοῦ σώματος καὶ ὑποσχεθεὶς πολλὰς παραχωρήσεις παρεσκεύασε τὰς ψυχὰς τῶν ἀποστατῶν πρὸς ὁμόνοιαν. Οἱ πληθεῖοι ἐδέχθησαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ῥώμην, ἐὰν γίνουν δεκτὰ τὰ αἰτήματά των, α') ν' ἀπαλλαγῶν τῶν χρεῶν ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσουν αὐτά, καὶ β') νὰ ἐλευθερωθοῦν ὅσοι εἶχον γίνει δοῦλοι ἐκ χρεῶν. Διὰ τῆς παρεμβάσεως τοῦ δικτάτωρος Μανίου Βαλερίου τὰ αἰτήματα ταῦτα τῶν πληθειῶν ἔγιναν δεκτὰ καὶ συνωμολογήθη ἐπὶ τούτῳ.

συνθήκη. Καὶ ἡ μὲν συνθήκη ὠνομάσθη Ἱερὸς νόμος (Lex sacrata), ὁ δὲ τόπος, ἔνθα αὕτη συνωμολογήθη, Ἱερὸν ὄρος (Mons sacer).

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐπανεέλθουν εἰς τὴν πόλιν οἱ πληβεῖοι ἀπήτησαν καὶ ἐπέτυχον τὴν Ἱδρυσιν ἰδίας αὐτῶν ἀρχῆς, τῆς τῶν δημάρχων (tribuni plebis). Οἱ δῆμαρχοι, κατ' ἀρχὰς δύο, ἔπειτα πέντε, καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 457 δέκα, ἐξελέγοντο κατ' ἔτος ἐκ τῆς τάξεως μόνον τῶν πληβείων. Οὐδὲν διακριτικὸν σημεῖον εἶχον οὗτοι, μόνον δὲ εἰς κλητὴρ προσηγέτο αὐτῶν.)

(Κύριον ἔργον τῶν δημάρχων ἦτο νὰ προστατεύουν τοὺς πληβίους κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας καὶ ἐν γένει κατὰ πάσης ἀδικίας καὶ βίαιοπραγίας τῶν πατρικίων. Ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀπλοῦ ἐπικουρικοῦ δικαίου (jus auxilii) ἀνεπτύχθη τὸ δικαίωμα τοῦ ἐνίστασθαι ἢ ἀπαγορεύειν (veto), ὅπερ πρῶτῳς ἤδη ἐξετάθη καὶ εἰς τὴν νομοθεσίαν καὶ εἰς πᾶσαν διοικητικὴν ἐνέργειαν τείνουσαν νὰ βλάβῃ τοὺς πληβίους. Διὰ τοῦ veto οἱ δῆμαρχοι εἶχον τὸ δικαίωμα ν' ἀναστέλλουν ἢ ν' ἀκυρώνουν πᾶσαν ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου καὶ τῶν ὑπάτων· εἶχον τὸ δικαίωμα ν' ἀκυρώνουν καὶ νὰ ματαιώνουν οἰουδήποτε ἄρχοντος τὴν διαταγὴν, διὰ τῆς ὁποίας τυχὸν προσεβάλλετο οἰοσδήποτε πολίτης. Ἡ δημαρχικὴ ἀρχὴ εἶχε τὸ δικαίωμα δι' ἐνὸς λόγου τοῦ δημάρχου νὰ θέτῃ τέρμα εἰς τὴν συζήτησιν τῆς ἐκκλησίας. Ἡ μεγίστη αὕτη δύναμις τῶν δημάρχων ἀπέρρεεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀπαραιτιάστου τοῦ προσώπου αὐτῶν (sacrosancti), ὅπερ διὰ νόμου καθιερώθη. Πᾶς ὅστις ἐτόλμα νὰ ἐναντιωθῇ εἰς τὸν δῆμαρχον κάμνοντα χρῆσιν τοῦ δικαϊώματός του ἢ ἤθελε τολμήσει νὰ ἐπιθέσῃ χεῖρα κατ' αὐτοῦ ἐκηρύσσετο παραδότης τοῦ Ἱεροῦ νόμου καὶ ἐθανατοῦτο. Ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν πτωχῶν οἱ δῆμαρχοι δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐξέρχωνται ἐκ τῆς πόλεως διαρκούντος τοῦ ἔτους τῆς ἀρχῆς των, αἱ δὲ οἰκίαι αὐτῶν ἡμέραν καὶ νύκτα ἦσαν ἀνοικταί, ἵνα χρησιμεύουν ὡς ἄσυλον εἰς τοὺς καταδιωκομένους.

Ἐφεξῆς ἡ ἐσωτερικὴ ἱστορία τῆς Ῥώμης θὰ εἶνε διαρκῆς πάλλη τῶν πληβείων, ἐχόντων ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς δημάρχους, ἐναντίον τῶν πατρικίων, τῶν ὁποίων προὔσταται ἡ σύγκλητος

καὶ οἱ ὕπατοι, μέχρι τῆς τελείας πολιτικῆς ἐξισώσεως τῶν δύο τάξεων.

Ταυτοχρόνως μὲ τὴν δημαρχίαν ἰδρύθη καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ἀγορανόμων (aediles plebis), οἵτινες ἦσαν βοηθοὶ τῶν δημάρχων καὶ εἶχον καθήκοντα ἀστυνομικά.)

§ 19. Κοριολανός.

Ἄφ' οὗ διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῶν δημάρχων ἐπῆλθε προσωρινὴ ἡσυχία εἰς τὰ ἔσωτερικὰ πράγματα τῆς Ῥώμης, οἱ Ῥωμαῖοι ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Οὐδύσκων καὶ ἐνίκησαν αὐτούς, ἐκυρίευσαν δὲ καὶ τὴν μητρόπολιν αὐτῶν Κοριόλην. Κατὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς διεκρίθη ὑπὲρ πάντας νεαρός τις πατριεὶος, ὁ Γάιος Μάρκιος, ὅστις διὰ τοῦτο προσωνομάσθη Κοριολανός.

Μετὰ τινα χρόνον συνέβη σιτοδεία εἰς τὴν Ῥώμην, ἡ δὲ σύγκλητος θέλουσα νὰ προλάβῃ τὸν ἐκ τοῦ λιμοῦ κίνδυνον ἐκόμισε σίτον ἐκ Σικελίας καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν. Ὁ Κοριολανός ἐνωθεὶς μετὰ τῆς μερίδος ἐκείνης τῶν πατριεῶν, ἣτις ἐπέδιωκε τὴν κατάλυσιν τῆς δημαρχίας, προέτεινεν εἰς τὴν σύγκλητον νὰ μὴ διανείμῃ σίτον εἰς τοὺς πληθεῖους, ἐὰν πρότερον οὗτοι δὲν συγκατατεθεῖν εἰς τὴν κατάργησιν τῶν δημάρχων. Ἡ πρότασις αὕτη ἐξώργισε τοὺς πληθεῖους εἰς μέγαν βαθμόν, οἱ δὲ δῆμαρχοὶ ἐκάλεσαν τὸν Κοριολανόν νὰ προσέλθῃ πάραυτα εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν καὶ δικασθῆ ὡς παραβάτης τοῦ Ἱεροῦ νόμου. Ὁ Κοριολανός καταφρονῶν τὴν πρόσκλησιν δὲν προσῆλθεν, ὁ δὲ λαὸς κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς ἔξορίαν.

Ὁ Κοριολανός πνέων ἐκδίκησιν κατέφυγεν εἰς τοὺς Οὐδύσκους καὶ γενόμενος ἀρχηγὸς αὐτῶν ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῆς Ῥώμης καὶ ἔφθασε πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῆς. Οἱ Ῥωμαῖοι καταληφθέντες ὑπὸ φόβου ἔπεμψαν πρὸς τὸν Κοριολανόν δύο πρεσβείας, ἵνα παρακαλέσουν αὐτὸν νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του· ἀλλ' ὁ Κοριολανός ὑπεδέχθη τοὺς πρέσβεις ψυχρῶς καὶ ἀπήντησε τραχέως εἰς τὰς παρακλήσεις των. Τέλος μετέβη ἡ μήτηρ του καὶ ἡ σύζυγός του μετ' ἄλλων εὐγενῶν γυναικῶν. Ὁ Κοριολανός πρὸ τῶν δακρύων καὶ τῶν θερμῶν παρακλήσεων τῆς γηραιᾶς μητρὸς του ἐκάμφθη καὶ

εἶπε πρὸς αὐτὴν «ὦ μήτηρ, ἔσωσας τὴν πατρίδα, ἀλλ' ἀπό-
λεσας τὸν υἱόν σου»· λύσας δὲ τὴν πολιορκίαν ἀπήλθεν. Οἱ
Ουόλοισι ἐφόνευσαν αὐτὸν ὡς μὴ ἐκτελέσαντα τὴν ὑπόσχεσίν του.»

§ 10. Ἀγροτικὸς νόμος Σπουρίου Κασίου.

Αἱ διὰ τῶν ἔπλων κατακτώμεναι γαῖαι ἀπετέλουν τὴν λε-
γομένην *δημοσίαν ἰδιοκτησίαν* (ager publicus) τοῦ
ῤωμαϊκοῦ λαοῦ. Τὰς δημοσίας ταύτας γαῖας ἡ σύγκλητος ἐμί-
σθωσεν εἰς τοὺς πλειοδοῦντας, πάντοτε δὲ ἐλάμβανον αὐτὰς οἱ
πατρίκιοι. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τῇ συνενοχῇ καὶ τῆς συγκλήτου
τὸ μίσθωμα δὲν ἐπληρῶνετο, αἱ δὲ δημόσιοι γαῖαι ἀπέβησαν
ἀποκλειστικὴ ἰδιοκτησία τῶν πατρικίων. Ἀλλ' ὁ ἐπιφανὴς πα-
τρίκιος Σπούριος Κάσιος, ὅστις τρεῖς ἐτιμήθη διὰ τοῦ ὑπατικοῦ
ἀξιώματος, ἐσκέφθη νὰ παράσχη εἰς τοὺς πληθεῖους τὰ μέσα
ν' ἀποβοῦν χρήσιμοι, εἰς δὲ τὸ κράτος ν' ἀποδώσῃ τὰ προσό-
δους του. Ὄθεν κατὰ τὴν τρίτην ὑπατείαν του τῷ 486 προέ-
τεινε τὸν ἀγροτικὸν νόμον (lex agraria), ἧτοι ἐκ τῶν δημοσίων
γαίων ἓν μέρος νὰ διανεμηθῇ εἰς τοὺς πτωχοὺς, τὸ δὲ ἄλλο νὰ
ἐκμισθώνηται, αἱ δὲ μισθωταὶ νὰ πληρῶνουν τακτικῶς εἰς τὸ δη-
μόσιον ταμεῖον τὸ ὠρισμένον μίσθωμα.

Ὁ νόμος οὗτος τοῦ Σπουρίου Κασίου ἐξηρέθισε τοὺς πα-
τρικίους. Ἡ σύγκλητος ἤθελε νὰ πολεμήσῃ τὸν νόμον πάσῃ
δυνάμει, ἀλλ' ἔβλεπε πόσον ἐπικίνδυνον ἦτο τοῦτο εἰς στιγμήν,
καθ' ἣν ὁ λαὸς εἶχεν ἐπὶ κεφαλῆς ἓνα ὑπατον. Ὄθεν ἠναγκάσθη
νὰ ἐκδώσῃ δόγμα νὰ διορισθῇ ἐπιτροπεία, ἵνα διαγράψῃ τὰ ὅρια
τῆς δημοσίας γῆς καὶ ὄριση ἐπόση ἐκ ταύτης ἔπρεπε νὰ ἐκισθώ-
νηται καὶ ὀπόση νὰ διανεμηθῇ εἰς τοὺς πένητας ἐκ τῶν πληθειῶν.

Ἡ πρώτη ἐξαφίς τοῦ πλήθους παρήλθεν. Εὐθὺς δὲ ὡς ἔλη-
ξεν ἡ ὑπατεία τοῦ Κασίου, αἱ νέαι ὑπατοι εἰσήγαγον τὸν Κάσιον
εἰς δίκην ὡς θηρεύοντα τὴν εὐνοίαν τοῦ πλήθους, ἵνα ἀναγο-
ρευθῇ βασιλεὺς, καὶ κατώρθωσαν νὰ καταδικασθῇ εἰς βραδυσμόν
καὶ ἀποκεφαλισμόν. Οὕτω λοιπὸν ὁ Κάσιος ἔπεσε θῦμα τῆς
εὐγενοῦς ιδέας του.

§ 21. Ὀλιγαρχία τῶν Φαβίων.— Δικαίωμα τῶν δημάρχων
νὰ ἐγκαλοῦν τοὺς ὑπάτους.

Ὁ περὶ γαιῶν νόμος τοῦ Σπουρίου Κασίου μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ περιήλθεν εἰς ἀχρησίαν, διότι οἱ πατρίκιοι ἐκ παντὸς τρόπου ἐφρόντισαν ἵνα μὴ ἐκτελεσθῇ αὗτος. Ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῶν πατρικίων ἔδειξε μέγαν ζῆλον ἡ κραταιὰ οἰκογένεια τῶν Φαβίων καὶ αὕτη κυρίως συνετέλεσεν εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Σπουρίου Κασίου. Διὰ τοῦτο ἔσχε τὸ ἐξαιρετικὸν προνόμιον ἐπὶ ἑπταετίαν (484—478) ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων νὰ ἐκλέγηται πάντοτε ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς. Μάτην οἱ δῆμαρχοι, μάτην ὁ λαὸς μετὰ κραυγῶν ἀπήτουν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ διανομῆς τῶν γαιῶν νόμου.

Ἡ σύγκλητος, ἵνα ἀποτρέψῃ ἀλλαγῆναι τὴν προσοχὴν τοῦ λαοῦ, κατὰ συμβουλήν τῶν Φαβίων ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Οὐγεντανῶν. Γενομένης μάχης τὸ ἱππικὸν τῶν Ῥωμαίων διέρρηξε τὰς τάξεις τῶν Οὐγεντανῶν· ἀλλ' οἱ πληθεῖοι ἀρνοῦνται νὰ καταδιώξουν τοὺς φεύγοντας πολεμίους, μὴ θέλοντες νὰ συντελέσουν εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ μισητοῦ αὐτοῖς ὑπάτου Καίσιωνος Φαβίου. Τότε οἱ Φάβιοι ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ μεταβάλλουν πρόγραμμα. Ἦναγκασμένοι ὑπὸ τῆς θέσεώς των καὶ τῆς ἀλαζονείας νὰ ἠγῶνται, ἠλλαξαν σύστημα καὶ μετέστησαν ἀπὸ τῶν πατρικίων εἰς τοὺς πληθεῖους, ἀφ' οὗ καὶ ἐν τῇ τάξει τῶν πατρικίων εἶχεν ἐξεγερθῆ φοβερὰ ζηλοτυπία κατὰ τῶν Φαβίων. Κατὰ παράδοξον τροπὴν τῶν πραγμάτων ὁ αὐτὸς ἀνὴρ, ὁ ~~Καίσιων~~ Φάβιος, ὅστις πρὸ ἑπταετίας εἶχε προτείνει τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ Σπουρίου Κασίου ἕνεκα τοῦ περὶ διανομῆς τῶν δημοσίων γαιῶν νόμου, νῦν ζητεῖ ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῶν πατρικίων τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου τούτου. Ἄλλ' οἱ πατρίκιοι ἐξηγέρθησαν κατὰ τῶν Φαβίων, ἀποκαλοῦντες αὐτοὺς προδότας καὶ ἀποστάτας. Δύο ὁδοὶ ἠναίγοντο ἐνώπιον τῶν Φαβίων, ἢ ν' ἀναλάβουν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πλήθους καὶ βιάσων τοὺς πατρίκίους εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ διανομῆς τῆς δημοσίας γῆς νόμου, ἢ ν' ἀποχωρήσουν ἐκ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς καὶ μεταναστεύσουν ἐκ τῆς Ῥώμης. Ἀποφασίζουσιν τὸ δεύτερον καὶ ἔλον

τὸ πολυάριθμον γένος τῶν Φαβίων, ὅπερ μετὰ τῶν πελατῶν ἀνήρχετο εἰς 4306, ἀπέρχεται ἐκ τῆς Ῥώμης.

Οἱ Φάβιοι καὶ ἐν τῇ ἐξορίᾳ ἠθέλησαν νὰ φανοῦν χρήσιμοι εἰς τὴν Ῥώμην. Καταλαβόντες ὀχυρὰν θέσιν παρὰ τὸν ποταμὸν Κρεμέραν ἀπέναντι τῶν Οὐητῶν ἐπὶ διετίαν σχεδὸν ἔκαμνον ἐπιδρομὰς εἰς τὴν χώραν τῶν Οὐηεντανῶν καὶ προυξένου εἰς αὐτοὺς μεγάλας καταστροφάς. Τέλος ἕμως ἐνέπεσαν εἰς ἐνέδραν τῶν Οὐηεντανῶν καὶ ἐφρονεύθησαν ἅπαντες. Μόνον ἓν μικρὸν παιδίον, ὁ Κόιντος Φάβιος, τὸ ὁποῖον ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας του εἶχε μείνει ἐν Ῥώμῃ, διεσώθη, ἵνα συνεχίσῃ τὸ ἐνδοξον γένος τῶν Φαβίων. Φαίνεται ὅμως πιθανώτερον ὅτι ὁ Κόιντος Φάβιος ἔμεινεν ἐν Ῥώμῃ οὐχὶ ἕνεκα τῆς μικρᾶς του ἡλικίας, ἀλλὰ διότι δὲν ἠθέλησε ν' ἀκολουθήσῃ τοὺς ὁμαίμους του ἐν τῇ νέᾳ αὐτῶν πολιτικῇ πορείᾳ· διότι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ παραδεχθῆ τις ὅτι ἐν οἴκῳ ἀριθμοῦντι 306 μέλη ἓν μόνον μικρὸν παιδίον ὑπῆρχε.

Ἐπατος Μενήνιος, ὅστις εὕρισκετο ἐκεῖ πλησίον μετὰ στρατοῦ, δὲν ἦλθεν εἰς βοήθειαν τῶν Φαβίων. Ἐνεκα τούτου οἱ δήμαρχοι, ὠφελοῦμενοι ἐκ τῆς δημοσίας λύπης, μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀρχῆς του κατηγόρησαν τὸν Μενήνιον ἐνώπιον τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ὡς προδόντα τοὺς Φαβίους, αὕτη δὲ κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς πρόστιμον. Ὁ Μενήνιος μὴ ἀνεχθεὶς τὴν ὕβριν ἀπέθανεν ἐξ αἰτίας. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τῶν δημάρχων ἦτο σπουδαιότατη. Ἐκτοτε ἰδιοποιήθησαν οἱ δήμαρχοι τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαλοῦν τοὺς ὑπάτους ἐνώπιον τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας.

§ 22 Ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία.

Οἱ πληθεῖοι συνερχόμενοι κατὰ φυλὰς (τοπικὰς ὡς εἶχον ὀρίσθῃ αὐταὶ ὑπὸ τοῦ Σερβίου Τυλλίου) πρὸς ἐκλογὴν τῶν δημάρχων καὶ τῶν ἀγορανόμων δὲν ἀπετέλουν κατ' ἀρχὰς νόμιμον ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἀπλοῦν ὄμιλον (concilium). Ἄλλ' ἐν ἔτει 477 ὁ δήμαρχος Ποπλίλιος Βολέρων εἰσήγαγε νόμον, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία ἐλάμβανε τὸν τύπον νομίμου ἐκκλησίας καὶ καθωρίζοντο τὰ ἔργα αὐτῆς, δικαιουμένης νὰ ἐκδίδῃ ψηφίσματα. Παρὰ τὴν κραταιὰν ἀντίστασιν τῶν πατρικίων ὁ νόμος ἐψηφίσθη ὑπὸ τῶν πληθείων τὸ ἐπόμενον ἔτος, οἱ δὲ δήμαρχοι

μεθ' ἑλης τῆς συνόδου ἀνέβησαν εἰς τὸ Καπιτώλιον καὶ ἠπέλ-
λουν ἐκεῖθεν νέαν ἀποχώρησιν εἰς τὸ Ἴερὸν ὄρος. ἀν' ἣ σύγ-
κλητος δὲν ἤθελεν ἐπικυρώσει τὸ νόμον. Ἡ σύγκλησις στενοχω-
ρηθεῖσα ἀπεδέχθη ἐν σιγῇ τὸν νόμον.

Οὕτω ἡ τάξις τῶν πληθείων ἀπέκτησε τὸν χαρακτήρα πολι-
τικοῦ σώματος ἀντιτεταγμένου εἰς τὴν προνομιοῦχον τάξιν τῶν
πατρικίων. Ἔχουν νῦν οἱ πληθεῖται ἰδίαν ἐκκλησίαν (comicia
plebis tributa), ἣτις πραγματεύεται τὰς ἰδίας αὐτῶν ὑποθέσεις
μετὰ νομίμου κύρους καὶ ἐκδίδει ψηφίσματα (plebiscita), ἅτινα
ἀπὸ τοῦ 448 ἐξισώθησαν πρὸς τὰ ψηφίσματα τῆς λοχίτιδος ἐκ-
κλησίας καὶ ἐπομένως εἶχον ἰσχὺν καὶ διὰ τοὺς πατρικίους.

§ 29. Ὁ Τερεντίλιος νόμος—Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων
πρὸς τοὺς Αἰκίους.—Κόϊντος Κικινιάτος.

Μέχρι τοῦδε ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης ὑπὸ τῶν ὑπάτων καὶ
τῶν ἄλλων πατρικίων δικαστῶν ἐγένετο οὐχὶ κατὰ γραιτούς καὶ
γνωστοὺς τοῖς πᾶσι νόμους, ἀλλὰ κατ' ἀγραφα δίκαια, ἅτινα οἱ
πατρικιοὶ δικασταὶ ἡρμήνευον αὐτογνωμόνως καὶ κατὰ τὸ συμ-
φέρον τῆς τάξεώς των. Διὰ τοῦτο καὶ διὰ τὰ τεθῆ φραγμὸς εἰς
τὴν περὶ τὸ ἐπιβάλλειν ποινὰς ἐξουσίαν τῶν ὑπάτων, ἐν ἔτει 462
ὁ δῆμαρχος Τερεντίλιος Ἄρσας προέτεινε εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκ-
κλησίαν νὰ συσταθῇ πενταμελής ἐπιτροπεία πρὸς σύνταξιν νό-
μων ἀφορώντων εἰς τὴν ὑπατικὴν ἐξουσίαν. Ἄλλ' ὁ Τερεντίλιος
Ἄρσας εὐρὼν μεγάλην ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῶν πατρικίων
ἀπέσυρε τὴν πρότασιν· οἱ διάδοχοι ἔμως αὐτοῦ υἰοθέτησαν τὴν
πρότασίν του καὶ οἱ πληθεῖται ἐξηκολούθηον νὰ ἐκλέγουν τοὺς
αὐτοὺς δημάρχους ἕως ἔτου ἐκνικηθῆ ἡ ἀντίστασις τῶν πατρι-
κίων. Οἱ νεώτεροι ἐκ τῶν πατρικίων διετάρασσον τὰς συνελεύσεις
τῶν πληθείων. Μεταξὺ αὐτῶν διεκρίνετο διὰ τὴν θρασυτητα του
ὁ Χαλσων Κικινιάτος, ὅστις ἐτόλμησε νὰ θέσῃ χεῖρα εἰς ἓνα ἐκ τῶν
δημάρχων. Καὶ οἱ μὲν δῆμαρχοὶ εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς δίκην περὶ
θανάτου ὡς παραβάτην τοῦ Ἴεροῦ νόμου· ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος
ἐτράπη εἰς ἑξορίαν, ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία ἠρκέσθη νὰ καταδι-
κᾷ αὐτὸν εἰς βαρὺ πρόστιμον. Τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ πληρῶσῃ
ὁ πατὴρ Κόϊντος Κικινιάτος, ὅστις περιελθὼν οὕτω εἰς μεγάλην

πενίαν ἀπεσύρθη εἰς μικρόν τινα ἀγρόν καὶ καλλιερῶν αὐτὸν ἰδίαις χερσὶν ἐπορίζετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν.

Ὡσεὶ μὴ ἦρκουν αἱ ἐσωτερικαὶ αὐταὶ ταραχαί, καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί, οἱ Οὐθηεντανοὶ ἀπὸ βορρᾶ καὶ οἱ Αἰκούοι ἀπὸ νότου, σχεδὸν ἀδιακόπως παρηνώχλουν τοὺς Ῥωμαίους. Ἐν ἔτει 458 ὁ ὑπατοὺς Μινούκιος ἐπῆλθε κατὰ τῶν Αἰκούων· ἀλλ' οὗτοι κατώρθωσαν νὰ ἐγκλείσουν τὸν στρατὸν τοῦ Μινουκίου εἰς τι στενὸν παρὰ τὸ ὄρος Ἄλγιδον καὶ ἔφερον αὐτὸν εἰς τοιαύτην ἀμηχανίαν, ὥστε δὲν ὑπελείπετο ἄλλο ἢ νὰ παραδοθῇ.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν ἡ σύγκλητος ἐξέλεξε δικτάτωρα τὸν γηραιὸν Κρίντιον Κιγκινᾶτον. Ἀναλαβὼν οὗτος τὴν ἀρχὴν αὐθημερὸν ἐπέρχεται κατὰ τῶν Αἰκούων, νικᾷ αὐτοὺς καὶ ἐλευθερώνει τὸν πολιορκούμενον στρατόν. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Ῥώμην ἐν θριάμβῳ καταθέτει τὸ δικτατωρικὸν ἀξίωμα, ὅπερ διέτηρησε δέκα ἕξ μόνον ἡμέρας, καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὸν ἀγρόν του.

§ 34. *Σύστασις τῆς δεκαρχίας. — Ἡ δωδεκάδελτος. — Κατάλυσις τῆς δεκαρχίας.*

Παρελθούσης τῆς καταιγίδος ταύτης οἱ δήμαρχοι ἐπανελάβον τὸν ἀγῶνα πρὸς ἐπιψήφισιν τῆς προτάσεως τοῦ Τερεντιλίου. Ἄφ' οὗ δὲ τὰ πράγματα ἐφθασαν εἰς τὸ ἀπροχώρητον, συμφωνήθη ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν μερῶν νὰ συνταχθῇ εἰς ἓνα κώδικα τὸ ὅλον δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν δίκαιον καὶ νὰ γίνῃ τοῦτο κοινὸν εἰς τοὺς πατρικίους καὶ πληβείους. Ὅθεν ἐστάλησαν τρεῖς συγκλητικοὶ εἰς τὰς ἀξιολογωτέρας πόλεις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἵνα μελετήσουν τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν ἐξελέχθησαν ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας δέκα ἄνδρες ἐκ τῶν πατρικίων καὶ ἀνετέθη εἰς αὐτοὺς νὰ συγγράψουν τοὺς νόμους τῆς πολιτείας (451) Οἱ δέκα οὗτοι ἄνδρες ὠνομάσθησαν δέκαρχοι (decemviri), πρῶστατο δὲ αὐτῶν ὁ ἐπιφανὴς πατρικίος Ἄππιος Κλαύδιος.

Ἴνα μὴ παρεμβληθῇ μηδεμίᾳ δυσχέρεια εἰς τὸ ἔργον τῶν δεκάρχων, ἀνεστάλη προσωρινῶς τὸ ἐν ἰσχύϊ πολίτευμα, ἀνετέθη δὲ ἡ κυβέρνησις τῆς χώρας εἰς τοὺς δεκάρχους μὲ ἀπεριόριστον

ἔξουσίαν. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος οἱ δέκαρχοι ὄχι μόνον τὸ ἀνα-
 τεθὲν εἰς αὐτοὺς ἔργον ἐξετέλεσαν ἐν ἄκρᾳ ὁμοφωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ
 τὴν πολιτικὴν ἔξουσίαν ἐχειρίσθησαν μετ' ἄκρας δικαιοσύνης.
 Εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἐχάραξαν ἐπὶ δέκα πλακῶν τοὺς συντα-
 χθέντας νόμους, τοὺς ὁποίους ἐνέκρινε καὶ ἡ σύγκλητος καὶ ὁ δή-
 μος. Ἄλλ' ἡ νομοθεσία δὲν ἦτο πλήρης. Ὑπελείποντο διατάξεις
 τινές. Διὰ τοῦτο ἐνεκρίθη νὰ παραταθῇ ἡ ἀρχὴ τῶν δεκάρχων ἐπὶ
 ἓν ἔτος ἀκόμη. Ὁ ἐκ τῶν πρῶτων δεκάρχων Ἄππιος Κλαύδιος,
 ὅστις κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος εἶχεν ἀποκρῦψει τὴν ἀλαζονείαν του
 διὰ προσπεποιημένης δημοτικότητος, ὄχι μόνον κατώρθωσε νὰ
 ἐκλεχθῇ ἐκ νέου, ἀλλ' ἐνήργησε νὰ ἐκλεχθοῦν δεκάρχοι ἐννέα
 ἄνδρες ἄσημοι ἀλλ' ἀφωσιωμένοι εἰς αὐτόν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς
 ἦσαν πληβεῖοι. Οἱ νέοι δέκαρχοι συνεπλήρωσαν τὴν νομοθεσίαν
 δημοσιεύσαντες δύο ἀκόμη πίνακας. Οὕτω ἀπληρτίσθη ἡ λεγο-
 μένη δωδεκάδελτος (duodecim tabulae), ἥτις κατὰ
 πρῶτον ἐξετέθη εἰς τὴν Ἀγορὰν διὰ νὰ τὴν γνῶριση ὁ λαός, ἔ-
 πειτα δὲ κατετέθη εἰς τὸ Καπιτώλιον. Ἡ δωδεκάδελτος ἀπετέ-
 λεσε τὸ ἀρχαιότατον ῥωμαϊκὸν δίκαιον.

Αἱ φράσεις τῆς δωδεκάδέλτου ἦσαν βραχεῖαι καὶ ξηραὶ καὶ
 ἐπιτακτικαί. Δι' αὐτῆς μετεβλήθησαν εἰς νόμους ἀρχαῖαι συνή-
 θειαι τῶν Ῥωμαίων. Διετήρησεν ἡ δωδεκάδελτος εἰς τὸν οἰκο-
 γενειάρχην τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ ἔξουσίαν ἐπὶ τῶν δούλων, τῶν
 τέκνων, τῆς συζύγου καὶ τῶν κτημάτων του. Ἡ γυνὴ δὲν ἦτο
 ποτὲ ἐλευθέρη. Ὡς κόρη ἀνήκεν εἰς τὸν πατέρα της, ὅστις ἐξέ-
 λεγε δι' αὐτὴν τὸν σύζυγον χωρὶς νὰ τὴν ἐρωτήσῃ. Ὡς ἔγγαμος
 ἀνήκεν εἰς τὸν σύζυγόν της, ὅστις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἀπο-
 πέμψῃ ἢ καὶ νὰ τὴν φονεύσῃ. Χήρα καθισταμένη ὤφειλε νὰ
 ὑπακούῃ εἰς τὸν κληρονόμον τοῦ συζύγου της. Αἱ κατὰ τῆς ἰδιο-
 κτησίας προσβολαὶ ἐτιμωροῦντο αὐστηρότατα. Ἡ κλοπὴ ἦτο
 ἀσέβεια. Ὁ ἐλάπτων τοὺς ἀσυγκομιστοὺς καρποὺς ἄλλου τινός,
 ὁ εἰσάγων καὶ βόσκων τὴν νύκτα τὰ ποίμνιά του εἰς τὸν ἀγρὸν
 τοῦ γείτονός του, ὁ κλέπτων τὴν συγκομιδὴν αὐτοῦ καθωσιούτο
 εἰς τὴν Δήμητραν. Τὴν νύκτα ἐπετρέπετο νὰ φονεύηται ὁ κλέ-
 πτων ἀτιμωρητί, τὴν δὲ ἡμέραν, ἂν ἡμύνετο. Ὁ πυρπολῶν θη-
 μωνίαν σίτου ἐδεδεσμεύετο, ἐμαστιγοῦτο καὶ ἐκαίετο. Ὁ μὴ πλη-

ρώνων ὀφειλέτης ἐδένετο ὑπὸ τοῦ δανειστοῦ μὲ ἱμάντας ἢ μὲ σίδηρα θάρους 15 λιτρῶν καὶ μετὰ 60 ἡμέρας ἐπωλεῖτο πέραν τοῦ Τιβέρεως. Ἐάν ἦσαν πλείονες οἱ δανεισταί, ἐκόπτετο ὑπ' αὐτῶν εἰς τεμάχια. Διὰ τὰς προξενουμένας σωματικὰς βλάβας καθιερώθη ἡ ἰσοτιμωρία ἢ ὁ συμβιβασμός. Ἐάν τις ἔθραυε μέλος τοῦ σώματός τινος—ἔλεγε διάταξις τις—καταβάλλει εἰς τὸν παθόντα 300 ἀσσάρια· μὴ συμβιβαζόμενος μετὰ τοῦ παθόντος ὑπόκειται εἰς τὴν ἰσοτιμωρίαν.

Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις τῶν νέων δεκάρχων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀπέβη τυραννική. Ἐξετράπησαν οὗτοι ἀσυστόλως εἰς πᾶσαν αὐθαιρεσίαν. Ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν πολιτῶν ἦσαν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν δεκάρχων. Οἱ δέκαρχοι διετήρησαν αὐθαιρέτως τὴν ἐξουσίαν καὶ μετὰ τὴν λήξιν τοῦ δευτέρου ἔτους. Ἄλλὰ μυσάρδον ἐγκλημα τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου, ὅπερ ἐπεχείρησεν αὐτός κατὰ τῆς ἐναρέτου νεάνιδος Βιργινίας, προεκάλεσε παρὰ τῆ λαῶ ἐπανάστασιν, ἣτις πάραυτα μετεδέθη καὶ εἰς τὸν στρατόν. Ἡ σύγκλητος τότε μετὰ τινὰ ἀντίστασιν ἠναγκάσθη νὰ προβῆ εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς δεκαρχίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν προτέρων ἀρχῶν. Ἐκ τῶν δεκάρχων ὁ μὲν Ἀππίος Κλαυδίου ἠτύχησεν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐξωρίσθησαν, ἡ δὲ περιουσία αὐτῶν ἐδημεύθη.

§ 25 Ἐπιγαμία τῶν δύο τάξεων.—Χιλαρχία.—Τιμητεία.

Διὰ τῆς δωδεκαδέλτου κατέστη δυνατὴ ἡ γνῶσις τῆς νομοθεσίας καὶ εἰς τοὺς πληθεῖους, ἐν ᾧ πρότερον αὕτη ἦτο ὡς μυστικὸν ἱερὸν γνωστὴ εἰς μόνους τοὺς πατρικίους. Ἐκτοτε αἱ δύο κοινωνικαὶ τάξεις ὑπέκειον εἰς νόμους κοινούς καθιερωμένους εἰς δώδεκα δέλτους, ἡ δὲ ὑπαρξίς κοινῶν νόμων καθίστα καταφανεστέραν τὴν ἀδικίαν τῶν προνομίων, διὰ τῶν ὁποίων διεκρίνετο ἡ τάξις τῶν πατρικίων ἀπὸ τῆς τῶν πληθείων. Δὲν ἠδύναντο οἱ πληθεῖται νὰ μετᾶσχουν τῶν μεγίστων τῆς πολιτείας ἀξιωματικῶν οὔτε νὰ συνδεθοῦν δι' ἐπιγαμίας πρὸς τοὺς πατρικίους. Τῷ 445 ὁ δῆμαρχος Κανουλήγιος πρόετεινε νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἐπιγαμία μεταξὺ πατρικίων καὶ πληθείων, οἱ δὲ συνδήμαρχοι αὐτοῦ προέ-

τειναν γὰ ἐπιτραπῆ εἰς τὴν λοχίτιν ἐκκλησίαν νὰ ἐκλέγῃ ὑπάτους ἐκ τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληθείων κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ.

Ἡ πρότασις τοῦ Κανουληῶτος παρὰ τὴν κραταιὰν ἀντίστασιν τῶν πατρικίων ἐψηφίσθη. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον τὰ ἐκ τῶν μικτῶν γάμων γεννώμενα τέκνα ἠκολούθουν τὴν κατάστασιν τοῦ πατρὸς. Ἄλλ' ἢ ἐτέρα πρότασις τῶν συναδέλφων τοῦ Κανουληῶτος ἐπολεμήθη λυσιωδέστατα. Ἐπὶ τέλος ὑπεχώρησαν οἱ πατρικιοὶ καὶ ἐδέχθησαν συνδιαλλακτικὸν συμβιβασμὸν, ἀντὶ ὑπάτων νὰ ἐκλέγωνται κατ' ἔτος ἀναμιξ ἐκ πατρικίων καὶ πληθείων χιλίαρχοι περιβεβλημένοι ὑπατικὴν ἐξουσίαν. Οἱ χιλίαρχοι κατ' ἀρχὰς ἦσαν τρεῖς, ἔπειτα τέσσαρες, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἠὺξήθησαν εἰς ἕξ, καὶ τέλος εἰς ὀκτώ.

Τιμητεία.—Βλέποντες ὅμως οἱ πατρικιοὶ ὅτι τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα ἔμελλεν ἡμέραν τινα νὰ περιέλθῃ καὶ εἰς τοὺς πληθείους, ἀπέσπασαν ἀπὸ τῆς ὑπατείας μέρος τι τῆς δυνάμεως αὐτῆς καὶ ἴδρυσαν διὰ τοῦτο νέαν ὄλως ἀρχήν, τὴν τιμητείαν (censura) τῷ 414. Ἡ τιμητεία κατέστη ταχέως ἡ πρώτη καὶ μεγίστη ἀρχὴ τῆς Ῥώμης, ἀνῆρχοντα δὲ εἰς αὐτὴν οἱ ἐπιφανέστατοι ἐκ τῶν ὑπατικῶν ἀνδρῶν. Τιμηταὶ ἐξελέγοντο δύο καὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων, ἡ δὲ διάρκεια τῆς ἀρχῆς αὐτῶν συνήθως ἦτο πενταετής.

Οἱ τιμηταὶ εἶχον σπουδαιότατα καθήκοντα: α') διενήργουν ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος τὴν ἀπογραφὴν τῶν πολιτῶν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῆς περιουσίας αὐτῶν, ἀναλόγως δὲ τῆς περιουσίας κατέτασσον τοὺς πολίτας εἰς τὰς διαφόρους κλάσεις· ἠδύνατο νὰ μὴ ἐγγράψουν τινα ὡς οὐδεμίαν κλάσιν καὶ διὰ τοῦ μέσου τούτου ἀφήρουν ἀπ' αὐτοῦ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα· β') ἐφύλασσον τοὺς καταλόγους, εἰς τοὺς ὁποίους ἦσαν γεγραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληθείων, καὶ ἐκανόνιζον τοὺς πληρωτέους εἰς τὴν πολιτείαν φόρους· γ') συνέτασσον τὸν κατάλογον τῶν συγκλητικῶν ἀπαλείφοντες ἀπ' αὐτοῦ ἐκείνους ἐκ τῶν συγκλητικῶν, τοὺς ὁποίους ἐθεώρουν ἀνικάνους· δ') εἶχον τὴν ἐξέτασιν ἤτοι ἐπιθεώρησιν τῶν ἱπέων καὶ ἠδύνατο νὰ διατηροῦν ἢ νὰ διαγράφουν αὐτοὺς ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἱπέων. Ἀπετέλουν δὲ οἱ ἱπέεις ἴδιαν καὶ ἐξαιρετον τάξιν ἐν τῇ πολιτείᾳ

λαμβανόμενοι ἐκ τῶν ἐπὶ γένει καὶ πλούτῳ διαφερόντων. Εἶχον ἐπὶ πλεόν οἱ τιμηταὶ καὶ τὴν ἐποπτείαν τῶν δημοσίων ἡθῶν. Οὐ συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἱππεῖς διαγραφόμενοι ὑπὸ τῶν τιμητῶν ἐκ τοῦ οἰκείου καταλόγου ἐστιγματίζοντο. Τὸ δικαίωμα τοῦτο τῶν τιμητῶν κατέστησεν αὐτοὺς κυρίους πάντων, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἐπιφανεστέρων προσώπων.

Ἔτερον ἀξίωμα, οὕτινος μετεῖχον καὶ οἱ πληθεῖοι ἀπὸ τοῦ 421, ἦτο ἡ τ α μ ι ε ί α (quaestura). Ἡ ταμεία ἱεραρχικῶς ἀπετέλει τὴν πρώτην τῶν ἐξουσιῶν καὶ ἐκ ταύτης ἀνήρχετο τις εἰς τὰ ἀνώτερα τῆς πολιτείας ἀξιώματα. Εἶχον δὲ οἱ ταμίαι τὴν ἐπιμέλειαν τῶν δημοσίων χρημάτων.)

§ 28. Ὁ τελευταῖος πρὸς τοὺς Οὐγεντανοὺς πόλεμος.

Ἔλῳσις τῶν Οὐητῶν.

Ἐν ἔτει 405 οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν καὶ πάλιν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν παλαιῶν ἐχθρῶν τῶν Οὐγεντανῶν. Ἄλλ' εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς οὐδεμίαν ἐδείκνυε προθυμίαν, ὄχι μόνον διότι προσέβλεπε μακρὰν τὴν διάρκειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι εἶχεν ἀπαυδῆσαι ἐκ τῶν συνεχῶν ἐκστρατειῶν. Τότε ἡ σύγκλητος, θέλουσα νὰ καταστήσῃ τοὺς πληθεῖους προθυμοτέρους εἰς τὸν πόλεμον, εἰσήγαγε διὰ πρώτην φορὰν τὴν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου στρατιωτικὴν μισθοδοσίαν, δύο ὁβολοὺς καθ' ἑκάστην διὰ τὸν πεζὸν στρατιώτην καὶ ἕξ διὰ τὸν ἱππέα. Διὰ τοῦ μέτρου τούτου κατωρθώθη ὥστε οἱ συγκροτοῦντες τοὺς λεγεῶνας νὰ παρραμένον ἐπὶ μακρότερον χρόνον ὑπὸ τὰς σημαίας. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπῆλθον κατὰ τῶν Οὐητῶν τῷ 405.

Οἱ Οὐητοὶ, πόλις τῆς Τυρρηνίας πολυάνθρωπος καὶ πλουσία, ἔκειτο ἐπὶ λόφῳ ἀποκρήμνου καὶ ἐν μέσῳ δύο ποταμῶν. Ἡ τοποθεσία αὕτη καὶ ὁ ἰσχυρὸς τειχισμὸς καθίστων τὴν πόλιν δυσπρόρητον. Ἐνεκα τούτου οἱ Ῥωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιχειρήσουν συνεχῆ πολιορκίαν. Πρώτην φορὰν οἱ Ῥωμαῖοι ἐξηκολούθουν τὰς ἐχθροπραξίας καὶ ἐν καιρῷ χειμῶνος. Ἡ πολιορκία, κατὰ τὴν παράδοσιν, παρετάθη δέκα ἔτη. Τὸ δέκατον ἔτος ἐκλεχθεὶς δικτάτωρ ὁ ἡρωϊκὸς καὶ καρτερικὸς τὸ φρόνημα Φούριος Κάμιλος ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν. Ἄλλ' ὁ Κάμιλλος ἔνεκα τοῦ

ἀλαζονικοῦ χαρακτήρος του κατέστη μισητός εἰς τὸν λαόν· κατηγορηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν δημάρχων ὅτι ἐσφετερίσθη τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀπὸ τῶν Οὐγγίων λείας καὶ μὴ καταδεχθεὶς ν' ἀπολογηθῆ ἑνώπιον τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας ἔφυγεν ἐκ τῆς Ῥώμης. Λέγεται ὅτι ἀπερχόμενος ἠυχῆθη εἰς τοὺς θεοὺς τάχιστα ἢ πατρὶς νὰ λάβῃ τὴν ἀνάγκην του.

§ 24. *Εἰσβολὴ τῶν Γαλατῶν.—Πυρπόλησις τῆς Ῥώμης.—*
Μάνλιος Καπιτωλῖνος.

Ἐν ἔτει 390 πολυάριθμα σίφη τῶν ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ Γαλατῶν ὑπερβάντα τὰ Ἀπέννινα ὄρη εἰσέβαλον εἰς τὴν Τυρρηνίαν καὶ ἐπολιόρχησαν τὴν πόλιν αὐτῆς Κλουσίον. Οἱ Κλουσίφοι ἔσπευσαν νὰ ἐπικαλεσθοῦν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Ῥωμαῖοι μὴ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἔλθουν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὰ γαλατικά ἐκεῖνα σίφη, ἔπεμφαν πρέσβεις τρεῖς ἀδελφοὺς Φαβίους ἵνα μεσολαβήσουν μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων. Ἄλλ' οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι πρέσβεις ἀνεμίχθησαν ἀπερισκέπτως εἰς τὸν ἀγῶνα, εἰς δὲ ἐξ αὐτῶν κατὰ τινα ἐξοδὸν τῶν Κλουσίων ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χεὶρ Ἰταλὴν ἀξιωματικόν. Ὁ Βρέννος, ἦτοι ὁ ἡγεμὼν τῶν Γαλατῶν, ἀγανακτήσας λύει τὴν πολιορκίαν τοῦ Κλουσίου καὶ βαδίζει κατὰ τῆς Ῥώμης, παρὰ δὲ τὸν Ἀλλίαν ποταμὸν συναντήσας τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατὸν συνῆψε μετ' αὐτοῦ φονικωτάτην μάχην (16 Ἰουλίου 388 π. Χ.) Οἱ Ῥωμαῖοι ἔπαθον ἀληθῆ πανωλεθρίαν, δι' ἧ καὶ ἡ ἡμέρα αὕτη ἐθεωρεῖτο ἔκτοτε ὡς ἀποφράς καὶ ἐσημειοῦτο ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ ἡμερολογίῳ μὲ τὸ ὄνομα Ἀ λ λ ι ἄ ς ἤ μ ε ρ α (dies alliensis). Ἐκ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ διεσώθησαν ὀλίγοι καταφυγόντες εἰς τὰ ὄχυρά τείχη τῶν Οὐγγίων. Ὁσαύτως διεσώθη μία μοῖρα τοῦ δεξιοῦ κέρατος, ἣτις ὑποχωρήσασα ἔφθασεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ κατέλαβε τὸν Καπιτωλίον. Ἐν τῷ Καπιτωλίῳ ἐκλείσθη καὶ ἡ σύγκλητος μετὰ τῶν ἀρχόντων, τῶν ἱερέων καὶ πάντων τῶν ἐν Ῥώμῃ μαχίμων ἀνδρῶν. Οἱ λοιποὶ κάτοικοι διεσκορπίσθησαν εἰς τὰς γειτονικὰς πόλεις.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας οἱ Γαλάται εἰσηλθον εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εὔρον αὐτὴν ἔρημον κατοίκων. Μόνον ὀγδοήκοντα γηραιοὶ συγκλητικοί, ὡς λέγει ἡ παράδοσις, δὲν ἠθέλησαν νὰ ζητήσουν ἄσυλον κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν, ἀλλὰ περιβεβλημέ-

νοι τὰς ἐπισήμους αὐτῶν στολὰς ἐκάθηγτο ἀτάραχοι ἐπὶ τῶν ἐλεφαντίνων ἐδρῶν των ἐν τῇ Ἀγορᾷ. Οἱ βάρβαροι ἐφόνευσαν καὶ τοὺς ὀγδοήκοντα συγκλητικούς, ἔπειτα δὲ ἐλεηλάτησαν τὴν πόλιν καὶ τέλος ἐπυρπόλησαν αὐτήν. X

Υ Μετὰ ταῦτα οἱ Γαλάται ἐπολιόρκησαν τὸ Καπιτώλιον, ἡ δὲ πολιορκία διήρκεσεν ἐπὶ ἑπτὰ μῆνας. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο οἱ Γαλάται ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τῆς Ῥώμης. Φθινόπωρον βροχερὸν ἐπέφερεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν πολλὰς ἀσθενείας, αἵτινες τὸ ἀπεδεκάτιζον. Προσέτι δὲ καὶ λιμὸς ἐξηνάγκαζε τοὺς Γαλάτας κατὰ στίφη νὰ περιτρέχουν τὰς γειτονικὰς πόλεις καὶ νὰ λεηλατοῦν αὐτάς. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ ἐξόριστος Κάμιλλος συναθροίσας περὶ ἑαυτὸν πολλοὺς φυγάδας ἐπέπιπτε κατὰ τῶν ἄλλοστρικῶς περιπλανωμένων γαλατικῶν σιφῶν καὶ προὔξενει εἰς αὐτοὺς μεγάλην φθοράν. Μετὰ τοῦ Καμίλλου ἠνώθησαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι στρατιῶται, οἱ καταφυγόντες εἰς Οὐηίους μετὰ τὴν παρὰ τὸν Ἀλλίαν μάχην, οἵτινες καὶ ἀνηγόρευσαν αὐτὸν δικτάτορα. Ἀλλ' ὁ Κάμιλλος δὲν ἐδέχετο τὸ δικτατωρικὸν ἀξίωμα, ἂν τοῦτο δὲν ἐπεκυροῦτο καὶ ὑπὸ τῆς συγκλήτου. Τότε νεαρὸς τις πληβεῖος, ὀνόματι Κομίνιος, διακολυθῆσας ἐν καιρῷ νυκτὸς τὸν Τίβεριν, διέλαθε τὰς ἐχθρικὰς φρουρὰς καὶ διὰ τῆς ἀποκρήμνου πλευρᾶς (Ταρπηῆας πέτρας) ἀνήλθεν εἰς τὸ Καπιτώλιον· λαβὼν δὲ τὴν ἐπικύρῳσιν τῆς συγκλήτου ἐπέστρεψε διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ.

Οἱ Γαλάται παρατηρήσαντες τὰ ἴχνη τοῦ Κομίνιου, κατὰ τινα σκοτεινὴν καὶ θυελλώδη νύκτα ἐπεχείρησαν ἔφοδον διὰ τῆς αὐτῆς ἀνόδου, καὶ θὰ ἐκυρίευσαν τὸ Καπιτώλιον, ἐὰν ὁ ἀρχηγὸς τῶ Ῥωμαίων Μάνλιος, ἐξυπνήσας ἐκ τῶν φωνῶν τῶν χηνῶν, ἱερῶν πτηνῶν τῆς Ἥρας, δὲν ἀπέκρουε τὴν ἀπροσδόκητον ἔφοδον. Ὁ Μάνλιος προσωνομάσθη Κ α π ι τ ω λ ι ν ο ς ὡς σώσας τὸ Καπιτώλιον.

Ἀλλ' αἱ τροφαὶ τοῦ Καπιτωλίου ἐξέλιπον, ὁ δὲ Κάμιλλος δὲν ἐφαίνετο. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Γαλάται ἐμαστίζοντο ὑπὸ λιμοῦ καὶ ὑπὸ διαφόρων ἐπιδημικῶν νόσων, ἐδέχθησαν οὗτοι νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν καὶ ν' ἀπέλθουν ὑπὸ τὸν ἕρον νὰ πληρώσουν εἰς αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι χιλίᾶς λίτρας χρυσοῦ. Ἦτο δὲ

ἢ λίτρα περίπου ἰσοδύναμος πρὸς μίαν ὀκτῶν. Κατὰ τὴν ζύγισιν τοῦ χρυσοῦ οἱ Γαλάται ἠθέλησαν ν' ἀπατήσουν τοὺς Ῥωμαίους μεταχειριζόμενοι ψευδῆ σταθμά. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι παρεπονοῦντο διὰ τοῦτο, ὁ Βρέννος ῥίψας ἐπὶ τῆς πλάστιγγος τὸ βαρὺ ξίφος του ἀνέκραξεν «Οὐαὶ τοῖς ἡττημένοις». Οἱ Γαλάται λαβόντες τὸ χρυσοῖον ἀπῆλθον. Λέγεται ὅτι καθ' ἣν στιγμήν ἐξυγίζετο τὸ χρυσοῖον, κατέφθασε μετὰ στρατοῦ ὁ δικτάτωρ Κάμιλλος, ὅστις ἀνεφώνησε «Διὰ τοῦ σιδήρου καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ χρυσοῦ εἶνε πατροπαράδοτον εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ σώζουν τὴν πατρίδα». Ἀκυρώσας δὲ τὴν συνθήκην ἐξεδίωξε τοὺς βαρβάρους. Ἄλλὰ τοῦτο ἐπλάσθη ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ἵνα κολακεύσῃ τὴν ἔθνικὴν φιλοτιμίαν τῶν Ῥωμαίων.

*Ἡ Ῥώμη ἠλευθερώθη ὑπὸ τῶν Γαλατῶν, ἀλλ' ἡ θεὰ αὐτῆς, μεταβεβλημένης εἰς ἐρείπια, προὔξενει βαθυτάτην λύπην. Ὁ λαὸς ἐζήτηε νὰ μεταικήσῃ εἰς Οὐήτους· ἀλλ' ὁ Κάμιλλος κατώρθωσε νὰ μεταπέσῃ τὸν λαὸν ν' ἀνοικοδομήσῃ τὴν πόλιν. Διὰ τὴν μεγάλην δὲ καὶ σπουδαίαν ταύτην ὑπηρεσίαν του ὠνομάσθη **δ ε ὑ τ ε ρ ο ς ο ἰ κ ι σ τ ῆ ς** τῆς Ῥώμης.

Ὁ γαλατικὸς πόλεμος ὑπῆρξε καταστρεπτικώτατος διὰ τοὺς πτωχοὺς πληβεῖους ὑπὸ οἰκονομικὴν ἔποψιν. Ἠναγκασμένοι ὄντες ν' ἀνοικοδομήσουν τὰν οἰκίαν των καὶ ν' ἀγοράσουν γεωργικὰ ἐργαλεῖα, καθυπεβλήθησαν εἰς νέα χρέη καὶ εἰς νέας καταπίσεις ἐκ μέρους τῶν πατρικίων. Πρὸς τοὺς πτωχοὺς ἔδειξε μεγάλην συμπάθειαν ὁ Μάνλιος Καπιτωλῖνος· καὶ εἰς πολλοὺς μὲν ἐξ αὐτῶν ἐδάνεισε χρήματα ἀτόκως, πολλοὺς δὲ ἠλευθέρωσε κρατούμενους διὰ χρέη. Ἄλλ' ἡ φιλανθρωπία αὕτη τοῦ Μανλίου ἐξήγειρε κατ' αὐτοῦ τὸ μῖσος τῶν πατρικίων· κατηγορηθεὶς δὲ ὡς θηρεύων τὴν βασιλικὴν ἀρχὴν κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ λέγεται ὅτι κατεκρημνίσθη ἐκ τῆς Ταρπητίας πέτρας (384), ἐκ τῆς ὁποίας εἶχεν ὑπερασπίσει τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῶν Γαλατῶν.

§ 28. *Νόμοι τοῦ Δικινίου Στόλωνος καὶ Δευκίου Σεξιου.*

Πολιτικὴ ἰσότης πατρικίων καὶ πληβείων.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανλίου Καπιτωλῖνου τὰ ἐσωτερικὰ

πράγματα τῆς Ῥώμης ἐδεινώθησαν ἔτι μᾶλλον. Εἰς τὴν ἐπι-
 δεινώσειν ταύτην συνετέλεσαν ἄφ' ἑνὸς μὲν ἢ τραχύτης τῶν πα-
 τρικίων πρὸς τοὺς ὀφειλέτας των πληβείους, ἄφ' ἑτέρου δὲ αἰ ὑπὸ
 τῶν πατρικίων καταβαλλόμεναι προσπάθειαι πρὸς κατάργησιν
 πολλῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ. Ἐνεκα τούτου γενικὴ ἐπεκρά-
 τει παρὰ τῷ λαῷ ἀθυμία. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς γενικῆς τυχῆς ἀθυ-
 μίας ἀνεφάνησαν δύο πλοῦσοι καὶ εὐγενεῖς πληβεῖοι, ἀληθεῖς
 ἀναμορφωταὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ὁ Λικίνιος Στέλιος καὶ ὁ Λεύκιος
 Σέξτιος. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἐκλε-
 χθέντες δῆμαρχοι τῷ 376 π. Χ. ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιδιώξουν
 παντὶ σθένει τὴν πολιτικὴν ἐξίσωσιν τῆς τάξεώς των πρὸς τὴν
 τῶν πατρικίων. Ὅθεν ὑπέβαλον εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν
 πρὸς ψήφισιν τὰς ἐξῆς προτάσεις· α') εἰς τὸ ἐξῆς ἀντὶ χιλιάρ-
 χων νὰ ἐκλέγωνται δύο ὑπατοί, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἕτερος νὰ εἶνε
 πάντοτε πληβεῖος· β') πᾶς πολίτης Ῥωμαῖος νὰ μὴ δύναται
 νὰ κατέχη πλείονα τῶν πεντακοσίων πλέθρων γῆς δημοσίας
 (τὸ πλῆθρον=950 τετραγωνικὰ μέτρα), τὸ δὲ ὑπόλοιπον διαιρού-
 μενον εἰς κλήρους ἐπταλέθρους νὰ διανεμηθῇ ὡς ἰδιοκτησία εἰς
 τοὺς πτωχοὺς· γ') ἐκ τῶν ὀφειλομένων κεφαλαίων ν' ἀφαιρε-
 θοῦν οἱ πληρωθέντες τόκοι, τὸ δὲ ὑπόλοιπον νὰ ἐξοφληθῇ εἰς
 τρεῖς ἔτησίαις δόσεις.

Ἡ ὥρα τῆς ὑπερτάτης πάλης ἐσήμανεν. Οἱ πατρίκιοι
 προεξαρχούσης τῆς συγκλήτου ἀντέστησαν πεισματωδέστατα
 ἐπὶ δέκα ἔτη. Ἄλλ' ὁ Λικίνιος καὶ ὁ Σέξτιος ἐκλεγόμενοι δῆ-
 μαρχοὶ ἐπὶ δέκα κατὰ σειρὰν ἔτη ἐξηκολούθηον μετὰ θαυμα-
 στοῦ ζήλου καὶ ἀκλονήτου ἐπιμονῆς τὸν ἀγῶνα. Πάντα τὰ
 μέσα τῆς ἀντιδράσεως ἐξηντλήθησαν. Τέλος αὐτὸς ὁ Φούριος
 Κάμιλλος ἐκλεχθεὶς τὸ πέμπτον δικτάτωρ συνεβούλευσε συν-
 διαλλαγὴν. Ἡ σύγκλητος μετὰ δεκαετῆ λυσιπέδη ἀντίστασιν
 ὑπεχώρησε καὶ αἱ προτάσεις τοῦ Λικινίου καὶ τοῦ Σεξτίου ἐψη-
 φίσθησαν (366) π. Χ. Πρῶτος δὲ πληβεῖος ὑπατος ἐξελέχθη ὁ
 ἐκ τῶν δύο ἐκεῖνων ἐνδόξων δημάρχων Λεύκιος Σέξτιος.

Π ρ α ι τ ω ρ ι α. — Ἄλλ' οἱ πατρίκιοι ἀντὶ τῆς παραχω-
 ρηθείσης εἰς τοὺς πληβείους ὑπατείας οἶονεὶ ὡς ἀντισηκώμα
 ἔδρυσαν νέον ἀξίωμα, τὸ τοῦ π ρ α ι τ ω ρ ο ς, εἰς τὸν ὅποιον

ἀνέθηκαν τὴν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἀποσπάσαντες αὐτὴν ἀπὸ τῶν ὑπάτων. Ἐξελέγετο δὲ πραιτωρ (praetor urbanus) ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων. Βραδύτερον, τῷ 442 π. Χ. προσετέθη καὶ δεύτερος πραιτωρ, καλούμενος praetor peregrinus, ἵνα δικάζη τὰς μεταξὺ τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐπιδημούντων ξένων δίκας, ὡς καὶ τὰς μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ ξένων (inter cives et peregrinos). Πλὴν τῆς δικαστικῆς ιδιότητος ἀπέκτησαν σὺν τῷ χρόνῳ οἱ πραιτωρες καὶ ἑτέραν, τὴν τοῦ διοικεῖν στρατιάν, ἠδὲξήθησαν δὲ εἰς τέσσαρας, ἕξ, ὀκτώ καὶ τέλος εἰς δέκα ἕξ.

Μεῖζονες ἀγορανόμοι (aediles curules).—Οἱ πατρίκιοι ἴδρυσαν προσέτι καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν μεῖζόνων ἀγορανόμων, οἷτινες, κατ' ἀρχὰς τοῦλάχιστον, ἐξελέγοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων. Οἱ μεῖζονες ἀγορανόμοι μετὰ τῶν ἐλασσόνων ἢ δημοτικῶν, οἷτινες ἀείποτε ἐξελέγοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν πληβείων, εἶχον τὴν ἐπιστάσιαν τῶν διαφόρων ἀγώνων, προσέτι δὲ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν, τῶν ὑδραγωγείων, τῶν λεωφόρων, καὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν ὀνίων.

Ἄφ' οὗ οἱ πληβεῖοι κατώρθωσαν νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν ὑπατείαν, εὐκόλως πλέον ἠδύναντο νὰ μετᾶσχουν καὶ τῶν λοιπῶν τῆς πολιτείας ἀνωτάτων ἀξιομάτων. Οὕτω τῷ 364 μετέσχον τῆς μεῖζονος ἀγορανομίας, τῷ 355 τῆς δικτατωρίας, τῷ δὲ 351 τῆς τιμητείας.

Ἄπὸ τοῦ 342 π. Χ. τὸ πολιτικὸν μέρος τοῦ Λικινίου-Σεξτίνου νόμου ἠδύρνηθη διὰ προσθηκῶν, αἷτινες ἐσχόπουσαν τὴν διαπαντὸς ἐκμηδένισιν πάσης ὀλιγαρχικῆς διαθέσεως τῶν πατρικίων. Αἱ προσθηकाὶ αὗται ἀπετέλεσαν ἴδιον νόμον, ὅστις ὤριζε τρία τινά. α) νὰ μὴ δύναται νὰ ἐκλεχθῇ ἐκ νέου ὑπατος ὁ αὐτὸς ἀνὴρ, πρὶν παρέλθῃ δεκαετία, β) νὰ μὴ δύναται νὰ κατέχη τις συγχρόνως δύο ἀρχάς, καὶ γ) νὰ μὴ ἀπαγορεύηται νὰ ἐκλέγωνται ἀμφότεροι οἱ ὑπατοὶ ἐκ πληβείων. Διὰ νόμου ὡσαύτως, εἰσαχθέντος τῷ 339 π. Χ. ὑπὸ τοῦ πληβείου δικτάτωρος Φίλωνος καὶ ψηθισθέντος, ἔπρεπεν ὁ ἕτερος ἐκ τιμητῶν νὰ εἶνε παντοτε πληβεῖος. Ἦτο δὲ ὁ νόμος τοῦ Φίλωνος τὸ τελευταῖον κατὰ

τῶν πατρικίων καταφερόμενον τραῦμα. Μετὰ δύο ἔτη ἦτοι τῷ 337 οἱ πληθεῖσι μετέσχον καὶ τῇ πραιτωρίας, τῷ δὲ 300 μετέσχον καὶ τῇ ἀρχιερωσύνης.

Οὕτω λοιπὸν μετὰ μακροῦς κρὶ λυσσώδεις ἀγῶνας ἐπῆλθε πλήρης ἰσοπολιτεία μεταξὺ τῶν δύο ἐν Ῥώμῃ τάξεων. Τὰ πάντα πλέον εἶνε κοινά. Μία δ' εὐγενῆς ἄμιλλα εἰς τὸ ἐξῆς ἀναπτύσσεται μεταξὺ αὐτῶν τις πλειότερον νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα. Ἀπὸ τῆς ἐνώσεως ταύτης ἀρχεται τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Β'—Ἡ Ῥώμη ἐπὶ τῶν ὑπατῶν ἐξ ἀνοτέρων τῶν τάξεων

§ 29. Πρῶτος Σαυνιτικὸς πόλεμος (343—341 π. Χ.).

Ἡ πολιτικὴ ἰσότης ἐπήνεγκε μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων τὴν ποθητὴν ὁμόνοιαν, ἣτις τόσον ἰσχυροῦς κατέστησαν αὐτούς, ὥστε ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἠδυνήθησαν νὰ ὑποτάξουν πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας καὶ νὰ γίνουν κύριοι αὐτῆς.

Ἐκ πάντων τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἀντέστησαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἦσαν οἱ Σαυνίται. Οὗτοι ἀνήκον εἰς τὴν Σαβελλικὴν φυλὴν κατοικοῦντες δὲ τὰς ὑψηλὰς καὶ ἀποκρήμους φάραγγας τῶν Ἀπεννίνων ὄρέων ἦσαν πολεμικώτατοι καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς χώρας τῶν ἀκατάβλητοι. Κατὰ τὸν πληθυσμὸν ἦσαν ἀνώτεροι τῶν Ῥωμαίων, κατὰ δὲ τὸν ὅπλισμὸν καὶ τὴν τακτικὴν ἰσόπαλοι· ἀλλ' ἦσαν κατώτεροι τῶν Ῥωμαίων, διότι ζῶντες εἰς πολλὰς κοινότητας ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων δὲν εἶχον τὴν ἐνιαίαν πολιτικὴν δύναμιν τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ Σαυνίται ἕκαμμον συνεχεῖς ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς πλουσίας καὶ εὐφόρου Καμπανίας, ἐν ἔτει δὲ 344 ἠπειλήσαν καὶ αὐτὴν τὴν Καπούην, πρωτεύουσαν τῆς Καμπανίας. Οἱ μαλθακοὶ καὶ ἀπόλεμοι κάτοικοι τῆς Καμπανίας καὶ μάλιστα οἱ ἐκ τοῦ πολλοῦ πλοῦτου ἔλως ἐκτεθλυμμένοι Καπυατοὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων, ἀναγνωρίσαντες τὴν κυριαρχίαν

αὐτῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι προσεκάλεσαν τοὺς Σαυνίτας νὰ παύσουν νὰ πολεμοῦν πολιτεῖαν, ἥτις ἀνήκε πλέον εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἄλλ' οἱ Σαυνῖται δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπαίτησιν αὐτὴν τῶν Ῥωμαίων. Ἐντεῦθεν δ' ἐξεργάγη ὁ πρῶτος Σαυνιτικὸς πόλεμος (343—341). Οἱ Ῥωμαῖοι ἐνίκησαν δις τοὺς Σαυνίτας· ἀλλ' οἱ καρτερικοὶ Σαυνῖται καὶ μετὰ τὴν διπλὴν ἤτταν ἀντεῖχον ἀκόμη καὶ ὁ ἀγὼν ἤθελε παραταθῆ. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔμως ἔνεκα τῆς ἀπειλητικῆς κατ' αὐτῶν στάσεως τῶν Λατίνων συνωμολόγησαν ἀνακωχὴν πρὸς τοὺς Σαυνίτας.

§ 30. Πόλεμος πρὸς τοὺς Λατίνους (340—338 π. Χ.).

Οἱ Λατίνοι ἦσαν ὁμόφυλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων, ἀπετέλουν δὲ τὸ ἥμισυ τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων καὶ εἶχον συντελέσει σπουδαίως εἰς τὰ μέχρι τοῦδε πολεμικὰ κατορθώματα τῶν Ῥωμαίων. Μὴ ἐννοοῦντες λοιπὸν ν' ἀναγνωρίζουν τοῦ λοιποῦ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, ἀπήτησαν ὁ εἰς ἕκ τῶν δύο ὑπάτων καὶ τὸ ἥμισυ τῶν συγκλητικῶν νὰ εἶνε Λατίνοι. Ἡ Ῥωμαϊκὴ ὑπεροψία ἐξηγέρθη καὶ ἡ αὐθάδης ἀπαίτησις τῶν Λατίνων ἀπερρίφθη. Οὕτω ἡ συμμαχία μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Λατίνων διελύθη καὶ ὁ πόλεμος ἐξεργάγη πάραυτα (340—338). Δύο Ῥωμαϊκαὶ στρατιαὶ ὑπὸ τοὺς γενναίους ὑπάτους Μάνλιον Τουρκουάτον καὶ Δέκιον Μῦν εἰσέβαλον εἰς τὴν Καμπανίαν, ἔπου εὐρίσκειτο ἡ κυριωτέρα στρατιὰ τῶν Λατίνων. Λέγεται ὅτι πρὸ τῆς μάχης, ἥτις συνήφθη εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Βεζουβίου, ὁ υἱὸς τοῦ ὑπάτου Μανλίου Τουρκουάτου προκληθεὶς εἰς μονομαχίαν ὑπὸ τινος Λατίνου ἐδέχθη τὴν πρόκλησιν καὶ μονομαχήσας ἐφόνευσε τὸν Λατίνον. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐμονάχησεν ἄνευ τῆς ἀδελφῆς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς στρατιᾶς, παραβὰς οὕτω τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, ὁ ἀνοικτίεμων πατὴρ του, ἀφ' οὗ προηγουμένως τῷ ἀπένειμε τὰς ἀφειλαμένας εἰς τὴν ἀνδρείαν του τιμὰς, ἔπειτα διέταξε νὰ τὸν ἀποκεφαλίσουν. Κατόπιν συνεκροτήθη ἡ μάχη. Οἱ Ἴταλοι ἐπίστευον ὅτι τὸ αἷμα ἐνὸς ἐκουσίου θύματος ἐξίλωνε τοὺς θεοὺς καὶ ἔδιδε τὴν νίκην. Ἐν τῷ μέσῳ λοιπὸν τῆς μάχης ὁ ὑπάτος Δέκιος Μῦς, ἐπειδὴ ἔβλεπε τοὺς στρατιώτας του κλονομένους, ἔχων τὴν κεφαλὴν κεκαλυμμένην δι' ὀθόνης

ρίπτεται ἔφιππος εἰς τὸ πυκνότερον μέρος τῶν λατινικῶν λεγεώνων καὶ καθοσιοῦται. Οἱ Λατῖνοι ἐπὶ τῇ θεᾷ ταύτῃ ταράσσονται. Τοῦναντίον οἱ Ῥωμαῖοι ἀναλαμβάνουν τὸ θάρρος των καὶ βέβαιοι ὄντες περὶ τῆς νίκης ὁρμοῦν κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ νικοῦν αὐτούς. Δευτέρα νίκη τοῦ Μανλίου Τουρκουάτου παρὰ τὸ Τρίφανον, ἀριστερᾶ τοῦ Δείριος ποταμοῦ, ἐπήνεγκε τὴν ὀλοσχερῆ διάλυσιν τῆς λατινικῆς ὁμοσπονδίας.

Τὰ λατινικὰ πράγματα ἐκανόνισαν οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τρόπον βᾶσιν ἔχοντα τὸ πολιτικὸν δόγμα «δι εἰ ρ εἰ κ αὶ β α σ ἱ λ ε υ ε» (divide et impera), τὸ ὅποσον ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ἔγινεν ἀξίωμα τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας. Ἐν πρώτοις ἀπηγόρευσαν εἰς τὰς λατινικὰς πόλεις τὰς ἐπιγαμίας, τὴν ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν καὶ τὸ νὰ συνέρχωνται εἰς κοινὰς συνόδους. Καθώρισαν ἔπειτα τὸ μέτρον τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων τῶν πόλεων ἐκάστων, καὶ εἰς τινὰς μὲν πόλεις ὡς ἔπαθλον τῆς προθύμου ὑποταγῆς των παρεχώρησαν πλήρη τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου (civitates cum suffragio), εἰς ἄλλας ἔδωκαν πολιτικὰ δικαιώματα ἄνευ ψήφου (civitates sine suffragio), ἄλλαι ἔγιναν ὑπήκοοι καὶ ἐδέχθησαν ῥωμαϊκὰς φρουράς καὶ ἄλλαι ἔμειναν ἐλεύθεροι σύμμαχοι.

§ 31 Δεύτερος Σαυνιτικὸς πόλεμος (327—305 π. Χ.).

Τῇ ἐνεργείᾳ τῶν Σαυνιτῶν ἡ Παλαίπολις, πόλις τῆς Καμπανίας, ἀπεστάτησεν ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, τετρακισχίλιοι δὲ Σαυνῖται ἤλθον εἰς ὑποστήριξιν αὐτῆς. Ὁ ὕπατος Ποπλίλιος Φίλων ἐπελθὼν ἐπολιόρκησε τὴν Παλαίπολιν. Ἄλλ' ἡ ἀντίστασις τῶν Παλαιοπολιτῶν διήρκεσε πέραν τοῦ ἔτους τῆς ὑπατείας τοῦ Ποπλίλιου. Τότε τῇ εἰσηγήσει τῆς συγκλήτου διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου παρετάθη ἡ ἀρχὴ τοῦ Ποπλίλιου ὑπὸ τὸν νέον τίτλον τοῦ ἀ ν θ υ π ἄ τ ο υ μέχρι τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ πρὸς τοὺς Καμπανούς πολέμου. Ὁ σπουδαῖος οὗτος νεωτερισμὸς ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς ὑπάτους νὰ διατηροῦν μετὰ τὸ πέραν τῆς ἐνιαυσίου ἀρχῆς των τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ καὶ νὰ ἐκτελοῦν οἱ ἴδιοι τὰ πολεμικὰ σχέδια, ἅτινα εἶχον συλλάβει. Μετὰ διετῆ ἀντίστασιν ἡ Παλαίπολις παρεδόθη εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

ἀλλ' ἐν τῇ μεταξὺ ἤρχισε λυσσώδης πόλεμος μεταξύ Ῥωμαίων καὶ Σαυιτιῶν, ὃ δ' εὐτερος Σαυιτιτικός.

Οἱ Σαυιτῆται ἀνέδειξαν ἡγεμόνα τὸν ἀνδρεῖον καὶ μεγαλόφρονα Πόντιον Τελεστῆνον. Ὁ Πόντιος ἐστρατοπεδευμένος ὦν παρὰ τὰ Καυδιανὰ στενὰ διέδωκεν ὅτι ἐπολιόρκει τὴν Λουκερίαν, πόλιν τῆς Ἀπουλίας. Οἱ κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ὕπατοι Τίτος Βετούριος καὶ Σπούριος Πιστούμιος ἔσπευσαν διὰ τῆς συντομωτέρας ὁδοῦ εἰς βοήθειαν τῆς Λουκερίας· ἀλλ' ἐνεκλείσθησαν ὑπὸ τοῦ Ποντίου εἰς τὰ Καυδιανὰ στενὰ καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶν (321). Ὁ Πόντιος ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς μεθ' ἑλθῆς τῆς ἡττημένης στρατιᾶς νὰ διέλθουν ὑπὸ ζυγόν. Οἱ ὕπατοι προσέτι ὑπέγραψαν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας οἱ Ῥωμαῖοι ὑπεχρεοῦντο νὰ κενώσουν πάσας τὰς ἐν τῇ Σαυιτιδίᾳ καὶ Ἀπουλίᾳ κατεχομένας ὑπ' αὐτῶν θέσεις. Μέχρι δ' ἐκτελέσεως τῆς συνθήκης ἐκρατήθησαν ὡς δῆμῃροι ἑξακόσιοι Ῥωμαῖοι ἱππεῖς, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπελύθησαν.

Ἡ σύγκλητος ἠρνήθη νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν συνθήκην καὶ παρέδωκεν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Σαυιτιῶν τοὺς δύο ὑπάτους, τοὺς ὑπογράψαντας τὴν ἀτιμωτικὴν ἐκείνην συνθήκην. Ἀλλ' ἡ ἀπιστία τῆς συγκλήτου ἦτο καταφανής· δι' ὃ ὁ Πόντιος εἶπεν, «Ἀκυρώσατε τὰς συνθήκας ἀλλὰ πέμψατε πάλιν τοὺς λεγεῶνας εἰς τὰ Καυδιανὰ στενὰ· μεγαλοφύχως δὲ φερόμενος ἀφῆκεν ἐλευθέρους τοὺς δύο ἐκείνους ὑπάτους, ἐφείσθη δὲ καὶ τῆς ζωῆς τῶν ἑξακοσίων δῆμων.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἠσθάνθησαν τὴν φιλοτιμίαν τῶν καιρίως προσβεβλημένην, δὲν ἐβράδυναν δὲ νὰ λάβουν ἐκδίκησιν. Οἱ δύο νέοι ὕπατοι Παπέριος Κούρσωρ καὶ Κόϊντος Ποπλίλιος Φίλων σπεύσαντες εἰς Ἀπουλίαν ἀνέκτησαν τὴν Λουκερίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταλάβει οἱ Σαυιτῆται μετὰ τὴν ἐν Καυδίᾳ νίκην, καὶ ἠλευθέρωσαν τοὺς ἐν αὐτῇ κρατούμενους ἑξακοσίους Ῥωμαίους δῆμῃρους· προσέτι δὲ ἠχμαλώτισαν ἑπτακισχιλίους Σαυιτῆται καὶ ἐπέβαλον εἰς αὐτοὺς νὰ διέλθουν ὑπὸ ζυγόν ἡμίγυμνοι καὶ ἄοπλοι (319).

Ἀλλὰ νῦν καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Ἰταλίας λαοί, βλέποντες περὶτρομοὶ τὴν αὐξανομένην δύναμιν τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐννοήσαν.

τες διτι τὸ σαυνιτικὸν ζήτημα ἦτο ζήτημα ὀλοκλήρου τῆς Ἰταλίας, ἤρχισαν νὰ κινῶνται. Ἄλλὰ διέπραξαν τὸ μέγα σφάλμα νὰ ἐνεργήσουν μεμονωμένως, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι κατέβαλον ἐκ περιτροπῆς πάντας τοὺς λαοὺς, Τυρρηνοὺς, Ὀμβροὺς, Αἰκούους, Μάρσους, Πελιγνοὺς, καὶ ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ ὑποκύψουν ὑπὸ τὸν σιδηροῦν βραχίονα τῆς Ῥώμης. Καὶ οἱ Σαυνῖται ἐν τέλει ἠναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσουν εἰρήνην (305), διὰ τῆς ὁποίας διετήρησαν μὲν τὰ ἐξωτερικὰ σημεῖα τῆς ἀνεξαρτησίας των, ἀλλ' ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης.

§ 329 Τρίτος Σαυνιτικὸς πόλεμος (298—290 π. Χ.)

Οἱ Σαυνῖται θαρῶς φέροντες τὴν ὑπεράτην κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης ἔλαβον καὶ ἐκ τρίτου τὰ ὄπλα κατὰ τῶν Ῥωμαίων (298), κατῶρθωσαν δὲ νὰ συμπαρασύρουν εἰς τὸ κίνημά των τοὺς Τυρρηνοὺς, τοὺς Ὀμβροὺς καὶ τοὺς Γαλάτας. Ὁ κίνδυνος διὰ τὴν Ῥώμην ἦτο μέγας. Ὄθεν διετάχθη γενικὴ στρατολογία, ἐξελέχθησαν δὲ ὑπατοὶ οἱ ἰκανώτατοι στρατηγοὶ Φάβιος Μάξιμος Ῥουλλιανὸς καὶ Δέκιος Μῦς ὁ νεώτερος.

Ὁ γηραιὸς Φάβιος δι' ἐνὸς ἀντιπερισπασμοῦ ἠνάγκασε τοὺς Τυρρηνοὺς νὰ σπεύσουν πρὸς βοήθειαν τῆς ἑαυτῶν χώρας, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ συνυπάτου του ἔσπευσε πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ἠνωμένου γαλατικοῦ καὶ σαυνιτικοῦ στρατοῦ καὶ συνήνητησεν αὐτὸν εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Σεντίνου τῆς Ὀμβρικῆς (295). Ἡ σύγκρουσις ὑπῆρξε φοβερά. Τὸ ἀριστερὸν κέρας τῶν Ῥωμαίων διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Δεκίου Μυδὸς ὑπέστη φοβερὰν καταστροφὴν ὑπὸ τῶν Γαλατῶν. Ὁ Δέκιος Μῦς μιμούμενος τὸ παράδειγμα τοῦ μεγαλοφύχου πατρὸς του καθωσιώθη εἰς τοὺς χθονίους θεοὺς καὶ ὁ ἥρωϊκὸς αὐτοῦ θάνατος ἀναζωπύρῃσε τὸ ἐκ τῆς ἀγριότητος τῶν βαρβάρων τεταπεινωμένον φρόνημα τῶν Ῥωμαίων. Ἄλλ' οἱ Γαλάται δὲν ἦσαν ἐπιδεκτικοὶ τοιοῦτων θρησκευτικῶν ἐκφοβίσεων, ὡς οἱ Λατῖνοι. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Φάβιος κατατροπώσας τοὺς ἀπέναντί του Σαυνῖτας σπεύδει εἰς βοήθειαν τοῦ ἐτέρου κέρατος καὶ περικυκλώσας τοὺς Γαλάτας ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ τραποῦν εἰς φυγὴν καὶ ν' ἀπέλθουν ἐν τάχει εἰς τὰ ἴδια.

Οἱ Σαυνῖται ἐν τούτοις ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς

ἐλευθερίας Τέλος τῷ 290 ὁ γενναῖος ὕπατος Κούριος Δεντάτος ἔθηκε τέρμα εἰς τὸν μέγαν τοῦτον πόλεμον, ἀναγκάσας τοὺς Σαυνίτας νὰ καταθέσουν τὰ ὅπλα καὶ ζητήσουν εἰρήνην. Διὰ τῆς συνομολογηθείσης εἰρήνης οἱ Σαυνῖται κατετάχθησαν μετὰ τῶν συμμάχων τῆς Ῥώμης. Διὰ τῆς ὑποταγῆς δὲ τῶν Σαυνιτῶν οἱ Ῥωμαῖοι ἐγέναν κύριοι ἑλης τῆς μέσης Ἰταλίας.

§ 32. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Ταραντίνους καὶ πρὸς τὸν Πύρρον, τὸν βασιλέα τῆς Ἡπείρου (280-272 π.Χ.).

Οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφ' οὗ ἐγέναν κύριοι τῆς μέσης Ἰταλίας, ἔστρεψαν τὰ νικηφόρα αὐτῶν ὅπλα πρὸς τὴν νότιον ἢ κάτω Ἰταλίαν, τῆς ὁποίας αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις ἕνεκα τῶν πρὸς ἀλλήλας ἐρίδων εὐρίσκοντο ἐν κακῇ καταστάσει. Ἡ διασημότερα καὶ πλουσιωτέρα ἐκ τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἑλληνικῶν πόλεων ἦτο ὁ Τάρας, κείμενος εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὀμωνύμου κόλπου. Οἱ Ταραντῖνοι ἤσαν λίαν ὑπερήφανοι διὰ τὸν πλοῦτον, ἔλως δ' ἐκτεθηλυμμένοι περιεφρόνου τοὺς Ῥωμαίους ὡς βαρβάρους. Ἐξ ἄλλου μέρους καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τείνοντες εἰς τὴν κατάκτησιν ἑλης τῆς Ἰταλίας ἐζήτησαν ἀφορμὴν ἔπως καὶ τοὺς Ταραντίνους ταπεινώσουν καὶ ἄπασαν τὴν κάτω Ἰταλίαν ὑποτάξουν. Καὶ ἡ ἀφορμὴ ἐδόθη.

Οἱ Θούριοι, πόλις παρὰ τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος, προβληθέντες ὑπὸ τῶν Λευκανῶν ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεμψαν μετὰ στρατοῦ τὸν ὕπατον Φαβρίκιον, ὅστις ἐξεδίωξε τοὺς Λευκανοὺς καὶ ἐγκατέστησε φρουρὰν ἐν Θουρίοις. Εἰς τὴν φρουρὰν ταύτην ἡ σύγκλησις προσέθηκε καὶ στόλον ἐκ δέκα τριῶν πλοίων. Ἡμέραν τινὰ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 282 τὰ Ῥωμαϊκὰ πλοῖα ἐράνησαν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τοῦ Τάραντος δι' ἄγνωστον αἰτίαν, ἴσως δὲ καὶ ἕνεκα τρικυμίας. Οἱ Ταραντῖνοι ἅμα ἰδόντες τὰ πλοῖα ὤρμησαν ἀκάθεκτοι κατ' αὐτῶν καὶ τέσσαρα μὲν ἐθύθισαν, ἐν δὲ συνέλαβον καὶ ἔσφαξαν τὸ πλήρωμα αὐτοῦ. Θρασυνθέντες δ' ἐκ τῆς εὐχόλου ταύτης ἐπιτυχίας ἐπῆλθον κατὰ τῶν Θουρίων καὶ τὴν μὲν Ῥωμαϊκὴν φρουρὰν ἐξέβαλον διὰ τῆς βίας, τὴν δὲ πόλιν κατέλαβον.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἀγανακτήσαντες διὰ τὴν διαγωγὴν ταύτην τῶν Ταραντίνων ἐπεμψαν ἀμέσως πρεσβείαν καὶ ἐξήτησαν ἱκανοποίησιν. Ἄλλ' οἱ Ταραντῖνοι ἐορτάζοντες τότε ἀτασθάλως τὰ Διονύσια ἐδέχθησαν τὴν πρεσβείαν μετὰ χλευασμῶν καὶ ὕβρεων. Ἔνεκα τούτου ὀργισθέντες οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ταραντίνων. Οἱ Ταραντῖνοι μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντισταθοῦν κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Πύρρου, βασιλέως τῆς Ἡπείρου.

Ὁ φιλόδοξος Πύρρος παρὰ τὰς συμβουλὰς τοῦ συνετοῦ συμβούλου του καὶ ἐξόχου πολιτικοῦ Κινέα ἐδέχθη προθύμως τὴν πρόσκλησιν τῶν Ταραντίνων. Ὄθεν τῷ 281 ἐπλευσεν εἰς Ἰταλίαν μετὰ εἴκοσι πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ εἴκοσιν ἐλεφάντων. Ἡ πρώτη μάχη μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Πύρρου ἐγινε παρὰ τὴν Ἡράκλειαν τῆς Λευκανίας (280). Κατὰ ταύτην οἱ Ῥωμαῖοι ἐνίκηθησαν, τρομάξαντες κυρίως ἐκ τῆς θέας τῶν ἐλεφάντων, τοὺς ὁποίους μὴ γνωρίζοντες ὠνόμαζον βοῦς τῆς Λευκανίας. Ἄλλὰ καὶ ὁ Πύρρος ἔπαθεν οὐκ ὀλίγας ζημίας. Ὁ Πύρρος καὶ ἠττημένους ἐθαύμαζε τοὺς Ῥωμαίους· περιερχόμενος δὲ τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ βλέπων τοὺς Ῥωμαίους νεκροὺς φέροντας τὰ τραύματα εἰς τὸ στήθος, ἀνέκραξεν «*Ἐὰν εἶχον ἐγὼ τοιοῦτους στρατιώτας, θὰ ἤδυνάμην νὰ κυριεύσω ὅλον τὸν κόσμον*».

Καίτοι μετὰ τὴν νίκην τῆς Ἡρακλείας οἱ Ἄπουλοι καὶ οἱ Λευκανοὶ καὶ οἱ Σαυνῖται καὶ οἱ Βρέττιοι ἠνώθησαν μετὰ τοῦ νικητοῦ, ὅμως ὁ Πύρρος, ἐννοήσας πόσον φοβερὸς ἐχθρὸς ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι, ἔκρινε φρόνιμον νὰ προτείνῃ εἰρήνην καὶ ἀπέστειλε πρὸς τοῦτο τὸν Κινέα εἰς Ῥώμην. Ἄλλ' ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἠρνήθη νὰ δεχθῇ πᾶσαν πρότασιν τοῦ Πύρρου περὶ εἰρήνης, πρὶν οὗτος ἐξέλθῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας. Τότε ὁ Πύρρος θέλων νὰ καταπλήξῃ τοὺς Ῥωμαίους ὤρμησε κατὰ τῆς Ῥώμης. Ἄλλ' ἡ Ῥώμη εἶχε προῦν εἰς τοιαύτας πολεμικὰς ἐνεργείας, ὥστε ὁ Πύρρος ἰδὼν ὅτι ἠπειλεῖτο νὰ περικυκλωθῇ, ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῇ εἰς Τάραντα, ὅπου διεχείμασε.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (279) ὁ Πύρρος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἄπουλίαν καὶ παρὰ τὸ Ἄσκλον συνεχρότησε δευτέραν μεγάλην μά-

χην. Οἱ Ῥωμαῖοι καὶ πάλιν ἐνίκηθησαν, ἀλλὰ καὶ ὁ Πύρρος τοσαύτας ζημίας ὑπέστη, ὥστε εἰς τοὺς συγκαίροντας αὐτῷ φίλους ἔλεγεν «Ἐὰν μίαν ἀκόμη τοιαύτην μάχην νικήσωμεν, θὰ χαθῶμεν παντελῶς».

Ὁ Πύρρος, βλέπων ὅτι ὁ πόλεμος παρετείνεται καὶ ὅτι αἱ δυνάμεις του ἐξηντλοῦντο ὑπερμέτρως, ἐζήτηε εὐσχημον διέξοδον ἐν ἀπομακρυνθῆ ἔκ τῆς Ἰταλίας. Ὅτε δὲ οἱ Συρακοῦσιοι, πολιορκούμενοι ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, οἵτινες κατείχον πᾶσαν σχεδὸν τὴν Σικελίαν, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Πύρρου, οὗτος μετὰ μεγίστης προθυμίας ἔσπευσεν εἰς Σικελίαν. Ἐλυσε τὴν πολιορκίαν τῶν Συρακοῦσῶν καὶ ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν ἀπώθησε τοὺς Καρχηδόνιους μέχρι τοῦ Λιλυθαίου, ὅπερ δὲν ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ. Ἀλλὰ τὰς πρώτας νίκας ἐπηκολούθησε δυσἀρέσκεια πρὸς τοὺς συμμάχους καὶ στενοχωρία ἐκ τῆς παρατάσεως τοῦ πολέμου. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῷ μεταξὺ ἀνέκτησαν τὴν προτέραν ὑπεροχὴν των καὶ δεινῶς ἐπίεζον τοὺς λαοὺς ἐκεῖνους τῆς Ἰταλίας, οἵτινες εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Πύρρου.

Ὁ Πύρρος κατὰ παράκλησιν τῶν πιεζομένων τούτων λαῶν μετὰ τριετῆ ἐν Σικελίᾳ διαμονὴν ἐπανήλθεν εἰς Ἰταλίαν. Ὁ ὕπατος Κούριος Δενιάτος ἀνέμενεν αὐτόν. Γενομένης μάχης παρὰ τὸ Βενεβέντον τῆς Σαυνίτιδος (275) ὁ Πύρρος ἐνίκηθη ὀλοσχερῶς καὶ ἀπεχώρησεν εἰς Τάραντα. Μετὰ τὴν ἦτταν ταύτην δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ παραμένῃ ἐν Ἰταλίᾳ, ἀπειλούμενος ἄλλως τε ν' ἀποκλεισθῆ ἐν αὐτῇ καὶ ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Καρχηδονίων. Ὅθεν καταλιπὼν φρουρὰν ἐν Τάραντι ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἡπειρον. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἡπειρῷ ἡ ἄμετρος αὐτοῦ φιλοδοξία δὲν τὸν ἀφήκε νὰ ἡσυχάσῃ. Περιεπλάκη εἰς νέους ἀγῶνας καὶ ὑπέταξε τὴν Μακεδονίαν. Θελήσας δὲ νὰ ὑποτάξῃ καὶ τὴν Ἑλλάδα εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ κατέστρεφεν ἐν Ἀργεῖ οἰκτρῶς τὸν βίον φονευθεὶς ὑπὸ γυναικὸς διὰ κεραμίδος τῷ 272 (ἰδ. σελ. 11).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πύρρου ἡ ἐν Τάραντι φρουρὰ ἐσυνθηκολόγησε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἀπῆλθεν. Οἱ Ταραντῖνοι, οἱ κυρίως αἴτιοι τοῦ πολέμου, ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὡσαύτως ὑπετάχθησαν καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας. Οὐ-

τω ἢ Ἰταλικῇ χερσονήσος ἀπὸ τοῦ Μάκρα καὶ τοῦ Ῥουβίκωνος ποταμοῦ μέχρι τοῦ Ῥηγίου, τῆς μεσημβρινῆς αὐτῆς ἄκρας, ὑπέκυψεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης. Ἡ Μεγάλῃ Ἑλλάς ἤρχισεν ἔκτοτε νὰ ἐκρωμαΐζεται.

§ 34 *Σχέσεις τῶν ὑποτεταγμένων Ἰταλικῶν χωρῶν πρὸς τὴν Ῥώμην.* — Ἐξασφάλις τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν.

Μόνη ἢ πόλις Ῥώμη ἀπετέλει τὴν κυρίως Ῥωμαϊκὴν Πολίτειαν. Πᾶσαι αἱ λοιπαὶ τῆς Ἰταλίας χῶραι, ὅσαι ἠναγκάσθησαν ν' ἀναγνωρίσουν τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἐθεωροῦντο ὡς παραρτήματα τῆς Ῥώμης.

Ἵνα δ' ἐξασφαλίσουν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν κυριαρχίαν των ἐφ' ἑλθῆς τῆς Ἰταλίας καὶ ἐμποδίσουν εἰς τὸ μέλλον νέας συμμαχίας, ἐχορήγησαν εἰς τοὺς ἠττημένους λαοὺς διάφορα προνόμια· ἀναλόγως δὲ τῶν χορηγηθέντων προνομίων αἱ πόλεις τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν διεκρίνοντο α) εἰς *ισοπολίτιδας* (*municipia*) αἵτινες εἶχον τὰςτικὰ δικαιώματα τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν ἤτοι τὸ τῆς ἐπιγαμίας καὶ τὸ τῆς ἐμπορικῆς συναλλαγῆς, ἀλλ' ἐστεροῦντο τῶν πολιτικῶν, β') εἰς *συμμάχους ἢ ἐνσπόνδους* (*soeciae-foederatae*); τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἦσαν αὐτόνομοι, ὑπεχρεοῦντο ἕμως νὰ πέμπουν ἀνάλογον ἀριθμὸν στρατιωτῶν καὶ νὰ εἰσφέρουν χρήματα, πλοῖα, σίτον καὶ ἄλλα, καὶ γ') εἰς *πολιάρχιας* (*praefecturae*), αἵτινες διωκοῦντο ὑπὸ Ῥωμαίου ἀρχοντος πεμπομένου ὑπὸ τῆς συγκλήτου.

Προσέτι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι, Ἵνα ἐμποδίσουν πᾶσαν ἰδιαιτέραν συνεννόησιν τῶν ἠττημένων λαῶν, ἴδρυσαν εἰς ἐπικαίρους θέσεις τῶν ὑποτεταγμένων χωρῶν ἀποικίας, οἵτινες ἦσαν καθαρῶς ἀσφαλιστὰ ἰδρύματα. Ἐκάστη ἀποικία περιελάμβανε τοὺς ἐγχωρίους κατοίκους καὶ τοὺς νέους ἀποίκους, οἵτινες ἐπέμποντο ἐκ Ῥώμης καὶ ἀπετελοῦντο ἐκ πληθειῶν πενήτων καὶ ἐξ ἀρχαίων στρατιωτῶν. Οἱ νέοι οὗτοι ἀποικοὶ, οἵτινες ἐνέμοντο τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἀγρῶν, ἐχρησίμευον ὡς μόνιμοι στρατιωτικαὶ φρουραὶ καὶ ἐπέδλεπον τοὺς ἠττημένους.

§ 35 *Ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατός.*

Ὁ πόλεμος. — Οἱ Ῥωμαῖοι ὑπῆρξαν ἔθνος κατ' ἐξοχὴν στρατιωτικόν. Ἐπὶ πέντε αἰῶνας δὲν ἔπαυσαν πολεμοῦντες

ἕως οὗτο ὑπέταξαν τὸν κόσμον. Ἐὰν θέλωμεν νὰ γνωρίζωμεν πῶς ἠδυνήθησαν νὰ ὑποτάξουν τὸν κόσμον, πρέπει νὰ γνωρί-
μεν πῶς ἦσαν ὀργανωμένοι στρατιωτικῶς.

Ἄρχαιος ῥωμαϊκὸς στρατός.—Ὁ ἀρχαῖος ῥωμαϊκὸς στρατός ἦτο ὀργανωμένος ὅπως καὶ οἱ στρατοὶ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀποτελεῖτο ἐκ Ῥωμαίων πολιτῶν. Οἱ πλουσιώτεροι ἀπετέλουν τὸ ἵππικόν, τὸ ὁποῖον ὅμως ἦτο εὐάριθμον, ἀνερχόμενον εἰς 300 μόνον ἄνδρας. Οἱ ἄλλοι πολῖται ἀπετέλουν τὸ πεζικόν. Τὸ στρατιωτικὸν σῶμα ὠνομάζετο λεγεών. Καὶ κατ' ἔρχας μὲν ὑπῆρχεν εἰς λεγεῶν, ἔπειτα δύο καὶ κατόπιν τέσσαρες (δύο δι' ἑκάτερον ἐκ τῶν ὑπάτων).

Οἱ ἄνδρες ἐξωπλίζοντο ἰδίᾳ δαπάνῃ. Ἐν τῇ μάχῃ παρετάσσοντο εἰς φάλαγγα βάθους ἐξ ἀνδρῶν. Τὸ μέτωπον ἦτο μᾶλλον ἢ ἦττον εὐρὺ ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνδρῶν τοῦ λεγεῶνος. Ὅλοι οἱ ἄνδρες τοῦ λεγεῶνος ἔφερον τὰ αὐτὰ ἐπιθετικὰ ὄπλα, λόγχην καὶ ξίφος. Ἀπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Σερβίου Τυλλίου οἱ ἀποτελοῦντες τὸ πεζικόν ἄνδρες διηροῦντο εἰς πέντε κλάσεις, ἀναλόγως τῆς περιουσίας των. Οἱ τῆς πρώτης κλάσεως ἔφερον τέλειον ὄπλισμόν, θώρακα, κράνος, κνημίδας καὶ βαρεῖαν ἀσπίδα· οἱ τῆς δευτέρας κλάσεως δὲν εἶχον κράνος, καὶ οἱ τῆς τρίτης δὲν εἶχον οὔτε κράνος οὔτε κνημίδας. Οἱ τῆς τετάρτης καὶ πέμπτης κλάσεως ἐμάχοντο ἔξω τοῦ λεγεῶνος ὡς ψιλοί. Οἱ ἐντελῶς ἄποροι (proletarii) δὲν ἐστρατεύοντο. Ὁ ὀργανισμὸς οὗτος μετεβλήθη κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πολέμων ἐναντίον τῶν Γαλατῶν καὶ τῶν Σαυιτιῶν. Πότε ἀκριβῶς καὶ ὑπὸ τίνος ἔγινεν ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν εἶνε γνωστόν. Τινὲς ἀποδίδουν τὴν ὀριστικὴν ὀργάνωσιν τοῦ λεγεῶνος εἰς τὸν Κἀμίλλον. Ἡμεῖς γνωρίζομεν καλῶς τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν ἀπὸ τοῦ 2ου αἰῶνος π. Χ. ἐκ περιγραφῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἱστορικοῦ Πολυβίου. Ὁ Πολύβιος περιέγραψε βεβαίως τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν τῆς ἐποχῆς του.

Ἡ στρατολογία.—Οἱ τελείως ἄποροι (proletarii) ἀπεκλείοντο τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Οἱ λοιποὶ πολῖται ἐστρατεύοντο. Ὁ πολῖται ἐπλήρωνε μισθὸν καὶ παρείχε τὰ ὄπλα.

Ἐπομένως ἐλάμβανε τοὺς στρατιώτας χωρὶς ν' ἀπεβλέπη εἰς τὴν μεγάλην ἢ μικρὰν περιουσίαν αὐτῶν. Μόνον οἱ ἔχοντες ἐτησίαν πρόσδοτον κατωτέραν τῶν 400 δραχμῶν ὑπερέτουν εἰς τὸ ναυτικόν. Πᾶς πολίτης ἐγγεγραμμένος εἰς μίαν ἐκ τῶν πέντε πρώτων κλάσεων ὑπέκειτο εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ὑπεχρεούτο δὲ ἐνὸς κάμῃ· εἴκοσιν ἐκστρατείας ὡς πεζὸς ἢ δέκα ὡς ἵππεύς. Ἀπὸ τοῦ 17 μέχρι τοῦ 46 ἔτους τῆς ἡλικίας ἦτο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ στρατηγοῦ νὰ τὸν καλῆ πρὸς ἐκστρατείαν. Οὐδεὶς Ῥωμαῖος πολίτης ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ δημοσίαν ἀρχήν, ἂν δὲν ὑπερέτει ἐν τῇ στρατῷ τοῦλάχιστον δέκα ἔτη.

Ὅτε ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ στρατολογία, ὁ ὕπατος διέτασσε τοὺς στρατευσίμους πολίτας νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὸ Καπιτώλιον καθ' ὠρισμένην ἡμέραν· ὕψωνε δὲ πρὸς τοῦτο ἐρυθρὰν σημαίαν. Οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ (οἱ χιλίαρχοι), ἕξ δι' ἕκαστον λεγεῶνα, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ δήμου, ἔσταντο παρὰ τῷ ὑπάτῳ. Ἐξ ἐκάστης τῶν τριάκοντα φυλῶν (κατὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ Σερβίου Τυλλίου) ἐξελέγετο ἴσος ἀριθμὸς ἀνδρῶν μέχρι συμπληρώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀπαιτουμένων λεγεῶνων. Μετὰ τοῦτο ὤμνουον τὸν ὄρκον πρώτοι οἱ ἀξιωματικοί. Ἐπειτα εἰς ἐκ τῶν στρατιωτῶν ἐκλεγόμενος μεταξὺ τῶν γενναϊστάτων ἀπήγγελλε τὴν καθιερωθέντα τύπον τοῦ ἔρκου «Ὁρκίζομαι ν' ἀκολουθῶ τὸν στρατηγὸν καὶ νὰ ὑπακούω εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ. Ἐὰν δὲν τηρήσω τὸν ὄρκον μου, ἐπικαλεῶμαι κατ' ἐμαυτοῦ τὴν τιμωρίαν τῶν θεῶν». Ἐκαστος ἐκ τῶν στρατιωτῶν κατὰ σειρὰν ἔλεγε. «Τὸ αὐτὸ καὶ δι' ἐμέ» τοιοῦτοτρόπως οἱ στρατιῶται ἦσαν συνδεδεμένοι μετὰ τοῦ στρατηγοῦ διὰ τῆς θρησκείας καὶ δὲν ἐγκατέλειπον τὸν στρατὸν παρὰ μόνον ὅτε τοὺς διέλυον.

Οἱ λεγεῶνες. — Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν τοῦ λεγεῶνος ἐποικίλλεν ἀπὸ 4000 μέχρι 6000. Τὸν λεγεῶνα συνώδευε καὶ μικρὸν σῶμα ἵππέων, 300 ἀνδρῶν, ἐκ τῶν πλουσίων Ῥωμαίων. Ὁ ἐκάστοτε στρατολογούμενος Ῥωμαϊκὸς στρατὸς δὲν ἦτο ὀλιγώτερος τοῦ λεγεῶνος. Συνήθως ὁ ὕπατος διέφει δύο λεγεῶνας.

Οἱ Σύμμαχοι. — Οἱ λεγεῶνες ἀπετέλουν τοῦλάχιστον τὸ ἥμισυ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ. Ὅτε ἡ Ῥώμη ὑπέταξε τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς, ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς νὰ θέτουν τοὺς στρατοὺς

των εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς. Οἱ στρατοὶ οὗτοι ἐκαλοῦντο σύμμαχοι. Ἀπετέλουν οὗτοι σώματα χωριστὰ μὲ τὰς σημαίας των. Οἱ σύμμαχοι λαοὶ ἐστρατολόγουν τοὺς ἀνδρας, ἐπλήρωνον εἰς αὐτοὺς μισθὸν καὶ διώριζον τοὺς κατωτέρους ἀξίωματικούς. Ἄλλ' ἀρχηγὸς αὐτῶν ἦτο ὁ Ῥωμαῖος στρατηγός. Τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα εἶχον ἴσον ἀριθμὸν ἀνδρῶν μὲ τοὺς λεγεῶνας, ἐνίοτε δὲ καὶ μεγαλύτερον.

Ὁ ὀπλισμὸς καὶ ἡ τάξις ἐν τῇ μάχῃ. — Ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἦτο στρατὸς πεζικός. Ὑπῆρχον δύο εἶδη πεζῶν, οἱ φιλοὶ καὶ οἱ ὀπλίται. Οἱ φιλοὶ (ἐλαφρῶς ὀπλισμένοι) ἐπροστατεύοντο ὑπὸ κράνους δερματίνου καὶ μικρᾶς κυκλοτεροῦς ἀσπίδος· ἔφερον ξίφος καὶ ἔρριπτον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μακρόθεν βέλη καὶ ἀκόντια. Ἐμάχοντο δὲ ἔμπροσθεν ἢ εἰς τὰ πλάγια τοῦ λεγεῶνος.

Οἱ ὀπλίται (legionarii) ἔφερον πλήρη ἀμυντικὸν ὀπλισμὸν, θώρακα ἀνευ χειρῶν, ὅστις ἐκάλυπτε τὸ σῶμα αὐτῶν μέχρι τῶν μηρῶν, κράνος ἐκ χάλυθος, ἀσπίδα ἐκ ξύλου καὶ δερματος μὲ σιδηρᾶν περιφέρειαν· διεκρίνοντο δὲ εἰς τρεῖς κλάσεις, τοὺς ἀστάτους, τοὺς πρίγκιπας καὶ τοὺς τριάριους. Ἐν τῇ μάχῃ παρετάσσοντο εἰς τρεῖς γραμμάς, μεταξὺ τῶν ὀπλίων ὑπῆρχεν εὐρὺ διάστημα. Εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ἐτάσσοντο οἱ ἀστάται, εἰς τὴν δευτέραν οἱ πρίγκιπες καὶ εἰς τὴν τρίτην οἱ τριάριοι. Οἱ ἀστάται καὶ οἱ πρίγκιπες ἔφερον ξίφος καὶ ἀκόντιον δύο μέτρων μήκους μὲ χαλκίνην αἰχμὴν· οἱ τριάριοι ἔφερον ξίφος καὶ λόγχην. Ἦσαν δὲ οἱ τριάριοι πελάϊμαχοι στρατιῶται ἀποτελοῦντες τὸ κράτιστον μέρος τοῦ στρατεύματος.

Ἐκάστη ἐκ τῶν τριῶν γραμμῶν ὑποδιηρεῖτο εἰς δέκα ὀμάδας, αἵτινες ἐκαλοῦντο σπεῖραι (manipuli). Εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης αἱ σπεῖραι παρετάσσοντο ἑκάστη εἰς βάθος ἕξ ἀνδρῶν. Μεταξὺ τῶν σπειρῶν τῆς πρώτης γραμμῆς ἀφίνετο κενὸν διάστημα ἴσον πρὸς τὸ μέτωπον τῆς σπείρας. Αἱ σπεῖραι τῆς δευτέρας γραμμῆς παρετάσσοντο ὡσαύτως εἰς βάθος ἕξ ἀνδρῶν καὶ ἀκριβῶς ὀπισθεν τῶν κενῶν διαστημάτων τῆς πρώτης γραμμῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον παρετάσσοντο καὶ οἱ τριάριοι. Οὕτω

αὶ τριάκοντα σπεῖραι τοῦ λεγεῶνος ἦσαν παρατεταγμένοι πεσσοειδῶς (ὡς οἱ πεσσοὶ τοῦ Ἰζατρικίου).

Αἱ σπεῖραι τῆς πρώτης γραμμῆς ἤρχιζον τὴν μάχην μετὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἐὰν ἀπωθοῦντο, συνεπτύσσοντο ὀπισθεν εἰς τὰ κενὰ διαστήματα τὰ μετὰ τῶν σπειρῶν τῆς δευτέρας γραμμῆς. Τότε ἐβάδιζον πρὸς τὴν μάχην αἱ σπεῖραι τῶν πριγκίπων. Ἐὰν ἀπωθοῦντο καὶ αὗται, ἀπεσύροντο εἰς τὰ κενὰ διαστήματα τῶν σπειρῶν τῶν τριαρίων. Τελευταῖοι οἱ τριάριοι, ἐπίλεκτοι, ὡς προείπομεν, στρατιῶται, ἔδιδον τὸ ἀποτέλεσμα εἰς τὴν μάχην. Οἱ σύμμαχοι ἐμάχοντο εἰς τὰ πλάγια τοῦ λεγεῶνος ἀποτελοῦντες τὰ κέρατα αὐτοῦ.

Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ πολεμεῖν παρεῖχεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὸ πλεονέκτημα νὰ παρατάσσουν τὸν στρατὸν των καὶ ἐπὶ ἀνωμάλου ἐδάφους. Ἐναντὶ τοῦ ὄγκου δυσκινήτου εἶχον αὐτοὶ εὐκινήτους, ἐτοίμους νὰ μεταδαινούν ταχέως εἰς τὸ μέρος ὅπου ὑπῆρχεν ἀνάγκη.

Ῥωμαῖος ὀπλίτης

Οἱ ἵππειοι εἶχον πλήρη ὀπλισμόν, μακρὸν ἀκόντιον καὶ μακρὸν ξίφος· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνέβαινον ἄνευ ἀναβολῶν ἐπὶ μικρῶν ὄρειων, δὲν ἐστηρίζοντο ἐπ' αὐτῶν καλῶς, ὥστε νὰ μάχωνται καθ' ὁμάδας. Ἐμάχοντο μεμονωμένως καὶ πολλάκις ἀναμεμιγμένοι μετὰ τῶν ψιλῶν.

Τὸ στρατόπεδον.—Ἐν ἐκστρατεία ὁ Ῥωμαῖκός στρατός ἐβάδιζεν εἰς φάλαγγα, ἤτοι εἰς ἐπιμήκη κατὰ βάθος σχηματισμὸν ἐπὶ μικροῦ μετώπου. Ὁ στρατιώτης ἔφερε μόνος τὰ ὄπλα του, τὴν λοπάδα (καραβάναν), ἓνα πέλεκυν, ἓνα πρίονα, τροφὰς διὰ 17 ἡμέρας καὶ ἓνα πάσσαλον. Τὸ ὄλον φορτίον ἦτο ἀρκετὰ βαρὺ (60 Ῥωμαῖκαί λίτραι). Τὰ ὑποζύγια ἔφερον σκηνάς. Ὅτε ὁ Ῥωμαῖκός στρατός ἐσταμάτα διὰ νὰ ἀναπαυθῆ, δὲν ἔμεγεν ἐν ἐμκλή

πεδιάδι έκτεθειμένος εἰς αἰφνιδίαν ἐχθρικὴν προσβολήν. Οἱ στρατιῶται κατεσκευάζον ἓν πρόχειρον ὀχύρωμα, τὸ καλούμενον στρατόπεδον. Εἰργάζοντο κατὰ κανόνας καθωρισμένους ὑπὸ τῆς θρησκείας. Ἱερεὺς τις ἐχάρασσε κατ' ἀρχὰς δύο εὐθείας γραμμὰς τεμνομένας καθέτως. Πλησίον τοῦ σημείου τῆς τομῆς ἐνέπηγον κοντάριον μετὰ λευκῆς σημαίας. Ἐκεῖ θὰ ἐστήνεται ἡ σκηνὴ τοῦ στρατηγοῦ (τὸ πραιτώριον), τὸ κέντρον τοῦ στρατοπέδου. Πέριξ αὐτοῦ ἐχάρασσον ἓν τετράγωνον ἐξήκοντα μέτρων. Εἰς τὸ τετράγωνον αὐτὸ ἦσαν τὸ θυσιαστήριον, τὸ δικαστήριον, τὸ ταμεῖον, ἡ ἐπιμελητεία καὶ ἡ ἀγορά, ὅπου ὁ στρατηγὸς ἐκάλει τοὺς στρατιώτας. Ἀκολούθως εἰς ἀξιωματικὸς ἐχάρασσε τὸν ἐξωτερικὸν περίβολον τοῦ στρατοπέδου, ὅστις ἦτο ἓν τετράγωνον.

Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἐφθانون εἰ στρατιῶται καὶ πρὶν ἀναπαυθοῦν ἤρχιζον τὴν ἐργασίαν. Ἐξεφόρτωνον τὰς δικέλλας καὶ ἀνέσκαπτον καὶ εἰς τὰς τέσσαρας πλευρὰς τοῦ τετραγώνου εὐρεΐαν καὶ βαθειὰν τάφρον. Ἐρριπτον πρὸς τὰ ἔσω τὸ χῶμα εἰς τρόπον, ὥστε ἐσχημάτιζον ἓν πρόχωμα. Ἐπ' αὐτοῦ ἐνέπηγον πασσάλους καὶ συνδέδον αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους. Τὸ στρατόπεδον οὕτω περιεβάλλετο ὑπὸ προτειχίσματος καὶ ἐπροστατεύετο ὑπὸ τάφρου. Εἰς αὐτὸ εἰσῆρχοντο διὰ τεσσάρων πυλῶν, εὐρισκομένης ἐκάστης εἰς τὸ μέσον μιᾶς τῶν τεσσάρων πλευρῶν.

Ὁ περίβολος διηγεῖτο εἰς δύο μέρη δι' εὐρείας ὁδοῦ 30 μέτρων, ἣτις ἐκαλεῖτο κυρία ὁδός. Εἰς τὸ ἓν μέρος τὸ μᾶλλον εὐπρόσβλητον ἦτο τὸ πραιτώριον, αἱ σκηναὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν καὶ αἱ τῶν ἐπιλέκτων στρατιωτῶν. Εἰς τὸ ἄλλο μέρος ἐστρατοπέδευον τὸ λοιπὸν μέρος τῶν δύο ῥωμαϊκῶν λεγεῶνων καὶ οἱ σύμμαχοι. Αἱ σκηναὶ ἦσαν στημέναι εἰς γραμμὰς εὐθείας ἀνὰ δύο στρέφουσαι πρὸς ἀλλήλας τὰ νῶτα καὶ βλέπουσαι πρὸς ὁδὸν, ἣτις ἀπέληγε καθέτως ἐπὶ τῆς κυρίᾳ ὁδοῦ. Ἐκάστη σκηνὴ ἦτο διὰ δέκα ἀνδρας. Μεταξὺ τῶν σκηνῶν καὶ τοῦ προτειχίσματος ὑπῆρχε χῶρος κενός, 45 μέτρων πλάτους, προωρισμένος διὰ τὰ συλλαμβανόμενα ποίμνια.

Πλησίον ἐκάστης πύλης ἐφύλαττον φρουροί, οἵτινες ἦσαν ψιλαί. Ἐγίνετο ἀλλαγὴ τῶν φρουρῶν καθ' ὠρισμένα διαστήματα. Ἡ νύξ ἦτο διηρημένη εἰς νυκτερινὰς φυλακὰς καὶ τὸ τέ

λος ἐκάστης ἀνηγγέλλετο διὰ σαλπίσματος. Ἴππεῖς ἔτρεχον ἀπὸ φυλακίου εἰς φυλάκιον διὰ νὰ βλέπουν ἂν οἱ φρουροὶ ἐγρηγόρουν.

Ὁ μισθὸς καὶ ἡ λεία. — Ὁ στρατιώτης ἐλάμβανε μισθὸν (ἴδ. σελ. 65) καὶ πρὸς τροφήν σίτον καὶ κριθὴν 35 περίπου λίτρας κατὰ μῆνα. Εἰς ταῦτα προσετίθετο ὅ,τι ἠδύνατο νὰ ἀρπάσῃ ἐν ἐκστρατείᾳ. Οἱ Ῥωμαῖοι, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχαῖοι λαοί, εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ λεηλατοῦν τὴν ἐχθρικήν χώραν, νὰ ἀρπάζουν κτήνη καὶ ἀνθρώπους. Πᾶν ὅ,τι εὕρισκετο εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης ἢ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἠττημένου ἐχθροῦ ἢ εἰς τὴν ἐξ ἐφόδου κυριευθεῖσαν πόλιν ἀνήκεν εἰς τοὺς νικητάς. Ἦτο γενικὴ συνήθεια τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐνήργουν μεθοδικῶς. Ἐν μέρος τῶν στρατιωτῶν ἐπεφορτίζετο νὰ λεηλατήσῃ. Ἐπρεπε νὰ μεταφέρουν εἰς τὸ στρατόπεδον πᾶν ὅ,τι ἤρπαζον. Οὕτω ἔθετον εἰς τὸ κοινὸν πᾶν ὅ,τι ἀφήρουν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὅπλα, πολεμικὰ σκεύη, χρήματα, ἐπιπλα, ζῆα καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐχθρούς, τὰς γυναῖκας τῶν καὶ τὰ τέκνα τῶν. Ἐκράτουν τὰ χρήματα καὶ τὰ μέταλλα, τὰ δὲ ἄλλα πράγματα ἐπώλουν ἐν πλειστηριασμῶ. Ἐπώλουν τοὺς ἀνδρας, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά ὡς δούλους.

Τὸ προῖον τῆς πωλήσεως ἀνήκεν εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν δῆμον καὶ εἰσῆγετο εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον πλὴν τοῦ μέρους, τὸ ὁποῖον ἐκράτει ὁ στρατηγὸς διὰ νὰ τὸ προσφέρῃ εἰς τοὺς θεοὺς, καὶ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διένεμεν ὡς ἀμοιβὴν εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς στρατιώτας.

Ἡ πειθαρχία. — Ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ὑπέκειτο εἰς αὐστηροτάτην πειθαρχίαν, ὅταν δὲν ἀπαντῶμεν εἰς ἄλλον στρατὸν τῆς ἀρχαιότητος. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐξήρχοντο ἐκ τῆς Ῥώμης οἱ στρατιῶται ὤφειλον τυφλὴν ὑπακοὴν εἰς τὸν στρατηγόν των. Ὁ στρατηγὸς εἶχεν ἐπ' αὐτῶν ἀπόλυτον ἐξουσίαν, δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου (*imperium militiae*). Στρατιώτης κοιμώμενος καθ' ἡν ὥραν ἐφρούρει πρὸ τοῦ στρατοπέδου ἢ ἐγκαταλείπων τὴν θέσιν του ἐν ὥρᾳ μάχης ἢ ἀπειθῶν εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ στρατηγοῦ ἐτιμωρεῖτο μὲ θάνατον. Ἡ θανατικὴ ποινὴ ἐξετελεῖτο κατὰ δύο τρόπους ἢ πρόσηλοῦτο ὁ ἔνοχος ἐπὶ πασσάλου, ἔμαστιγοῦτο διὰ ξάβδου καὶ ἀπεκόπτετο ἔπειτα ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ διὰ πελέκειως,

ἢ διήρχετο ἐν μέσῳ δύο σειρῶν στρατιωτῶν, αἵτινες τὸν ἐφόρευον τύπτοντες αὐτὸν διὰ βάρβδων.

Στρατιωτικαὶ ἀσκήσεις. — Οἱ Ῥωμαῖοι ἠσκούοντο εἰς τὰ πολεμικὰ καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης. Διὰ τοὺς ἐν Ῥώμῃ διαμένοντας πεδῖον ἀσκήσεως ἦτο τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως παρὰ τὴν ἔχθην τοῦ Τιβέρεως. Ἐν αὐτῷ οἱ νέοι ἔτρεχον, ἐπήδων μὲ τὰ ἔπλα, ἔρριπτον τὸ ἀκόντιον, ἐξιφομάχουν. Ἐπειτα καθίδροι καὶ κατεσκονισμένοι ἐρρίπτοντο εἰς τὸν Τίβεριν καὶ τὸν διεπέρων κολυμβῶντες.

Ἐν ἐκστρατεία ἦτο κανὼν ἅπαξ τῆς ἡμέρας νὰ γυμνάζωνται. Ἐκαμμον ὡσαύτως στρατιωτικὰς πορείας μετὰ τῶν ἔπλων καὶ τῶν ἀποσκευῶν. Ἐκαμμον γυμνάσια συνόλου διὰ νὰ μαθαίνουν νὰ παρατάσσωνται καὶ μεταβάλλουν μέτωπον εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης.

Ὁ θρίαμβος. — Διὰ τὸν νικητὴν στρατηγὸν ὑψίστη τιμὴ ἦτο ὁ θρίαμβος ἥτοι ἡ πομπικὴ εἴσοδος αὐτοῦ καὶ τῶν στρατευμάτων του εἰς τὴν Ῥώμην. Ἴνα τελέσῃ θρίαμβον ὁ νικητὴς στρατηγός, ἔπρεπε νὰ εἶχε φονεύσει ἐν τινὶ μάχῃ πλείονας τῶν πεντακισχιλίων πολεμίων ἢ νὰ εἶχεν ἐπεκτείνει τὰ ὄρια τοῦ κράτους διὰ τῆς νικηφόρου ἐκστρατείας του. Τῆς ὅλης πομπῆς προηγούντο ἡ σύγκλητος καὶ οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως μεταβάλλοντες πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ νικηφόρου στρατοῦ καὶ ὀδηγοῦντες ἔπειτα αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν· εἶποντο οἱ σαλπικταί· μετ' αὐτοὺς ἠκολούθει ἀτελεύτητος σειρὰ φορτηγῶν ἁμαξῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἦσαν τοποθετημένα τὰ λάφυρα τοῦ πολέμου· κατόπιν ἤρχοντο οἱ αἰχάλωτοι, πεζοὶ καὶ ἀλυσίδετοι, ἐν οἷς διεκρίνοντο πολλὰ καὶ στρατηγοὶ καὶ ἡγεμόνες ἡττημένων λαῶν. Μετὰ τούτους ἤρχετο κεχρυσωμένον τέθριππον συρόμενον ὑπὸ τεσσάρων λευκῶν ἵππων ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἴστατο ὄρθιος ὁ νικητὴς στρατηγός φορῶν ἐπὶ κεφαλῆς στέφανον ἐκ δάφνης καὶ κρατῶν σκῆπτρον ἐλεφάντινον φερόν ἐἰς τὸ ἄνω ἄκρον αἰτόν· ἠκολούθει ὁ στρατὸς ἄδων διαφορά ἄσματα ἐξυμνοῦντα τὰ κατορθώματά του. Ἡ πομπὴ διήρχετο διὰ θριαμβευτικῆς ἀψίδος καὶ διὰ τῶν διαφόρων ὁδῶν τῆς πόλεως ἔφθανεν εἰς τὸν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ ναὸν τοῦ Διός. Ἐκ τῆς πόλεως ὁ νικητὴς στρατηγός ἀνέπεμπεν εὐχαριστίας πρὸς τὸν Δία καὶ προσέφερε θυσίας.

Στρατιωτικά ἔδοσι. — Διὰ τὰ δύνανται οἱ Ῥωμαῖοι νὰ μεταφέρουν τοὺς λεγεῶνας ταχέως καὶ εὐκόλως μακρὰν, κατεσκεύασαν μεγάλας στρατιωτικὰς ἑδoὺς πρὸς τὰς κυριωτέρας διευθύνσεις. Αἱ ἑδοὶ αὗται ἦσαν συνήθως εὐθεταὶ καὶ ὅτε ἀκόμη διήρχοντο διὰ χωρῶν ὀρειῶν. Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων στρατιωτικῶν ἑδῶν ἦσαν ἡ Ἀππία ἑδoὺς φέρουσα εἰς τὴν Καπύην τῆς Καμπανίας, ἡ Βαλερία φέρουσα εἰς τὸ Κορφίνιον τῆς Σαυνίτιδος, ἡ Φλαμινία φέρουσα εἰς τὸ Ἀρμίνιον ὑπὲρ τὴν Ὀμβρικήν.

§ 36. Καρχηδῶν καὶ Ῥώμη. — Οἱ μεγάλοι μεταξὺ αὐτῶν πόλεμοι.

Ἡ Καρχηδῶν, ἀποικία τῶν Φοινίκων, ἔκειτο εἰς τὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ σημερινοῦ κόλπου τοῦ Τύνητος καὶ σχεδὸν ἀπέναντι τῆς Σικελίας. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκτίσθη περὶ τὸ 800 π. Χ. ὑπὸ τῆς Διδούς, ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως τῆς Τύρου Πυγμαλίωνος. Ἡ Καρχηδῶν ὑπῆρξεν ἡ ἐμπορικωτέρα πόλις τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Διὰ τοῦ κραταιοῦ στόλου τῆς ἦτο κυρίαρχος τῆς θαλάσσης, ἐκτοπίσασα τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Τυρρηνοὺς, ἐξέτεινε δὲ τὸ κράτος τῆς ἐπὶ μεγάλου μέρους τῆς βορείου Ἀφρικῆς, ἐπὶ τῆς Κύβου, τῆς Σαρδοῦς, τῶν Βαλεαρίδων νήσων καὶ ἐπὶ τῶν δύο τρίτων τῆς Σικελίας καὶ εἶχεν ἰδρύσει πολλαχοῦ ἀποικίας καὶ ἐμπορικοὺς σταθμοὺς. Τὰ ἐμπορικά τῆς πλοῖα διασχίζοντα τὴν Μεσόγειον θάλασσαν καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανὸν συνεσώρευσαν ἐν αὐτῇ ἀμύθητα πλοῦτη. Αἱ ἐμπορικαὶ τῆς ἀποστολαὶ διέσχίζον τὴν Σαχάραν μέχρι τοῦ Σουδάν.

Ἡ Καρχηδῶν ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ἀριστοκρατίας ἐμπόρων. Τῆς κυβερνήσεως προϊστάνοτο δύο ἐνιαύσιαι ἄρχοντες, καλούμενοι Σουφρέται, καὶ γερουσία ἐξ ἑκατὸν μελῶν λαμβανομένων ἐκ τῶν πλουσιωτέρων ἐμπόρων. Ὑπῆρχε καὶ ἐκκλησία τοῦ δήμου. Ἀλλὰ κυρίαρχον σῶμα τῆς πολιτείας ἦτο ἡ γερουσία καὶ αὐτὴ ἐκυβέρνα οὐχὶ κατὰ τὸ γενικὸν συμφέρον τῆς πατρίδος, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἰδιωτικὸν συμφέρον τῆς ἐμπορικῆς τάξεως. Ὁ στρατὸς τῆς Καρχηδόνος ἀπετελεῖτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ ξένων μισθοφόρων. Ὁ λαὸς καὶ πρὸ παντὸς οἱ ἰθαγενεῖς κατεπιέζοντο σκληρῶς.

Οἱ Ῥωμαῖοι παρηκολούθουν μετὰ φθονεροῦ βλέμματος τὴν καταπληκτικὴν πρόοδον τῆς Καρχηδόνος· ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ παρεμβάλουν κανὲν πρόσκομμα, διότι ἦσαν ἀπησχολημένοι εἰς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ πολέμους· ὅτε ὅμως ἔγινον κήριοι τῆς μέσης καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐσκέπτοντο πῶς νὰ ταπεινώσῃ τοὺς ἀντιζήλους τῶν Καρχηδονίους. Ἡ σύγκρουσις προεμνηύετο φοβερά καὶ μοιραία. Κατ' αὐτὴν ἐπρόκειτο νὰ κριθῇ τις ἐκ τῶν δύο μεγάλων ἐκείνων λαῶν ἔμελλε νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ τότε γινω-στοῦ κόσμου. Διεξήχθησαν δὲ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων τρεῖς μεγάλοι πόλεμοι φέροντες τὸ ὄνομα Καρχηδονιακοί.

3 § 37. Πρῶτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος (264-241 π.Χ.)

Ἀφορμὴν εἰς τὸν πρῶτον Καρχηδονιακὸν πόλεμον ἔδωκαν οἱ Μαμερτίνοι, μισθοφόροι τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἀγαθοκλέους. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγαθοκλέους ἐκδιωχθέντες ἐκ τῶν Συρακουσῶν οἱ Μαμερτίνοι κατέλαβον τὴν Μεσσήνην, ἐγκατασταθέντες δ' ἐν αὐτῇ ἔκαμνον ληστρικὰς ἐπιδρομὰς καὶ κατέστρεφον τὰς πέριξ χώρας καὶ μάλιστα τὴν ἐπικράτειαν τῶν Συρακουσῶν. Τότε ὁ νέος τύραννος τῶν Συρακουσῶν Ἰέρων Β' ἐπελθὼν μετὰ στρατοῦ κατετρόπωσε τοὺς Μαμερτίλους καὶ ἐπολιορκήσῃ τὴν Μεσσήνην. Οἱ Μαμερτίνοι περιελθόντες εἰς ἀμηχανίαν ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ Ῥωμαῖοι κατ' ἀρχὰς ἐδίσταζον νὰ βοηθήσουν ἀνθρώπους ληστὰς καὶ ἄρπαγας. Μαθόντες ὅμως ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι συνέμαχῃσαν μετὰ τοῦ Ἰέρωνος Β' καὶ κατέλαβον τὴν Μεσσήνην, ἀπεφάσισαν νὰ κατέλθουν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ἀντιμετωπίσουν τοὺς ἀντιζήλους τῶν Καρχηδονίους. Ἄλλως τε ἐδίδετο εἰς αὐτοὺς μία λαμπρὰ εὐκαιρία πρὸς κατάκτησιν τῆς πλουσίας καὶ εὐφόρου νήσου Σικελίας. Οὕτω ἐξεργάγη ὁ πρῶτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος (264—241 π.Χ.).

Ὁ ὕπατος Ἀππίος Κλαύδιος κατὰ τινὰ σκοτεινὴν νύκτα διέπλευσε μετὰ στρατοῦ τὸν Σικελικὸν πορθμὸν διὰ πλοίων, ἅτινα ἔλαβεν ἐκ τῶν πόλεων τῆς κάτω Ἰταλίας· κυριεύσας δ' ἐξ ἐφόδου τὴν Μεσσήνην διεσκόρπισε τὰς ἠνωμένας δυνάμεις τῶν Καρχηδονίων καὶ τοῦ Ἰέρωνος καὶ κατεδίωξε τὸν Ἰέρωνα μέχρι τῶν Συρακουσῶν, τὰς ἐποίας ἤρχιζε νὰ πολιορκῇ. Ὁ Ἰέρων

στενοχωρηθείς ήναγκάσθη ν' αποσπασθῆ ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων καὶ νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Καρχηδόνιοι μέλαντες μόνοι ἐν τῷ ἀγῶνι κατέστησαν κέντρον τῶν πολεμικῶν των ἐπιχειρήσεων τὸν Ἀκράγαντα, ἀλλὰ καὶ τοῦτον ἐκυρίευσαν οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ ἐπτάμηνον πολιορκίαν (262 π. Χ.).

Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἔβλεπον ὅτι, ἐν ὄσῳ ἦσαν κατώτεροι τῶν ἀντιπάλων των κατὰ θάλασσαν, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ καταβάλλουν αὐτοὺς οὔτε ἐκ τῆς Σικελίας νὰ τοὺς ἐκδιώξουν. Ὅθεν ἐναυπήγησαν ἑκατὸν εἴκοσι τριήρεις, καὶ τῷ 260 π. Χ. ὁ ὕπατος Δουίλιος κατέναυμάχησε παρὰ τὰς Μυλάς, βορειοδυτικῶς τῆς Μεσσηνίας, τὸν ἀσυγκρίτως ὑπέρτερον καρχηδονιακὸν στόλον διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Δουίλιου ἐπινοηθέντος κόρακος. Ἦτο δὲ ὁ κόραξ σιδηροῦν μηχανήμα, διὰ τοῦ ὀπίου οἱ Ῥωμαῖοι ἤρπαζον καὶ εἴλκυον πρὸς ἑαυτοὺς τὰ ἐχθρικά πλοῖα καὶ οὕτω τὴν ναυμαχίαν μετέβαλλον εἰς πεζομαχίαν.

Οἱ Ῥωμαῖοι, ἵνα δώσουν πέρασ εἰς τὸν παρατεινόμενον πόλεμον, ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέρουν αὐτὸν εἰς Ἀφρικὴν. Ὅθεν τῷ 256 π. Χ. οἱ δύο ὕπατοι Οὐόλων καὶ Ῥήγουλος μετὰ κραταιοῦ στόλου καὶ στρατοῦ διηυθύνθησαν εἰς Ἀφρικὴν. Κατὰ τὸν πλοῦν συναντήσαντες τὸν καρχηδονιακὸν στόλον παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Σικελίας ἔκνομον κατετρόπωσαν αὐτόν. Ἐπειτα ἐξηκολούθησαν τὸν πλοῦν καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν καρχηδονιακὴν παραλίαν. Ἀνακληθέντος δὲ τοῦ Οὐόλωνος ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ἔμεινεν ἐν Ἀφρικῇ ὁ Ῥήγουλος μὲ τεσσαράκοντα πλοῖα, δεκαπέντε χιλιάδας πεζοῦς καὶ πεντακοσίους ἵππεις.

Ὁ Ῥήγουλος προβαίνων νικητῆς ἔφθασεν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Καρχηδόνος. Οἱ Καρχηδόνιοι καταληφθέντες ὑπὸ τρόμου ἐπρότειναν εἰρήνην· ἀλλ' οἱ ἄρτοι τοῦ Ῥηγοῦλου ἦσαν τόσον βαρεῖς, ὥστε δὲν τοὺς ἐδέχθησαν. Ὁ Ῥήγουλος τότε εἶπεν ὑπερηφάνως· « Πρέπει νὰ γνωρίζῃ τις νὰ νικᾷ ἢ νὰ κύπτῃ τὸν αὐχένα πρὸ τοῦ νικητοῦ ».

Οἱ Καρχηδόνιοι ἐν ἀμηχανίᾳ εὕρισκόμενοι ἐδέχθησαν μετὰ πολλῆς προθυμίας τὸν Σπαρτιάτην Ξάνθιππον, ὅστις ἦλθεν εἰς Ἀφρικὴν μετὰ μισθοφόρων Ἑλλήνων, καὶ διώρισαν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον. Ὁ ἐμπειροπόλεμος Ξάνθιππος συγκεντρώσας τὰς δυ-

νάμεις τῶν Καρχηδονίων καταπονεῖ πρῶτον τὸν ἐχθρὸν διὰ πολλῶν ἀψιμαχιῶν, τέλος δὲ συγκροτήσας μεγάλην μάχην (255) νικᾷ τοὺς Ῥωμαίους ἑλοσχερῶς. Ἐλάχιστοι ἐκ τῶν Ῥωμαίων ἐσώθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐφονεύθησαν ἢ ἡχμαλωτίσθησαν. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων ἦτο καὶ ὁ πρὸ μικροῦ ἀγέρωχος Ῥήγουλος, ὅστις ὠδηγήθη εἰς τὴν Καρχηδόνα.

Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησε περιορισθεὶς ἐν Σικελίᾳ. Ἄλλεπάλληλοι συμφοραὶ εἶχον ἀποθαρρύνει τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν, ἡ δὲ ἀποθάρρυνσις μετεδόθη καὶ εἰς τὸν στρατόν, οὕτινος ἡ περὶ θάρρα κατὰ πολὺ ἐχαλαρώθη. Ἀλλὰ τῷ 250 ὁ ὑπατος Καικίλιος Μέτελλος κατετρόπωσε τοὺς Καρχηδόνιους παρὰ τὸν Πάνορμον καὶ οὕτω ἀποκατέστησε τὸ θάρρος τῶν στρατιωτῶν. Μετὰ τὴν ἡτταν ταύτην οἱ Καρχηδόνιοι ἠναγκάσθησαν καὶ αὖθις νὰ ζητήσουν εἰρήνην. Ὁ ἐν Καρχηδονίᾳ κρατούμενος αἰχμάλωτος Ῥήγουλος, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐπέμψθη εἰς Ῥώμην, ἵνα διαπραγματευθῇ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν αἰχμαλώτων ἐπὶ τῇ ἐνόρκω ὑποσχέσει ὅτι ἤθελεν ἐπιστρέφει εἰς Καρχηδόνα ἐν ἡ περιπτώσει ἀπετύγχανεν ἢ ἀποστολῇ του.

Ὁ Ῥήγουλος ἐλθὼν εἰς Ῥώμην συνεβούλευσε τὴν σύγκλητον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον καὶ νὰ μὴ ἀνταλλάξῃ τοὺς αἰχμαλώτους· πιστὸς δὲ εἰς τὸν ὅρκον του παρ' ὅλας τὰς θερμὰς παρακλήσεις τῆς οἰκογενείας του, τῶν φίλων, καὶ ὀλοκλήρου τῆς συγκλήτου, ἐπέστρεψεν εἰς Καρχηδόνα, ὅπου ὑπέστη σκληρότατον θάνατον.

Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησε μὲ πολλὰς ἐκατέρωθεν περιπετείας, διεκρίθη δὲ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων Ἀμίλκας Βάρκας, ὅστις περιπλέων κατέστρεφε τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς Ἰταλίας. Ἐν τούτοις μετὰ πολλὰς ἀγχιστρόφους τροπὰς τοῦ πολέμου οἱ Καρχηδόνιοι ἐνίκηθησαν τέλος ἑλοσχερῶς ἐν μεγάλῃ ναυμαχίᾳ παρὰ τὰς Αἰγούσας νήσους καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην πρὸς τοὺς Ῥωμαίους τῷ 241 μὲ ἕρους βαρυτάτους α') ν' ἀποχωρήσουν ἐκ τῆς Σικελίας καὶ τῶν πέριξ αὐτῆς μικρῶν νήσων, β') ν' ἀποδώσουν ἀνευ λύτρων τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ γ') νὰ πληρώσουν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐντὸς δέκα ἐτῶν τρεῖς χιλιάδας δικάσια τάλαντα ὡς πολεμικὴν ἀποζημίωσιν.

Οἱ Ῥωμαῖοι γενόμενοι κύριοι τῆς Σικελίας κατέστησαν αὐτὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν διοικουμένην ὑπὸ πραίτωρος. Ἐλευθέρα ἔμεινε μόνον ἡ μικρὰ ἐπικράτεια τῶν Συρακουσῶν, ἐν τῇ ὁποῖα ἦρχεν ὁ φίλος καὶ πιστὸς σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων Ἰέρων.

§ 38. *Συμβάντα μεταξὺ τοῦ α' καὶ β' Καρχηδονιακοῦ πολέμου.*

Πόλεμος τῶν μισθοφόρων ἐν Καρχηδόνι. — Τὰ δεινὰ τῆς Καρχηδόνας δὲν ἔλγξαν εἰσέτι. Οἱ μισθοφόροι αὐτῆς μὴ λαβόντες τοὺς ὀφειλομένους μισθοὺς ἔνεκα τῆς ἐπικρατοῦσης χρηματικῆς ἀπορίας προσέβησαν εἰς φοβερὴν στάσιν. Ἡ Καρχηδὼν διέτρεξε πάλιν νέον κίνδυνον, διότι μετὰ τῶν ἐξαγριωθέντων στασιαστῶν ἠνώθησαν καὶ πολλαὶ πόλεις σύμμαχοι αὐτῆς. Τότε οἱ δύο μεγάλοι πολιτικοὶ οἴκοι τοῦ Ἀμίλκα Βάρκα καὶ τοῦ Ἄννωνος ἐνεργήσαντες ἐκ συμφώνου κατέβαλον τὴν στάσιν ἐντὸς τριετίας.

Κατάκτησις Σαρδοῦς καὶ Κορσικῆς. — Καθ' ὃν χρόνον ἡ Καρχηδὼν ἠγωνίζετο ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ ἐκ τῶν μισθοφόρων αὐτῆς κινδύνου, οἱ Ῥωμαῖοι ἀφῆρσαν ἀπ' αὐτῆς διὰ προδοσίας τὴν Σαρδῶ καὶ τὴν Κορσικὴν καὶ κατέτοξαν αὐτὰς εἰς τὰς Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας, διόκουν δὲ διὰ πραίτωρος.

Πόλεμος πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς (229—228 π. Χ.). Μόλις εἶχε περατωθῇ ἡ κατάκτησις τῆς Σαρδοῦς καὶ τῆς Κορσικῆς, καὶ μὴ βῆ ἡκούσθη ἐκ τῆς ἀντιπέραν θαλάσσης. Ἦσαν οἱ κάτοικοι τῆς Ἠπείρου καὶ τῶν Ἰονίων νήσων, οἵτινες ἐκάλουν εἰς βοήθειαν τοὺς Ῥωμαίους κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν πειρατῶν. Οἱ φοβεροὶ οὔτοι πειραταί, ἀφ' οὗ ἐδήλωσαν τὰς ἑλληνικὰς ἀκτὰς, ἀπεδιβάσθησαν εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ ἤρχισαν νὰ καταλαμβάνουν τὰς ἐπιφανεστέρας τῶν παραλίων πόλεων, πρεσβεῖται δὲ πεμφθεῖσαι ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἔφθασαν εἰς Ῥώμην, ὅπως ἐπικαλεσθῶν τὴν προστασίαν αὐτῆς. Τὸ διάδημα τοῦτο τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἠπείρου ἦτο καθαρὰ ὁμολογία περὶ τῆς ἑαυτῶν ἀδυναμίας.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἀμέσως ἐκήρυξαν πόλεμον κατὰ τῶν Ἰλλυριῶν καὶ στόλος ἐκ διακρίσεων πλοίων καὶ εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν

ἔπλευσε κατ' αὐτῶν. Ἡ Κέρκυρα διὰ προδοσίας τοῦ διοικητοῦ αὐτῆς Δημητρίου τοῦ Φαρίου παρεδόθη εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὡσάυτως δὲ καὶ ἄλλαι πόλεις πολλαί. Ἡ Τεῦτα, ἡ ἐπίτροπος τοῦ ἀγγλικοῦ βασιλέως Πίννου, περιφόβος γενομένη ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους εἰρήνην, καθ' ἣν τὸ Ἰλλυρικὸν κράτος περιωρίζετο εἰς τὰ ἀρχαῖα αὐτοῦ ἕρια καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ ὑπεχρεῦτο νὰ πληρώσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐτήσιον φόρον. Καὶ αἱ μὲν ἀφαιρεθεῖσαι χῶραι ἐδόθησαν εἰς τὸν Δημήτριον τὸν Φάριον ὡς ἀμοιβή διὰ τὴν προδοσίαν του, ἡ δὲ Κέρκυρα καὶ ἄλλαι τινὲς ἑλληνικαὶ πόλεις ἀνεγνώρισαν τὴν Ῥωμαϊκὴν προστασίαν. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην οἱ Ἕλληνες ἐξέφρασαν τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τοὺς Ῥωμαίους διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν των ἀπὸ τοῦ κακοῦ ἐκείνου. Ἡ Κόρινθος μάλιστα ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ μετέχουν τῶν Ἰσθμικῶν ἀγῶνων, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀπένειμαν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ Ἀθηναίου πολίτου καὶ τὸ τῆς μνήσεως εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια. Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν οἰονεὶ προαγγέλματα τῆς ἑλληνικῆς δουλείας.

Κατὰ κτήσεις τῆς ἐν τὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίας (225—222 π. Χ.).—Μετὰ τὸ πέρας τοῦ Ἰλλυρικοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι περιεπλάκησαν εἰς πόλεμον ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ. Οἱ ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ Γαλάται, ἀφ' οὗ ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας ἔζησαν ἐν εἰρήνῃ, ἔλαβον πάλιν τὰ ὄπλα καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Τυρρηνίαν. Ἡ εἰσβολὴ αὕτη τῶν Γαλατῶν ἐνέβαλε τὴν Ῥώμην εἰς μεγίστην ἀνησυχίαν. Ὀλόκληρος ἡ Ἰταλία ἐξηγέρθη, ἵνα ὑπερκασιπῆ τὴν πρωτεύουσάν της κατὰ τῶν βαρβάρων, οἵτινες ἔφθασαν εἰς ἀπόστασιν τριῶν ἡμερῶν ἀπὸ τῆς Ῥώμης. Ἀλλὰ παρὰ τὸ Τελαμώνιον, ἀκρωτήριον τῆς Τυρρηνίας, οἱ Γαλάται ἐμπεσόντες μεταξὺ δύο Ῥωμαϊκῶν στρατῶν ἔπαθον τελεῖαν ἤτταν. Μετὰ ταῦτα οἱ Ῥωμαῖοι προχωρήσαντες ὑπέταξαν ἅπασαν τὴν ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν (222).

39. Δεύτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος (218—201 π. Χ.).

Κατὰ κτήσεις τῶν Καρχηδονίων ἐν Ἰσπανίᾳ.—Οἱ Καρχηδόνιοι βρῆτες φέροντες τὴν ταπείνωσιν, τὴν

ὅποιαν ἐπέβαλον εἰς αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι, μετὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν μισθοφόρων ἐπεχείρησαν τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰσπανίας. Ἐξή-
 τουν οὕτω ν' ἀναπληρώσουν τὰς μεγάλας ζημίας, τὰς ὁποίας
 εἶχον ὑποστῆ, καὶ νὰ πορισθοῦν τὰ μέσα ἐπιθετικοῦ πρὸς τοὺς
 Ῥωμαίους πολέμου, τὸν ὁποῖον ἀπῆτει τὸ ἐθνικὸν μῖσος καὶ
 ὑπηγόρευεν αὐτὸ τὸ ἐμπορικὸν συμφέρον των. Καθ' ὃν λοιπὸν
 χρόνον οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολέμουν πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ ἔπειτα
 πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ Γαλάτας, ὁ ἐπιφανὴς στρατηγὸς
 Ἀμίλκας Βάρκας πολεμῶν ἐπὶ ἑννέα ἔτη κατέκτησε μέγα μέ-
 ρος τῆς νοτίου καὶ ἀνατολικῆς Ἰσπανίας.

Τὸν Ἀμίλκην Βάρκην ἡρωϊκῶς περὸντα ἐν τῷ πεδίῳ τῆς
 μάχης διεδέχθη ἐν τῇ στρατηγίᾳ ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ
 Ἀσδρούβας, ὅστις ἐξέτεινε τὴν κυριαρχίαν τῆς Καρχηδόνας μέ-
 χρι τοῦ Ἰῆρος ποταμοῦ καὶ ἔκτισεν ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν παρα-
 λίων τῆς Ἰσπανίας τὴν Καρθαγένην (Νέαν Καρχηδόνα). Οἱ
 Ῥωμαῖοι ζηλοτυπήσαντες πρὸς τὴν πρόοδον ταύτην τοῦ Ἀσ-
 δρούβα ἔσπευσαν νὰ συνομολογήσουν μετ' αὐτοῦ συνθήκην, διὰ
 τῆς ὁποίας ἐτάσσετο ὁ Ἰῆρ ποταμὸς ὡς τελευταῖον ὄριον τῶν ἐν
 Ἰσπανίᾳ καρχηδονιακῶν κτήσεων.

4
 Ἰ Σ τ ρ α τ η γ ί α τ ο ὦ Ἀ ν ν ί θ α . — Π ο λ ι ο ρ κ ί α τ ῆ ς
 Ζ α κ ά ν θ η ς . — Δ ο λ ο φ ο ν η θ ἔ ν τ ο ς τ ο ῦ Ἀ σ δ ρ ο ὦ β α ὑ π ὸ τ ι ν ο ς
 δ ο ὕ λ ο υ ὁ ἐ ν Ἰ σ π α ν ί α κ α ρ χ η δ ο ν ι α κ ὸ ς σ τ ρ α τ ὶ ς ἀ ν ε κ ἠ ρ ο ὤ ξ η σ τ ρ α -
 τ η γ γ ὸ ν τ ὸ ν μ ὀ λ ι ς ε ἰ κ ο σ ι ε ξ ε κ η τ ῆ Ἄ ν ν ί θ ι ν , υ ἰ ὸ ν τ ο ῦ Ἀ μ ί λ κ α Β ά ρ κ α .
 Ὁ Ἀ ν ν ί θ α ς ὑ π ἤ ρ ξ ε ν ε ἰ ς τ ὼ ν μ ε γ ί σ τ ω ν σ τ ρ α τ η γ γ ὶ ω ν τ ο ῦ ἀ ρ χ α ἰ ο ὗ
 κ ὸ ς μ ο υ . Ἐ κ μ ι κ ρ ᾶ ς ἡ λ ι κ ί α ς ἀ ν ε τ ρ ά φ η ἐ ν τ ο ῖ ς σ τ ρ α τ ο π ἔ δ ο ι ς π α -
 ρ α κ ο λ ο υ θ ῶ ν τ ὸ ν π α τ ἔ ρ α τ ο υ ε ἰ ς τ ᾶ ς ἑ κ σ τ ρ α τ ε ἰ ᾶ ς . Δ ι η γ ο ὄ ν τ α ἰ
 ὅ τ ι ἐ ν ἡ λ κ ί α μ ὀ λ ι ς ἑ ν ν ἑ ᾶ ἑ τ ὼ ν ὠ δ η γ ῆ θ η ὑ π ὸ τ ο ῦ π α τ ρ ὸ ς τ ο υ
 ε ἰ ς β ω μ ὸ ν καὶ θ ἔ σ α ς ἐ π' α ὐ τ ο ῦ τ ἠ ν χ ε ἰ ρ α ὠ ρ κ ἰ σ θ η α ἰ ὶ ω ν ι ο ν μ ἰ -
 σ ο ς κ α τ ᾶ τ ὼ ν Ῥ ω μ α ἰ ὶ ω ν , καὶ τ ὸ ν ὄ ρ κ ο ν τ ο υ τ ο ῦ τ ο ι ο ν ἑ τ ἤ ρ η σ ε ν
 ἀ δ υ σ ω π ἦ τ ω ς . Δ ι ᾶ τ ῆ ς ἑ κ λ ο γ ῆ ς τ ο ῦ Ἀ ν ν ί θ α ὡ ς σ τ ρ α τ η γ γ ο ὦ τ ᾶ
 π ρ ά γ μ α τ α ἔ λ α β ο ν ἄ λ λ η ν φ ά ς ι ν . Ἀ ν α λ α β ὼ ν ο ὗ τ ο ς τ ἠ ν σ τ ρ α τ η -
 γ ἰ ᾶ ν π ρ ο σ ἔ δ α λ ε κ α τ ᾶ π ρ ῶ τ ο ν τ ἠ ν ἐ ν Ἰ σ π α ν ί α π ὀ λ ι ν Ζ ά κ α ν θ α ν ,
 ἦ τ ι ς κ α τ ᾶ τ ᾶ ς σ υ ν θ ἠ κ ἠ ς ἦ τ ο ο ὗ δ ε τ ἔ ρ α , καὶ μ ε τ ᾶ ὀ κ τ ᾶ μ ἠ ν ο ν π ο -
 λ ι ο ρ κ ἰ ᾶ ν ἑ κ ο ρ ἔ ρ ε υ σ ε ν α ὐ τ ἠ ν μ ε τ α β ἔ δ λ η μ ἑ ν ἠ ν ε ἰ ς ἄ μ ο ρ φ ο ν σ ω ρ ὸ ν
 ἑ ρ ε ἰ π ἰ ὶ ω ν . Ἐ ν ε κ α τ ῆ ς π α ρ χ θ ι ᾶ σ ε ω ς τ ὼ ν σ υ ν θ η κ ἠ ῶ ν ὑ π ὸ τ ο ῦ Ἀ ν -

νίβα ἐκηρύχθη ὁ δεύτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος (218—201 π. Χ.), ὅστις εἶνε εἰς ἐκ τῶν δραματικωτέρων πολέμων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας.

5 Σχέδιον καὶ πορεία τοῦ Ἀννίβα. — Κηρυχθέντος ἐπισήμως τοῦ πολέμου ὁ Ἀννίβας συνέλαβεν ἓν σχέδιον παράτολμον. Ἀντὶ νὰ περιμένῃ τοὺς Ῥωμαίκοὺς λεγεῶνας ἐν Ἰσπανίᾳ, ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον ὑπ' αὐτὰ τὰ τεῖχη τῆς Ῥώμης· καὶ ἐπειδὴ οἱ στόλοι τῆς Καρχηδόνος δὲν ἐδέσποζον πλέον τῆς Μεσογείου, ἀπεφάσισε νὰ ἀνοίξῃ ὁδὸν διὰ ξηρᾶς. Ὅθεν τὸ ἔαρ τοῦ 218 π. Χ. καταλιπὼν ἐν Ἰσπανίᾳ τὸν ἀδελφόν του Ἀσδρούβαν μετὰ δεκαπέντε χιλιάδων ἀνδρῶν, αὐτὸς μετὰ πεντήκοντα χιλιάδων πεζῶν, ἑννέα χιλιάδων ἰππέων καὶ τριάκοντα ἑπτὰ ἐλεφάντων ἀναχωρεῖ ἐκ Καρθαγένης, διαβαίνει τὰ Πυρρηναῖα ὄρη καὶ τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν, ὑπερπηδᾷ μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος τὰς αἰωνίως χιονοσκεπεῖς Ἀλπεις ἐν μέσῳ μυρίων κινδύνων, καὶ εἰσβάλλει εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἀφ' οὗ ἀπώλεσεν ἐκ τοῦ φύχους, τῆς πείνης καὶ τῶν ἄλλων κακοπαθειῶν τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ στρατοῦ του.

Ἡ αἰφνιδία αὕτη ἐμφάνισις τοῦ Ἀννίβα ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ ἐξέπληξε τοὺς Ῥωμαίους τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσον δὲν περιέμενον αὐτὸν ἀπὸ ξηρᾶς. Οἱ Ῥωμαῖοι φρονοῦντες ὅτι ὁ πόλεμος ἔμελλε νὰ διεξαχθῇ ἐν Ἀφρικῇ καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ, εἶχον ἤδη πέμψει τὸν μὲν ὕπατον Σεμπρόνιον μετὰ στόλου εἰς Ἀφρικὴν, τὸν δὲ ἕτερον ὕπατον Κορνήλιον Σκιπίωνα μετὰ εἴκοσι τεσσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν εἰς Ἰσπανίαν.

Μάχαι παρὰ τὸν Τίκινον, τὸν Τρεβίαν καὶ τὴν Τρανσιμένην. — Ὁ ὕπατος Σκιπίων φθάσας εἰς Μασσαλίαν καὶ μαθὼν ὅτι ὁ Ἀννίβας προήλαυεν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, τὸν μὲν ἀδελφόν του Γναίον ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν μετὰ μικρᾶς δυνάμεως, αὐτὸς δὲ ἐπαλινδρόμησε καὶ ἔσπευσεν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν. Ὁ Ἀννίβας, μετὰ τοῦ ὁποίου ἠνώθησαν καὶ οἱ ἀποστατήσαντες Γαλάται, συναντήσας τὸν Σκιπίωνα παρὰ τὸν Τίκινον ποταμὸν συνάπτει πρὸς αὐτὸν τὴν πρώτην μάχην, καθ' ἣν οἱ Ῥωμαῖοι ἐνίκηθησαν. Μετ' ὀλίγον φθάνει καὶ ὁ Σεμπρόνιος μετὰ τῶν λεγεῶνων του ἐρχόμενος ἐκ

Σικελίας και ένοῦται μετὰ τοῦ Σκιπίωνος· ἀλλ' ἀμφοτέροι νικῶνται ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα παρὰ τὸν Τρεβίαν ποταμόν. Ἡ ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατία, ἥτοι ἡ ἄνω Ἰταλία, ἐξέφυγε πλέον τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους (217 π. Χ.), ὁ Ἀννίβας διαβάς τὰ Ἀπέννινα εἰσέλασεν εἰς τὴν Τυρρηνίαν, ἀφ' οὗ διέσχισε τὰ ἀπέραντα ἔλη τοῦ Ἄρνου. Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν νέον ὕπατον Φλαμίνιον ἀνέμενε τὸν Ἀννίβαν ὑπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Ἀρρητίου, πόλεως τῆς Τυρρηνίας. Ἀλλ' ὁ πανούργος Καρχηδόνιος στρατηλάτης παρέσυρε τὸν Φλαμίνιον εἰς τινὰ μικρὰν κοιλάδα παρὰ τὴν Τρανσιμένην λίμνην. Ἐκεῖ δὲ γενομένης μάχης ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς κατεστράφη ὀλοσχερῶς καὶ αὐτὸς ὁ Φλαμίνιος ἐφονεύθη (217 π. Χ.). Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Ἀννίβας διὰ τῆς Ὀμβρικῆς προήλασεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν, μὴ κρίνας εἰσέτι ἑαυτὸν ἀρκούντως ἰσχυρόν, ὥστε νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ῥώμης, ἀπὸ τῆς ὁποίας δὲν ἀπέιχεν ἡ 150 χιλίόμετρα.

6
Φάβιος ὁ Μελλητής.— Οἱ Ῥωμαῖοι καταληφθέντες ὑπὸ τρόμου ἐξέλεξαν δικτάτωρα τὸν συνετὸν Φάβιον Μάξιμον, ὅστις διὰ τὴν ἐκ προνοίας καὶ περισκέψεως βραδύτητα τῶν κινήσεών του ὠνομάσθη Μελλητής (Cunctator). Ὁ Φάβιος διέγραψε νέον σχέδιον ἐκστρατείας. Ἀπέφευγεν ἐπιμελῶς πᾶσιν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην, παρακολουθῶν δὲ βῆμα πρὸς βῆμα τὰς κινήσεις τοῦ Καρχηδονίου στρατηλάτου καὶ ἐνοχλῶν αὐτὸν ἐπὶ ὕψηλῶν καὶ δυσβάτων τόπων προσεπάθει νὰ καταπονῆ αὐτὸν καὶ νὰ ἐξαντλῇ τὰς δυνάμεις του, εἰς οὐδὲν λογιζόμενος τὰς ἰβρεῖς τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὰ σκώμματα τῶν ἑαυτοῦ στρατιωτῶν.

7
Ἡ παρὰ τὰς Κάννας μάχη.— Ἀλλὰ τὸ πολεμικὸν σχέδιον τοῦ συνετοῦ Φαβίου ἀπῆται αὐταπάρνησιν καὶ μαροθυμίαν, πράγματα ἀδύνατα διὰ λαὸν κατακτητικόν, οἷος το ὁ Ῥωμαϊκός. Διὰ τοῦτο ταχέως ἤρχισαν οἱ γογγυσμοὶ παρὰ τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν, ὅστις μάλιστα ἤρχισε καὶ νὰ κατηγορῇ τὸν Φάβιον ἐπὶ προδοσίᾳ. Ὅθεν ἀνεκλήθη ὁ Φάβιος μετὰ τὴν λήξιν τῆς δικτατορίας του καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐπέμφθησαν κατὰ τοῦ Ἀννίβα οἱ ὕπατοι Αἰμίλιος Παῦλος καὶ Τερέντιος Οὐάρρων μετὰ ἑξοχολήκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ ἑξ χιλιάδων ἵππέων, ἤρχον δὲ

ἐκάτερος ἐκ διαδοχῆς παρ' ἡμέραν. Καὶ ὁ μὲν Αἰμίλιος Παῦλος ἦτο τῆς γνώμης ν' ἀποφύγουν ἀποφασιστικὴν μάχην πρὸς τὸν Ἄννιβαν. Ἄλλ' ὁ ἀσύνετος Οὐάρρων, υἱὸς κρεσπώλου, τὴν ἡμέραν τῆς στρατηγίας του συνῆψεν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην πρὸς τὸν Ἄννιβαν παρὰ τὰς Κάννας τῆς Ἀπουλίας (216 π. Χ.). Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ οἱ Ῥωμαῖοι ἔπαθον τριαυτὴν πανωλεθρίαν, ὥστε ἐκ τῆς μεγάλης ἐκείνης στρατιᾶς μόνον τέσσαρες χιλιάδες ἐσώθησαν. Μεταξὺ τῶν πεσόντων ἦτο καὶ ὁ ὕπατος Αἰμίλιος Παῦλος. Ὁ Ἄννιβας βλέπων τὴν μεγάλην καταστροφὴν τῶν Ῥωμαίων ἀνέκραξε πολλάκις κατὰ τὴν ὥραν τῆς μάχης «Στρατιῶται φείσθητε τῶν ἠττημένων!»

Εὐστράθεια τῆς Ῥώμης. — Ἐγκατάλειψις τοῦ Ἄννίβα ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων. — Μετὰ τὴν ἐν Κάνναις νίκην ὁ Ἄννιβας δὲν ἔκρινε φρόνιμον μετὰ στρατοῦ καταπεπονημένου καὶ ἐξηντημένου νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ῥώμης. Ὅθεν ἐπορεύθη πρὸς νότον, ἵνα κινήσῃ εἰς ἀποστασίαν τοὺς λαοὺς καὶ τὰς πόλεις τῆς χώρας ἐκείνης, ἥλθε δὲ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Καμπανίας Καπύην ἵν' ἀναπαύσῃ τὸν στρατόν του. Οἱ Καμπανοί, οἱ Σαυνῖται, οἱ Βρέττιοι καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη τῆς Ἰταλίας ἠνώθησαν μετὰ τοῦ νικητοῦ.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῇ μεγίστῃ ἐκείνῃ συμφορᾷ διετήρησαν τὸ ἀτάραχον καὶ γενναῖον αὐτῶν φρόνημα. Παρελλούσης τῆς πρώτης καταπλήξεως, τὰ φατριαστικὰ πάθη κατεζήγησαν καὶ ἐν μόνον αἰσθημα ἐνέπνεε τὰς σκέψεις καὶ τὰ ἔργα τῶν Ῥωμαίων, ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος. Γενικὴ στρατολογίᾳ διετάχθη ἀπὸ τοῦ 17ου ἔτους τῆς ἡλικίας. Ἐστρατολογήθησαν καὶ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ἐν ταῖς εἰρηκαῖς διὰ χρέη κρατούμενοι. Ὅτε δὲ ὁ θθλιος Οὐάρρων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην μὲ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του, ἡ σύγκλητος ἐπιδεικνύουσα ἀξιοθαύμαστον πνεῦμα συμφιλώσεως τῶν κομμάτων ἐξῆλθεν ἐν σώματι καὶ μεθ' ἑαυτοῦ τοῦ λαοῦ εἰς πρὸς πάντην αὐτοῦ καὶ ἐξέφρασεν εὐχαριστίας, διότι καὶ μετὰ τὴν ἦταν δὲν ἀπήλπισε περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος.

Ἐν ᾧ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὰς κρισιμωτάτας ταύτας στιγμὰς ἀνέπτυξαν ἑκτακτον φιλοπατριάν, τὸν ἀντιπρὸς τὸν Ἄννίβα ἤρξατο νὰ κλίνῃ πρὸς τὴν δύσιν. Οἱ νέοι σύμμαχοι αὐτοῦ

μικράν βοήθειαν ἀνδρῶν καὶ μικροτέραν χρημάτων παρέσχον εἰς αὐτόν. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θριάμβου τοῦ εἶχεν ἀνάγκην ἐπικουριῶν. Ὄθεν ἐπεμψεν εἰς Καρχηδόνα ἕνα ἐκ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰνα ζήτησθαι τοιαύτας. Ὁ ἀδελφός του ἐκόμισεν εἰς τὴν γερουσίαν τῆς Καρχηδόνας καὶ τρεῖς σάκκους πλήρεις χρυσῶν δακτυλίων ἀφαιρεθέντων ἐκ τῶν ἐν Κάνναις φονευθέντων Ῥωμαίων ἑππέων. Ἀλλ' ἡ αἴτησις τοῦ Ἀννίβα περὶ ἀποστολῆς ἐπικουριῶν εὔρε μεγάλην ἀντίδρασιν. Ἡ κραταιὰ πολιτικὴ μερὶς τοῦ Ἀννωνος φθονοῦσα τὴν μεγάλην δόξαν τοῦ Ἀννίβα ἀντέστη εἰς τὴν ἀποστολὴν ἐπικουριῶν «Ἐὰν ὁ Ἀννίβας ἐνίκησεν, ἔλεγεν ὁ Ἀννων, δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐνισχύσεως. Ἐὰν δὲ ἐνίκηθη, ἀπατᾷ τὴν δημοκρατίαν, καὶ τότε δὲν εἶνε ἄξιος ἐνισχύσεως.» Καὶ ἀπεφασίσθη μὲν νὰ σταλοῦν ἐπικουραὶ τινὲς ἀνάξια λόγου, ἀλλὰ καὶ αὗται δὲν ἐφθασαν εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον. Οὕτω λοιπὸν ὁ Ἀννίβας ἔνεκα φθόνου ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῆς πατρίδος του καὶ ἀφέθη εἰς τὰς ἰδίας ἐαυτοῦ δυνάμεις. Ἐβλάψε δ' ἐν μέρει τὸν Ἀννίβαν καὶ τὸ ὅτι ὁ ἀπομεινὸς στρατός του ἐξοκέλας εἰς σωματικὰς ἀπολαύσεις καὶ ἡδονὰς ἐν τῇ πλουσίᾳ Καπύῃ ἐξεθλιύνθη.

§ Ἀλωσίς τῶν Συρακουσῶν. — Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰέρωνος Β' οἱ Συρακούσιοι ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ συνεμάχησαν μετὰ τῶν Καρχηδονίων. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεμψαν κατὰ τῶν Συρακουσῶν τὸν Κλαύδιον Μάρκελλον, τὸν ἐπικληθέντα «ξίφος τῆς δημοκρατίας». Ὁ Μάρκελλος ἐπολιορκήσας τὰς Συρακούσας, ἀλλ' αὗται ἐφαίνοντο ἀπόρητοι ἔνεκα τῶν ὀχυρῶν τειχῶν. Ἐπὶ πλέον δὲ ὑπερήσπιζεν αὐτὰς ὁ μέγιστος τῶν μαθηματικῶν καὶ μηχανικῶν τῆς ἀρχαιότητος Ἀρχιμήδης. Ὁ Ἀρχιμήδης ἐπενόησε πλεῖστα ὄσα μηχανήματα, διὰ τῶν ὁποίων ὄχι μόνον τὰ πλεῖστα τῶν Ῥωμαίων πολυειδῶς ἐβλάπεν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ πολιορκητικὰ αὐτῶν μέσα ἐματαίου. Τὸ λεγόμενον ὅτι διὰ κούλων κατόπτρων συγκεντρῶνων ἡλιακὰς ἀκτῖνας ἔκαυσε πολλάκις τὸν Ῥωμαϊκὸν στόλον δὲν εἶνε δυνατόν ὡς ἀληθεύη. Τέλος ὁ Μάρκελλος μετὰ τριετῆ πολιορκίαν ἐκυρίευσεν διὰ νυκτερινῆς ἐφόδου τὴν ὠραιοτάτην κορυφὴν τοῦ Ἰσοροῦ α' Ἑλληνικῆ καὶ Ῥωμαϊκῆ Ν. Βραχνοῦ.

πλουσιωτάτην ἐκείνην πόλιν καὶ παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὴν λύσαν τῶν στρατιωτῶν (212 π. X.). Μεταξὺ τῶν φονευθέντων ἦτο καὶ ὁ Ἀρχιμήδης. Ῥωμαῖος στρατιώτης εἰσελθὼν δρομαίως εἰς τὸ σπουδαστήριον τοῦ Ἀρχιμήδους εὗρεν αὐτὸν χαράσσοντα ἐπὶ τοῦ δαπέδου κύκλους. Ὁ σοφὸς ἐπιστήμων προσηλωμένος εἰς τὴν λύσιν γεωμετρικῶν προβλημάτων ἀνεβόησε «Μή μου τοὺς κύκλους τάραττε». Ἀλλ' ἀμέσως ἔπεσεν ὑπὸ τὸ ξίφος τοῦ ἀγροίκου στρατιώτου. Ὁ Μάρκελλος ἐθρήνησε διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρχιμήδους καὶ πρὸς τιμὴν του ἔδρυσε μνημεῖον. Μετὰ δύο ἔτη οἱ Ῥωμαῖοι ἐκυρίευσαν καὶ τὸν Ἀκράγαντα καὶ τοιοῦτοτρόπως ἅπασα ἡ Σικελία ἔγινε πάλιν Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία.*

Ἄλωσις τῆς Καπύης. — Ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ παραδειγματικῶς τὴν Καπύην, ἣτις πρώτη ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἀποστασίας; ἀνοίξασα τὰς πύλας τῆς εἰς τὸν Ἀννίβαν. Ἐν ἔτει λοιπὸν 211 π. X. Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἐπολιόρχησε τὴν Καπύην. Ὁ Ἀννίβας, ὅστις πρὸ μικροῦ εἶχε καταλάβει τὸν Τάραντα, ἵνα φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν εἰς τοὺς πολιορκοῦντας τὴν Καπύην ὤρμησε κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ φθάσας ἐστρατοπέδευσε πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῆς. Φόβος καὶ τρόμος συνέσχε τοὺς κατοίκους τῆς Ῥώμης, ἀπελπιστικαὶ δὲ κραυγαὶ ἀντήχουν καθ' ὅλην τὴν πόλιν «Ὁ Ἀννίβας πρὸ τῶν πυλῶν!» Καὶ ὅμως ὁ Ἀννίβας ἀπέτυχεν εἰς τὸ τολμηρὸν διάδημά του καὶ ἠναγκάσθη νὰ υποχωρήσῃ εἰς τὸ Ῥήγιον. Τοῦναντίον οἱ Ῥωμαῖοι ἐκυρίευσαν τὴν Καπύην (211 π. X.), τοὺς δὲ κατοίκους αὐτῆς ἐξηνδραπόδισαν.

9 ~~9~~ Μάχη παρὰ τὸν Μέταυρον. — Ἡ πτώσις τῆς Καπύης ὑπῆρξε μέγα τραῦμα διὰ τὸν Ἀννίβαν. Ἄπαντες οἱ ἐν Ἰταλίᾳ σύμμαχοι αὐτοῦ ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον ἐγκατέλιπον αὐτόν. Ὅστε δὲν ἤλπιζεν ἄλλοθεν βοήθειαν εἰμὴ μόνον παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀσδρούβας, τὸν ὅποιον καὶ προσεκάλεσεν ἐξ Ἰσπανίας. Ὁ Ἀσδρούβας ἔσπευσε μετὰ ἐξήκοντα χιλιάδων στρατοῦ ἵνα ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Ἀννίβα. Διαβάς τὸν Πάδον ἀκωλύτως ἐπεμφεν ἀγγελιαφόρους πρὸς τὸν ἐν Ἀπουλίᾳ εὕρισκόμενον ἀδελφόν του ἵνα ἔλθῃ εἰς Ὀμβρικήν καὶ ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ

Ἄλλ' οἱ ἀγγελιαφόροι συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων· οἱ δὲ ὕπατοι Σαλινάτωρ καὶ Νέρων μαθόντες τὰ κατὰ τὸν Ἀσδρούβαν προσέβαλον αὐτὸν παρὰ τὸν Μέταυρον, ποταμὸν τῆς Ὀμβρικῆς, ἐν τόπῳ ἀκαταλλήλῳ. Ὁ Ἀσδρούβας ἐνίκηθη καὶ ἐφονεύθη (207 π. Χ.), ὁ δὲ Νέρων ἀποκόψας τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐξεσφενδόνησεν εἰς τὸ ἐν Ἀπουλίᾳ στρατόπεδον τοῦ Ἀννίβα.

Σύγχρονος ἀγῶν ἐν Ἰσπανίᾳ.— Ὁ ἀγὼν ἐν Ἰσπανίᾳ ἔλαβε διαφόρους φάσεις. Οἱ δύο στρατηγοὶ τῶν Ῥωμαίων ἀδελφοὶ Σκιπίωνες, Πόπλιος καὶ Γναίος, ἐφονεύθησαν πολεμοῦντες πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἀννίβα Ἀσδρούβαν. Οἱ Καρχηδόνιοι κατέκτησαν καὶ πάλιν τὴν ἀποστατήσασαν Ἰσπανίαν. Τότε οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεμφαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν ὡς ἀνθύπατον τὸν εἰκοσιτετραετῆ Πόπλιον Κορνήλιον Σκιπίωνα, υἱὸν τοῦ φονευθέντος Ποπλίου Σκιπίωνος. Ὁ Σκιπίων ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ὑπέταξε πάσας τὰς ἐν Ἰσπανίᾳ καρχηδονιακὰς κτήσεις, προσέβαλε δὲ καὶ αὐτὴν τὴν ἰσχυρὰν Καρθαγένην καὶ ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ διὰ τῆς πρώτης ἐφόδου ἐκυρίευσεν αὐτήν. Ὁ Σκιπίων μετὰ ταῦτα προσέβαλε καὶ τὸν Ἀσδρούβαν, ἀλλ' οὗτος διέφυγεν αὐτὸν καὶ διαβὰς τὰ Πυρηναῖα ἤρχετο ἵνα ἐνωθῆ μετὰ τοῦ Ἀννίβα ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ παρὰ τὸν Μέταυρον ἐφονεύθη, ὡς προείπομεν.

Ἡ ἐν Ἀφρικῇ.— Ἡ ἐν Ζάμα μάχη.— Ὁ Κορνήλιος Σκιπίων κατακτῆσας ἐν διαστήματι τεσσάρων ἐτῶν τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Ἰσπανίας ἐπέστρεψε τῷ 206 π. Χ. εἰς Ῥώμην, ὅπου ἐγένετο ἐνθουσιωδῶς δεκτός. Ἴν' ἀποσπάσῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν φοβερὸν Καρχηδόνιον στρατηλάτην ὁ Σκιπίων ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς Ἀφρικὴν καὶ προσβάλλῃ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα. Ἄλλ' ἡ σύγκλητος ἐθεώρει τὸ σχέδιον τοῦτο ὡς λαν ἐπικίνδυνον, ἐν ὅσῳ ὁ Ἀννίβας εὕρισκετο ἐν Ἰταλίᾳ. Ὅτε ὅμως ὁ Ῥωμαϊκὸς δῆμος ὁμοψήφως ἀνήγαγεν εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα τὸν Σκιπίωνα, καίπερ μὴ ἔχοντα ἀκόμῃ τὴν νόμιμον ἡλικίαν, τότε ἡ σύγκλητος ὑπεχώρησε. Τὸ ἔαρ λοιπὸν τοῦ 204 π. Χ. ὁ Σκιπίων διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετὰ τριάκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ δισχιλίων ἵππέων, προσλαβὼν δὲ σύμμαχον τὸν βασιλέα τῆς ἀνατολικῆς Νουμιδίας Μασσανάσην ἐκυρίευσεν τὴν ὀχυρὰν πόλιν Ἰτύκην· ἐνίκησε δὲ καὶ τὰ ἡνω-

70

μένα στρατεύματα τῶν Καρχηδονίων καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Νουμιδίας Σύφακος. Τότε ἡ Καρχηδὼν περιελθοῦσα εἰς κίνδυνον, ἀφ' οὗ καὶ ὁ σύμμαχος αὐτῆς Σύφαξ συνελήφθη αἰχμάλωτος ὑπὸ τοῦ Μασσανάσου, ἔσπευσε ν' ἀνακαλέσῃ ἐξ Ἰταλίας τὸν Ἀννίβαν.

Ὁ Ἀννίβας περίλυπος κατέλιπε τὸ Ἰταλικὸν ἔδαφος καὶ ἔσπευσε ἀμέσως εἰς τὴν φωνὴν τῆς κινδυνεύουσας πατρίδος του. Κατ' ἀρχὰς μὲν ἐζήτησε νὰ ἔλθῃ εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Σκιπίωνος, ἐπιθυμῶν νὰ ἐπιτύχῃ ἔντιμον εἰρήνην. Ὁ Σκιπίων παρέσχε τὴν ζητηθεῖσαν συνέντευξιν· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐδέχθη τοὺς ἔρους τοῦ Ἀννίβα, ἀπεφασίσθη νὰ κριθῇ ὁ ἀγὼν διὰ τῶν ὅπλων. Οἱ δύο ἀντίπαλοι στρατοὶ ἀντιπαρετάχθησαν παρὰ τὴν Ζάμαν (202 π. Χ.) καὶ συνεχρότησαν τὴν τελευταίαν μάχην τοῦ μακροῦ τούτου ἀγῶνος. Ὁ Ἀννίβας παρ' ὄλην τὴν στρατηγικὴν μεγαλοφυΐαν του ἐνίκηθη ὑπὸ τοῦ ἐπιτηδείου καὶ τυχεροῦ Σκιπίωνος. Μετὰ τὴν ἥτταν ἔσπευσε εἰς Καρχηδόνα καὶ ἐμφανισθεὶς εἰς τὴν γερουσίαν συνεβούλευσε εἰρήνην ὡς τὸ μόνον μέσον σωτηρίας. Ἡ εἰρήνη συνωμολογήθη μὲ τοὺς ἐξῆς βαρυτάτους ἔρους, α') νὰ παραχωρήσῃ εἰς Καρχηδόνοις εἰς τοὺς Ῥωμαίους πάσας τὰς ἐκτὸς τῆς Ἀφρικῆς κτήσεις των, β') νὰ παραδώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους, τοὺς ἐλέφαντας, καὶ πάντα τὰ πολεμικὰ πλοῖα πλὴν δέκα, γ') νὰ πληρώσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους δέκα χιλιάδας τάλαντα ὡς ἔξοδα τοῦ πολέμου ἐν διαστήματι πενήκοντα ἔτων, δ') ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν Μασσανάσον ὡς βασιλέα ὅλης τῆς Νουμιδίας, καὶ ε') νὰ μὴ κηρύττουν εἰς τὸ ἐξῆς πόλεμον ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δήμου,

Ὁ Σκιπίων ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην ἔγινε δεκτὸς μετ' ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ καὶ προσωνομάσθη Ἀφρικανὸς.

§ 40. Ἐξορία καὶ θάνατος τοῦ Ἀννίβα

Ὡς ἐν πολέμῳ ἀνεδείχθη μέγας στρατηγὸς ὁ Ἀννίβας, οὕτω καὶ ἐν εἰρήνῃ ἀνεδείχθη μέγας πολιτικός. Ἐκλεχθεὶς ἄρχων τῆς Καρχηδόνος εἰσήγαγε πλείστας μεταρρυθμίσεις, αἵτινες ἐμέλλον νὰ ἐπιφέρουν τὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος του. Διὰ τῆς αὐστηρᾶς οἰκονομίας, τὴν ὅποιαν εἰσήγαγεν εἰς τὴν διαχείρισιν

τοῦ δημοσίου πλοῦτου, κατώρθωσεν ὥστε οἱ Καρχηδόνιοι νὰ πληρώσουν εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὴν ἐκ δέκα χιλιάδων ταλάντων πόλεμικὴν ἀποζημίωσιν ἐν διαστήματι μόνον δέκα ἐτῶν. Ἄλλ' ἢ τοιαύτη οἰκονομία ἀπήρεσκεν εἰς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Ἀννίβα. Ὅθεν διέβαλον αὐτὸν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὅτι δῆθεν συνεννοεῖται μυστικῶς μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου. Ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἐπεμψεν εἰς Καρχηδόνα πρέσβεις ἵνα ζητήσουν τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀννίβα· ἀλλ' οὗτος προλαβὼν κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀντίοχον τῆς Συρίας. Ὅτε ὅμως ὁ Ἀντίοχος ἐνίκηθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὁ Ἀννίβας κατέφυγεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας Προυσίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ κατεδίωξαν αὐτὸν οἱ Ῥωμαῖοι. Κινδυνεύων δὲ νὰ παραδοθῆ εἰς χεῖρας τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν του ἔλαβεν ἰσχυρὸν δηλητήριον καὶ οὕτω ἀπέθανεν ὁ μέγας Καρχηδόνιος (183 π. X.).

§ 41. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ Φιλίππου Ε', βασιλέως τῆς Μακεδονίας (200—197 π. X.).

Καθ' ὃν χρόνον οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολέμουν πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ Φίλιππος Ε', βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, συνεμάχησε πρὸς τὸν Ἀννίβαν ὑπὸ τὸν ὄρον αὐτὸς μὲν νὰ βοηθήσῃ τὸν Καρχηδόνιον στρατηλάτην πρὸς καθυπόταξιν τῆς Ἰταλίας, ὁ δὲ Ἀννίβας μετὰ ταῦτα ἐλθὼν νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Ῥωμαίους ἐκ τῆς Ἀπολλωνίας, τῆς Ἐπιδάμνου καὶ τῆς Κερκύρας. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ δράμῃ ὁ Φίλιππος τάχιστα εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Ἀννίβα, κατέτριψε πολῦτιμον χρόνον εἰς ἀκαίρους διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Καρχηδόνιον στρατηγόν. Οὕτω δ' ἔδωκε καιρὸν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, οἵτινες ἐν τῷ μεταξὺ ἔμαθον τὰ τῆς συμμαχίας, νὰ διενεργήσουν ἐπιτηδεῖως νέους ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος περισπασμούς. Οἱ Ῥωμαῖοι συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Αἰτωλῶν παρεκίνησαν αὐτοὺς νὰ διαλύσουν τὰς συνθήκας, τὰς ὅποιας εἶχον συνομολογήσει πρὸς τὸν Φίλιππον μετὰ τὸν μεταξὺ Αἰτωλικῆς καὶ Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας πόλεμον, καὶ νὰ λάβουν τὰ ὅπλα κατ' αὐτοῦ (ἰδ. 28). Οὕτω ἐξήφθη πάλιν πόλεμος μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Φιλίππου, ὅστις διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 211 μέχρι τοῦ 204 π. X. καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου μόνοι οἱ Ῥωμαῖοι ὠφελήθησαν.

Τοῦ πολέμου τούτου μετέσχε σχεδὸν πᾶσα ἡ Ἑλλάς, καὶ ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῶν Αἰτωλῶν, ἄλλοι δὲ ὑπὲρ τοῦ Φιλίππου. Τοιοῦτοτρόπως ὁ μὲν Φίλιππος διεκωλύθη νὰ μεταβῆ εἰς Ἰταλίαν, αἱ δὲ ἑλληνικαὶ δυνάμεις ματαίως καταναλώθησαν.

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ὁ Φίλιππος δὲν ἔπαυσε νὰ προσβάλλῃ ἀπερισκέπτως πολλὰς ἐν Ἑλλάδι καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐλευθέρας πόλεις, εἰς δὲ τὴν ἐν Ζάμφ μάχην ἔπεμψε τετρακισχιλίους Μακεδόνας εἰς βοήθειαν τῶν Καρχηδονίων. Διὰ ταῦτα πάντα οἱ Ῥωμαῖοι ἔπνεον ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ Φιλίππου. Ὅθεν μετὰ τὴν ταπεινώσιν τῶν Καρχηδονίων ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ῥόδιοι καὶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου καταθλιβόμενοι ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων.

Κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη ὁ πόλεμος διεξήχθη μετὰ χαλαρότητος καὶ ἀνεπιτηδειότητος. Ἄλλὰ τὸ τρίτον ἔτος ἐξελέχθη ὕπατος ὁ μόλις τριακονταετῆς Κόϊντος Φλαμίνιος, οὗτινος ἡ φήμη προηγήθη τῶν ὑπηρεσιῶν του, καὶ ἀνετέθη εἰς αὐτὸν ἡ διεξαγωγή τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Φιλίππου. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Φλαμίνιου εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου ἐπήνεγκε μεταβολὴν εἰς τὰ πράγματα. Ὁ Φίλιππος εἶχε καταλάβει θέσιν ἀπροσμάχητον εἰς τὰς φάραγγας τῆς Ἠπείρου παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἄωου. Ἐν τούτοις ὁ Φλαμίνιος ἐξετόπισε τὸν πολέμιον ἐκ τῆς Ἠπείρου καὶ τὸν ἠνάγκασε ν' ἀποχωρῆσιν εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Μετὰ τοῦτο ὁ Φλαμίνιος ἦλθε καὶ διεχείμασεν εἰς τὴν νότιον Φωκίδα, διὰ δὲ τῆς εὐγλωττίας του καὶ τῶν καλῶν τρόπων του κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Ῥωμαίων τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν καὶ πᾶσαν τὴν βόρειον Ἑλλάδα, πλὴν τῶν Ἀκαρνάνων καὶ τῶν Βοιωτῶν. Ἦτο δὲ ὁ Φλαμίνιος ὄχι μόνον στρατηγὸς δεξιός, ἀλλὰ καὶ διπλωμάτης συνετός, ἔτι δὲ καὶ φιλέλληνας ἔνθερμος.

Τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους (197 π. Χ.) ὁ Φλαμίνιος διατηρήσας τὴν στρατηγίαν ὡς ἀνθύπατος εἰσήλασεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν μετὰ εἴκοσι χιλιάδων στρατοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ὀκτὼ χί-

λιάδες ἦσαν Ἑλληνες. Συναντήσας δὲ τὸν Φίλιππον παρὰ τὰς Κυνόρας Κεφαλάς ἄγοντα εἴκοσι πέντε χιλιάδας ἀνδρῶν, συνεχρότησε μάχην καὶ ἐνίκησεν αὐτὸν ἐλοσχερῶς. Ὁ Φίλιππος ἠναγκάσθη τότε νὰ συνθηκολογήσῃ ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους, α') ν' ἀφήσῃ ἐλευθέρας πάσας τὰς ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνικὰς πόλεις, ὅσας κατεῖχε, β') νὰ παραδώσῃ τὸν στόλον του πλὴν πέντε πλοίων, γ') νὰ ἐλαττώσῃ τὸν στρατὸν του εἰς πέντε χιλιάδας ἀνδρας, δ') νὰ πληρώσῃ χίλια τάλαντα ὡς ἔξοδα τοῦ πολέμου, καὶ ε') νὰ μὴ κηρύττῃ πόλεμον ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς Ῥώμης.

Κατόπιν ὁ Φλαμίνιος ἦλθεν εἰς τὴν Κόρινθον καθ' ἣν ἐποχὴν ἐτελοῦντο τὰ Ἱοθμια καὶ ἅπανα ἡ Ἑλλάς εἶχε συρρεῦσει εἰς τὴν ἐθνικὴν ταύτην ἑορτήν. Ἐκεῖ ὁ Φλαμίνιος ἐν ὀνόματι τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ἀνεκήρυξεν ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους ἅπαντας τοὺς ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ Ἑλληνας. Οἱ ἐν Κορίνθῳ συνηγμένοι Ἑλληνες ἐξαλλοὶ ἐκ τῆς χαρᾶς τῶν ἐκάλυψαν τὸν Φλαμίνιον δι' ἀνθέων μὴ ἐννοοῦντες τὴν πολιτικὴν πανουργίαν τῆς Ῥώμης.

§ 42. **Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Ἀντιόχου Γ', βασιλέως τῆς Συρίας (191—190 π. Χ.).**

Ἡ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντιόχος Γ', ὁ ἐπικαλούμενος μέγας, διενόηθη νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του ἐφ' ὄλην τὴν Ἀσίαν. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ὑπέταξε τὴν Φοινικὴν καὶ τὴν Παλαιστίνην, ἔπειτα δὲ τὴν Θρακικὴν χερσόνησον καὶ τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἑλληνικὰς πόλεις. Ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ττραχθεῖσα ἐκ τῶν πολεμικῶν κατακτήσεων τοῦ Ἀντιόχου ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν πρέσβεις καὶ ἀπήτησε ν' ἀφήσῃ ἐλευθέρας τὰς κατακτηθείσας ἑλληνικὰς πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τοῦ Φλαμίνιου εἶχον ἀπονείμει τὴν ἐλευθερίαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ἀντιόχος ἀπέκρουσε τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τῶν Ῥωμαίων, παρεσκευάζοντο οὗτοι νὰ ἐστρατεύσουσιν κατὰ τοῦ Ἀντιόχου.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κατέφυγεν εἰς τὴν ἀλλήν τοῦ Ἀντιόχου καὶ ὁ Ἀννίδας, ὅστις ἔγινε δεκτὸς ὑπὸ τοῦ βασιλέως μετὰ μεγάλων τιμῶν. Ὁ Ἀννίδας προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὸν

Ἀντίοχον ὄχι μόνον νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων συνεννοούμενος πρὸς τοῦτο καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου Ε', ἀλλὰ καὶ θέατρον τοῦ πολέμου νὰ καταστήσῃ τὴν Ἰταλίαν. Ἐηλότυποι ὁμῶς αὐλικοὶ ἐπεισαν τὸν Ἀντίοχον νὰ δυσπιστῇ πρὸς τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἀννίβα.

● Ἀντίοχος λοιπὸν δὲν ἠκολούθησε τὰς συμβουλὰς τοῦ Ἀννίβα, ἀλλὰ παρεπίσθη ὑπὸ τῶν ψευδῶν ὑπόσχέσεων τῶν Αἰτωλῶν οὗτοι ἠθελον παραδώσει εἰς αὐτὸν τὴν Ἑλλάδα, ἐὰν μόνον ἐνεφανίζετο ἐν αὐτῇ. Ὅθεν περὶ τὰ τέλη τοῦ 192 π. Χ. μετὰ δέκα χιλιάδων πεζῶν, πέντε χιλιάδων ἵππέων καὶ τεσσαράκοντα πλοίων ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ὄχυρὰ πόλις Χαλκίς παρεδόθη εἰς αὐτόν. Ἐπίσης κατέλαβεν ὁ Ἀντίοχος καὶ πόλεις τινὰς τῆς Θεσσαλίας· ἐπιστρέψας δὲ εἰς Χαλκίδα κατηνάλωσαν ἐκεῖ πολῦτιμον χρόνον εἰς ἀκαίρους καὶ ἀσώτους διασκεδάσεις δίδων οὕτω καιρὸν εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ συμπληρώσουν τὰς παρασκευὰς τῶν. Ἐτερον δὲ μέγα σφάλμα διέπραξεν ὁ Ἀντίοχος οὗτι διὰ τῆς ἀπεριοσκέπτου διαγωγῆς του ἐξηρέθησε τὸν Φίλιππον Ε' τῆς Μακεδονίας, τὸν ὁποῖον κατὰ τὴν συμβουλήν τοῦ Ἀννίβα ἔπρεπεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ προσοικειωθῇ.

Οἱ Ῥωμαῖοι συμπληρώσαντες τὰς παρασκευὰς τῶν ἐπεμψαν κατὰ τοῦ Ἀντιόχου τὸν ὑπατοὺς Γλαυρίωνα μετὰ τεσσαράκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν. Ὁ Γλαυρίων ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Φιλίππου Ε' τῆς Μακεδονίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν τὸ ἔαρ τοῦ 191 π. Χ. Ὁ Ἀντίοχος κατέλαβε τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν, ὁ ὑπαρχος τοῦ Γλαυρίωνος Πόρκιος Κάτων ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, εἵτινες ἐφύλασσαν τὴν ἀτραπὸν τοῦ Ἐριάλτου, ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν· ἔπειτα δ' ἐπετέθη ἐκ τῶν ὀπισθεν κατὰ τῆς φάλαγγος τοῦ Ἀντιόχου καθ' ὅν χρόνον ὁ ὑπατοὺς προσέβαλε τὸν βασιλέα ἐκ τῶν ἔμπροσθεν. Ἡ μάχη ἀπέληξεν εἰς σφαγὴν μᾶλλον ἢ ἡτταν, καὶ μόνον πεντακῶσιοι ἄνδρες διασώθησαν ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀντιόχου. Ὁ Ἀντίοχος κατέφυγεν εἰς Χαλκίδα καὶ ἐκεῖθεν ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀσίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ κατεδίωξαν αὐτὸν οἱ Ῥωμαῖοι. Ὁ ὑπατοὺς Λεύκιος Σικιπίων, ἀδελφὸς τοῦ Ἀφρικανοῦ, κατετρόπωσε τὸν Ἀντίοχον παρὰ τὸ Σίπυλον τῆς Μιθνησίας τῷ 190 π. Χ. καὶ τὸν

ἤνάγκατε νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην με βχυρτάτους ἄρους· α') νὰ παραδώσῃ ἅπαντας τοὺς πολεμικοὺς ἐλέφαντας καὶ τὸν στόλον του πλὴν δέκα πλοίων, β') ν' ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ ἐκ πάσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ γ') νὰ πληρώσῃ εἰς διάστημα δώδεκα ἔτων δέκα πέντε χιλιάδες τάλαντα ὡς πολεμικὴν ἀποζημιώσιν. Ὁ Λεύκιος Σκιπίων προσωνομάσθη Ἀ σ ι α τ ι κ ὸ ς.

Μετὰ τὴν ταπεινώσιν τοῦ Ἀντιόχου οἱ Ῥωμαῖοι ἐταπεινώσαν τοὺς Αἰτωλοὺς, ἀναγκάσαντες αὐτοὺς διὰ τοῦ ὑπάτου Νοβιλίωρος ν' ἀναγνωρίσουν τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ νὰ πληρώσουν πεντακόσια τάλαντα ὡς πρόστιμον.

§ 49 *Γόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Περσέως, βασιλέως τῆς Μακεδονίας (171 — 168 π. Χ.) — Κατάλυσις τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου (148 π. Χ.)*

Τὸν Φίλιππον Β' διεδέχθη ἐν τῷ θρόνῳ τῆς Μακεδονίας ὁ υἱὸς του Περσέως, ὅστις ἔτρεφε τὸ αὐτὸ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους μῖσος, ὅπερ καὶ ὁ πατήρ του. Ὁ Περσέως, θέλων νὰ καταστήσῃ τὴν Μακεδονίαν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἤρχισε νὰ παρασκευάζεται κρυφίως εἰς πόλεμον κατ' αὐτῶν. Ἐξ ἔτη εἰργάζετο πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς δυνάμεώς του, συνάπτων διαφόρους συμμαχίας μετὰ πολλῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Θράκῃ λαῶν. Ἄλλ' ὁ πανοῦργος βασιλεὺς τοῦ Περγᾶμου Εὐμένης Β', φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων, ἐχθρὸς δὲ τῶν Μακεδόνων, ἔσπευσεν εἰς Ῥώμην καὶ κατήγγειλε τὰς πολεμικὰς παρασκευὰς τοῦ Περσέως. Τότε ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἀγανακτήσασα διὰ τὴν θρασύτητα τοῦ Περσέως ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ.

Κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη ὁ Περσέως καίπερ στεροῦμενος πολεμικῶν προτερημάτων ἐνίκησε τοὺς Ῥωμαίους. Τέλος ἕμως ἐστάλη κατὰ τοῦ Περσέως ὁ ὑπάτος Αἰμίλιος Παῦλος, οὗτινος ὁ ὁμώνυμος πατήρ εἶχε πέσει ἐνδόξως ἐν Κάνναις. Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος κατετρόπωσε τὸν Περσέα τῷ 168 π. Χ. παρὰ τὴν Πύδναν. Ὁ Περσέως συνελήφθη καὶ ἀπήχθη εἰς Ῥώμην, ἐπουκώσθη τὸν θρίαμβον τοῦ Αἰμίλιου Παύλου· ἔπειτα δὲ ριφθεὶς εἰς σκοτεινὸν δεσμοτήριον τῆς Ἀλβας, ἀποικίας Ῥωμαϊκῆς ἐν

τῆ χώρα τῶν Μάρσων, κατέστρεψεν οἰκτρῶς τὸν βίον μετὰ πενταετίαν.

Ἡ Μακεδονία διηρέθη ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων εἰς τετραδάς ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων καὶ διοικουμένας ὑπὸ ἰδίων ἀρχόντων. Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστη ἡ Ἰλλυρία, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς Γένθιος ἐν ἀρχῇ εἶχε συμμαχήσει μετὰ τοῦ Περσέως. Ὑποταχθεῖσα ἡ Ἰλλυρία ὑπὸ τοῦ Λευκίου Ἀνικίου Γάλλου διηρέθη εἰς τρία διαμερίσματα. Πρὸς δὲ τὴν Ἡπειρον, ἥτις τελευταῖον συνεμάχησε μετὰ τοῦ Περσέως, προσηνέχθη ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἀπανθρωπότατα. Ἐβδομήκοντα πόλεις αὐτῆς κατέσκαψε καὶ ἑκατὸν πενήκοντα χιλιάδας ἐκ τῶν κατοίκων ἐξηνδραπόδισε.

Μετὰ τινα χρόνον ἀπὸ τῆς ἐν Πύδνῃ μάχης παρουσιάσθη τυχοδιώκτης τις ἐκ Μυσίας, ὀνόματι Ἀνδρίσκος, ὅστις ἕνεκα τῆς ὁμοιότητός του πρὸς τὸν ἀποθανόντα υἱὸν τοῦ Περσέως Φίλιππον ὠνόμαζεν ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ Περσέως· ἔθεν καὶ Ψευδοφίλιπος κοινῶς ἐλέγετο. Οὗτος ὠφελούμενος ἐκ τῆς μεγίστης δυσαρρεσκείας, ἥτις ἐπεκράτει ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀνακηρύξας ἑαυτὸν βασιλέα κατώρθωσεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ νὰ γίνῃ κύριος ὅλης τῆς Μακεδονίας, οἱ Ῥωμαῖοι ἀγανακτήσαντες ἐπεμφαν κατὰ τοῦ ἀπατεῶνος τούτου τὸν πραιτωρα Καίκιλιον Μέτελλον, ὅστις ἐνίκησε τὸν Ψευδοφίλιππον καὶ συλλαβὼν αἰχμάλωτον ἀπέστειλε δέσμιον εἰς Ῥώμην. Ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος τότε κατέστητε τὴν Μακεδονίαν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν διοικουμένην ὑπὸ ἀνθυπάτου (148 π. Χ.), ὁ δὲ Μέτελλος προσωνομάσθη Μακεδονικός. Μετὰ τῆς Μακεδονίας ἠνώθη καὶ ἡ Ἰλλυρία.

§ 44. Ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ῥωμαίους (146 π. Χ.).

Τὰ ἐν Ἑλλάδι πράγματα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἦτοι κατὰ τὴν δευτέραν π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, εἶχον ἀθλίως. Αἱ δύο συμπολιτεῖαι, Ἀχαϊκὴ καὶ Αἰτωλική, ἐξ ἀντιζηλίας ἀντενῆργουν πρὸς ἀλλήλας, ἡ δὲ πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαγωγή τῶν Ῥωμαίων ἦτο κατὰ πάντα ἐπίβουλος. Εἶδομεν ἀνωτέρω τι ἐπα-

παθον οί Ἑπειρώται ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου. Ἐν Αἰτωλίᾳ οἱ Ῥωμαῖοι κατέσφαξαν τὴν ἐκ πεντακοσίων ἀνδρῶν Αἰτωλικὴν βουλὴν. Εἰς πάσας τὰς χώρας τῆς Ἑλλάδος ἤρχισαν ἀνακρίσεις κατὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Περσέως, πάντες δὲ οἱ σημαίνοντες ἄνδρες ἐν Ἑπέρω, Ἀκαρνανίᾳ, Αἰτωλίᾳ καὶ Βοιωτίᾳ ὡς ὑποπτοὶ ἠκολούθησαν τὸν Αἰμίλιον Παῦλον εἰς Ῥώμην. Αὐτὸς ὁ ἄθλιος Καλλικράτης, ἡγούμενος τοῦ ἐν Ἑλλάδι Ῥωμαϊκοῦ κόμματος καὶ ὑποψήφιος στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, κατήρτισε κατάλογον χιλίων ἐγκρίτων Ἑλλήνων ὡς δικτελούντων δῆθεν εἰς μυστικὰς συνεννοήσεις μὲ τὸν Περσέα, τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Πάραυτα οὗτοι ἐκλήθησαν ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου ἵνα μεταβοῦν εἰς Ῥώμην καὶ ἀπολογηθοῦν. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ διάσημος ἱστορικὸς Πολύβιος, υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας Λυκόρτα.

Οἱ χίλιοι οὗτοι ἐκρατήθησαν ἐπὶ δέκα ἑπτὰ ἔτη ἐν Ἰταλίᾳ ὡς δμηροὶ καὶ μόλις μετὰ ἐπανειλημμένας παρακλήσεις τῶν Ἀχαιῶν ἐπέτράπη εἰς τοὺς ἐπιζήσαντας τριακοσίους νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὴν πατρίδα των, τῶν λοιπῶν ἀποθανόντων ἐν τῇ ἔξορίᾳ ταύτῃ ἐκ τῆς λύπης καὶ τῶν ταλαιπωριῶν. Οἱ ἐπανελθόντες τριακόσιοι διηγοῦντο μετὰ ζοφερῶν χρωμάτων τὰς κακουχίας καὶ ταλαιπωρίας, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν κατὰ τὴν δεκαετῆ ἔξορίαν των, καὶ προσεπάθουν νὰ ἐξεγείρουν τοὺς Ἑλληνας εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων.

Ἐν ἔτει 150 π. Χ. ἡ Σπάρτη ἐζήτησε ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Ἡ ὑπόθεσις ὑπεβλήθη εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν σύγκλητον, ἧτις ἀπεφάνθη ὅτι θὰ πέμψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα πρέσβεις, ἵν' ἀποφασίσουν ἐπὶ τόπου. Ἄλλ' ἡ ἀποστολὴ τῶν πρέσβεων ἀνεβέβλητο σκοπίμως. Τέλος τῇ 147 π. Χ. ἦλθεν ἡ ἀναμενομένη πρεσβεία, ἧτις παρασταθεῖσα εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ συνελθοῦσαν σύνοδον τῶν Ἀχαιῶν ἐδήλωσεν ὅτι ὄχι μόνον ἡ Σπάρτη ἀλλὰ καὶ ἡ Κόρινθος καὶ τὸ Ἄργος καὶ ὁ Ὀρχομενὸς δύνανται ν' ἀποχωρήσουν ἐκ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ὡς μὴ ἀχαϊκαὶ πόλεις. Ἡ δὴλωσις αὕτη ἐξηρέθισε σφόδρα τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ἧτις κατὰ προτροπὴν τοῦ τότε στρατηγοῦ αὐτῆς Κριτολάου ἐκήρυξε τὸν πόλεμον λόγῳ μὲν

κατὰ τῆς Σπάρτης, πράγματι δὲ κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Κριτόλαος ἔρχεται καὶ πολιορκεῖ τὴν παρὰ τὴν Οἶτην Ἡράκλειαν, ἣτις εἶχεν ἀποσχιρτήσῃ ἀπὸ τῆς Ἀχαιῆς συμπολιτείας.

Τότε οἱ Ῥωμαῖοι διέταξαν τὸν ἐν Μακεδονίᾳ εὐρισχόμενον Μέτελλον τὸν Μακεδονικὸν νὰ ἔλθῃ ἐναντίον τῆς Ἀχαιῆς συμπολιτείας. Ὁ Μέτελος συναντήσας τὸν Κριτόλαον παρὰ τὴν Σκάρφειαν τῆς Λοκρίδος ἐνίκησεν αὐτὸν ὀλοσχερῶς. Ὁ Κριτόλαος ἔγινεν ἄφαντος, φονευθεὶς ἐν τῇ μάχῃ ἢ πῶν φάρμακον, ἐν δὲ τῇ στρατηγίᾳ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Δάιος. Ὁ Μέτελλος καταλαβὼν τὰς Θήβας καὶ τὰ Μέγαρα ἦλθεν εἰς τὸν Ἴσθμὸν καὶ ἐπρότεινεν εἰς τοὺς προσελθόντας πρέσβεις τῶν Ἀχαιῶν εἰρήνην ἐπὶ τῷ ὄρω ἢ Ἀχαιῆς συμπολιτεία νὰ περιορισθῇ εἰς τὰς κυρίως ἀχαιϊκὰς πόλεις. Ἄλλ' ἢ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη ὑπὸ τῆς συνόδου τῶν Ἀχαιῶν.

Μετ' ὀλίγον ἔρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀντικαταστάτης τοῦ εὐγενοῦς Μετέλλου ὁ τραχὺς καὶ ἄξεστος ὑπάτος Λεύκιος Μόμμιος. Ὁ Μόμμιος κατατροπώσας τὸν Δάιον παρὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἴσθμοῦ τῆς Κορίνθου Λευκόπετραν ἐκυρίευσεν ἔπειτα ἀμαχητὶ τὴν Κόρινθον (146 π. Χ.). Ἐσύλησε δὲ τὰ πολυτιμότερα τῶν ἐν αὐτῇ μνημείων τῆς τέχνης καὶ τέλος παρέδωκεν εἰς τὰς φλόγας τὴν λαμπρὰν ἐκείνην πόλιν, ἣτις ὑπῆρξε τὸ κόσμημα τῆς Ἑλλάδος. Τόση δὲ ἦτο ἡ ἀπαιδευσία τοῦ Μομμίου, ὥστε εἰς τοὺς κομίζοντας εἰς τὴν Ῥώμην τὰ ἀγάλματα καὶ τᾶλλα ἀριστουργήματα ἔλεγε νὰ προσέξουν ἵνα μὴ θραύσουν αὐτὰ, διότι θὰ τοὺς ὑποχρεώσῃ νὰ κατασκευάσουν νέα ἄλλα τοιαῦτα.

Μετὰ ταῦτα ὁ Μόμμιος περιελθὼν τὴν Πελοπόννησον καθήρεσε τὰ τεῖχη τῶν πόλεων, ὅσαι μετέσχον τοῦ πολέμου. Μετ' ὀλίγον ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα δέκα ἄνδρες, ἐπίτροποι τῆς συγκλήτου, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Μομμίου διευθετήσουν τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Πανταχοῦ κατελύθησαν τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα καὶ ἀντ' αὐτῶν εἰσήχθη ἡ τιμοκρατία, τοῦτ' ἔστι πᾶσα ἡ ἐξουσία ἐδόθη εἰς χεῖρας τῶν πλουσίων καὶ τῶν δυνατῶν. Ὡσαύτως ἐκηρύχθησαν διαλελυμέναί αἱ μεταξὺ πόλεων πολλῶν καὶ χωρῶν συμπολιτεῖαι. Τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς συνετελέσθη διὰ τῆς ἀπαλείψεως καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τῆς

Ἑλλάδος. Αὕτη μετεβλήθη εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἄχαια, διατηρηθείσης μόνον κατ' ὄνομα τῆς ἑλευθερίας τῶν πόλεων ἐκάστων, καὶ ὑπεχρεώθη νὰ πληρῶνῃ ἐτησίως φόρον εἰς τὴν Ῥώμην (146 π. X.), ἣ δὲ διοικήσῃ αὐτῆς ἀνετέθη εἰς τὸν ἀνθύπατον τῆς Μακεδονίας.

§ 45 Τρίτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος (149—146 π. X.).

Οἱ Καρχηδόνιοι μετὰ τὸν δεῦτερον Καρχηδονιακὸν πόλεμον ἤρχισαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ν' ἀναλαμβάνουσι καὶ νὰ προάγωνται διὰ τῆς ἐμπορικῆς αὐτῶν δραστηριότητος καὶ διὰ τῶν συντεῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Ἀννίδα. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο διήγειραν ἐκ νέου τὸ μῖσος καὶ τὴν ζυλοτυπίαν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ἔκτοτε ἐζήτησαν ἀφορμὴν νὰ καιαστρέψουσι τὴν ἀντίζηλον αὐτῶν Καρχηδόνα καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ δοθῇ ἀφορμή.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Νευμιδίας Μασσανάσης ἐδράττετο πάσης εὐκαιρίας ἵνα παρενοχλῇ τοὺς Καρχηδόνιους. Οἱ Καρχηδόνιοι μὴ δυνάμενοι ἕνεκα τῶν συνθηκῶν νὰ ὑπερασπίσουσι ἑαυτοὺς κατὰ τοῦ Μασσανάσου ἔκαμον τὰ παράπονά των εἰς τὴν Ῥώμην. Ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἐπεμψε πρέσβεις, ἵνα ἐξετάσουσι ἐπιτοπίως τὸ πρᾶγμα καὶ ἀποδώσουσι ἐκάστῳ τὸ δίκαιον. Ὁ προϊστάμενος τῆς πρεσβείας Πόρκιος Κάτων ἐξεπλάγη ἰδὼν τὴν πρόβρον καὶ τὴν ἀκμὴν τῆς Καρχηδόνας, ἐξέδωκε δὲ μεροληπτικὴν ὑπὲρ τοῦ Μασσανάσου ἀπόφασιν· καὶ ἐπειδὴ οἱ Καρχηδόνιοι ἠρνήθησαν νὰ παραδεχθοῦν τόσον ἄδικον καὶ μεροληπτικὴν ἀπόφασιν, ὁ Κάτων ἐπέστρεψε πλήρης ὀργῆς εἰς Ῥώμην καὶ συνέστησεν εἰς τὴν σύγκλητον τὴν τελείαν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνας. Πᾶσαν δὲ ἀγόρευσιν τοῦ ἐν τῇ συγκλήτῳ ἐπεράττωνε διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων «Praeterea censeo Carthaginem esse delendam» ἣτοι πρὸς τούτοις φρονῶ ὅτι ἡ Καρχηδὼν πρέπει νὰ καταστραφῇ.

Οἱ Καρχηδόνιοι, μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ὑποφέρουσι τὰς προσβολὰς τοῦ Μασσανάσου, ἀπεφάσισαν μόνον νὰ ὑπερασπίσουσι τὰ δίκαιά των· δι' ὃ καὶ ἐκήρυξεν κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον, ἀλλ' ἐνίκηθησαν.

Οἱ Ῥωμαῖοι θεωρήσαντες τοῦτο ὡς παράδοξον τῶν συνθη-

κῶν ἐκήρυξαν ἀμέσως τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Καρχηδονίων καὶ διέταξαν τοὺς δύο ὑπάτους νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς Ἀφρικήν. Οἱ Καρχηδόνιοι καταληφθέντες ὑπὸ φόβου ἐπεμψαν πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ὑπεσχέθησαν νὰ πράξουν πᾶν ὅ,τι ἤθελον ζητήσῃ οὗτοι. Οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην προσηνέχθησαν δολίως καὶ ἀπίστως. Ἐζήτησαν νὰ παραδώσουν εἰς αὐτοὺς οἱ Καρχηδόνιοι τριακοσίους ὁμήρους. Τούτου γενομένου, εἶπον εἰς τοὺς Καρχηδόνιους ὅτι τὰς τελευταίας διαταγὰς θὰ λάβουν παρὰ τῶν ὑπάτων, οἵτινες μετὰ ὀγδοήκοντα χιλιάδων στρατοῦ εἶχον διαπεραιωθῆ εἰς τὴν ἐν Ἀφρικήν Ἰτύκην μὲ τὴν μυστικὴν παραγγελίαν νὰ μὴ καταπαύσουν τὸν πόλεμον πρὶν ἢ κατασκάψουν τὴν Καρχηδόνα.

Οἱ ὑπατοὶ ἀπήτησαν παρὰ τῶν Καρχηδονίων νὰ παραδώσουν εἰς αὐτοὺς πάντα τὰ ὅπλα, τὰς πολεμικὰς μηχανάς, καὶ τὰ πλοῖα. Οἱ Καρχηδόνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψουν καὶ εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τῶν Ῥωμαίων, τὴν ὅποιαν ἐνόμισαν ὡς τελευταίαν. Τέλος οἱ ὑπατοὶ ἀποβαλόντες τὸ προσωπεῖον ἀνεκοίνωσαν εἰς τοὺς Καρχηδόνιους τὴν τελευταίαν διαταγὴν των, ὅτι ὀφείλουν νὰ καταλίπουν τὴν πόλιν των καὶ νὰ κτίσουν ἄλλην πόλιν ὀγδοήκοντα στάδια μακρὰν τῆς θαλάσσης, διότι ἡ Καρχηδὼν ἐμελλε νὰ κατεδαφισθῇ.

Ὅτε ἤκουσαν οἱ Καρχηδόνιοι τὴν φοβερὰν ταύτην διαταγὴν, ἔμειναν κατάπληκτοι, ὀργὴ δὲ καὶ ἀγανάκτησις ἀμετρος κατέλαβε πάντας. Μία φωνὴ ἤκούετο ἐξερχομένη ἐκ τοῦ στόματος πάντων «Ἐκδίκησις κατὰ τῶν ἀπίστων Ῥωμαίων» καὶ μία ἀπόφασις ἐλήφθη, ν' ἀντιστοῦν πάντες μέχρι θανάτου εἰς τὴν ὕδριστικὴν ταύτην ἀπαίτησιν τῶν Ῥωμαίων, ὑπερασπίζοντες τὴν ἐνδοξὸν αὐτῶν πατρίδα. Αἱ πύλαι τῆς πόλεως ἐκλείσθησαν. Ὁ λιμὴν ἐφράχθη. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, νέοι καὶ γέροντες μετὰ πυρετώδους δραστηριότητος εἰργάζοντο εἰς τὴν κατασκευὴν ὀπλων καὶ πολιορκητικῶν μηχανῶν. Οὐδεὶς γογγυσμὸς ἤκούετο δι' οἰανδήποτε θυσίαν καὶ κόπον. Οἱ ναοὶ καὶ τὰ δημόσια καταστήματα μετεβλήθησαν εἰς ὀπλοστάσια. Οἱ ἐν ταῖς εἰρηκαῖς ἀπελύθησαν καὶ οἱ δοῦλοι ἐκηρύχθησαν ἐλεύθεροι καὶ ἐστρατολογήθησαν.

Οἱ Ῥωμαῖοι, φρονούντες ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς Καρχηδόνος δὲν παρείχε πλεον οὐδεμίαν δυσκολίαν, ἐβράδυναν νὰ ἐπέλθουν κατ' αὐτῆς, οὕτω δὲ ἔδωκαν καιρὸν εἰς τοὺς Καρχηδονίους νὰ παρασκευασθοῦν. Ἐν τούτοις ἡ Καρχηδὼν δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιστῆ εἰς τὰς ἐφόδους τῶν Ῥωμαίων. Τὸ τρίτον ἔτος (146) ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Σκιπίωνος Αἰμιλιανοῦ, ὅστις ἦτο υἱὸς τοῦ ἐνδόξου νικητοῦ τοῦ Περσέως Αἰμιλίου Παύλου, εἶχε δὲ υἱοθετηθῆ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἐκ τῶν υἱῶν Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ. Ἐπὶ ἕξ ἡμέρας λυσσώδης ἀγὼν ἐγένετο εἰς τὰς ὁδοὺς. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐμάχοντο κατὰ τῶν ἀνθισταμένων Καρχηδονίων βαδίζοντες ἐπὶ πτωμάτων. Ἐκ τῶν ἐπτακοσίων χιλιάδων κατοίκων μόνον πεντήκοντα χιλιάδες ἐσώθησαν καταφυγόντες εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἐπικαλεσθέντες τὴν εὐσπλαχνίαν τοῦ Σκιπίωνος. Οἱ λοιποὶ ἀπωλέσθησαν. Ἡ πόλις παρεδόθη εἰς τὸ πῦρ, ὅπερ ἐπὶ δέκα ἑπτὰ ἡμέρας κατέκαιεν αὐτὴν μεταβαλὼν εἰς σωρὸν ἔρειπλων. Ὁ Σκιπίων βλέπων τὴν καταστροφὴν τῆς ἐνδόξου πόλεως, ἥτις ἐπὶ ἐπτακόσια ἔτη ἐκυριάρχησε τῆς θαλάσσης, συνεκινήθη καὶ παρεδόθη εἰς μελαγχολικὰς σκέψεις· προμαντεύων δὲ ἴσως τὴν μέλλουσαν πτώσιν καὶ τῆς ἰδικῆς του πατρίδος ἀνεφώνησε μετὰ δακρύων τοὺς ὁμηρικοὺς ἐκείνους στίχους, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Ἐκτωρ προανήγγειλε τὴν πτώσιν τῆς πατρίδος του Τροίας:

« Ἔσσειται ἡμᾶρ ὅτ' ἂν ποτ' ὀλόγη Ἴλιος ἱερὴ
καὶ Πριάμος καὶ λαὸς ἑὺμμελίω Πριάμοιο (Ἰλ. Ζ. 448).

Θεατῆς τῆς καταστροφῆς τῆς Καρχηδόνος ἦτο καὶ ὁ Ἑλλην Πολύβιος, διδάσκαλος τοῦ Σκιπίωνος. Ἡ καρχηδονιακὴ ἐπικράτεια ἐγένε Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀφρική, ἔχουσα πρωτεύουσαν τὴν Ἰτύκην. Ὁ δὲ Σκιπίων ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην ἐτέλεσε μεγαλοπρέπεστατον θρίαμβον καὶ ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν Ἀφρικανὸς δνεώτερος.

§ 16. Κατάνκτησις τῆς Ἰσπανίας.

Μετὰ τὴν ἐν Ζάμα μάχην ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος διεκήρυξεν ὅτι ἡ Ἰσπανία ἦτο Ῥωμαϊκὴ χώρα καὶ διήρσε μάλιστα αὐτὴν εἰς δύο ἐπαρχίας, τὴν πέραν καὶ τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰβήρου:

Τότε οί διάφοροι λαοί τής 'Ισπανίας, ζηλωταί τής ανεξαρτησίας των, έλαβον τὰ όπλα κατά τών 'Ρωμαίων. Οί 'Ρωμαίοι διεξήγαγον κατά τών λαών τούτων μακρούς και έπιμόνους πολέμους. Και ό μόν ύπατος Πόρκιος Κάτων ύπέταξε τήν έντεϋθεν τοϋ 'Ιβηρος 'Ισπανίαν, ό δέ πρῶος και φιλόανθρωπος πραιτωρ Σεμπρώνιος Γράχχος ήνάγκασε τούς πολεμικούς Κελτίβηρας, τούς κατοικοϋντας τήν σημερινήν 'Αραγωνίαν και Καστιλιαν, ν' αναγνωρίσουν τήν ρωμαϊκήν κυριαρχίαν.

'Αλλ' εκ πάντων τών λαών τής 'Ισπανίας πεισματωδέστατα άντέστησαν οί μαχιμώτατοι Λυσιτανοί (150 — 140 π. Χ.), οίτινες κατέκων τήν σημερινήν Πορτογαλλιάν. 'Ο πραιτωρ Σουλπίκιος Γάλβας ήγωνίζετο κατά τών Λυσιτανών, χωρίς νά δύναται νά ύποτάξη τόν γενναϊόν εκείνον λαόν. 'Επί τέλους οϋτος κατέφυγεν εις θηριώδη πανουργίαν. Προσεποιήθη δηλα δή ότι συνωμολόγησε μετά τών Λυσιτανών ειρήνην, παραχωρήσας εις αυτούς ευφορωτάτας γαίας· έπειτα δέ έπιπεσών 'ελως άπροόπτως κατά τών άνυπόπτων Λυσιτανών έφόνευσε πολλές χιλιάδας εκ αυτών.

'Εκ τής δολοφονικής ταύτης σφαγής τοϋ Γάλβα έσώθη και γενναϊός τις Λυσιτανός πολεμιστής, όνόματι Ουϊρίαθος. Κατά τήν νεαράν του ήλικίαν ό Ουϊρίαθος ήτο ποιμήν, άλλ' οί δεινοί καιροί τής πατρίδος του άνύψωσαν αυτόν έπειτα εις ήρωα. Οϋτος ανεξωπύρησε τὸ θάρρος τών περισωθέντων Λυσιτανών και άνεφλεξεν εις τὰς ψυχάς αυτών τήν έπιθυμίαν τής εκδικήσεως και διοργάνωσε κατά τών 'Ρωμαίων (149 π. Χ.) τόν τρομερώτατον τών ληστρικών πολέμων, τούς όποιους αναφέρει ή 'Ιστορία, πολλούς τών 'Ρωμαίων στρατούς κατέστρεψεν· έν ετει δέ 141 π. Χ. περικλείσας έν τινι φάραγγι τόν ύπατον Φύβιον Σερβιλιανόν ήνάγκασε νά συνομολογήσῃ έπονείδιστον ειρήνην, έν τῇ όποιά ανεγράφησαν τάδε «'Εσται ειρήνην έν τῷ μέλλοντι μεταξϋ τοϋ ρωμαϊκού δήμου και τοϋ Ουϊριάθου· εκάτεροι δέ τών συμβαλλομένων θά διατηρήσουν ό, τι νϋν κατέχουν.» Και τήν έπαίσχοντον ταύτην συνθήκην επεκύρωσεν ή εκκλησία τής 'Ρώμης.

'Αλλ' ό διάδοχος τοϋ Σερβιλιανού ύπατος Καιπίων, τῇ συν-

αινέσει καὶ τῆς συγκλήτου, διέρρηξε τὴν συνθήκην καὶ ἀπίστως ἐπετέθη κατὰ τοῦ Οὐϊριάθου, ὅστις πεποιθὼς εἰς τὰ συναμολογηθέντα ἔρκια ἔμεινεν ἀπροφύλακτος. Ἄλλ' ὁ Οὐϊριάθος κατετρόπωσε καὶ αὐτὸν καὶ οὕτω ἐξεδικήθη τὴν παρασπονδίαν. Τότε ὁ Καιπίων, βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ καταβάλλῃ διὰ τῶν ὅπλων τὸν φοβερὸν πολέμιον, ἐνήργησε διὰ δύο προδοτῶν Λυσιτανῶν καὶ ἐδολοφόνησαν ἐν τῇ σκηνῇ του τὸν ἥρωα, ἐν ᾧ ἐκοιμάτο. Μετὰ τοῦτο οἱ Λυσιτανοὶ ὑπετάχθησαν (140 π. Χ.).

Τὸν αὐτὸν ἐπίμονον πόλεμον διεξήγαγον οἱ Ῥωμαῖοι καὶ κατὰ τῆς εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἰσπανίας κειμένης ὀχυρωτάτης Νουμαντίας. Ἡ Νουμαντία ἠρίθμει ὀκτὼ μόνον χιλιάδας μαχίμους ἄνδρας· καὶ ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη ἐπολέμουν καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ κυριεύσουν αὐτήν. Τέλος ἔπεμψαν τὸν Σκιπίωνα, τὸν καταστροφέα τῆς Καρχηδόνας. Οὗτος περιέκλεισε τὴν πόλιν διὰ τάφρων καὶ ὀρυγμάτων, ἵνα ἐξαναγκάσῃ τοὺς πολιορκουμένους διὰ τῆς πείνης νὰ παραδοθοῦν. Μάτην οἱ Νουμαντινοὶ ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Σκιπίωνος μίαν μόνον μάχην, ἵνα ἀποθάνουν ὡς ἄνδρες γενναῖοι. Ὁ Σκιπίων ἀπέφυγε. Μετὰ δεκαπεντάμηνον γενναίαν ἀντίστασιν οἱ Νουμαντινοὶ, κινδυνεύοντες ν' ἀποθάνουν ἐκ τῆς πείνης, ἔθεσαν κατὰ πρῶτον πῦρ εἰς τὰς οἰκίας των, ἔπειτα ἐφόνευσαν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των, καὶ τέλος ἐσφάγησαν καὶ αὐτοὶ ἀναμεταξύ των. Τοιοῦτοτρόπως ὁ Σκιπίων ἐγένε κύριος τῆς Νουμαντίας μεταβεβλημένης εἰς ἐρείπια καὶ ἄνευ κατοίκων (133 π. Χ.).

Μετὰ δέκα ἔτη οἱ Ῥωμαῖοι κατέκτησαν καὶ τὰς Βαλεαρίδας νήσους· τὰ δὲ Πυρρηναῖα συνέδεσαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καταλαβόντες τὴν νότιον ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων Γαλατίαν καὶ ἰδρύσαντες ἐν αὐτῇ δύο ἀξιολόγους ἀποικίας, τὰ Σέξτια Ὑδατα καὶ τὴν Ναρβῶνα παρὰ τὰ ἔρκια τῆς Ἰσθρίας. Ἡ νότιος Γαλατία ἀπετέλεσε τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἣτις ὠνομάζετο κατ' ἐξοχίαν Ἐπαρχία (Provincia, Προδικία) ἢ Ναρβωνίτις.

ΚΕΛΑΔΑΙΟΝ Δ'.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΝ.—ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΩΝ ΗΘΩΝ

§ 47. Ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς τὴν Ῥώμην.

Μέχρι τοῦ τρίτου αἰῶνος π. Χ. οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν λαὸς γεωργῶν, ἐμπόρων καὶ στρατιωτῶν. Πάντες, καὶ αὐτοὶ οἱ πλούσιοι, ἠσχολοῦντο κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ εἰς τὸν πόλεμον. Δὲν ἐγνώριζον οὔτε φιλολογίαν, οὔτε ἐπιστήμην, οὔτε τέχνην, οὔτε φιλοσοφίαν. Δὲν εἶχον καμμίαν πνευματικὴν τέρψιν.

Ἀφ' οὗτου ὁμοῦ κατέκτησαν τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν μεγάλη μεταβολὴ ἐπῆλθεν εἰς τὸν βίον αὐτῶν. Χιλιάδες Ἑλλήνων ἤχθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὡς δοῦλοι. Ὡσαύτως χιλιάδες Ἑλλήνων ἰατρῶν, λογίων, φιλοσόφων, ῥητόρων, ὑποκριτῶν ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος μετὰ τὴν τελείαν κατάπτωσιν καὶ παρακμὴν τῆς πατρίδος των μετενόστησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν πρὸς εὐρεσιν τύχης. Ἐγκατεστάθησαν οὗτοι ἐν Ῥώμῃ, τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ κόσμου, καὶ ἔζων ἐν μέσῳ τῶν Ῥωμαίων. Ἐξ ἄλλου μέρους χιλιάδες Ῥωμαίων ἀναχωρήσαντες ὡς στρατιῶται ἢ ὡς ἔμποροι εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἔζησαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν μέσῳ τῶν ξένων. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Ῥωμαῖοι ἐγνώρισαν ἕξεις καὶ ἰδέας νέας, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ἐγκατέλιπον τὰς ἰδικὰς των συνηθείας καὶ παρέλαβον τὰς τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο καλεῖται «Εἰσβολὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ῥώμην».

§ 48. Μεταβολὴ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον.

Ἡ κατοικία.—Ἡ κατοικία τῶν παλαιῶν Ῥωμαίων ἦτο χαμηλὴ καὶ ἰσόγειος. Ἦτο μία τετράγωνος οἰκοδομὴ μεταξὺ τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς ὀπισθεν κειμένης αὐλῆς. Τὰ θεμέλια ἦσαν λίθινα, οἱ δὲ τοῖχοι ἐκ πλίνθων ξηρῶν μὲ ἐπίχρισμα ἐξ ἀργιλλώδους χρώματος καὶ ἀχύρου. Ὑπῆρχον δύο θύραι, μία πρὸς τὴν ὁδὸν καὶ ἄλλη πρὸς τὴν αὐλήν. Διὰ τῆς μεγάλης θύρας, τῆς πρὸς τὴν ὁδὸν, εἰσῆρχοντο εἰς ἓν πρόθυρον (vestibulum) καὶ ἐκ τούτου εἰς τὸ κολοῦμενον atrium, ὅπερ ἦτο μία τετράγωνος αἴθουσα. Εἰς τὸ μέσον τῆς αἰθούσης ὑπῆρχον τέσσαρες ξύλινα

κίονες, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζετο ἡ ὀροφή. Εἰς τὸ μέσον τῆς ὀροφῆς ὑπῆρχεν ἀνοιγμα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξήρχετο ὁ καπνὸς καὶ διὰ τοῦ ὁποίου εἰσῆρχετο τὸ φῶς. Πέριξ τῆς αἰθούσης ἦσαν κατεσκευασμένα μικρὰ δωμάτια χρησιμεύοντα ὡς κοιτῶνες καὶ ὡς κελλάρια διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας.

Εἰς μίαν γωνίαν τῆς αἰθούσης ὑψοῦτο ἡ ἐστία, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔκαιε τὸ ἱερὸν πῦρ καὶ παρὰ τὴν ὁποίαν ἦσαν τοποθετημένοι οἱ ἐφέστιοι θεοὶ (Penates) μετὰ τὸν Δ ἄ ρ η ν, τὸν κατ' ἐξοχὴν φύλακα τοῦ οἴκου. Ἐν τῇ αἰθούσῃ ἦτο ἐστημένη ἡ γαμήλιος κλίνη· ἐν τῇ αἰθούσῃ ἐστήνετο καὶ ἡ κλίνη ἡ γεκρικὴ. Ὁ οἰκοδεσπότης ἐν τῇ αἰθούσῃ εἶχε τὸν θρόνον του καὶ ἡ οἰκοδέσποινα ἐν αὐτῇ εἶχε τὸν ἰστόν της καὶ ὕφαιεν. Ἐν τῇ αἰθούσῃ ἔμαγειρευον καὶ ἔτρωγον καὶ ἐν αὐτῇ ὑπεδέχοντο τοὺς ἐπισκέπτας.

Ἀπὸ τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος ἤρχισαν νὰ τοποθετοῦν τὴν ἐστίαν εἰς ἰδιαιτερον δωμάτιον. Οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ πλοῦσιοι κατεσκεύαζον ἤδη οἰκίας κατὰ τὸν ἑλληνικὸν ῥυθμὸν μετὰ αἰθουσαν φραγθοῦ, μετὰ βιβλιοθήκην, μετὰ αἰθουσαν λουτροῦ καὶ μετὰ ἰδιαιτερα διὰ τὰς γυναῖκας διαμερίσματα. Εἶχον ἔπιπλα μᾶλλον κεκοσμημένα· εἶχον κλίνας ὀρειχαλκίνας, ἀργυρᾶ ἐπιτραπέζια σκεύη, τάπητας.

Ἡ ἐ ν δ υ μ α σ ί α. — Οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι ἐφόρουσιν συνήθως ἕν μόνον ἔνδυμα, τὸ ν χ ι τ ῶ ν α, ἐκ μαλλίνου ὑφάσματος, ῥαμμένον καὶ ἀχρωμάτιστον. Ὁ χιτῶν τῶν ἀνδρῶν ἐζώνετο περὶ τὴν ὀσφύν διὰ ζώνης καὶ ἔφθανε κάτωθεν τῶν γονάτων. Ὁ χιτῶν τῶν γυναικῶν ἦτο ποδήρης. Κατὰ τὰς τελετὰς οἱ ἄνδρες ἐφόρουσιν τὴν τ ἡ β ε ν ο ν (togā), μακρὸν καὶ λευκὸν μάλλινον ἱμάτιον, τὸ ὁποῖον κατήρχετο μέχρι τοῦ ἄκρου τῶν ποδῶν καὶ ἐκάλυπτε τὸ σῶμα.

Εἰς τοὺς ἀγροὺς οἱ ἄνθρωποι εἰργάζοντο ἄνευ χιτῶνος, ἐφόρουσιν δὲ μόνον περὶ τὴν κοιλίαν περιζῶμα, τὸ ὁποῖον ἔφθανε μέχρι τῶν γονάτων.

Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐφόρουσιν πιλίκιον ἐκ μαλλίνου ἢ τριχίνου ὑφάσματος πεπιεσμένου (πεπιλημένου), εἰς τοὺς πόδας ἐφόρουσιν πέδιλα ἐκ δέρματος καὶ εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἔφερον δακτύλιον σιδηροῦν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῶν κατακτήσεων οἱ Ῥωμαῖοι εἰσήγαγον ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ μᾶλλον περίπλοκα καὶ μᾶλλον κεκοσμημένα ἐνδύματα, κατεσκευασμένα ἐκ λινῶν, βαμβακερῶν καὶ λεπτῶν μαλλίνων ὑφασμάτων, τὰ ὅποια ἐφόρουσιν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς. Αἱ γυναῖκες ἤρχισαν νὰ φοροῦν τὸ ἐλληνικὸν ἱμάτιον, τὸν ἐλληνικὸν ζωστῆρα, τὸν ἐλληνικὸν ἐπενδύτην, τὸν μετὰ μεγάλων χειρῶν χιτῶνα, τὸν κεφαλόδεσμον, τὴν καλύπτραν τῆς κεφαλῆς. Οἱ ἄνδρες παρέλαβον τὰς κνημίδας καὶ τὰ σανδάλια.

Ῥωμαῖος τηβεννοφόρος

Τὰ γεύματα.—Οἱ ποτανοὶ Ῥωμαῖοι ἔτρωγον ὀλίγον καὶ πάντοτε τροφήν λιτὴν. Ἐν μόνον γεῦμα παρεσκεύαζον, τὴν μεσημβρίαν, καὶ τὸ γεῦμα τοῦτο ἀπετελεῖτο ἐξ ἄρτου καὶ ὀσπρίων.

Ῥωμαία κόρη

Ῥωμαία δέσποινα

Ἐτρωγον καθήμενοι μὲ κοχλιάριον ἢ μὲ τὰ δάκτυλα ἐπὶ ξυλίνης τραπέζης ἄνευ τραπέζομανθῆλου. Μόνον εἰς τὰ γεύματα, τὰ διδόμενα εἰς προσκεκλημένους παρέθετον κρέας, ἰχθῦς, ὄα, κυάμους ἢ κρόμυα, ὀπώρας ἢ γλυκίσματα καὶ

οἶνον ἀρωματικόν. Αἱ γυναῖκες δὲν ἔπινον οἶνον. Εἰς τὰ καθημερινά των γεύματα ἔτρωγον κρέας μόνον ἐκ τῶν ζώων, τὰ ὅποια ἐθυσίαζον ἐπὶ τῆ εὐκαιρίᾳ ἑορτῆς τινός.

Τὴν πρωΐαν εἴτε ἐν τῇ οἰκίᾳ εἴτε ἐν τῇ ἐργασίᾳ ἐπρογευματίζον μὲ ἄρτον καὶ τυρόν. Τὴν ἑσπέραν ἐδείπνουν μὲ ἄρτον, καρύδια, ὀπώρας καὶ ὀλίγον οἶνον,

Μετὰ τὰς κατακτήσεις ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι, τοῦλάχιστον οἱ πλούσιοι, εἶχον τροφήν ποικιλωτέραν καὶ μᾶλλον ἐξεζητημένην. Παρέθετον δύο γεύματα, τὸ ἄριστον κατὰ τὴν 11ην ὥραν π.μ. καὶ τὸ γεῦμα μετὰ μεσημβρίαν, παρέτεινον δὲ αὐτὰ περισσότερον. Ἦρχισαν νὰ τρώγουν κρέας εἰς ὅλα τὰ γεύματα, νὰ προμηθεύωνται ἰχθῦς τῆς θαλάσσης, ὄστρεῖδια καὶ κυνήγιον, νὰ πίνουν οἶνον πολυτελείας, πρὸ πάντων τὸν Φαλερόν (τῆς Καμπανίας) καὶ οἶνους ἑλληνικούς. Ἦρχισαν νὰ παραλαμβάνουν τὴν ἑλληνικὴν συνήθειαν νὰ μεταβαίνουν τὴν ἑσπέραν παρὰ τοῖς φίλοις διὰ νὰ πίνουν καὶ τὰς νυκτερινὰς ταύτας συναναστροφὰς παρέτεινον ἐνίοτε μέχρι πρωΐας.

Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ ἐξηκολούθουν νὰ τρώγουν καθήμεναι. Ἀλλὰ διὰ τοὺς ἄνδρας εἰς τὰς οἰκίας τῶν πλουσίων ὑπῆρχον κλῖναι κατὰ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον. Ἐπὶ ἐκάστης κλίνης κατεκλίνοντο τρεῖς συνδαιτυμόνες. Ἐστηρίζοντο διὰ τοῦ ἀγκῶνος διὰ νὰ τρώγουν ἐπὶ τετραγώνου τραπέζης, ἣτις ἦτο τοποθετημένη ἔμπροσθεν αὐτῶν. Ἐκάστη κλίνη κατελάμβανε τὴν μίαν ἐκ τῶν τριῶν πλευρῶν τῆς τραπέζης. Ἡ τετάρτη πλευρὰ ἔμενον ἐλευθέρᾳ διὰ τὴν ὑπηρεσίαν. Ἐνίοτε οἱ συνδαιτυμόνες, ἀκολουθοῦντες τὴν ἑλληνικὴν συνήθειαν, περιέθετον εἰς τὴν κεφαλὴν στέφανον ἐκ φύλλων δένδρου. Ἴνα διασκεδάζουσιν αὐτοὺς μουσικοὶ ἔπαιζον τὴν ἄρπαν, χορεύτριαι δ' ἔκαμνον ἐπιδείξιους στροφάς.

Αἱ ἀσχολίαι.—Οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι διήγον βίον μονότονον. Ἦγείροντο ἐκ τοῦ ὕπνου λίαν πρῶτ, τὸν χειμῶνα πρὶν ἐξημερώση, ἔκαμνον τὴν προσευχὴν των πρὸ τοῦ θεοῦ τῆς πρωΐας (Matutinus), ἐπρογευματίζον καὶ μετέβαινον ἔπειτα εἰς τὴν ἐργασίαν. Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν εἰργάζοντο. Ἡ ἐργασία διεκόπτετο ὀλίγας στιγμὰς διὰ τὸ γεῦμα. Οἱ ἄνδρες διήρχοντο τὴν

ἡμέραν εἰς τοὺς ἀγρούς. Αἱ γυναῖκες κεκλεισμέναι εἰς τὴν οἰκίαν ἠσυχολοῦντο εἰς τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας. Αἱ μὲν ὑπηρέτριαι ἐνηθον ἔριον, αἱ δὲ οἰκοδέσποιναι ὕφαινον. Κατόφκουν εἰς τοὺς ἀγρούς. Εἰς τὴν πόλιν μετέβαινον μόνον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀγορᾶς, ἥτις ἐγίνετο ἀνὰ πᾶσαν ἐνάτην ἡμέραν. Μετέβαινον διὰ νὰ πωλήσουν τὸν σῖτον, τὰ ὄσπρια, τὰ κτήνη των, ἠγέραζον δὲ μόνον μέταλλα ἢ δέρματα ἢ πῆλινα ἀγγεῖα. Ἐκαστος κατεσκεύαζεν ὁ ἴδιος τὸ ἄλευρον, τὸν ἄρτον του, τὰ καλάθιά του, τὰ σχοινία του καὶ αὐτὴν τὴν οἰκίαν του. Αἱ γυναῖκες κατεσκεύαζον τὰ ὑφάσματα καὶ τὰ ἐνδύματα.

Αἱ διασκεδάσεις παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἦσαν σπάνιοι, δύο ἢ τρεῖς μεγάλοι ἀγῶνες κατ' ἔτος ἐν Ῥώμῃ συνιστάμενοι εἰς δρόμον ἀρμάτων ἢ ἵππων. Χοροὶ δὲν ἐγίνοντο παρὰ μόνον ἄπαξ ἢ δις τοῦ ἔτους πρὸς τιμὴν θεότητός τινος. Ταξεῖδια ἀναψυχῆς ἐπίσης δὲν ἐγίνοντο, οὔτε ὀχήματα ἀλλὰ ὑπῆρχον πλὴν τῶν φορτηγῶν ἀμαξίων, ἅτινα ἦσαν προωρισμένα διὰ τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας.

Μετὰ τὰς κατακτήσεις ὁ βίος κατέστη ποικιλώτερος, τοῦλάχιστον διὰ τοὺς πλουσίους. Ἐπαυσαν νὰ κατοικοῦν εἰς τοὺς ἀγρούς. Εἶχον οἰκίας εἰς τὴν πόλιν. Ἐπέλαυον τὰς αὐτὰς ψυχαγωγίας, τὰς ὁποίας καὶ οἱ Ἕλληνες, δεῖπνα, θεάματα, παιγνίδια καὶ ταξεῖδια ἀκόμη, ἤρχισαν ἐν καιρῷ τῶν μεγάλων καυμάτων νὰ μεταβαίνουν εἰς τὰ παράλια μέρη, πρὸ πάντων εἰς Βαῖα, πόλιν παραθαλασσίαν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Νεαπόλεως, ἥτις εἶχε καὶ θερμὰ λουτρά.

§ 49. Θρησκευτικὴ μεταβολή.

Ἑλληνικαὶ λατρεῖαι.—Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ πολλοῦ χρόνου εἶχον ἀποδεχθῆ τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ τὰς λατρείας τῶν Ἑλλήνων τῆς κάτω Ἰταλίας. Εἶχον πολλὰς ἑλληνικὰς θεότητας, ὡς τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν Ἡρακλέα, τὸν Κάστορα καὶ τὸν Πολυδεύκη, τὴν Περσεφόνην, τὸν Ἀσκληπιόν.

Μετὰ τὰς κατακτήσεις συνέχισαν τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν θεοὺς μὲ τοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ἐν ἐκάστῳ τῶν Ῥωμαϊκῶν θεῶν ἐπίστευον ὅτι ἀνεγνώριζον ἓνα ἑλληνικὸν θεὸν καὶ τοῦ ἐδίδον τὴν

μορφήν τοῦ ἑλληνικοῦ θεοῦ καὶ διηγοῦντο περὶ αὐτοῦ τὰς αὐτὰς τύχας καὶ περιπετείας. Ἡ σύγχυσις ἦτο εὐκόλως, διότι οἱ Ῥωμαῖκοι θεοὶ οὔτε ἱστορίαν οὔτε μορφήν ὠρισμένην εἶχον.

Ἐξασθένησις τῶν ἰθρησκευτικῶν πεποιθησέων.—Οἱ σοφοὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἔπαυσαν νὰ πιστεύουν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν θρησκείαν. Ὁ Ἑλλην Εὐδήμερος ἔγραψε βιβλίον διὰ νὰ ἐξηγήσῃ ὅτι οἱ θεοὶ ἄλλοτε ἦσαν ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους μετὰ θάνατον ἐλάτρευσαν. Ἠξίου ὅτι εἶχεν ἴδει ἐπιγραφὴν λέγουσαν «ὁ Ζεὺς ἦτο ἀπλῶς ἀρχαῖος βασιλεὺς τῆς Κρήτης». Τὸ βιβλίον τοῦ Εὐδήμερου ἔσχε μεγάλην ἐπιτυχίαν καὶ μετεφράσθη εἰς τὴν λατινικὴν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Ἐννίου.

Οἱ ἐπισημότεροι ἐκ τῶν Ῥωμαίων συναναστρεφόμενοι τοὺς Ἑλληνας ἔμαθον νὰ περιγελοῦν τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, καὶ ἐξηκολούθουν μὲν νὰ τελοῦν τὰ τῆς λατρείας, ἀλλὰ κατεφρόνουν τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις. Αὐτὸς ὁ ἄκρος ἀρχιερεὺς (maximus pontifex) Αὐρήλιος Κόττας ἔλεγε «Δὲν εἶνε εὐκόλον ν' ἀρνηθῇ τις δημοσίᾳ τοὺς θεοὺς, δύναται ὅμως νὰ πράξῃ τοῦτο κατ' ἰδίαν». Βραδύτερον ὁ Δουκρήτιος ἔγραψε τὸ περίφημον ποίημά του de rerum natura διὰ ν' ἀπαλλάξῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ φόβου τῶν θεῶν καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς θρησκείας.

§ 50. Πνευματικὴ μεταβολή.

Φιλοσοφία καὶ θέατρον.—Οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον οὔτε βιβλία οὔτε θέατρον. Ὡς μόνην πνευματικὴν τροφήν εἶχον θρησκευτικούς τινας μύθους καὶ χονδροειδῆ σκηνικὰ ποιήματα, καλούμενα Ἀτελλανὰ ἐκ τῆς ἐν Καμπανίᾳ ὀσκιτικῆς πόλεως Ἀτέλλας. Ἄλλ' ὅτε κατὰ τὸ τέλος τοῦ βίου π.Χ. αἰῶνος ἤρχισεν ἡ κατάκτησις τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ἐπιφανεῖς Ῥωμαῖοι πολεμοῦντες ἐν ἑλληνικαῖς χώραις ἐγνώρισαν φιλοσόφους καὶ λογίους Ἑλληνας καὶ ἠσθάνθησαν ἀγάπην πρὸς τὰ ἔργα τοῦ πνεύματος. Ἦρχισαν λοιπὸν νὰ ὀμιλοῦν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ γλῶσσα ὄλων τῶν πεπαιδευμένων. Ἡ πρώτη ἱστορία τῆς Ῥώμης ἐγράφη ἑλληνιστὶ ὑπὸ ἐυγενοῦς Ῥωμαίου, τοῦ Φαβίου Πικτώρος. Ὅτε ὁ Φλαμινῖνος ἐπο-

λέμει κατὰ τῶν Μακεδόνων, ἐξέειληξε τοὺς Ἑλληνας διὰ τῆς ἑλληνομαθείας του. Ἐπερίμενον οἱ Ἑλληνες νὰ ἴδουν βάρβαρον τινα ἀμαθῆ, καὶ αὐτὸς ὠμίλει ἀπταιστως τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Μετ' ὀλίγον ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ κατέστη συρμὸς τὸ ὀμιλεῖν ἑλληνιστί. Οἱ Σκιπίωνες περιεστοιχίσθησαν ὑπὸ φιλοσόφων Ἑλλήνων. Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἔδωκε τὸ παράδειγμα νὰ ἔχη βιβλιοθήκην ἐν τῇ οἰκίᾳ του ἐξ ἑλληνικῶν βιβλίων, τὰ ὅποια εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περσέως.

Ἄφ' οὗ λοιπὸν οἱ Ῥωμαῖοι ἐγνώρισαν τοὺς μεγάλους θησαυροὺς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἤρχισαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἐπιδίδωνται εἰς πνευματικὰς ἐνασχολήσεις ἔχοντες ὡς πρότυπα ἑλληνικὰ ἔργα καὶ μάλιστα θεατρικά. Ὁ ἀρχαιότερος δραματικὸς ποιητὴς ὑπῆρξεν Ἕλλην ἀπελεύθερος, ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος. Οὕτω ἤρχισεν ἡ Ῥωμαϊκὴ φιλολογία, ἣτις ἔμως κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περίοδον ὑπῆρξε καθαρῶς ἑλληνορρωμαϊκὴ. Εἰς τὰς μεγάλας ἑορτὰς σὺν τοῖς ἄλλοις θεάμασιν, ἅτινα ἐδίδοντο εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν, παρίστανον καὶ κωμωδίας ἑλληνικὰς ἐν λατινικῇ μεταφράσει. Περιφημοὶ μεταφρασταὶ ὑπῆρξαν ὁ Πλαῦτος καὶ ὁ Τερέντιος.

Ἄλλ' ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς, ἀπολίτιστος ὢν ἀκόμη, δὲν ἐξετίμα τὴν ἐκ τῆς παραστάσεως τῶν κωμωδιῶν εὐχαρίστησιν, ἣτις ἦτο παρὰ πολὺ λεπτὴ δι' αὐτόν. Ὅτε ποτὲ παρίστανετο κωμωδία τις τοῦ Τερεντίου, οἱ θεαταὶ δὲν ἐπερίμεναν τὸ τέλος, ἀλλ' ἔσπευσαν νὰ ὑπάγουν εἰς τὸν Ἱππόδρομον διὰ νὰ ἴδουν τὰς θηριομαχίας. Ἐν τούτοις ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ λαὸς ἐσυνήθισε καὶ εἰς τὰ φιλολογικὰ θεάματα.

Οἱ θεαταὶ ἴσταντο ὄρθιοι. Οἱ τιμηταὶ κατεσκεύασαν ἐν θέατρον λίθινον μετὰ καθισμάτων· ἀλλ' ἡ σύγκλητος διέταξε νὰ τὸ κρημνίσουν, θέλουσα νὰ δείξῃ, ὡς ἔλεγεν, «ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἀρκοῦσαν ἐνεργητικότητα διὰ νὰ ἴστανται ὄρθιοι καὶ κατ' αὐτὰς τὰς διασκεδάσεις των.»

Α ἰ τ ἔ χ ν α ι. — Οἱ στρατηγοὶ οἱ κατακτῆσαντες τὰς ἑλληνικὰς χώρας μετέφεραν εἰς Ῥώμην, κατὰ Ῥωμαϊκὴν συνήθειαν, τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα, ἅτινα εὗρον εἰς τὰς κυριευθεῖ-

σας πόλεις, οἷον ἀγάλματα, εἰκόνας, δοχεῖα ὀρειχάλκινα καὶ ἄλλα. Τὴν ἀρχὴν ἔκαμεν ὁ Μάρκελλος, ὅτε ἐκυρίευσε τὰς Συρακούσας.

Οἱ Ῥωμαῖοι εὐγενεῖς, βλέποντες ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον ἐν μεγάλῃ τιμῇ τὰ ἀριστουργήματα ταῦτα τῆς τέχνης, ἤρχισαν νὰ τὰ ἀναζητοῦν εἴτε ἐξ εἰλικρινοῦς θαυμασμοῦ πρὸς αὐτὰ εἴτε ἐκ ματαιοδοξίας. Ἦθελον νὰ φαίνωνται εἰδήμονες καὶ ἔγινε συρμὸς τὸ νὰ ἔχουν συλλογὰς εἰκόνων, ἀγαλμάτων ἢ ὀρειχαλκίων δοχείων τῆς Κορίνθου. Οὕτω ἡ Ῥώμη ἐπληρώθη ἔργων τέχνης. Ὑπῆρξε συρμὸς νὰ κοσμοῦν τὰς οἰκίας των μὲ ζωγραφίας, νὰ κατασκευάζουν τὸν ἀνδριάντα των ἢ τὴν προτομὴν των, κατὰ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον, ἐν θεῖα ἀμφίεσει. Ὑπῆρξεν ὡσαύτως συρμὸς νὰ παίζουσι Ἕλληνες μουσικοὶ κατὰ τὰς ἑορτάς, κατὰ τὰς τελετὰς καὶ κατὰ τὰ συμπόσια.

Κατ' ἀρχὰς δὲν ὑπῆρχον Ῥωμαῖοι ζωγράφοι καὶ γλύπται, οὔτε ἀρχιτέκτονες. Οἱ ἐν Ἰταλίᾳ ἐργαζόμενοι καλλιτέχναι ἦσαν Ἕλληνες. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως διεμορφώθησαν καὶ Ῥωμαῖοι καλλιτέχναι, πρὸ πάντων ἀρχιτέκτονες.

Ἡ ἐ κ π α ἰ δ ε υ σ ι ς. — Παρὰ τοῖς παλαιαῖς Ῥωμαῖαῖς ἢ ἐκπαιδεύσεις τῶν παιδῶν συνίστατο εἰς τὸ νὰ μανθάνουν νὰ ἀσκοῦν τὰ σώματά των, νὰ ἐργάζωνται εἰς τοὺς ἀγρούς, καὶ νὰ γνωρίζουν τοὺς τύπους τῆς λατρείας. Τὸ πολὺ οἱ παῖδες τῶν πλουσίων οἰκογενειῶν ἐμάνθανον ν' ἀναγινώσκουν καὶ ν' ἀριθμοῦν. Διὰ τὰ κοράσια οἱ Ῥωμαῖοι ἐνόμιζον ὅτι ἦτο ἀρκετὸν νὰ γνωρίζουν νὰ ὑφαίνουσι καὶ νὰ νήθουν.

Ἄλλὰ μετὰ τὰς κατακτήσεις ἢ ἐκπαιδεύσεις αὕτη ἐφάνη ἀνεπαρκής. Ἕλληνες ἐγκατασταθέντες ἐν Ῥώμῃ ἤνοιξαν σχολεῖα, εἰς τὰ ὅποια ἐδίδασκον τοὺς παῖδας ν' ἀναγιγνώσκουν καὶ νὰ γράφουσι ἐπὶ ἀβακίων καὶ ν' ἀριθμοῦν. Ὡσαύτως ἐδίδασκον αὐτοὺς τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν μουσικὴν. Οἱ πλούσιοι προσελάμβανον διὰ τὰ τέκνα των ὡς διδασκάλους Ἕλληνας δούλους ἤλθον ὡσαύτως εἰς τὴν Ῥώμην, ὡς προεῖπομεν, καθηγηταὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ῥητορικῆς διὰ τοὺς νέους. Ἡ σύγκλητος ἀνησύχησε καὶ ἐξεδίωξε τοὺς φιλοσόφους καὶ τοὺς ῥήτορας ἄλλὰ μετ' ὀλίγον, πρὸ πάντων παρὰ ταῖς οἰκογενεαῖς τῶν εὐγε-

νων, ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ πέμπουν τοὺς υἱοὺς των εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν, τὴν Ῥόδον καὶ τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ διδάχθωσιν τελειότερον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ῥητορικὴν. Ἡ Ἑλλάς ἀπέβη τὸ μέγα σχολεῖον τῆς Ῥώμης. Ἰδίως αἱ Ἀθηναὶ ἔγιναν τὸ προσκύνημα παντὸς Ῥωμαίου εὐγενοῦς. Πλήθος φιλομούσων Ῥωμαίων ἐσπούδαζον εἰς τὰς ἐκεῖ σχολὰς καὶ ἐμελέτουν τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ῥωμαῖοι διοικηταὶ ἐδέχθησαν ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν, τὴν ὁποίαν ὠμίλουν καὶ οἱ ἴδιοι. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἑλλάς κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διὰ τῶν ὅπλων κατέκτησεν αὐτοὺς διὰ τοῦ πνεύματος.

§ 51 Μεταβολὴ τῶν ἠθῶν.

Τὰ ἀρχαῖα ἠθῆ.— Οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι ἔβλον τὸν βίον των ἐκανόνιζον συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν «πράττειν κατὰ τὸ ἔθος τῶν προγόνων»· ἐτήρουν δηλονότι πιστῶς τὰ πάτρια. Διήρχοντο τὸν βίον των ἐργαζόμενοι, πολεμοῦντες, κάμνοντες οἰκονομίας. Ἐζων δηλαδὴ βίον σκληρόν, ἄθλιον καὶ μονότονον. Ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐθαύμαζον τὴν λιτότητα καὶ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν σοβαρότητα. Ἰδεῶδές των ἦτο εἰς στρατηγὸς αὐστηρὸς καὶ εἰς ὑπάτος νὰ ζοῦν κατὰ τὸν τρόπον ἑνὸς χωρικοῦ.

Ἡ νέα πολυτέλεια.— Μετὰ τὰς κατακτήσεις οἱ Ῥωμαῖοι εὗρον τὴν συνήθειαν τῶν προγόνων ἐπίπονον καὶ ἀγροῖκον. Ἡθέλησαν νὰ ζήσουν βίον ποικιλώτερον καὶ μᾶλλον πλούσιον. Ἠρχισε τότε ἡ πολυτέλεια. Οἱ στρατηγοὶ μετέφεραν εἰς Ῥώμην μέγα μέρος τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἀργύρου, τῶν κομψοτεχνημάτων καὶ τῶν πολυτίμων ἐπίπλων τῶν συσσωρευθέντων εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Παρέλαβον ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὴν συνήθειαν νὰ ζοῦν ὡς βασιλεῖς ἐν μέσῳ πολυτίμων λίθων, ἀργυρῶν ἐπίπλων, χρυσῶν ἐπιτραπεζίων σκευῶν καὶ πλήθους ἀνωφελῶν ὑπηρετῶν, ἐπανελθόντες δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔφεραν μεθ' ἑαυτῶν τὰς συνηθείας ταύτας.

Οἱ Ῥωμαῖοι πλουτήσαντες αἰφνιδίως διὰ τῆς κατακτήσεως τῶν πλουσιωτέρων χωρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐφέροντο ἤδη ὡς νεόπλουτοι. Ἠρχισαν νὰ ἐπιδεικνύουν τὰ πλοῦτη των ἦτοι τὰ

ώρατα ἐνδύματα, τοὺς κεντημένους τάπητας, τὰ ἀργυρᾶ των σκεύη. Ἐδίδον δαπανηρὰ συμπόσια εἰς προσκεκλημένους. Παρέλαβον τὴν ἐτρουσικίην συνήθειαν τῶν μονομάχων, αἵτινες ἐφονεύοντο ἀναμεταξύ των ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ πλήθους, ἔπειτα τὴν ἑλληνικὴν συνήθειαν τῶν κωμῳδιῶν. Διὰ τὰ διασκεδάζουν τὸ πλῆθος ἤρχισαν νὰ ἀπολύουν εἰς τὸν Ἰππόδρομον ἄγρια θηρία, τὰ ὁποῖα ἔφερον ἀπὸ ξένους τόπους, θηρευταὶ δὲ ἐξησημένοι ἤρχοντο νὰ τὰ φονεύσουν. Τοῦτο ἐκαλεῖτο θήρα. Ἡ πρώτη δὲ θήρα ἔγινε τῷ 186 π. Χ. μὲ λέοντας καὶ πάνθηρας.

Μεταβολῆ εἰς τὸν βίον τῶν γυναικῶν. — Αἱ Ῥωμαῖαι γυναῖκες τῶν παλαιῶν χρόνων, καὶ αὐταὶ αἱ πλούσιαι, ἔξων κεκλεισμέναι ἐν τῷ οἴκῳ των, ἀσχολοῦμεναι εἰς τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας καὶ εἰς τὸ νὰ ἐπιβλέπουν τὰς ὑπηρετίας των. Ὁ σύζυγος εἶχε πᾶσαν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς γυναικὸς του. Ἡδύνατο νὰ τὴν κρίνῃ καὶ νὰ τὴν καταδικάσῃ εἰς θάνατον. Εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἀποπέμψῃ. Συνήθως ὁμως δὲν ἐγίνετο χρῆσις τοῦ δικαιώματος τούτου.

Μετὰ τὰς κατακτήσεις αἱ Ῥωμαῖαι γυναῖκες μετέβαλον βίον. Ἐξήρχοντο ἐκ τῶν οἰκιῶν των πολλάκις ἐφ' ἀμάξης. Μετέβαινον εἰς τὸ θέατρον καὶ εἰς τὸν Ἰππόδρομον. Ἦρχισαν νὰ γευματίζουσιν ἐν τῇ πόλει. Ἦρχισαν νὰ τελοῦν ξένας λατρείας, πρὸ πάντων τὰ μυστήρια τῆς Ἰσίδος, αἰγυπτίας θεότητος, καὶ τὰς ἱεροτελεστίας τῆς Κυβέλης. Καὶ ἔμειναν μὲν ἀπαίδευτοι καὶ ἀργαί, ἀλλ' ἔγιναν περισσότερον ἐλεύθεραι. Προεκάλουν νέον εἶδος γάμου, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπέτασσε τὰς γυναῖκας εἰς τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τοῦ ἀνδρός. Εἶχε τότε τὸ δικαίωμα ἡ γυνὴ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν σύζυγον. Ὁ γάμος διελύετο εὐκόλως, ἤρκει μόνον νὰ τὸ ἤθελεν ὁ εἰς ἐκ τῶν δύο συζύγων. Τὸ διαζύγιον κατέστη ἐπὶ μᾶλλον σύνηθες, τοῦλάχιστον παρὰ ταῖς πλουσίαις. Κατὰ τὸν 1ον αἰῶνα π. Χ. ἤρχισαν νὰ θεωροῦν τὸ γάμον ὡς ἔνωσιν διαβατικὴν. Ὁ Σύλλας ἔλαβε πέντε συζύγους, ὁ Πομπήϊος πέντε, καὶ ὁ Καῖσαρ τέσσαρες.

Κάτων ὀ τιμητήσ. — Ὁ Κάτων, ὁ ἐκ τῆς τιμητείας του ἐπικαλούμενος Κληνώριος, κατέστη διάσημος κηρυ-

χθεις ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν παλαιῶν αὐστηρῶν ἡθῶν καὶ καταπολεμήσας πᾶν τὸ ἑλληνικόν.

Κατήγετο ἐκ Τούσκλου, μικρᾶς πόλεως τοῦ Λατίου, ἐξ οἰκογενείας χωρικῆς ἐχούσης πολλὰ κτήματα. Ἦτο εὐρωστος, γενναῖος καὶ εὐγλωττος. Ἐν ἡλικίᾳ 17 ἐτῶν ἔγινε στρατιώτης καὶ μετέγε τῶν κατὰ τοῦ Ἀννίβα ἐκστρατειῶν. Εἰς τὰς μάχας ἦτο ἀτρόμητος. Ὅτε ἐπανήρχετο ἐκ τῆς ἐκστρατείας εἰς τὸ χωρίον, ἔζη ὡς χωρικός, ἐργάζετο εἰς τοὺς ἀγρούς του, καὶ συνέτρωγε μετὰ τῶν δούλων του.

Ῥωμαῖός τις εὐγενής, ὁ Βαλέριος Φλάκκος, γείτων του ἐν ταῖς ἀγροῖς. γνωρίζων τὰς ἀρετὰς τοῦ Κάτωνος ἔλαβεν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τὸν ἔπεισε νὰ ἔλθῃ νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Ῥώμῃ, ὅπου τὸν ἐβοήθησε ν' ἀνέλθῃ εἰς δημόσια ἀξιώματα.

Τῷ 205 ὁ Κάτων ἐξελέχθη ταμίης καὶ ἐστάλη εἰς Σικελίαν παρὰ τῷ ὑπάτῳ Κορνηλίῳ Σκιπίωνι, ὅστις παρεσκευάζετο ἵνα ἐκστρατεύσῃ εἰς Ἀφρικὴν. Μέχρις ὅτου ἀποπερατωθοῦν αἱ παρασκευαί, ὁ Σκιπίων ἔζη ἐν Συρακούσαις ἐν τῷ μέσῳ τῶν βιβλίων, τῶν ἐπιδείξεων καὶ τῶν ἡδονῶν. Ὁ Κάτων παρωργίσθη ἐκ τῆς μαλθακότητος ταύτης καὶ τῶν δαπανῶν καὶ παρεπονέθη εἰς τὸν Σκιπίωνα ἀλλ' ὁ ὑπάτος τῷ ἀπεκρίθη μεθ' ὑπερηφανείας καὶ τὸν ἀπέπεμψε λέγων «Δὲν ἔχω ἀνάγκη νύ τόν μικρολόγου ταμίου». Ὅτε ὁ Κάτων ἐπανήλθεν εἰς Ῥώμην, κατηγορεῖ τὸν Σκιπίωνα ὅτι ἐσπατάλα τὰ χρήματα καὶ ἐξώδευε τὸν καιρὸν του εἰς διασκεδάσεις.

Ἐκλεχθεὶς πραιτωρ ἐστάλη ὡς διοικητὴς τῆς Σαρδοῦς. Ἦτο συνήθεια ὁ διοικητὴς ἐπαρχίας τινὸς ν' ἀπαιτῆ παρὰ τῶν κατοίκων νὰ τῷ παρέχουν πᾶν ὅ,τι τῷ ἤρθεκε. Ὁ διοικητὴς περιδεύων τὰς πόλεις τῆς ἐπαρχίας του συνωδεύετο ὑπὸ πολυαριθμῶν φίλων καὶ ὑπηρετῶν καὶ αἱ πόλεις ἦσαν ὑποχρεωμέναι νὰ τρέφουν σαφιλῶς ὄλον αὐτὸν τὸν κόσμον. Ὁ Κάτων ἠρνήθη νὰ δεχθῇ τὸ παραμικρόν. Περιώδευεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του πεζός, ἀνευ οὐδενὸς ὀχήματος, ἠκολουθεῖτο δὲ ὑπὸ ἐνὸς μόνου ὑπηρετοῦ, ὅστις ἔφερε τὴν τῆβεννόν του καὶ τὰ πρὸς θυσίαν ἀπαιτούμενα πράγματα.

Ὁ Κάτων ἐξελέχθη ὑπάτος. Νόμος τις ἀπηγόρευεν εἰς τὰς

υναϊκας νὰ φοροῦν κοσμήματα καὶ νὰ ἐξέρχονται ἐφ' ἀμάξης. Ἐπρωτάθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ κατάργησις τοῦ νόμου τούτου αἱ αἱ Ῥωμαῖαι δέσποιναι ἤλθον αἱ ἴδιαι νὰ παρακαλέσουν τοὺς ἄλλους τῶν νὰ ψηφίσουν τὴν κατάργησιν. Ὁ Κάτων ἐκηρύχθη πὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ νόμου καὶ ἀπήγγειλε κατὰ τῶν γυναικῶν περίφημον λόγον. «Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, εἶπε, κυβερνοῦν ἅς γυναικᾶς τῶν. Ἡμεῖς οἱ Ῥωμαῖοι κυβερνώμεθα ὅλον τὸν κόσμον, ἀλλὰ κυβερνώμεθα ὑπὸ τῶν γυναικῶν μας». Ἐν τούτοις κατάργησις τοῦ νόμου ἐψηφίσθη.

Δὲν ἠγάπα τοὺς Ἕλληνας. «Ὅταν ἡ φυλὴ αὕτη μᾶς ἐκτορθήσῃ διὰ τῆς φιλολογίας τῆς, ἔλεγεν, ἡ Ῥώμη θὰ κατατραφή». Ἐγνώριζε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν· ἐν τούτοις κατὰ ἦν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκστρατεῖαν (σελ. 105) ἠρνεῖτο νὰ ὀμιλήσῃ ἄλλην γλῶσσαν παρὰ τὴν λατινικὴν.

Δέκα ἔτη μετὰ τὴν ὑπατείαν τοῦ ὁ Κάτων ἐξελέχθη τιμητῆς παρὰ τὴν ἀντίστασιν τῶν εὐγενῶν. Ὁ δῆμος τὸν ἐξέλεξε διὰ τὴν αὐστηρότητά του. Ἡ τιμητεία του παρέμεινεν ὀνομαστή· ὁ δὲ καὶ ἐπωνομάσθη Κ η ν σ ὡ ρ ι ο ς Διέγραψεν ἐκ τοῦ καταλόγου τῆς συγκλήτου πλείστους συγκλητικούς, ἵνα τιμωρήσῃ αὐτοὺς διὰ τὴν τρυφηλότητά των. Ἀπέβαλε καὶ αὐτὸν τὸν ἀδελφὸν τοῦ μεγάλου Σικιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ, τὸν Λεύκιον Σικιπίωνα, τὸν νικητὴν τοῦ Ἀντιόχου τῆς Συρίας. Ἐπέβαλε δεκαλάσιον φόρον εἰς τὰ κοσμήματα, τὰ φορέματα καὶ τὰ ὀχήματα τῶν γυναικῶν. Ἐξησφάλισεν ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριβέστερον τὰς δημοσίας προσόδους. Ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς βασιλεῖς νὰ ἔρχωνται εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἄφινον ἐλαττώματά τινα τῆς αὐτῆς ὡν, καὶ ἐξεδίωξε τὸν Ἕλληνα φιλόσοφον Καρνεάδην, ὅστις δίδασκε τὴν περιφρόνησιν τῶν θεῶν.

Ὁ δῆμος εὐγνωμονῶν πρὸς τὸν Κάτωνα ἀνήγειρε τὸν ἀνιάντα αὐτοῦ μετὰ τῆς ἐξῆς ἐπιγραφῆς «Ἠνώρθωσε κατὰ τὸ μέγιστον τῆς τιμητείας του τὴν Ῥωμαϊκὴν δημοκρατίαν, τὴν ποίαν ἢ μεταβολὴ τῶν ἡθῶν ἔκαμε νὰ κλίνη πρὸς τὴν κατατροπὴν τῆς».

Ὁ Κάτων ἀπέκτησε πολλοὺς ἐχθροὺς, πρὸ πάντων μεταξὺ τῶν εὐγενῶν, τοὺς ὁποίους κατηγορεῖ ὅτι ἐκλεπτον τὸν δημοσίον.

πλουτοῦν καὶ ἔδιδον τὸ παράδειγμα τῆς τρυφηλότητος. Πλειστάκις κατηγορήθη ὁ ἴδιος ἐνώπιον τοῦ δήμου καὶ πάντοτε ἠθωφώθη.

§ 59. Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ μεταβολή.

Ἡ εὐγένεια. — Πολιτικῶς δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν Ῥώμῃ οὐδεμίαν διάκρισιν μεταξὺ πατρικίων καὶ πληβείων. Ἐν τούτοις πάντες οἱ Ῥωμαῖοι κοινωνικῶς δὲν ἦσαν ὅμοιοι. Ἡ ἀρχαία Ῥωμαϊκὴ κοινωνία παρέμεινε ἀριστοκρατική.

Εἰς τὴν πρώτην τάξιν ἤρχοντο οἱ εὐγενεῖς (mobiles optimates). Εὐγενεῖς ἦσαν ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐχρημάτισεν ἄρχων. Τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχοντος ἐν Ῥώμῃ δὲν ἔβλεπε μόνον ἐξουσίαν, ἀλλ' ἦτο καὶ τιμὴ. Ὁ ἀρχὼν ἀποθέτων τὸ ἀξίωμα ἀπέθετε μὲν τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ διατήρει τὴν τιμὴν, τὴν ὁποίαν μετεβίβαζεν εἰς τοὺς ἀπογόνους του.

Ὁ ἀρχὼν (ἀγορανόμος, πραιτωρ, ὑπατος, τιμητής) εἶχε τὴν περιπόρφυρον τήβεννον, τὴν ἐλεφαντίνην ἔδραν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ κατασκευάζειν τὴν εἰκόνα του. Αἱ εἰκόνες ἦσαν ἀνδριάντες ἐκ κηροῦ, βραδύτερον δὲ ἐξ ἀργύρου, φέρουσαι τὰ παράσημα τοῦ ἀρχοντος. Τὰς ἐτοπεθέτου ἐν τῷ κοιλώματι ἐν τῇ τοίχῳ παρὰ τὴν ἐστίαν καὶ παρὰ τοὺς ἐφεστίους θεοὺς ὡς εἶδωλα. Ὅτε ἀπέθνησκέ τις τῆς οἰκογενείας, ἐξῆγον τὰς εἰκόνας καὶ τὰς ἔθετον ἐπὶ ἄρματος, τὸ ὁποῖον προηγείτο τῆς νεκρικῆς πομπῆς. Ἡ νεκρικὴ πομπὴ διέσχισε τὴν πόλιν μέχρι τῆς Ἀγορᾶς. Ἐκεῖ ἐνώπιον τοῦ συνηγμένου πλήθους εἰς ἐκ τῶν συγγενῶν τοῦ νεκροῦ ἀπήγγελλε τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ καὶ ἀνεμίμησε τὰ ἀνδραγαθήματα καὶ τὰς τιμὰς τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας. Ἡ εἰκόνη καθίστα εὐγενῆ τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀρχοντος. Ὅσον περισσότεραι εἰκόνες ὑπῆρχον εἰς μίαν οἰκογένειαν, τόσον περισσότερον εὐγενῆς ἦτο αὐτὴ. Ἐλεγον «εὐγενῆς διὰ μιᾶς εἰκόνης εὐγενῆς διὰ περισσοτέρων εἰκόνων».

Συνήθως ὁ λαὸς ἐξέλεγε ἀρχοντας ἀνδρας ἤδη εὐγενεῖς. Τοιοῦτοτρόπως αἱ εἰκόνες συνεσωρεύοντο εἰς τὰς αὐτὰς οἰκογενείας. Δὲν ὑπῆρχον πλείονες τῶν τριακοσίων εὐγενεῖς οἰκογενείας.

νειαί ἐν Ῥώμῃ. Ἐν τούτοις αὐταὶ μόναι ἀπετέλουν τὴν σύγκλητον καὶ μετέρχοντο δλα τὰ ἀξιώματα.

Ἡ ἱππικὴ τάξις. — Ἡ δευτέρα κοινωνικὴ τάξις ἐκαλεῖτο ἱππικὴ τάξις ἢ ἱππεῖς.

Τὸ νὰ ὑπηρετῆ τις ἐν τῷ στρατῷ ὡς ἱππεὺς ὑπῆρξεν ἀνεκαθεν ἐν Ῥώμῃ προνόμιον, τὸ ὁποῖον ἐπεφυλάσσετο διὰ τοὺς πλουσίους νέους. Ἀπεγράφοντο οὗτοι χωριστά. Ἀπὸ τοῦ 2ου αἰῶνος δὲν ὑπῆρχε πλέον ἱππικὸν ἀποτελούμενον ἐκ Ῥωμαίων πολιτῶν (οἱ ἱππεῖς ἦσαν Ἴταλοι ἢ ξένοι), ἀλλ' ἐξηκολούθουν νὰ ὀνομάζουν ἱππεῖς πάντας τοὺς ἔχοντας περιουσίαν ὅση ἀπητεῖτο ἄλλοτε διὰ τὴν ὑπηρετήσῃ τις εἰς τὸ ἱππικόν. Εἶχον περιουσίαν ὀρισμένην εἰς 400,000 σηστερτίους (ἑκατὸν χιλιάδας δραχμάς.)

Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον μικρὰν χρηματικὴν περιουσίαν καὶ ὀλίγα τὰ μέσα διὰ τὴν κερδίσασθαι ταυτήν. Αἱ κατακτήσεις ὅμως παρέσχον εἰς τοὺς Ῥωμαίους κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα π. Χ. τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀποκτήσουν αἰφνης μεγάλας περιουσίας. Ἐκ τῶν νικῶν εἰσέρρευσαν εἰς τὴν Ῥώμην ἀμύθητα πλοῦτη ὡς πολεμικαὶ ἀποζημιώσεις ἐπιβληθεῖσαι εἰς τοὺς ἡττημένους καὶ ὡς θησαυροὶ κομισθέντες καὶ πομπευθέντες ὑπὸ τῶν θριαμβευτῶν στρατηγῶν. Τὰ πλοῦτη ταῦτα εἰσῆλθον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἢ εἰς τὰ ταμεῖα τῶν εὐγενῶν.

Πλὴν τούτων ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς ἐπεφύλαξε δι' ἑαυτὸν εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας τὸ δικαίωμα νὰ καρποῦται τὰ ὄρυχεα, τὰ τελωνεῖα, τοὺς λιμένας, τὴν δημοσίαν ἰδιοκτησίαν (ιδ.σ.57). Ἀλλὰ δὲν εἶχον ὑπαλλήλους. Διὰ τοῦτο ἐξεμίσθωνον τὰς δημοσίας προσόδους εἰς ἐπιχειρηματίας, οἵτινες ὀνομάζοντο δημοσιῶναι. Καὶ δι' ἕκαστον εἶδος δημοσίων προσόδων ἐσχηματίζοντο ἑταιρεῖαι ἐκ πλουσίων πολιτῶν, αἵτινες ἠγόραζον παρὰ τοῦ κράτους τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, οἷον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκμεταλλεῦσθαι τὰ διάφορα ὄρυχεα, τὸ δικαίωμα τοῦ εἰσπράττειν τοὺς φόρους ἐν τινὶ ἐπαρχίᾳ. Οἱ δημοσιῶναι ἀπεκόμιζον κολοσσιαῖα κέρδη. Τὸ ἐμπόριον κατέστη ὡσαύτως ἐπικερδῆς ἐπιχειρήσεις πρὸ πάντων κατὰ θάλασσαν. ἐξώπιζον πλοῖα διὰ νὰ πλεύσουν καὶ ζητήσουν σίτον, ξυλείαν καὶ δούλους καὶ φέρουν αὐτὰ εἰς Ἴταλίαν.

Ὁ νόμος ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς συγκλητικούς ν' ἀναλαμβάνουν ἐργολαβικῶς ἐπιχειρήσεις, νὰ μετέρχωνται τὸν τραπεζίτην καὶ νὰ ἔχουν ἐμπορικὰ πλοῖα. Τὰς ἐργασίας ταύτας ἔκαμνον οἱ ἵππεις. Δὲν ἐκυδέρνων οὗτοι, ἀλλ' ἐπλούτου. Εἰς τὸ θέατρον εἶχον διακεκριμένας θέσεις ὀπισθεν τῶν εὐγενῶν. Ὅτε ἵππεὺς τις ἐξελέγετο ἄρχων, ἔπαυε τοῦ νὰ εἶνε ἵππεὺς· καθίστατο συγκλητικός. Οἱ εὐγενεῖς τὸν ὠνόμαζον νέον ἢ καινοφανῆ ἄνδρα (homo novus) καὶ ὁ υἷς αὐτοῦ ἐγίνετο εὐγενής (διὰ μιᾶς εἰκόνας).

Ὁ ὄ χ λ ο ς.—Οἱ πολῖται ἔλοι, ὅσοι δὲν ἦσαν οὔτε εὐγενεῖς οὔτε ἵππεις, ἀπήρριζον τὸν ὄχλον. Ἡ Ῥώμη καταστάσα μεγίστη πόλις ἦτο πλήρης ὄχλου. Ἦσαν οἱ ἀπόγονοι τῶν χωρικῶν, οἵτινες ἀναγκασθέντες ἕνεκα χρηματικῆς ἀπορίας νὰ ἐκποιήσουν τὰ εὐτελεῆ αὐτῶν ἀγροτικὰ κτήματα ἦλθον καὶ ἐγκατεστήθησαν εἰς τὴν πόλιν. Ἦσαν ὡσαύτως καὶ ἀπόγονοι τῶν ξένων, οἵτινες ἐκομίσθησαν εἰς τὴν Ῥώμην ὡς δοῦλοι καὶ ἔπειτα ἀπηλευθερώθησαν ὑπὸ τῶν κυρίων των καὶ ἐγιναν πολῖται.

Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἔζων ἀθλίως. Δὲν εἶχον τὰ μέσα νὰ κερδίσουν τὸν ἄρτον των, διότι τὰ προσοδοφόρα ἐπαγγέλματα ἀνήκον εἰς τοὺς ἵππεις, τὰ δὲ μικρὰ κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν δούλων καὶ τῶν ξένων. Ἐν τούτοις οἱ ἄθλιοι αὐτοὶ ἀπετέλουν τάξιν προνομιοῦχον, διότι ἦσαν Ῥωμαῖοι πολῖται. Εἶχον τὸ προνόμιον νὰ τοὺς προστατεύῃ ὁ Ῥωμαϊκὸς νόμος καὶ ἠδύναντο νὰ συνάπτουν γάμον, ὅστις παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς δικαίωμα ἀπόλυτον ἐπὶ τῆς γυναικὸς των καὶ ἐπὶ τῶν τέκνων των. Εἶχον τὸ προνόμιον νὰ στρατολογῶνται καὶ νὰ ψηφίζουσι εἰς τὴν ἐκκλησίαν, νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ νὰ παρίστανται εἰς τὰ δημόσια θεάματα. Τὸ διακριτικὸν σημεῖον τῶν προνομίων των ἦτο ἡ τήβεννος, ἱμάτιον μάλλινον λευκόν, τὴν ὁποίαν μόνον οἱ πολῖται εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ φοροῦν.

Οἱ δ ο ὺ λ ο ι.—Πρὸ τῶν κατακτήσεων οἱ Ῥωμαῖοι εἰργάζοντο ἕκαστος εἰς τὸν ἀγρόν του, οἱ δὲ μεγάλοι ἰδιοκτῆται ἐκαλλιέργουν τὰς γαίας των διὰ τῶν πελατῶν των μάλλον

παρά διὰ τῶν δούλων. Ὅτε ὅμως ἡ Ῥώμη ὑπέταξε νέους λαούς, οἱ δούλοι ἔγιναν παλυαριθμότεροι. Ὅλοι οἱ αἰχμαλωτιζόμενοι ἐν πολέμῳ, ὄχι μόνον οἱ πολεμισταὶ ἀλλὰ καὶ οἱ κάτοικοι τῶν ἐξ ἐφόδου κυριευομένων πόλεων, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδία, ἀνήκον εἰς τὴν νικητὴν. Τοῦτο ἦτο γενικὴ συνήθεια τῶν ἀρχαίων, ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἐξήσκούον μετ' αὐστηρότητος. Οἱ αἰχμάλωτοι ἀπετέλουν μέρος τῆς λείας, ἐπωλοῦντο δὲ ὡς δούλοι εἰς τοὺς ἐμπόρους. Οἱ ἔμποροι ἠγόραζον ὡσαύτως παιδία κλεπτόμενα ἢ ἀνθρώπους συλλαμβανομένους ὑπὸ πειρατῶν καὶ ληιστῶν.

Οἱ δούλοι ἦσαν σχεδὸν ὅλοι ξένοι, Ἕλληνες, ἄλλοι λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἢ βάρβαροι τῆς Δύσεως (Γαλάται, Ἰβηρες, Σαρδῶνοι). Ὑπῆρχεν ἐν Ῥώμῃ μία ἀγορὰ διὰ τοὺς δούλους, ὅπως ὑπῆρχεν ἀγορὰ διὰ τοὺς βοῦς. Οἱ πρὸς πώλησιν δούλοι, ἄνδρες ἢ γυναῖκες, ἐξετίθεντο εἰς τὴν ἀγοράν, ἀνήρτων δὲ εἰς τὴν λαιμὸν αὐτῶν πινακίδιον, τὸ ὅποσον ἐδείκνυε τὴν ἡλικίαν, τὴν τόπον τῆς καταγωγῆς, τὰ προτερήματα ἢ τὰ ἐλαττώματα. Ὅστις τοὺς ἠγόραζε, καθίστατο κύριος αὐτῶν. Ἐδύνατο νὰ τοὺς πωλῆσῃ πάλιν, νὰ τοὺς κληροδοτήσῃ εἰς τοὺς κληρονόμους του. Τὰ παιδία, τὰ ὅποια ἐγεννῶντο ἐκ δούλων γυναικῶν, καθίσταντο δούλοι ὅπως ἡ μήτηρ των.

Ὁ δούλος ἀνήκεν εἰς τὸν κύριόν του ὡς πρᾶγμα τι ἢ ὡς κτήνος. Δὲν εἶχεν οὐδὲν δικαίωμα. Δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε οὔτε ἰδιοκτήτης, οὔτε σύζυγος, οὔτε πατήρ. Ὁφείλε νὰ ὑπακούῃ εἰς τὸν κύριόν του. Ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν τὸν διέτασεν ὁ κύριός του, καὶ ἔγκλημα ἀκόμη, ὄφειλε νὰ ἱκανοποιῇ πάσας τὰς ἰδιοτροπίας αὐτοῦ. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔλεγον ὅτι ὁ δούλος δὲν εἶχε συνειδησιν, τὸ καθήκον του ἦτο νὰ ὑπακούῃ.

Ὁ κύριος εἶχεν ὅλα τὰ δικαιώματα ἐπὶ τοῦ δούλου του. Τὰν ἔστελλεν ὅπου ἤθελε· τὸν ὑπεχρέου νὰ ἐργάζηται ὅσον ἤθελε καὶ ὑπὲρ τὰς δυνάμεις του ἀκόμη· τὸν ἔτρεφεν ὅπως ἤθελε· ἠδύνατο νὰ τὸν δέρῃ, νὰ τὸν φυλακίξῃ, νὰ τὸν βασανίξῃ, νὰ τὸν φονεύσῃ ἀναλόγως τῆς ἰδιοτροπίας του, χωρὶς νὰ ἔχῃ νὰ δώσῃ λόγον. Ἐὰν ὁ δούλος ἀνθίστατο ἢ ἐδραπέτευεν, ἢ πολιτεία ἐδοῆθει τὸν κύριον νὰ τὸν δαμάσῃ ἢ νὰ τὸν συλλάβῃ ἐκ νέου. Καὶ ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος, ὅστις ἐδέχετο φυγάδα δούλον, κα-

θίστατο ἔνοχος κλοπῆς ὡς ἐὰν ἤθελεν ἰδιοποιηθῆ ἓνα διαφυγόντα ἔπιπον.

Δούλος ἀλυσίδετος

Μετεχειρίζοντο τοὺς δούλους εἰς πᾶν εἶδος ἐργασίας. Διὰ τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας εἶχον τοὺς δούλους τῶν ἀγρῶν, γεωργούς, ποιμένας, ἀμπελουργούς, κηπουρούς. Πᾶς ἰδιοκτῆτης μεγάλου κτήματος ἐκαλλιέργει αὐτὸ δι' ἀγέλης δούλων, τοὺς ὁποίους διήθηνεν εἰς ἐπόπτης, συνήθως δούλος καὶ αὐτός. Οἱ δούλοι τῶν ἀγρῶν ἦσαν οἱ χειρότερον τρεφόμενοι καὶ οἱ περισσότερον βασανιζόμενοι. Πολλοὶ εἰργάζοντο φέροντες σίδηρα εἰς τοὺς πόδας. Τὴν νύκτα τοὺς ἐνέκλειον πολλάκις εἰς μίαν ὑπόγειον φυλακὴν φωτιζομένην διὰ παραθύρων στενῶν καὶ ὑψηλῶν.

Φοβερώτερος ἀκόμη ἀπὸ τοὺς ἀγρούς ἦτο ὁ μύλος. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχον μύλους μηχανοκινήτους (ὑδρομύλους ἢ ἀνεμομύλους). Ἦλεθον τὸν σίτον διὰ τῶν χειρῶν τῶν δούλων εἰς μύλους χειροκινήτους. Ἡ ἐργασία αὕτη συνέτριβεν, ὁμοιάζουσα πρὸς τὰ καταναγκαστικὰ ἔργα τῶν καταδίκων.

Διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κυρίου ἦσαν οἱ καλούμενοι δούλοι τῆς πόλεως. Οἱ Ῥωμαῖοι, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, εἶχον τὴν ματαιοδοξίαν νὰ περιστοιχίζωνται ὑπὸ πλήθους ὑπηρετῶν. Οἱ πλούσιοι εἶχον ἑκατοντάδας ὑπηρετῶν κατανεμημένους εἰς πλείστας ὑπηρεσίας, διὰ τὸν ἱματισμόν, διὰ τὸ μαγειρεῖον, διὰ τὰ ἐπιτραπέζια σκευῆ, διὰ τὰ ἐπιπλα, διὰ τὸ λουτρόν, διὰ νὰ συνοδεύουν τὸν κύριον ἢ τὴν κυρίαν, ἀμαξηλάτας, ἵπποκόμους, γραμματεῖς, ἀναγνώστας, μουσικούς, ἡθοποιούς, ἰατροὺς κ. λ. π. Αἱ τροφοὶ καὶ οἱ διδάσκαλοι ἦσαν δούλοι.

Ὡς δούλους τῆς πόλεως ἐθεώρουν τοὺς ῥάπτας, τοὺς ὑποδηματοποιούς, τοὺς κτίστας, τοὺς ξυλουργούς, τοὺς παντοειδεῖς τε-

χνίτας, αἵτινες κατεσκεύαζον ἀντικείμενα διὰ τοὺς κυρίους των καὶ τὴν οἰκογένειαν αὐτῶν. Διότι εἰς τὰς μεγάλας ῥωμαϊκὰς οἰκογενείας κατεσκεύαζον ἐν τῇ οἰκίᾳ σχεδὸν ὅ,τι ἐχρειάζετο ἡ οἰκογένεια, ἄρτον, ἐνδύματα, ὑποδήματα. Τινὲς κύριοι κατεσκεύαζον εἰς τὰ ἐργοστάσια των (fabricae) διὰ τῶν δούλων των ἐργατῶν ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἐπώλουν διὰ τῶν δούλων των ἐμπόρων. Ἄλλοι ἐμίσθωνον τοὺς δούλους των ἔξω ὡς κτίστας, ναύτας, ἀντιγραφεῖς, ἡθοποιούς, κουρεῖς, μαγείρους.

Ὁ τρόπος τοῦ μεταχειρίζεσθαι τοὺς δούλους ἐποικίλλεν ἀναλόγως τοῦ κυρίου. Οἱ φιλάνθρωποι καὶ συνετοὶ μετεχειρίζοντο τοὺς δούλους των ὀπωσδήποτε καλῶς· ἀλλ' οἱ ἰδιότροποι καὶ κακοὶ μετεχειρίζοντο αὐτοὺς ὡς ζῶα. Τοὺς ἔδερον, τοὺς ἠκρωτηρίαζον, τοὺς ἐφόνευον ἀνευ λόγου.

Αἱ τιμωρίαι ἦσαν ποικίλαι καὶ σκληρόταται. Ἐὰν δούλος τις διέπραττε μικράν τινα κλοπὴν, τὸν ἐκρέμων εἰς ἓνα πάσσαλον ἐκ τοῦ λαιμοῦ· ἐὰν ἔφευγεν, ἔστιζον τὸ πρόσωπόν του διὰ σιδήρου πεपुरακτωμένου· ἐὰν διέπραττεν ἔγκλημά τι, τὸν καθή-

Τιμωρία διὰ πασσάλου.

λωνον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ καὶ ἀπέθνησκεν. Ὁ κύριος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀπελευθερώσῃ τὸν δούλόν του. Καὶ ἀπελευθερωθεὶς ὁ δούλος ὤφειλεν ὑπακοῆν εἰς τὸν παλιὸν κύριόν του· καθίστατο ὁμοῦς Ῥωμαῖος πολίτης. Μεταξὺ τῶν ἀπελευθέρων καὶ τῶν ἐκ γενετῆς πολιτῶν ὑπῆρχε διαφορὰ. Οἱ ἀπελεύθεροι δὲν ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὸν στρατὸν οὔτε ἀξιώματα ἐλάμβανον. Καὶ εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτῶν παρέμενε ποιά τις κληρίς. Ἀλλὰ οὐν τῇ πα-

ρόδιον τοῦ χρόνου οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀπελευθέρων συνεχέοντο μὲν τοὺς πολίτας.

Ἡ σύγκλητος συνεδριάζουσα. — Ἡ σύγκλητος ἀπετελεῖτο ἐξ ἕλων τῶν προῦπαρξάντων ἀρχόντων, τοῦτ' ἔστιν ἐκ τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσιωτέρων ἀνδρῶν τῆς Ῥώμης. Εἶχε καταστῆ ἡ ἀληθὴς κύριος τῆς κυβερνήσεως. Ἐν τούτοις διετήρησε τὴν παλαιάν τῆς μορφήν. Δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ συνέρχεται αὐτοβούλως οὔτε νὰ δίδῃ διαταγὰς. Συνήρχετο ὡσάκις τὴν συνεκάλει ὁ ὕπατος, διότι ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν σύμβουλος τῶν ὑπάτων. Ὅτε ὁ ὕπατος ἤθελε νὰ συμβουλευθῇ τὴν σύγκλητον, συνεκάλει αὐτὴν δι' ἐνὸς κήρυκος. Πρὶν ἀρχίσῃ ἡ συνεδρίασις, ἔπρεπε νὰ προσφέρουν θυσίαν διὰ νὰ βεβαιωθοῦν ἂν οἱ θεοὶ ἦσαν εὖνοι.

Ἡ σύγκλητος συνήρχετο εἰς ναόν, συνήθως εἰς τὸ Ὅστίλιον βοουλετήριον (curia Hostilia) ἐν τῇ Ἀγορᾷ. Ἦτο δὲ τὸ Ὅστίλιον οἰκοδόμημα πολὺ ἀπλοῦν, ἀσβεστόχριστον, ἔχον γύρω ξύλινα ἐπιμήκη θρανία. Οἱ ὕπατοι ἐκάθητο ἐπὶ τῶν ἐλεφαντίνων ἐδρῶν των, οἱ δὲ συγκλητικοὶ ἐπὶ τῶν ξυλίνων θρανίων. Ἡ αἴθουσα ἔμενεν ἀνοικτὴ, ἀλλὰ δὲν ἐπετρέπετο ἡ εἴσοδος εἰς τὸ κοινόν.

Ὁ προεδρεύων ὕπατος ὠμίλει πρῶτος· ἀνεκρίνωνεν εἰς τὴν σύγκλητον τί ἐνόμιζεν ὠφέλιμον ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων· ἀνεγίνωσκε τὰ γράμματα τῶν στρατηγῶν ἢ τῶν διοικητῶν· ἔδιδε κατόπιν τὸν λόγον εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους ξένων λαῶν καὶ εἰς τοὺς ἀρχοντας ἢ τοὺς συγκλητικούς, τοὺς ἔχοντας νὰ δώσουν πληροφορίαν τινά. Ἐπειτα ἐξέθετε τὸ ζήτημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἤθελε νὰ συμβουλευθῇ τὴν σύγκλητον ἀρχόμενος οὕτω «Ἐν τῇ συμφέροντι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, συγγεγραμμένοι πατέρες, σὰς ὑποβάλλομεν τάδε» καὶ περατῶν τὸν λόγον ὡς ἐξῆς «Ἐπὶ τούτου τί φρονεῖτε ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ;». Οἱ συγκλητικοὶ δὲν ἐψήφισον. Ὁ πρόεδρος ἠρώτα αὐτοὺς ἀνὰ ἓνα ἀκολουθῶν τὴν τάξιν τῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἤρξεν (ὑπάτους, πραιτωρας, ἀγορανόμους, δημάρχους, ταμίαις). Ἐκαστος ἀπεκρίνετο ἐκ τῆς θέσεώς του εἴτε ἐγειρόμενος καὶ ἐξηγῶν τὰς σκέψεις του εἴτε καθήμενος καὶ λέγων ὅτι

τάσσεται με τὴν γνώμην τοῦ δεινός. Μεθ' ὃ ὁ ὕπατος διέλυε τὴν συνεδρίαν, τὰς ἀκολουθούς δὲ ἡμέρας συνέτασσε τὴν γνώμην (δόγμα) τῆς συγκλήτου (Senatus consultum) παρουσίᾳ δύο συγκλητικῶν.

Ἡ Ἀγορά. — Τὸ κέντρον τοῦ δημοσίου βίου τῶν Ῥωμαίων ἦτο ἡ Ἀγορὰ (Forum Romanum), ἣτις ἔκειτο μεταξὺ τοῦ Παλατινοῦ καὶ τοῦ Καπιτωλίνου λόφου. Ἦτο χώρος στενὸς διὰ μίαν τόσον μεγάλην πόλιν καὶ καθίστατο στενώτερος διὰ τῶν ἐν αὐτῇ μνημείων. Πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος ἦτο τὸ Ὅστλιον, ἔπου συνεδρίαζεν ἡ σύγκλητος, πρὸς τὸ νότιον ὁ μικρὸς κυκλοτερῆς ναὸς τῆς Ἐστίας, ἔπου ἐφυλάσσετο τὸ ἱερὸν πῦρ τῆς πόλεως, καὶ ὁ ναὸς τοῦ Κάστορος καὶ Πολυδεύκου, ψεκδομημένος πλησίον τῆς πηγῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλεγον ὅτι εἶδον τοὺς δύο τούτους ἡμιθέους πλύνοντας τὰ ἔπλα των. Πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος ἦτο μιὰ σειρά ἐργαστηρίων· πρὸς τὸ βόρειον μέρος ἦσαν τὰ ἔμβολα καὶ ἡ στήλη ἡ τιμητικὴ τοῦ Δουίλιου. Εἰς τὰ μνημεῖα ταῦτα προσθετέον καὶ τοὺς ἀνδριάντας, οἷτινες παρημπόδιζον τὴν Ἀγοράν.

Εἰς τὴν Ἀγοράν συνήθως συνήρχετο ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία κατὰ τὰς ἡμέρας, καθ' ἃς οἱ χωρικοὶ ἤρχοντο εἰς τὴν πόλιν. Τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας συνήθως προήδρευεν εἰς ἓν τῶν δημάρχων. Διὰ τὴν σύγκλησιν τῆς φυλετικῆς ἐκκλησίας δὲν προαπητεῖτο νὰ ἐρωτήσουν τοὺς θεοὺς (auspicia habere)· ἤρκει μόνον ν' ἀναγγεῖλη ὁ δήμαρχος τὴν ἡμέραν τῆς συγκλήσεως. Πρὸ τῶν πολιτῶν συνηγμένων ἀγγελιδὲν καὶ ἄνευ τάξεως ἠγόρευεν ὁ δήμαρχος ἵνα ἐξηγήσῃ ἐπὶ τίνος ζητήματος θὰ ἔδιδεν ὁ λαὸς τὴν ψήφον του. Ἐδίδε κατόπιν τὸν λόγον εἰς τοὺς πολίτας. Ὁ ῥήτωρ ἴστατο ὄρθιος ἐπὶ τοῦ βήματος, τὸ ὅποιον ἦτο εἶδος τετραγώνου ὑψούμενον ὀλίγον ὑπεράνω τοῦ ἐδάφους. Διὰ νὰ ἀκούηται ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, πολλάκις λίαν θορυβώδους, ὁ ῥήτωρ ἠγόρευε μεγαλοφώνως κάμνων καὶ χειρονομίας μεγάλας.

Ἄρχαι ρεσίαι. — Ὅσακις τις ἤθελε νὰ ἐκλεχθῇ δι' ἀρχὴν τινα, ὤφειλε νὰ κάμῃ μίαν διακήρυξιν. Ἐπειτα ἐκάστην ἡμέραν καθ' ἣν ἐγίνετο ἀγορὰ, ἤρχετο καὶ ἴστατο εἰς μέρος ὑψηλόν, ἔπου ὅλος ὁ κόσμος ἠδύνατο νὰ τὸν διακρίνῃ. Ἐφόρει

λευκὴν τήθεννον (candidata, ἐξ οὗ τὸ candidatus=λευκοφόρος=υποψήφιος). Μετέβαιναν εἰς τὴν ἀγορὰν διὰ νὰ ὀμιλῆ πρὸς τὸ πλῆθος, ἔθλιβε τὴν χεῖρα ἑνὸς ἑκάστου, τοὺς ὠνόμαζε μὲ τὸ ὄνομά των καὶ τοὺς παρεκάλει νὰ δώσουν τὴν ψήφον των ὑπὲρ αὐτοῦ.

Ὁ χώρος τῆς Ἀγορᾶς ἦτο πολὺ μικρὸς διὰ τὰς ἐκλογάς. Αἱ ἐκκλησίαι (λοχίτις καὶ φυλετικὴ) ἐψήφισον κατὰ τὰς ἀρχαίρεσίας εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως. Ὑπῆρχεν ἐκεῖ εὐρὺς χώρος περιπεφραγμένος διὰ ξυλίνου περιφράγματος, ὅμοιος πρὸς στάνην προβάτων. Δι' οὗ καὶ ἐκαλεῖτο ovile. Οἱ πολῖται εἰσῆρχοντο εἰς τὸν περίβολον αὐτὸν καὶ συνεσφρεύοντο ἕκαστος εἰς τὴν φυλὴν τοῦ ἢ εἰς τὸν λόχον του. Διένεμον εἰς αὐτοὺς ξύλινα πινακίδια, ὅπου ἔγραφον τὰ ὀνόματα τῶν ἐκλεκτέων. Ἐπειτα εἰς γραμμὴν ἐβάδιζον ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου ἐπὶ μιᾶς γεφύρας καὶ ἕκαστος διερχόμενος ἔρριπτε τὸ πινακίδιον του εἰς μίαν κάλπην. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς ψηφοφορίας εἰσῆχθη ἀπὸ τοῦ 139 π. Χ. Ἔως τότε ὁ πολίτης διερχόμενος ὤφειλε νὰ εἶπη μεγαλοφώνως τὸ ὄνομα τοῦ υποψηφίου, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἐψήφισεν.

Αἱ ἀρχαί.— Τὰ ξίς καὶ διαδοχὴ αὐτῶν.— Ἐν Ῥώμῃ μία ἀρχὴ ἐκαλεῖτο ἀξιωμα. Δὲν ἦτο αὕτη ἐπάγγελμα. Ὁ ἀρχων δὲν ἐλάμβανε μισθόν. Τοῦναντίον ἔπρεπε νὰ δαπανᾷ χρήματα διὰ νὰ κατωρθώσῃ νὰ ἐκλεχθῆ. Ἀπαξ ἐκλεχθεὶς ὤφειλε νὰ δαπανᾷ πολλάκις πολλά, διότι ὁ ἀρχων ὤφειλε νὰ δίδῃ ἐορτὰς εἰς τὸν λαὸν δι' ἐξόδων του. Διὰ τοῦτο τὰς ἀρχὰς ἐλάμβανον οἱ πλοῦσοι καὶ σχεδὸν πάντοτε οἱ εὐγενεῖς. Οἱ εὐγενεῖς ὑπεστηρίζοντο ἀμοιβαίως καὶ ἦτο εὐκολώτερον εἰς αὐτοὺς νὰ γίνουιν γνωστοὶ εἰς τοὺς ἐκλογεῖς. Εἶχε καθορισθῆ ἡ ἡλικία, καθ' ἣν ἠδύνατο νὰ παρουσιασθῆ τις ὡς υποψήφιος διὰ μίαν ἀρχὴν, καὶ ἡ τάξις καθ' ἣν ὤφειλε νὰ ἐπιζητήσῃ τὰς ἀρχάς. Ὁ υποψήφιος ὤφειλε κατὰ πρῶτον νὰ μετάσχη δέκα ἐκστρατειῶν. Εἰς ἡλικίαν 25 ἐτῶν ἠδύνατο νὰ ἐκλεχθῆ ταμίης. Ἐπειτα δῆμαρχος ἢ ἀγορανόμος, ἔπειτα πραιτωρ, κατόπιν ὑπατος καὶ τελευταῖον τιμητής. Αἱ ἀρχαὶ πᾶσαι ἦσαν ἐνιαύσαι.

§ 53. Ὁργάνωσις καὶ διοικήσις τῶν ἐπαρχιῶν.

Λήγοντος τοῦ Β' αἰῶνος π. Χ. ἡ Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία ἐξε-

τείνετο ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας μέχρι τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ χώρα ἢ πρὸς νότον τοῦ Ρουβίκωνος καὶ τοῦ Μάκτρα ἐκαλεῖτο Ἰταλία καὶ περὶ τῆς οὐχέως τῶν χωρῶν αὐτῆς πρὸς τὴν Ῥώμην ἔγινε λόγος ἐν σελίδι 79. Πᾶσαι αἱ ἄλλαι χώραι ἀπετέλουν τὰς ἐπαρχίας, αἵτινες ἦσαν φόρου ὑποτελεῖς.

Αἱ Ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι ἦσαν δέκα· 1) ἡ Σικελία, 2) ἡ Σαρδῶν μετὰ τῆς Κύρνον, 3) ἡ ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατία, 4) ἡ ἐντὸς τοῦ Ἰβηρος Ἰσπανία, 5) ἡ ἐκτὸς τοῦ Ἰβηρος Ἰσπανία, 6) ἡ Ἀφρικὴ περιλαμβάνουσα τὰς περὶ τὴν Καρχηδόνα χώρας, 7) ἡ Μακεδονία μετὰ τῆς Θεσσαλίας, Ἠπείρου καὶ Ἰλλυρίας*, 8) ἡ Ἀχαΐα, ἧτοι ἡ Στερεὰ Ἑλλάς μετὰ τῆς Πελοποννήσου, 9) ἡ Προβιγκία ἢ Ναρβωνίτις, καὶ 10) ἡ Ἀσία, περιλαμβάνουσα τὸ βασίλειον τοῦ Περγάμου μέχρι τοῦ Ταύρου, ὅπερ ἐκκληροδοτήθη τῷ 133 π. Χ. εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν δῆμον διὰ διαθήκης ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ Ἀτιάλου Γ', ἀποθανόντος ἀτέκνου.

Ἐκάστη ἐπαρχία εἶχεν ἰδίαν διάταξιν ἢ, ὡς ἐλέγετο, ἰδίου τύπου, αἵτινες συνετάσσοντο ὑπὸ τοῦ νικητοῦ κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον τῆς κατακτήσεως καὶ διὰ τῶν ὁποίων ὠρίζετο τὸ ποσὸν τοῦ πληρωτέου φόρου καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ὑπηκόων πρὸς τὴν κυρίαρχον πολιτείαν. Θεμελιῶδες πρόγραμμα τῶν κατακτητῶν Ῥωμαίων ἦτο νὰ ἐξαλείφουν ἐκ τῆς ψυχῆς τῶν ἡττημένων τὸ αἶσθημα τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐθνότητος, τοῦτο δ' ἐπέτυχαν διὰ τῆς διασπάσεως τῶν ἰδιαζόντων εἰς τοὺς ἡττημένους συμπερόντων. Ἐφῆρμονσαν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, κατ' εὐρυτέραν μάλιστα ἕκτασιν, τὸ ἴδιον σύστημα, τὸ ὅποτον εἶχον μεταχειρισθῆ καὶ πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας· ἐχορήγουν δῆλα δὴ εἰς τὰς πόλεις τῆς ἐκάστοτε κατακτωμένης χώρας διάφορα προνόμια, εἰς ἄλλας μὲν περισσότερα, εἰς ἄλλας δὲ ὀλιγώτερα καὶ εἰς ἄλλας οὐδέν. Οἷτω ἄλλαι μὲν πόλεις ἦσαν ἔνσπονδοι, ἄλλαι ἰσπολίτιδες, καὶ ἄλλαι ὑπήκοοι. Αἱ διακρί-

(*) Ἡ Ἰλλυρία ἐπὶ Καίσαρος ἀπετέλεσεν ἰδίαν ἐπαρχίαν καὶ ἡ Ἠπειρος ἐπὶ Ἀδριανοῦ,

σεις αὐται τῶν πόλεων μεταξύ των ἐπέξετείνετο καὶ εἰς τοὺς κατοίκους ἐκάστης πόλεως· ἐν τινι ἐπαρχιακῇ πόλει εὐρίσκοντο οἴκοι, ἐνίοτε δὲ καὶ ἄτομα, ἅτινα ἐκέκτηντο πάντα τὰ δικαίωματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Ἡ ἐπαρχία λοιπὸν δὲν ἀπετέλει τι ὁμογενές. Καὶ ἐσωτερικῶς μὲν διεσπᾶτο αὕτη ὑπὸ περιπλόκου διαιρέσεως κοινωνικῶν τάξεων, ἔξωθεν δὲ περιστοιχίζετο ὑπὸ χωρῶν ξένων, πρὸς τὰς ὁποίας οὐδεμίαν εἶχε σχέσιν.

Αἱ ἐπαρχίαι διγροῦντο εἰς ὑπατικὰς καὶ στρατηγικάς. Καὶ ἐκάστην μὲν ὑπατικὴν ἐπαρχίαν διῶκει εἰς ἀνθύπατος, ἐκάστην δὲ στρατηγικὴν εἰς πραιτώρ ἢ ἀντιπραιτώρ. Ὁ διοικητὴς ἐπαρχίας μετέβαιναν εἰς αὐτὴν ἀκολουθούμενος ὑπὸ στρατιωτικῆς συνοδίας καὶ φορῶν τὸν πολεμικὸν μανδύαν. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του εἶχεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν (imperium), ὥπως ἄλλοτε οἱ βασιλεῖς ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἐξήσκει αὐτὴν καθ' ὃν τρόπον ἤθελε, διότι ἦτο μόνος ἄρχων. Δὲν εἶχε συνάρχοντας νὰ τοῦ διαμψισθητοῦν τὴν ἐξουσίαν, δὲν εἶχε δημάρχους νὰ τὸν ἀναχαιτίζουσαν προβάλλοντες τὸ νετο, δὲν εἶχε σύγκλητον νὰ τὸν ἐποπτεύῃ.

Διῶκει μόνος τὰ στρατεύματα τῆς ἐπαρχίας καὶ ἐπεχειρεῖ ἐκστρατείας ὅπου ἤθελεν. Ὅτε ἐφθανεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν, ἐξέδιδεν ἐν διάταγμα, τὸ ὁποῖον ἐπεῖχε θέσιν νόμου. Δι' αὐτοῦ καθώριζε τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐνόει ν' ἀπονέμη τὴν δικαιοσύνην· μεταβαίνων δὲ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν ἐκάθητο εἰς τὸ πραιτώριον καὶ ἐξέδιδε τὰς δικαστικὰς ἀποφάσεις του· κατεδίκαζεν εἰς πρόστιμον, εἰς φυλάκισιν καὶ εἰς θάνατον.

Διέτασσε τοὺς πολίτας νὰ προσέλθουν ἐνοπλοὶ καὶ νὰ πολεμήσουσιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἢ νὰ τοῦ παράσχουσιν τὰς ἀπαιτούμενας προμηθείας, τὰ ὄπλα καὶ τὰ κτήνη εἰς ποσότητας, τὰς ὁποίας αὐτὸς ἤθελεν ὀρίσει. Ἐνὶ λόγῳ ἦτο ἀπόλυτος κύριος τῆς ἐπαρχίας, διότι αὐτὸς μόνος ἐξεπροσώπει τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν.

Οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες εἶχον ὑποτάξει τὴν ἐπαρχίαν, ἐζήτουν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν αὐτὴν ἐπὶ ἰδίᾳ ὠφελείᾳ καὶ ὄχι ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας. Αἱ ἐπαρχίαι ἐθεωροῦντο ὡς ἰδιοκτησία τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Οἱ κάτοικοι τῶν ὑποτεταγμένων χωρῶν καθίσταντο ὑπήκοοι τῆς Ῥώμης καὶ παρέμενον ξένοι.

(peregrini). "Αφινον εις αυτους μικρον τι μέρος των γαιων των, τας οποιας εκαλλιεργουν, και ωφειλον να πληρωνουν φορον εις ειδος εκ της συγκομιδης των και φορον εις χρηματα. "Ωφειλον να υπακούουν εις ελας τας διαταγας της Ρώμης, τουτ' εστι του διοικητου των.

"Ο διοικητης, εις τον εποσον ουδεις ειχε το δικαίωμα ν' ανθισταται, εφερετο πολλακις δεσποτικως· εφυλακιζεν, εμαστιγωνεν, εφρονευεν ανθρωπους, οι οποιοι δεν ηρεσκον εις αυτον. "Εθεωρει την επαρχιαν ως κτημα, εις το οποσον ηλθε δια να πλουτηση. "Ηρπαζε τους θησαυρους και εσυλα τους ναους. "Ηναγκαζε τας πολεις και τους πλουσιους εκ των κατοικων να του διδου χρηματα, καλλιτεχνικα αντικειμενα, ενδυματα αξιας. Ουδεν δε ητο ευκολωτερον τουτου. "Επειδη ειχε το δικαίωμα να διατάσση τα στρατευματα του να επισταθμειουν οπου αυτος ηθελε, αι πολεις επληρωνον εις αυτον χρηματα δια ν' αποφυγουν την εν αυταις επισταθμευσιν των στρατευματων. "Επειδη ηδυνατο να καταδικαζη εις θανατον εν τινα ηθελεν, οι ιδιωται τω εδιδον χρηματα δια ν' αποφυγουν την καταδικην. "Εαν εξητει αντικειμενον τι, ουδεις ετολμα να του το αρνηθη.

"Ο διοικητης επι εν μονον ετος εμελλε να διοικηση την επαρχιαν, και εσπευδε κατα το ετος αυτο αν α κ α μ η τ η ν τ υ χ η ν τ ο υ », οπως λεγομεν· επειτα επεστρεφεν εις Ρώμην· ηρχετο δε νεος διοικητης και ηρχιζε και αυτος αμεσως τας αρπαγας και τας λεηλασιας.

"Υπηρχε νόμος απχορευων εις τον διοικητην επαρχιας τινος να δεχεται δωρα. "Υπηρχε και δικαστηριον τιμωρον τας αρπαγας και την κλοπην δημοσιων διαχειριστων. "Αλλα το δικαστηριον αυτο αποτελουμενον εξ ευγενων ουδεποτε σχεδον καταδικαζεν ενα ευγενη μονον και μονον δια να αποδωση δικαιοσυνην εις υπηκοους. "Εαν κατα τυχην κατεδικαζε τινα διοικητην, τον κατεδικαζεν εις εξοριαν δια να μεταβη εις τινα πολιν της Ιταλιας και απολαυση τους θησαυρους, τους οποιους δια των αρπαγων συνελεξεν. "Η εις εξοριαν καταδικη ουδεν επινηρθου τουναντιον οι κατοικοι της επαρχιας κατηγορουντες τον

προκάτοχον διοικητὴν ἐξετίθεντο εἰς τὴν δυσμένειαν καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ νέου διοικητοῦ.

Καὶ δὲν ἤρπαζε καὶ ἐπλούτει μόνος ὁ διοικητής, ἀλλὰ καὶ ἡ πολυάριθμος ἀκολουθία αὐτοῦ, ἀποτελουμένη ἐκ φίλων, ἀξιωματικῶν καὶ δικαστικῶν ὑπαλλήλων. Πρὸς τούτοις αἱ ἑταιρεῖαι τῶν *θημοσιωνῶν*, αἵτινες ἠγόραζον παρὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ τὸ δικαίωμα τοῦ εἰσπράττειν τὰς διαφόρους προσόδους, συνετήρουν ἐκάστοτε ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ πολυάριθμον προσωπικὸν εἰσπρακτόρων καὶ γραμματέων. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐθεώρουν τοὺς κατοίκους ὡς ὑπηκόους των, τοὺς ὑπεχρέωνον νὰ πληρώνουν πλείονα τῶν ὀφειλομένων, τοὺς ἐκακομεταχειρίζοντο, τοὺς ἐφυλάκιζον καὶ ἐνίοτε τοὺς ἐπώλουν ὡς δούλους· δι' ὃ καὶ τὸ ὄνομα *θημοσιωνῆς* καθήνητε νὰ σημαίνει κλέπτης. Δι' ὅλους τοὺς ἀνωτέρους λόγους αἱ ἐπαρχίαι εἶχον περιπέσει εἰς μεγάλην ἀθλιότητα.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΙΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

§ 54 *ἑσωτερικὴ κατάστασις τῆς Ῥώμης πρὸ τῶν Γράκων.*

Τὸ *αἰλαῖον* καθεστὼς τῆς Ῥώμης διετηρήθη ἐπὶ αἰῶνας καὶ ἐφ' ὅσον οἱ Ῥωμαῖοι διετήρουν τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν αὐστηρὰ ἤθη. Ὅτε ὅμως τὰ ἤθη μετεβλήθησαν, τὸ καθεστὼς ἐκείνο δὲν ἐνέπνεε πλέον οὐδένα σεβασμὸν.

Οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὅποιοι μόνον ἀπετέλουν τὴν σύγκλητον καὶ μόνον μετήρχοντο τὰ ἀνώτερα τῆς πολιτείας ἀξιώματα, τὰ ὅποια μάλιστα ἐθεώρουν ὡς πατρῶαν κληρονομίαν μεταβιβαζομένην διαδοχικῶς ἀπὸ οἰκογενείας εἰς οἰκογένειαν, ἔπαυσαν νὰ κυβερνοῦν τιμίως καὶ ἐν τῷ συμφέροντι τῆς πολιτείας. Ἐπειδὴ εἶχον ἀνάγκην χρημάτων διὰ νὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὰς δαπάνας τοῦ πολυτελοῦς βίου των, μετεχειρίζοντο τὴν δύναμιν των ὡς ἀρχόντων διὰ νὰ πλουτοῦν.

Ὁ λαὸς ἔπαυσε νὰ ἐργάζεται. Ἄλλοτε τὴν τάξιν τῶν πλεθειῶν ἀπετέλουν κυρίως μικροῦδιοκτῆται, οἵτινες ἐργάζοντο μόνον εἰς τοὺς ἀγρούς των. Οἱ χωρικοὶ οὗτοι μικροῦδιοκτῆται ἀπέτελουν καὶ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν στρατόν. Ἄλλ' ἀφ' ὅτου ἡ Ῥώμη

ἤρχισε νὰ κάμνη τὸν πόλεμον ἔξω τῆς Ἰταλίας, οἱ Ῥωμαῖοι χωρικοὶ διατηρούμενοι ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τὰ ὄπλα δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἐπανέρχονται κατ' ἔτος καὶ νὰ καλλιεργῶν τοὺς ἀγρούς των. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀπωλέσθησαν εἰς τοὺς μακρινούς ἐκεῖνους πολέμους· ἄλλοι παρέμειναν εἰς τὰς κατακτηθείσας χώρας· ὅσοι δὲ ἐπανήρχοντο δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ πωλήσουν τὸν σίτον των εἰς τιμὴν τριαύτην, ὥστε νὰ δύνανται νὰ συντηροῦν τὰς οἰκογενείας των, διότι ἡ Ῥώμη ἐπρομηθεύετο σίτον ἐκ Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς. Οἱ χωρικοὶ λοιπὸν περιήλθον εἰς χρηματικὴν ἀπορίαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκποιήσουν τὰ εὐτελῆ αὐτῶν κτήματα, τὰ ὅποια οὕτω περιήλθον εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς πλουσίους. Τὰ κτήματα ταῦτα ἐνωθέντα ἀπήρτισαν μεγάλας ἰδιοκτησίας, αἱ ὅποια μετεβλήθησαν εἰς λειβάδια, ἀμπελώνας καὶ περιβόλια ὀπωροφόρων δένδρων. Οἱ χωρικοὶ καταστάντες ἀκτῆμονες συνωρεύθησαν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἔξω πωλοῦντες τὴν ψῆφόν των εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας καὶ τὰς ἐκκλησίας, εἰς δὲ τὰ δικαστήρια τὴν μαρτυρίαν των· ἐργασίαν δὲν εὕρισκον, καθ' ὅσον οἱ πλούσιοι εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων των καὶ εἰς διαφόρους ἄλλας ἐργασίας μετεχειρίζοντο δούλους, τοὺς ὁποίους κατὰ μυριάδας εἶχον φέρει ἐν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς.

Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τὸ ἔτος 133 εἶχεν ἐξαφανισθῆ τελείως ἡ μεσαία ἐκείνη τάξις, ἡ τῶν πληθειῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ Ῥώμη ἐχρεώσκει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν της. Ἡ ἰσοπολιτεία, ἡ ὁποία εἶχεν ἐπέλθει διὰ τῶν νόμων τοῦ Λικινίου Στόλωνος καὶ τοῦ Λευκίου Σεξτίου κατελύθη. Ἀντὶ ἐνὸς λαοῦ ἠνωμένου παρήχθησαν ἐν Ῥώμῃ δύο τάξεις μισούμεναι ἀμοιβαίως, οἱ πλούσιοι καὶ τὸ ἀναριθμητὸν πλῆθος τῶν πτωχῶν, ἐν τῇ μέσῳ δὲ αὐτῶν ἡ Πολιτεία ἐσπαράσσετο καὶ ἡ ἐλευθερία ἐξέπνεεν. Οἱ στρατιῶται ἔπαυσαν πλέον νὰ μάχωνται διὰ τὴν πατρίδα. Ἐστρατολογοῦντο μόνον διὰ τὸν μισθὸν καὶ διὰ τὴν λείαν καὶ δὲν ἐγνώριζον παρὰ μόνον τὸν ἀρχηγόν των.

§ 55. Αἱ μεταρρυθμίσεις τῶν Γράχων καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν ἐπελθοῦσα στάσις ἐν Ῥώμῃ.

Τὴν ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν τοῦ ἐν

Ῥώμη πτωχοῦ λαοῦ ἀνέλαβον νὰ θεραπεύσουν δύο ἀδελφοί, ὁ Τιβέριος καὶ ὁ Γάιος Γράκχος. Οἱ ἀδελφοί Γράκχοι ἦσαν υἱοὶ τοῦ Σεμπρωνίου Γράκχου καὶ τῆς Κορνηλίας, θυγατρὸς Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου. Ὁ πατὴρ των Σεμπρώνιος Γράκχος ἐχρημάτισε δήμαρχος, ὑπατος δις, καὶ τιμητῆς, διεκρίθη δ' ἐπὶ φιλάνθρωπία, τιμιότητι καὶ φιλοπατρίᾳ. Ἡ μήτηρ των Κορνηλία, ὠραία, μεγαλόψυχος καὶ πεπαιδευμένη, ὑπῆρξε μοναδικὸν παράδειγμα γυναικειᾶς ἀρετῆς καὶ μητρικῆς στοργῆς. Ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ στερηθεῖσα τοῦ συζύγου της ἀφωσιώθη ὀλοφύχως εἰς τὴν ἑλληνοπρεπεῖ ἑκπαιδεύειν τῶν δύο υἱῶν της Τιβερίου καὶ Γαίου καὶ τῆς θυγατρὸς της Σεπρωνίας, τὴν ὁποίαν μετὰ ταῦτα ἔδωκε σύζυγον εἰς τὸν Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανὸν τὸν νεώτερον. Ἀπέρριψε δὲ τὴν περὶ δευτέρου γάμου πρότασιν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου Ζ', προτιμήσασα ἀντὶ τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος τὴν προσωνομίαν μητρὸς τῶν Γράκχων.

Δ η μ α ρ χ ί α τ ο Ὑ Τ ι β ε ρ ί ο υ Γ ρ ά κ χ ο υ.— Πρῶτος ὁ Τιβέριος ἐκλεχθεὶς δήμαρχος τῷ 133 π. Χ. ἐπρότεινε εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν τὴν ἀνανέωσιν τοῦ περὶ διανομῆς τῶν γαιῶν νόμου τοῦ Λικινίου καὶ Σεξτίου, τοῦτ' ἔστι «πᾶς πολίτης Ῥωμαῖος νὰ μὴ δύναται νὰ κατέχη πλείονα τῶν πεντακοσίων πλῆθρων γῆς δημοσίας, τὸ δὲ ὑπόλοιπον νὰ διανεμηθῆ μεταξὺ τῶν πτωχῶν εἰς ἑπταπλῆθρους κλήρους ὡς ἰδιοκτησία.»

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐψηφίσθη ὁ νόμος οὗτος τοῦ Λικινίου καὶ Σεξτίου, συνέβησαν πολλὰ σπουδαῖα μεταβολαί, ὁ Τιβέριος ἵνα καταστήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς προτάσεώς του ὀλιγώτερον ἐπαχθῆ εἰς τοὺς ἰλουσίους, προσέθηκε καὶ τὰ ἔξης· «ὁ κάτοχος δημοσίας γῆς πλὴν τῶν πεντακοσίων πλῆθρων θέλει κρατήσῃ καὶ διακόσια πενήκοντα πλῆθρα δι' ἑκαστον ἐκ τῶν υἱῶν του μέχρι συμπληρώσεως χιλίων πλῆθρων.»

Οἱ εὐγενεῖς ἐξανέστησαν κατὰ τοῦ Τιβερίου καὶ ἵνα ματαιώσουν τὰς προτάσεις του ἐδέεασαν τὸν δήμαρχον Μάρκον Ὀκτάβιον. Ὁ δήμαρχος οὗτος προέβαλε τὸ νετο εἰς τὰς προτάσεις τοῦ Τιβερίου. Ἄλλ' ὁ Τιβέριος προτείνει εἰς τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν τὴν παῦσιν τοῦ συνδημάρχου του καὶ αὕτη ἀποδέχεται αὐ-

τήν. Οὕτω διὰ πρώτην φοράν προσεβλήθη τὸ ἀπαρβίαστον τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας. Μετὰ ταῦτα αἱ προτάσεις τοῦ Τιβερίου ἐψηφίσθησαν παρ' ὅλην τὴν λυσσαλέαν ἀντίστασιν τῶν εὐγενῶν.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγᾶμου Ἄτταλος Γ' καταλιπὼν διὰ διαθήκης κληρονόμον τοῦ κράτους του τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν. Ὁ Τιβέριος ἐπρότεινεν ἵνα οἱ θησαυροὶ τοῦ Ἄττάλου διανεμηθοῦν εἰς τοὺς πτωχοὺς διὰ νὰ ἀγοράσουν ἐργαλεῖα πρὸς καλλιέργειαν τῶν κτημάτων, ἅτινα ἐμελλόν νὰ λάθουν. Καὶ ἡ πρότασις αὕτη ἐψηφίσθη.

Τὸ ἔτος τῆς δημαρχίας τοῦ Τιβερίου ἔληγεν. Ἵνα δυνηθῆ οὗτος νὰ ἐκτελέσῃ τὸν περὶ διανομῆς τῶν γαιῶν νόμον, ὅστις προσέκρουεν εἰς πλεῖστα ἐμπόδια, ἐζήτησε νὰ ἐκλεχθῆ δῆμαρχος καὶ διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς του, ἐν ᾧ ὁ Τιβέριος εὕρισκετο εἰς τὸ Καπιτώλιον φροντίζων περὶ τῆς ἐκλογῆς του, οἱ συγκλητικὶ ἀκολουθοῦμενοι ὑπὸ πελατῶν καὶ δούλων καὶ ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἄκρον ἀρχιερέα Σκιπίωνα τὸν Νασικᾶν ὤρμησαν εἰς τὸ Καπιτώλιον καὶ ἐφόνευσαν τὸν Τιβέριον μετὰ τριακοσίων ὀπαδῶν του.

Δ η μ α ρ χ ί α τ ο ὦ Γ α ῖ ο υ Γ ρ ᾶ κ χ ο υ. — Δέκα ἔτη βραδύτερον ὁ Γαῖος Γράκχος, τολμηρότερος καὶ φιλοδοξότερος τοῦ Τιβερίου, ἀπεράσισε νὰ θαδίσῃ ἐπὶ τὰ ἔχνη τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ἐπὶ πλεόν νὰ δώσῃ μείζονας διαστάσεις εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του ἀρξάμενον ἀγῶνα. Ὁ Τιβέριος ἠθέλησεν ἀπλῶς ν' ἀνακουφίσῃ τὸν δυστυχοῦντα λαόν. Ἀλλ' ὁ Γαῖος ἠθέλησε νὰ μεταβάλῃ καθ' ὀλοκληρίαν τὸ καθεστῶς. ἠθέλησεν ἀφ' ἑνὸς ν' ἀνυψώσῃ τὰς ἀκλήρους τάξεις ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε κρημνίσῃ αὐτάς ἢ ἐπιδρομῇ τῆς πλουτοκρατίας, καὶ ν' ἀναδημιουργήσῃ δι' αὐτῶν τοὺς ἀρχαίους πληθείους μὲ τὰς ἀστικὰς αὐτῶν ἀρετάς, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ καταρρίψῃ τὴν καταχρηστικὴν ἐπικράτησιν τῆς συγκλήτου, ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῆς ὅλα τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα εἶχε σφετερισθῆ αὕτη. Ἐκλεχθεὶς λοιπὸν δῆμαρχος τῷ 123 π. Χ. ὄχι μόνον τῶν περὶ γαιῶν νόμον τοῦ Λικινίου—Σεξτίου ἀνενέωσεν ἀμετάβλητον, ἀλλὰ καὶ σίτον ἐχερῆγησεν εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐκ τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν ἐπὶ μετρία ἀμοιβῇ καὶ ἄλλους νόμους εἰσήγαγεν ἐπ' ὠφελείᾳ το

λαοῦ καὶ πρὸς βλάβην τῶν εὐγενῶν. Ἰδίως συνέτριψε τὴν δύναμιν τῆς συγκλήτου διὰ τοῦ δικαστικοῦ νόμου, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ δικασταὶ τοῦ λοιποῦ ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν ἱππέων καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν συγκλητικῶν,

Ὁ Γάιος εὐρίσκειτο πλέον εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς δόξης καὶ τῆς ἰσχύος. Ἐκλεχθεὶς καὶ διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος δῆμαρχος ἐπρότεινε δύο νόμους, α) περὶ ἰδρύσεως ἀποικιῶν καὶ β) περὶ ἐπεκτάσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς πάντας τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ συμμάχους. Ὁ πρῶτος νόμος ἐψηφίσθη· ἀλλ' ὁ δεύτερος εὗρε σφοδρὰν ἀντίστασιν καὶ ἀπερρίφθη, συνετέλεσε δὲ καὶ εἰς τὸ νὰ ψυχρανθῇ πῶς ὁ λαὸς πρὸς τὸν Γάιον. Ἡ ἐλλοχεύουσα σύγκλητος ἔσπευσε νὰ ὠφληθῇ ἐκ τῆς ψυχρότητος ταύτης τοῦ λαοῦ. Ὅτε δὲ ὁ Γάιος ἐπρότεινε νὰ ἰδρυθῇ ἀποικία ἐν Καρχηδόνι ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἡ ρ α ῖ α, θέλων οὕτω νὰ δώσῃ εἰς τὸν κόσμον περιφανῆ ἀπόδειξιν τοῦ νέου φιλελευθέρου πνεύματος, ἡ σύγκλητος ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν καὶ ἔπεισε τὸν Γάιον νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς τῆς ἀποικίας ταύτης. Ἄλλ' ἡ ἀπουσία τοῦ Γαίου ἐκ τῆς Ῥώμης καθ' ἣν μάλιστα ἐποχὴν ἢ πρὸς αὐτὸν εὖνοια τοῦ λαοῦ εὐρίσκειτο ἐν μετεώρῳ, ὑπῆρξεν ὀλεθρία δι' αὐτόν. Ὅτε ὁ Γάιος ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Καρχηδόνας, εὗρε τὰ πράγματα ἐν τελῶς μεταβεβλημένα. Ἡ δημοτικότης τοῦ εἶχεν ἐξαφανισθῆ. Ζητήσας δ' ἐκ τρίτου νὰ γίνῃ δῆμαρχος ἀπέτυχεν, ἐν ᾧ ὁ ἄσπονδος καὶ βίαιοπαθὴς ἐχθρὸς του Ὀπίμιος ἐξελέχθη ὑπάτος. Τὰ πράγματα ἐχώρουν πρὸς τὴν στάσιν καὶ ἐξερράγη αὕτη. Ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Γαίου τρισχίλιοι ἐφονεύθησαν, αὐτὸς δὲ καταδικασθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του ἠτοκτόνησε.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τῶν Γράκχων, ἀγωνισθέντων ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐγκαταλειφθέντων ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἐτιμωρήθη διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην, τὴν ὁποίαν ἔδειξε πρὸς τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐργασθέντας καὶ θυσιασθέντας Γράκχους. Ἀπασαὶ αἱ διατάξεις τῶν Γράκχων περίεπσαν εἰς ἀχρησίαν, πλὴν τοῦ δικαστικοῦ νόμου, ὁ δὲ λαὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προτέραν του ἀθλίαν κατάστασιν.

Ἡ Κορνηλία ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ συμφορᾷ ἔδειξεν ὄλον τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς της, ἀφηγουμένη μετὰ ψυχικῆς ἀτα-

ραξίας τὸν βίον καὶ τὸν θάνατον τῶν δύο ἡρωικῶν τέκνων τῆς.

§ 56. *Ιουγουρθικός πόλεμος (112—106 π.Χ.)*

Ὁ Ἰουγουρθικός πόλεμος, ὅστις ἐγένετο ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαίου Γράκκου, εἶνε κατὰ τοῦτο ἀξιοσημείωτος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὅτι ἀπεκάλυψε καὶ κατέδειξε τὴν διαφθορὰν τῆς ρωμαϊκῆς ἀριστοκρατίας. Προεκλήθη δὲ ὁ πόλεμος οὗτος ἐκ τῆς ἐξῆς αἰτίας.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας, νῦν Ἀλγερίας, Μικίφας, υἱὸς τοῦ Μασσανάσου, ἀποθνήσκων διένειμε τὸ κράτος εἰς τοὺς δύο υἱοὺς του Ἰέμφαλον καὶ Ἀδέρβαλον καὶ εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Ἰουγούρθαν. Ὁ Ἰουγούρθας ὢν πονηρὸς καὶ ἄπληστος ἐφόρευσε μετ' ὀλίγον τὸν Ἰέμφαλον καὶ ἐσφετερίσθη τὸ μερίδιόν του. Ὁ Ἀδέρβαλος ἐπεχείρησε νὰ ἐκδικήσῃ τὸν ἀδελφόν του, ἀλλὰ νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰουγούρθα κατέφυγεν εἰς Ῥώμην καὶ ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν αὐτῆς. Ἀλλ' ὁ Ἰουγούρθας προλαθὼν ἔστειλεν εἰς Ῥώμην πρέσβεις μετὰ πολλοῦ χρυσοῦ καὶ ἐδέχασε τοὺς πλείστους τῶν συγκλητικῶν. Ἡ σύγκλητος ἐπεμφεν εἰς Ἀφρικὴν δέκα συγκλητικούς, τῶν ὁποίων πρῶτος ὁ Ὀπίμιος, ὅπως διανεμῶν τὸ βασίλειον τῆς Νουμιδίας μεταξὺ τοῦ Ἀδερβάλου καὶ τοῦ Ἰουγούρθα.

Ἀλλ' ὁ Ὀπίμιος ἀπένειμεν εἰς τὸν Ἰουγούρθαν τὸ κάλλιστον καὶ μέγιστον μέρος τοῦ Νομαδικοῦ κράτους. Ὁ Ἰουγούρθας ἀποθρανουθεὶς ἐκ τούτου ἐφόρευσε καὶ τὸν Ἀδέρβαλον καὶ ἐσφετερίσθη ἔτι τὸ Νομαδικὸν κράτος. Ἀλλ' ὁ εὐθαρσῆς δήμαρχος Γάιος Μέμμιος ἠπειλήσεν ὅτι ἤθελεν ἀποκαλύψει εἰς τὸν δῆμον τὴν διαφθορὰν τῶν συγκλητικῶν καὶ οὕτω κατέρωθωσεν ὥστε νὰ προσκληθῆ εἰς Ῥώμην ὁ Ἰουγούρθας καὶ δώσῃ εὐθύνας εἰς τὸν δῆμον περὶ τῶν καταχρήσεων τῶν γενομένων ὑπ' αὐτοῦ.

Ὁ Ἰουγούρθας ἐλθὼν εἰς Ῥώμην ἐδέχασε τὸν δήμαρχον Βαίβιον, καὶ ὅτε ὁ Μέμμιος ἐκάλεσεν αὐτὸν ν' ἀποκαλύψῃ τοὺς συνεργοὺς τῶν κακουργιῶν του, ὁ Βαίβιος τῷ ἀπηγόρευσε ν' ἀπαντήσῃ. Εἰς τοιοῦτον δὲ βαθμὸν αὐθαδείας ἐφθασεν ὁ Ἰουγούρθας, ὥστε ἐφόρευεν ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἕτερον συγγενῆ

του, ὀνόματι Μασσίδαν, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀδερβάλου κατέφυγεν εἰς Ῥώμην, ἵνα ζητήσῃ τὸν θρόνον τῆς Νουμιδίας. Μετὰ τὸ νέον τοῦτο ἔγκλημα ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισε νὰ ἐπιδείξῃ τὴν αὐστηρότητα ἐκείνην, τὴν ὅποیان ἀπήτει ἡ βαρεῖα κατὰ τῆς Πολιτείας ὕβρις· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ φυλακίσῃ τὸν ἀνθρωποκτόνον βασιλέα ὡς ὄντα ἐξησφαλισμένον διὰ δημοσίας ἐγγυήσεως τῆς Πολιτείας, διέταξεν αὐτὸν ν' ἀπέλθῃ πάραυτα. Ὁ Ἰουγούρθας ἐξεληθὼν ἐκ τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης ἐστράφη πρὸς αὐτὴν καὶ ῥίπτων βλέμμα καταφρονήσεως εἶπεν «Ὁ πόλις ὦνία, πῶσον ταχέως ἤθελες πωληθῆ, ἐὰν εὐρίσκετο ὁ δυνατόν νὰ σὲ ἀγοράσῃ.»

Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν ὕπατον Ποστρόμιον Ἀλβίνον ἠκολούθησε τὸν Ἰουγούρθαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἀλλ' ὁ Ἰουγούρθας ἐπιτεθεὶς αἰφνιδίως ἐν ὥρᾳ νυκτὸς ἐνίκησε τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατὸν καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ διέλθῃ ὑπὸ ζυγόν. Τότε ἡ σύγκλητος ἀνέθηκε τὴν διεξαγωγὴν τοῦ κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα πολέμου εἰς τὸν τιμιώτατον καὶ δραστηριώτατον Καικίλιον Μέτελλον, ἀνεψιὸν τοῦ Μακεδονικοῦ, ὅστις ἐξέλεξε ὕπαρχόν του τὸν Γάτον Μάριον.

Ὁ Ἰουγούρθας ἀπεπειράθη νὰ σαγηνεύσῃ καὶ τὸν Μέτελλον, ἀλλὰ πάραυτα ἐνόησεν ὅτι πρὸς τοιοῦτον ἀντίπαλον ἦσαν ἀνίσχυρα τὰ παλαιὰ του τεχνάσματα. Ὁ Μέτελλος ἐνίκησε τὸν Ἰουγούρθαν καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν πενθερόν του Βόκχον, βασιλέα τῆς Μαυριτανίας. Ἀλλ' ἐν' ᾧ ὁ πόλεμος ἦτο ἐν τῷ τελειοῦσθαι, ὁ Μέτελλος ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν ὕπαρχόν του Γάτον Μάριον, ὅστις ζητήσας καὶ λαβὼν τὴν ἀδειαν παρὰ τοῦ Μετέλλου εἶχε ἐπιστρέφει πρὸ ὀλίγου εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐπέτυχε νὰ ἐκλεχθῆ ὕπατος.

Ὁ Μάριος ἦτο υἱὸς χωρικοῦ ἐξ Ἀρπίνης τοῦ Λατίου, ἀγράμματος καὶ τραχὺς· εἶχεν ὅμως ἔξοχα στρατιωτικὰ προτερήματα, διὰ τῶν ὁποίων ἀνεδείχθη καὶ διεδραμάτισε σπουδαιότατον πρόσωπον ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἱστορίᾳ. Ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν ἀριστοκρατικῶν. «Οἱ ἀνθρώποι οὗτοι— ἔλεγε— καταφρονοῦν τὴν

καταγωγήν μου· ἀλλ' ἐγὼ καταφρονῶ τὰς κακίας των· λησμονοῦν ὅτι εὐγενέστερος εἶνε ὁ γενναιότερος».

Ὁ Μάριος ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Ἀφρικῇ στρατοῦ κατετρόπως παρὰ τὴν Κίρταν τὰ ἠνωμένα στρατεύματα τοῦ Ἰουγούρθα καὶ τοῦ Βόκχου καὶ οὕτω ἔθηκε τέρμα εἰς τὸν πόλεμον. Ὁ Βόκχος ἐζήτησε νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Ῥωμαίων· ὁ δὲ νεαρὸς καὶ εὐγενὴς Σύλλας, ὅστις ὑπηρετεῖ παρὰ τῷ Μαρῖῳ ὡς ταμίης, πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Μαρῖου ἕνα διαπραγματεοθῆ τὴν εἰρήνην κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν Βόκχον νὰ παραδύσῃ εἰς τὸν Μάριον τὸν Ἰουγούρθαν. Ὁ Ἰουγούρθας ἀχθεὶς οἰδηροδέσμιος εἰς Ῥώμην ἐρρίφθη εἰς ζοφερὰν φυλακὴν, ὅπου ἀπέθανεν ἐκ τῆς πείνης (104 π. Χ.). Τῆς Νουμιδίας τὸ μὲν δυτικὸν μέρος παρεχωρήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸν Βόκχον, τὸ δὲ ἀνατολικὸν προσηρτήθη εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν Ἀφρικὴν. #

§ 57. Κίμβροι καὶ Τεύτονες (128 - 101 π. Χ.).

Ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολέμουν ἐν Ἀφρικῇ κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα, ἕτερος κίνδυνος πολὺ σπουδαιότερος ἠπέλησε τὴν Ῥώμην. Δύο ἄγρια καὶ μάχιμα ἔθνη, γερμανικῆς καταγωγῆς, οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες, περὶ τὰς τριακοσίας χιλιάδας κατέλιπον τὴν παρὰ τὴν Βαλτικὴν θάλασσαν χώραν των καὶ διηυθύνθησαν πρὸς μεσημβρίαν ζητοῦντες θερμότερας καὶ καλλιτέρας χώρας· προχωρήσαντες δ' ἐφθασαν εἰς τὸν Ἰστρον ποταμὸν καὶ ἤρχισαν νὰ λεηλατοῦν τὴν Νωρηϊάν (σημερινὴν Αὐστρίαν). Ἐξ ὑπατικοῦ στρατοῦ ἐπελθόντες κατ' αὐτῶν κατεκέρματίσθησαν. Τὰ βαρβαρικὰ ταῦτα σίφη ἐπὶ τρία ἔτη ἐλεηλάτουσ φρικωδῶς τὴν Νωρηϊάν, τὴν Παννονίαν (σημερινὴν Οὐγγαρίαν) καὶ τὴν Ἰλλυρίαν μέχρι τῶν ὀρίων τῆς Μακεδονίας. Ἐπειτα οἱ βάρβαροι διαβάντες τὸν Ῥήνον εἰσῆλθον εἰς τὴν χώραν τῶν Ἑλβετῶν καὶ προχωροῦντες εἰσέβαλον εἰς τὴν ἐκτὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν, ἧτις ἐπὶ ἕν ἔτος ὑπέστη φρικαλέας καταστροφάς. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ διαβοῦν τὰς Ἀλπεις ἐστράφησαν πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου παρέμειναν τρία ἔτη. Ἡ βραδύτης αὕτη ἔσωσε τὴν Ῥώμην. Τόσος ἦτο δ καταλαβὼν τοὺς Ῥωμαίους τρόμος ἀπέναντι τῶν ἀγρίων ἐκείνων σιφῶν τοῦ βορρᾶ, ὥστε κατὰ

τὸ ἔτος 104 π. Χ. οὐδείς ἐτόλμησε νὰ ζητήσῃ τὴν ὑπατείαν. Τότε οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλεσαν ἐξ Ἀφρικῆς τὸν νικητὴν τοῦ Ἰουγούρθα Μάριον, ἐξέλεξαν αὐτὸν ὑπατον, καὶ τὸν ἐπεμψαν ἵνα φυλάττῃ τὰς εἰσόδους τῆς Ἰταλίας. Ἐπὶ πέντε συνεχῆ ἔτη (105 — 101 π. Χ.) ἐξελέγετο ὑπατος ὁ Μάριος, ἐν ᾧ κατὰ τὸν νόμον οὐδείς ἠδύνατο ἀπὼν νὰ ἐκλεχθῇ ὑπατος οὐδὲ πρὸ τῆς παρόδου δεκαετίας ἀπὸ τῆς προηγουμένης αὐτοῦ ὑπατείας.

Τέλος οἱ βάρβαροι ἐπανῆλθον μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ εἰσβά-
λουν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλ' ἀπεχωρίσθησαν καὶ οἱ μὲν Κίμβροι διηθύνθησαν πρὸς τὰ ἀριστερά, ἵνα διὰ τῶν κεντρικῶν ἢ Τυρολίων Ἀλπεων εἰσβάλουν εἰς τὴν Ἰταλίαν, οἱ δὲ Τεῦτονες διηθύνθησαν πρὸς τὰ δεξιὰ, ἵνα εἰσβάλουν διὰ τῶν δυτικῶν Ἀλπεων. Ὁ Μάριος προσβαλὼν τοὺς Τεῦτονας παρὰ τὰ Σέξτια ὕδατα τῆς Προβιγκίας τῷ 102 π. Χ. κατετρόπωσεν αὐτοὺς ὁλοσχερῶς, φονεύσας καὶ αἰχμαλωτίσας πλείονας τῶν ἑκατὸν χιλιάδων. Ἐπειτα στραφεῖς κατὰ τῶν Κίμβρων, οἵτινες διαβάντες τὰς Ἀλπεις εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Ἄνω Ἰταλίαν, κατέστρεψε καὶ τούτους τῷ 101 π. Χ. ἐξ ὁλοκλήρου ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Βερκελλῶν.

Διὰ τῶν δύο τούτων περιφανῶν νικῶν τοῦ ὁ Μάριος ἔσωσε τὴν πατρίδα, ἐπανῆλθε δὲ εἰς Ῥώμην. Ὁ δῆμος ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν θείας τιμὰς, αὐτὴ δὲ ἡ σύγκλητος ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ ἐπισήμως ὅτι ὁ Μάριος ἔσωσε τὴν πολιτείαν καὶ συνένεσε ν' ἀναγορευθῇ οὗτος τρίτος κτίστης τῆς Ῥώμης μετὰ τὸν Ῥωμύλον καὶ τὸν Κάμιλλον.

§ 58. Δημαγωγικαὶ στάσεις ἐν Ῥώμῃ. — Ἀντιξηλια Μαρίου καὶ Σύλλα.

Ὁ Μάριος καταστάς διὰ τῶν ἐκτάκτων πολεμικῶν κατορθωμάτων τοῦ ἀγαπητότατος εἰς τὸν λαόν, εἰς Ῥώμην, ἠθέλησε νὰ καταβάλλῃ ὁλοτελῶς τὴν δύναμιν τῶν ἀριστοκρατικῶν, τοὺς ὁποίους ἐμίσει θανασίμως. Ὅθεν συνεδέθη μὲ τοὺς μᾶλλον ἐπικινδύνους δημαγωγούς, τὸν δήμαρχον Λεύκιον Σατουρνίνον καὶ τὸν πραιτωρα Σερβίλιον Γλαυκίαν, καὶ διὰ τῆς ὑποστηρίξεως αὐτῶν ἐξελέχθη τὸ ἕκτον ὑπατος τῷ 100 π. Χ.

παρ' ὄλην τὴν ἀντίδρασιν τῶν ἀριστοκρατικῶν, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι ἀρκετὰς τιμὰς ἔλαβεν ὁ ἀγρότης τῆς Ἀρπίνης.

Ὁ θρασύτατος Σατουρνίνος ἐκλεχθεὶς καὶ πάλιν δήμαρχος ἠθέλησε ν' ἀναβιδάσῃ εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα τὸν φίλον του Γλαυκίαν· ἀποτυχὼν ὅμως ἐτόλμησε νὰ φονεύσῃ ἐν μέσῃ ἀγορᾷ τὸν ἐπιτυχόντα ὑποψήφιον τῆς ἀντιπάλου μερίδος Γάϊον Μέμμιον. Ἀλλ' ἡ κακοῦργος αὕτη πράξις προεκάλεσε στάσιν τοῦ λαοῦ ἐν Ῥώμῃ. Οἱ δημηγωγοὶ φοβηθέντες τὸν κίνδυνον κατέφυγον εἰς τὸ Καπιτώλιον. Τότε ἐξεδόθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου τὸ εἰς ταραχώδεις περιστάσεις ἐκδιδόμενον συγκλητικὸν δόγμα (Senatus consultum). «Νὰ προσέχουν οἱ ὕπατοι ἵνα μὴ πάθῃ κακὸν τι ἢ πόλις» videant consules ne quid res publica detrimenti caperet». Ὁ δὲ Μάριος ἠναγκάσθη ἄκων νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ νὰ προβῇ εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Καπιτωλίου. Οἱ πολιορκούμενοι στενοχωρηθέντες παρεδόθησαν εἰς τὸν Μάριον, ἀλλὰ τὸ ἐξηγριωμένον πλῆθος ἐφόρευσε τὸν Σατουρνίνον καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ.

Ἡ ἀσύνητος αὕτη πράξις τοῦ Μαρίου αὐτὸν μὲν ἐταπείνωσε καὶ ἠλάττωσε τὴν ὑπόληψίν του, τὴν δὲ ἀριστοκρατικὴν μερίδα ἐνίσχυσεν. Ὁ Μάριος μετὰ τὴν λήξιν τῆς ὑπατείας του μετέδῃ ἐπὶ τινα χρόνον εἰς Ἀσίαν ἀναμένων εὐνοϊκωτέραν περίστασιν διὰ τὰ φιλόδοξα σχέδιά του. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἠϋξάνετο ὀσημέραι ἢ ὑπόληψις καὶ ἡ ἐπιρροή τοῦ πανούργου Σύλλα, ὅστις γενόμενος ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος ὑπῆρξεν ὁ μέγας ἀντίπαλος τοῦ Μαρίου.

§ 59 Συμμαχικὸς πόλεμος (91—88 π. Χ.).

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐμφυλίων τούτων στάσεων καὶ ταραχῶν ἕτερος μέγας κίνδυνος ἠπειλήσε τοὺς Ῥωμαίους. Οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν λαῶν τῆς Ἰταλίας, οἱ συντελέσαντες διὰ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως ὄχι ὀλίγον εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς Ῥώμης ἐζήτησαν ἀπὸ πολλοῦ νὰ μετάσχουν τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας καὶ οὐχὶ νὰ θεωρῶνται ἀπλῶς σύμμαχοι τῆς Ῥώμης. Τὴν δικαίαν ταύτην ἀπαίτησιν τῶν συμμάχων ὑπεστήριξεν ἐκθύμως ὁ δήμαρχος Λίθιος Δροῦσος, ἀνὴρ διακρινόμενος ἐπὶ γενναίαις αἰσθήμασι καὶ

θερμῇ φιλοπατρῖα. Ἄλλὰ διὰ τὴν ὑπὲρ τῶν συμμάχων ἔκθυμον ὑποστήριξιν τοῦ ἔδολοφονήθη πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ ὀντιμοῦ οὗτος ἀνὴρ.

Ἄλλ' ὁ βίαιος θάνατος τοῦ Δρούσου διήγειρε γενικὸν ἀναβρασμὸν καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν. Οἱ σύμμαχοι Ἰταλοί, ἡγουμένων τῶν Σαυιτιῶν καὶ τῶν Μάρσων, ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῆς Ῥώμης καὶ ἔδρυσαν ἀνεξάρτητον ἑμοσπονδίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰταλικὴ ἑμοσπονδία, τῆς ὁποίας πρωτεύουσαν ἀνέδειξαν τὸ Κορφίνιον, πόλιν τῆς Σαυιτιδος. Καὶ ἡ μὲν ἀνωτάτη διεύθυνσις τῶν πραγμάτων ἀνετέθη εἰς βουλὴν ἐκ πεντακοσίων μελῶν, ἡ δὲ διοικήσις τοῦ πολέμου εἰς δύο ὑπάτους, ἐκ τῶν ὁποίων ἐκάτερος εἶχε παρ' ἑαυτῷ ἕξ πραιτώρας.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἠσθάνθησαν τὸν μέγαν κίνδυνον, ὅστις προήρχετο ἐκ τῆς ἰδρύσεως τῆς νέας πολιτείας ἐν τῇ κέντρῳ τῆς Ἰταλίας καὶ πρὸ τῶν θυρῶν αὐτῆς τῆς Ῥώμης. Ὄθεν ἔθεσαν εἰς κίνησιν ἀπάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις καὶ ἐπύλθον κατὰ τῶν ἐνωθέντων ἐκείνων λαῶν. Ἐντεῦθεν ἐξεργάγη ὁ συμμαχικὸς πόλεμος, ὅστις καὶ Μαρσικὸς καλεῖται ἐκ τῶν Μάρσων, ἐνὸς ἐκ τῶν μαχιμωτέρων λαῶν τῆς ἑμοσπονδίας. Ὁ πόλεμος οὗτος διήρκεσε τρία ἔτη (91—88 π. Χ.) καὶ διεξήχθη ἐκατέρωθεν μετὰ πείσματος μεγάλου· εἶνε δὲ ἀμφίβολον ἂν θὰ ἐσφίζετο ἡ Ῥώμη, ἐὰν ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος δὲν ἐνήργει μετὰ φρονήσεως. Μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου ἔσπευσεν αὕτη νὰ χορηγήσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν λαῶν, οἵτινες ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν Ῥώμην, ἦτοι τοὺς Τυρρηνοὺς, τοὺς Ὀμβροὺς καὶ τοὺς Λατίνους. Ἐπειτα καὶ εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν ἀποστατησάντων, οἵτινες ἐκουσίως κατέθεσαν τὰ ὄπλα. Ἄλλὰ καὶ πάλιν δὲν θὰ κατεπνίγετο ὁ ἀναβρασμὸς, ἂν ἕτερος κίνδυνος ἀπειλῶν τοὺς Ῥωμαίους ἐξ ἀνατολῶν, ὁ ἐκ τοῦ Μιθραθριδάτου, δὲν ἠνάγκαζε τὴν σύγκλητον νὰ χορηγήσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς πάντας τοὺς ἐλευθέρους πολίτας. Τοιοῦτοτρόπως ἐπερατώθη ὁ ἀλέθριος πόλεμος, καθ' ὃν τριακόσιοι χιλιάδες ἀνδρῶν ἐκατέρωθεν ἀπωλέσθησαν, ὁλόκληροι δὲ χῶραι ἠρημώθησαν.

§ 60. Πρώτος Μιθραδατικός πόλεμος (88—84 π.Χ.)—Μέγας εμφύλιος πόλεμος μεταξύ Μαρίου και Σύλλα.

Ἐὐ βασιλεὺς τοῦ Πόντου Μιθραδάτης ὁ ἐπικαλούμενος Εὐπάτωρ, μετὰ τὸν Ἀννίβαν ὑπῆρξεν ὁ ἀσπονδότερος ἐχθρὸς τῶν Ῥωμαίων. Ἀμ' ἀναβάς εἰς τὸν θρόνον διενεόθη νὰ συγκροτήσῃ ἰσχυρὰν Ἀσιανὴν μοναρχίαν δυναμένην νὰ ἀντεπεξέλθῃ τελεσφόρως κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ κατὰ πρώτων μὲν ἐξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τῆς Κολχίδος καὶ ἐπὶ τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου. Ἐπειτα δέ, ἐν ᾧ οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν περιπεπλεγμένοι εἰς τὸν συμμαχικὸν πόλεμον, συμμαχήσας μετὰ τοῦ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβροῦ του Τιγράνου, βασιλέως τῆς Ἀρμενίας, ἐκυρίευσεν τὴν Παφλαγονίαν, Καππαδοκίαν, Φρυγίαν, Βιθυνίαν, Νικήσας δὲ τοὺς κατ' αὐτοῦ πεμφθέντας Ῥωμαίους στρατηγοὺς ἔγινε κύριος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Μετὰ ταῦτα μετέθεσε τὴν ἔδραν του ἐκ τῆς Σινώπης εἰς τὸ Πέργαμον καὶ ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀγανακτήσεως, τὴν ὁποίαν οἱ κάτοικοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἠσθάνοντο διὰ τὰς Ῥωμαϊκὰς καταθλίψεις, διέταξε τοὺς ὑπ' αὐτὸν διοικητὰς καὶ τὰς πόλεις νὰ σφάζουν ἐν ὠρισμένῃ ἡμέρᾳ πάντας τοὺς ἀνὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Ῥωμαίους καὶ Ἰταλοὺς, καὶ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ ἐσφάγησαν ὀγδοήκοντα χιλιάδες.

Τὰ συμβάντα ταῦτα ἔσχον τὸν ἀντίκτυπον εἰς τὴν γείτονα Ἑλλάδα. Ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῶν νικῶν τοῦ Μιθραδάτου αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις ἐνεπλήσθησαν ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἔστειλαν πρέσβεις ἵνα προσφωνήσουν αὐτὸν ὡς ἐλευθερωτὴν. Ὁ Μιθραδάτης ἔσπευσε νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν Ἑλλήνων. Στόλος λοιπὸν εἰσέπλευσεν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἀφ' οὗ κατέλαβε τὰς πλείστας ἐκ τῶν νήσων μετήγαγεν ἔπειτα στρατιὰν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὴν στρατηγίαν τοῦ Ἀρχελάου, ἐν ᾧ ἑτέρα στρατιὰ βαδίσασα διὰ τῆς Θράκης κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν. Πρώται ἀπεστάτησαν αἱ Ἀθηναὶ κατὰ παρακίνησιν τοῦ στωμύλου σοφιστοῦ ἀλλὰ αἰσχροῦ δημαγωγοῦ Ἀριστίωνος, τὸν ὁποῖον καὶ ἀνηγόρευσαν στρατηγὸν ἐπὶ τῶν ὀπλων. Κατόπιν δὲ ἀπεστάτησαν ἡ Βοιωτία, ἡ Λακωνικὴ, ἡ Ἀχαΐα καὶ ἡ Εὐβοία. Ὁ Ἀρχέλαος καταπλεύσας εἰς Πειραιᾶ κατέλαβεν αὐτὸν καὶ τὰς Ἀθήνας, ὁπόθεν μετὰ τοῦ Ἀριστίωνος ὤρ-

μησαν εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐπολιόρκησαν τὰς Θεσπιάς, αἵτινες ἔμεναν πισταὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἄμ' ἀπαλλαγέντες ἀπὸ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου εὐθὺς ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Μιθραδάτου καὶ ἀνέθηκαν τὴν διεξαγωγὴν αὐτοῦ εἰς τὸν Σύλλαν, τὸν ὁποῖον ὁμοθυμῶς ἀνήγαγον εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Σύλλας εὐρίσκετο ἐν Καμπανίᾳ παρασκευαζόμενος, ὁ δήμαρχος Σουλπίκιος Ροῦφος, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ σωματοφυλακῆς ἐξ ἑξακοσίων νέων, τοὺς ὁποίους ἐκάλει ἀντισύγκλητόν του, καὶ ὑπὸ τρισχιλίων μαχαιροφόρων καὶ πολλῶν ἄλλων ἀπελευθέρων, κατάρθωσεν ἐν τινι θορυβῶδει συνεδριάσει τοῦ δήμου ν' ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τοῦ Σύλλα ἡ στρατηγία τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Μιθραδάτου καὶ ν' ἀνατεθῆ εἰς τὸν Μάριον ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀνθυπάτου, ἐπανελθόντος ἤδη ἐκ τῆς Ἀσίας. Μαθὼν τοῦτο ὁ Σύλλας ὤρμησε μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἐναντίον τῆς Ῥώμης. Φοβερά ῤῥῆξις ἐπῆλθε μετὰξὺ τῶν δύο μερίδων πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως καὶ ἄφθονον αἷμα ἔρρευσεν. Ὁ Σουλπίκιος φονεύεται καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, ὁ δὲ Μάριος σφίζεται διὰ τῆς φυγῆς εἰς Ἀφρικὴν κατόπιν πολλῶν περιπετειῶν.

Ἐκστρατεία τοῦ Σύλλα κατὰ τοῦ Μιθραδάτου. — Ὁ Σύλλας τακτοκοίησας τὰ ἐν Ῥώμῃ πράγματα κατὰ τὸ συμφέρον του καὶ ἀφήσας τὸν δῆμον ἐλευθέρου νὰ ἐκλέξῃ ὑπάτους τὸν Ὀκτάβιον καὶ τὸν Κίνναν ἐξεστράτευσεν ἔπειτα κατὰ τοῦ Μιθραδάτου. Τὸ ἔαρ τοῦ 87 π. Χ. προσωρμίσθη εἰς τὴν Ἠπειρὸν ἄγων στρατιὰν ἐκ τριάκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν, στερούμενος δὲ χρημάτων καὶ στόλου. Μόλις ἤσθάνθησαν πάλιν οἱ ἐν Ἑλλάδι τὸ σιδηροῦν βῆμα τῶν Ῥωμαίων, ἀμέσως κατέπεσε πανταχοῦ τὸ θάρρος τῶν ἐπαναστατησάντων Ἑλλήνων. Ὁ Σύλλας προελάσας ἐκ Θεσσαλίας διηυθύνθη εἰς Βοιωτίαν, ὅπου ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ὁ Ἀρχέλαος καὶ ὁ Ἀριστίων. Ἐκδιώξας δὲ αὐτοὺς ἐκεῖθεν ἠνάγκασε τὸν μὲν Ἀρχέλαον νὰ κλεισθῆ εἰς τὸν Πειραιᾶ, τὸν δὲ Ἀριστίωνα εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐν ᾧ συγχρόνως ἄπασαι αἱ πόλεις τῆς Βοιωτίας καὶ αὐταὶ αἱ Θῆβαι προσεχώρησαν πρὸς τὸν Σύλλαν. Ἐξασφαλίσας τὰ νῦτα ὁ Σύλλας ὤρμησεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ διαιρέ-

σας τὴν στρατιάν τευ εἰς δύο μοίρας πολιορκεῖ διὰ τῆς μιᾶς τὰς Ἀθήνας καὶ διὰ τῆς ἄλλης τὸν Πειραιᾶ.

Ἡ πολιορκία τῶν Ἀθηνηῶν παρετάθη ἐπὶ ὀκτώ μηνάς. Διαρκούσης τῆς πολιορκίας, ἡ Ἑλλάς κατεπονείτο διαρκῶς δι' ἀληθῶς τεραστίων εἰσφορῶν. Ὅτε κατὰ μικρὸν ἐπῆλθεν ἔλλειψις ξύλου πρὸς κατασκευὴν πολιορκητικῶν μηχανῶν, ὁ Σύλλας δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ κατακόψῃ τὰ ἀρχαῖα ἄλση τῆς Ἀκαδημείας καὶ τοῦ Λυκείου, ὑπὸ τὰ πυκνὰ φυλλώματα τῶν ὁποίων ἐδίδασκον ἄλλοτε οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης. Ἐχων δὲ ἀνάγκην χρημάτων ἐσύλησε τοὺς θησαυροὺς τῶν ἱερῶν τῆς Ἐπιδαύρου, τῆς Ὀλυμπίας, καὶ τῶν Δελφῶν. Τέλος τὸν ὄγδοον μῆνα διὰ νυκτερινῆς ἐφόδου ὁ Σύλλας ἐγίνε κύριος τῶν Ἀθηνηῶν (1 Μαρτίου 86 π. Χ.), μεθ' ὃ ἐπηκολούθησεν ἀγρία σφαγὴ τῶν κατοίκων.

Ἡ μανία τοῦ Σύλλα ὑπερέβη πᾶν ὄριον. Δὲν ἐφέισθη οὐδὲ τῶν ὠραίων οἰκοδομῶν οὐδὲ τῶν ἱερῶν μνημείων. Τὰ πάντα παρέδωκεν εἰς τὴν καταστροφὴν. Μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ὁ Ἀριστίων, ἀφ' οὗ ἐπυρπόλησε τὸ Ὁδεῖον, ἐνεκλείσθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν· ἀλλὰ πιεσθεὶς ὑπὸ λειψυδρίας παρεδόθη ἐπὶ τέλους καὶ ἐσφάγη μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνηῶν ὁ Σύλλας κατέστησε στενωτέραν τὴν πολιορκίαν τοῦ Πειραιῶς. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἀντίστατο ἀκόμη ὁ Πειραιεύς, ἐπεφάνη εἰς τὴν Ἑλλάδα νέα μεγάλη Ἀσιατικὴ στρατιά, ἐρχομένη νικηφόρος ἐκ Μακεδονίας ὑπὸ τὸν Ταξιγην. Ὁ Ἀρχέλαος ἐξεκένωσε τότε τὴν Μουνιχίαν καὶ ἔσπευσε νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Ταξιγίλου. Ὁ Σύλλας γενόμενος κύριος τοῦ Πειραιῶς κατηδάφισε τὰ ὀχυρώματα αὐτοῦ καὶ ἐπυρπόλησε τὰ νεώρια καὶ τοὺς νεωσοίκους καὶ τὰ λοιπὰ οἰκοδομήματα τῆς ἐνδόξου ἐποχῆς.

Μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ Πειραιῶς ὁ Σύλλας διηυθύνθη εἰς Βιωτίαν καὶ μετὰ τριάκοντα μόνον χιλιάδων ἀνδρῶν προσβαλὼν παρὰ τὴν Χαιρώνειαν τὸν Ἀρχέλαον καὶ τὸν Ταξιγην ἄγοντας ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας ἄνδρας κατετρόπωσεν αὐτοὺς ὀλοσχερῶς (86 π. Χ.). Μόνον δεκακισχίλιοι ἐκ τῶν Ἀσιανῶν ἐσώθησαν καταφυγέντες μετὰ τοῦ Ἀρχελάου εἰς Χαλκίδα. Τὸ

ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους κατέφθασε καιέτέρα μιθραδρατική στρα-
τιά ἐξ ὀγδοήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Δορύλαον, μετὰ
τῆς ὁποίας ἠνώθησαν καὶ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀρχελάου.
Καὶ τὴν στρατιάν ταύτην ὁ Σύλλας προσελθὼν πάλιν ἐν Βιωτίᾳ
παρὰ τὸν Ὀρχομενὸν μετ' ἀγωνιώδη μάχην συνέτριψεν ὀλοτελῶς
καὶ οὕτω ἑστερέωσεν ἐν Ἑλλάδι τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

Ἐν ᾧ ὁ Σύλλας ἐν Ἑλλάδι κατήγε λαμπρὰς νίκας, ὑπερι-
σχύσαντες ἐν Ῥώμῃ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἐπεμφαν κατὰ τοῦ Μι-
θραδάτου ἕτερον στρατηγόν, τὸν Φλάκκον. Ἀλλὰ τοῦτον ἐφό-
νευσε καθ' ὁδὸν ὁ ὑπαρχος Φιμβρικός, ὅστις καὶ ἐξηκολούθησε
τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Μιθραδάτου. Ὁ Σύλλας διαβάς εἰς τὴν
Ἀσίαν ἐξηνάγκασε τὸν Μιθραδάτην νὰ ἔλθῃ εἰς προσωπικὴν
συνέντευξιν μετ' αὐτοῦ ἐν Δαρδάνῳ παρὰ τὸν Ἑλλησποντον
(84 π. Χ.) καὶ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μὲ ὅρους βαρυτάτους,
α') νὰ περιορισθῇ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ παλαιοῦ βασιλείου του,
β') νὰ παραδώσῃ ἐβδομήκοντα ναῦς, καὶ γ') νὰ πληρώσῃ δις-
χίλια τάλαντα ὡς ἑξῶς τοῦ πολέμου. Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας
καταδιώξας τὸν Φιμβρίαν ἠνάγκασεν αὐτὸν ν' αὐτοκτονήσῃ.

Τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, αἵτινες εἶχον
προσχωρήσει εἰς τὸν Μιθραδάτην, ἐτιμώρησεν ὁ Σύλλας αὐστη-
ρότατα. Τοὺς μὲν πρωταιτίους τῆς προσχωρήσεως ἐθανάτωσεν,
εἰς δὲ τὰς πόλεις ἐπέβαλε πρόστιμον εἴκοσι χιλιάδων ταλάντων.
Τοῦναντίον ἀντήμεψε γενναίως τὰς πόλεις, αἵτινες ἔμειναν πι-
σταὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ μάλιστα τὴν Ῥόδον.

Ἐ π ἄ ν ο δ ο ς τ ο ῦ Μ α ρ ί ο υ ε ἰ ς Ῥ ὶ ὀ μ ῆ ν . —
Π ρ ο γ ρ α φ ἂ λ κ α ἰ θ ἄ ν α τ ο ς α ὑ τ ο ῦ . — Καθ' ἔν
χρόνον ὁ Σύλλας ἐπολέμει ἐν Ἑλλάδι καὶ ἔπειτα ἐν Ἀσίᾳ
κατὰ τοῦ Μιθραδάτου, ἀγριαὶ σιχηναὶ διεδραματίζοντο ἐν Ῥώμῃ.
Ὁ Κίννας εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σύλλα θελήσας ν'
ἀνατρέψῃ τὰς διατάξεις αὐτοῦ περιήλθεν εἰς Ῥῆξιν πρὸς τὸν συνύ-
πατόν του Ὀκτάβιον. Ἐνεκὰ τούτου λυσσώδης ἀγὼν συνήφθη
ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ δεκακισχίλιοι ἐφρονεύθησαν. Ὁ Κίννας νικηθεὶς
κατέφυγεν εἰς Καμπανίαν. Ὁ φυγὰς Μάριος μαθὼν τὴν κατὰ
τοῦ Σύλλα ἐπανάστασιν ἀνεχώρησεν ἑσπευσμένως ἐξ Ἀφρικῆς
ἀγὼν ὑπὲρ Νουμάδων. Ἀποβιβάσθεις εἰς Τυρρηνίαν διηυθύνθη

πρὸς συνάντησιν τοῦ Κίννα. Ἀμφότεροι οὗτοι μετὰ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον ἐστρατολόγησαν, ὤρμησαν κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ μετὰ στενὴν πολιορκίαν ἠνάγκασαν αὐτὴν νὰ παραδοθῆ. Ὁ Μάριος προέβη ἀμέσως εἰς φοβερὰς προγραφὰς καὶ χιλιάδες ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Σύλλα ἐφονεύθησαν. Ἐπὶ πέντε ἡμέρας καὶ πέντε νύκτας στίφη στρατιωτῶν περιέτρεχον τὰς ὁδοὺς ἀρπάζοντες, σφάζοντες καὶ τὸ πᾶν πληροῦντες φόβου καὶ τρόμου. Τὰ σώματα τῶν φονευθέντων κατὰ σωροὺς ἔκειντο εἰς τὰς ὁδοὺς ἄταφα καὶ ἐχρησίμευον ὡς βορὰ τῶν κυνῶν.

Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐκόρεσαν τὴν δίψαν των καὶ οἱ δύο ἐκείνοι τύραννοι Μάριος καὶ Κίννας, οὔτινες τὴν 1 Ἰανουαρίου τοῦ 86 π.Χ. ἀνέλαβον τὴν ὑπατικὴν ἀρχὴν ἄνευ ἐκλογῆς. Ἀλλὰ καὶ τούτων τὸ τέλος ὑπῆρξεν οἰκτρὸν. Ὁ Μάριος ταρασσόμενος ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῆς συνειδήσεως διὰ τὰ τόσα θύματά του, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ φόβου τῆς τιμωρίας ἐκ μέρους τοῦ Σύλλα, οὔτινος τὰ κατορθώματα ἐμάνθανε, παρεδόθη εἰς ἀκόλαστον βίον καὶ εἰς κατάχρησιν πνευματικῶν ποτῶν. Ἐνεκα τούτου ἀπέθανεν οἰκτρῶς ἐν ἡλικίᾳ ἐβδομήκοντα ἐτῶν ἐπὶ τῆς ἐδδόμης ὑπατείας του. Ὁ Κίννας ἐκράτησεν αὐθαίρετως τὴν ὑπατείαν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη, διορίζων αὐτὸς τὸν συνύπατον του ἄνευ ἐκλογῆς τοῦ δήμου. Ἐν τούτοις ὁ Κίννας κατὰ τὰ τέσσαρα ταῦτα ἔτη ἐπέδειξε μωροτάτην ἀνικανότητα. Ἐν ᾧ ἐπλήρωσε τὴν πόλιν αἵματος, εἶχε δὲ προγράψει τὸν Σύλλα, ὅμως οὐδὲν ἔπραξεν ὅπως ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ Σύλλα καθ' ἣν ἡμέραν ὁ νικητῆς τοῦ Μιθραδάτου ἤθελεν ἐμφανισθῆ ἐκδικητῆς ἐκυτοῦ, τοῦ οἴκου του, καὶ τῆς φατρίας του. Ἐξηγέρθη δ' ἐκ τοῦ ληθάργου μόνον ὅτε ὁ Σύλλας ἐπανερχόμενος ἔγραψεν ἀγέρωχον ἐπιστολὴν πρὸς τὴν σύγκλητον, διὰ τῆς ὁποίας ἀνεκοίνου τὸ τέλος τοῦ ἀσιατικοῦ πολέμου, ἀλλὰ προσέθετεν ὅτι ἐπανήρχετο ἵνα τιμωρήσῃ τοὺς ἐχθροὺς του. Τότε διὰ τῆς βίας ὁ Κίννας συνήθροισε στρατιὰν καὶ ἤγαγεν αὐτὴν εἰς Ἀγκῶνα, σκοπῶν νὰ διπεραιωθῆ εἰς Ἡπειρον καὶ καταπολεμήσῃ τὸν Σύλλα πρὶν ἢ οὗτος ἀποδιδοσθῆ εἰς Ἰταλίαν. Ἀλλ' ἐν Ἀγκῶνι στασιάζαντες οἱ στρατιῶται ἐφόνευσαν τὸν Κίνναν.

Ἐ π ἄ ν ο δ ο ς τ ο ὕ Σ ύ λ λ α ε ἰ ς Ῥ ῶ μ η ν.— Δ ι —

κτατωρία καὶ θάνατος αὐτοῦ. — Ὁ Σύλλας περατώσας τὸν κατὰ τοῦ Μιθραδάτου πόλεμον ἔσπευσε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς Ῥώμην ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ πλουσίου ἐκ λαφύρων καὶ ἀφωσιωμένου εἰς αὐτὸν στρατοῦ του. Τὸ ἔαρ τοῦ 88 π.Χ. προσωρμίσθη εἰς Βρινδήσιον. Ἐπὶ ἔτος καὶ πλέον ἐξηκολούθησε πολεμῶν ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τῶν πολλαχοῦ ἀντιταχθέντων ἐχθρῶν του. Ἀφ' οὗ δὲ κατέβηκε πάντας, ὤρμησε θριαμβευτικῶς κατὰ τῆς Ῥώμης. Ἐξώθεν αὐτῆς καὶ παρὰ τὴν Κολίνην πύλην συνήφθη λυσσώδης ἀγών. Ὁ Σύλλας νικήσας τοὺς ἀντιπάλους εἰσήλασεν εἰς τὴν πόλιν πλήρης ὀργῆς καὶ προέβη εἰς φρικώδεις προγραφὰς κατὰ τῶν ἀντιπάλων του Μαρνανῶν, διατάξας νὰ φονεύουν αὐτοὺς ἔπου καὶ ἂν τοὺς συναντοῦν, καὶ εἰς τὰς αἰκίας καὶ εἰς τοὺς ναοὺς καὶ εἰς τὰς ἑδοὺς καὶ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Ἐπὶ ἕξι μῆνας ἠδύνατο πᾶς τις νὰ φονεύῃ Μαρνανοὺς, λαμβάνων καὶ ἀμοιβὴν δωδεκακισχιλίας δραχμῶν δι' ἑκάστην κεφαλὴν.

Ὁ Σύλλας ἔπως δώσῃ κῦρος νομιμότητος εἰς τε τὰς ἐκδικήσεις αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς θεσμούς, τοὺς ὁποίους ἐμελέτα νὰ εἰσαγάγῃ, ἐνήργησε νὰ χειροτονηθῇ δικτάτωρ ἐπ' ἀόριστον χρόνον. Ἄλλ' ἢ δικτατωρία τοῦ Σύλλα πλὴν τοῦ ὀνόματος οὐδὲν κοινὸν εἶχε πρὸς τὴν ἀρχαίαν δικτατωρίαν. Ἡ δικτατωρία τοῦ Σύλλα ἦτο ἀπλοῦν πρόσημα μοναρχίας· δι' ὃ καὶ εὐλόγως ὁ Σύλλας ἐχαρακτηρίσθη ὡς ὁ πρῶτος μονάρχης τῆς Ἐλευθέρας Ῥωμαϊκῆς Πολιτείας· προσωνόμασε δὲ ἑαυτὸν *Εὐτυχιῆς* (Felix), διότι ἐφρόνει ὅτι ἡ δύναμις του καὶ τὸ μεγαλεῖόν του ὠφείλετο κυρίως εἰς τὴν τύχην.

Ὁ Σύλλας ἐξέδωκε τοὺς ἀπ' αὐτοῦ κληθέντας Κορνηλίους νόμους, διὰ τῶν ὁποίων ἐνίσχυε τὴν συγκλητον, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἠῤῥῆσαν εἰς 600 διὰ τῆς προσθήκης 300 ἱππέων, καὶ συνέτριψε τὴν ἀρχὴν τῶν δημάρχων. Διὰ τῶν Κορνηλίων νόμων οἱ δήμαρχοι κατέστησαν ὑποχείριοι τῆς συγκλήτου. Ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ συνεδρίου τούτου οἱ δήμαρχοι δὲν εἶχον πλέον τὸ δικαίωμα νὰ συγκαλοῦν τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, ἐξ οὗ δικαίωματος εἶχεν ἐκπηγάσει πᾶσα ἡ ἰσχύς αὐτῶν. Ἀπέμεινεν εἰς αὐτοὺς μόνον τὸ νετο, ὅπερ ὅμως περιορίσθη εἰς

μέτρον ἀπλῆς προστασίας τῶν προσώπων. Ὁ ὄπαξ ἐκλεχθεὶς δήμαρχος ἀπεκλείετο διὰ παντὸς πάσης ἄλλης ἀρχῆς. Διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ δὲ τούτου φυσικὰ οἱ μεγαλοψυχότεροι καὶ θαρραλεώτεροι ἐκ τῶν πολιτῶν δὲν εἶχον πλέον καμμίαν διάθεσιν διὰ τὴν δημαρχίαν, ἣτις οὕτω κατέστη εἰ κ ὠ ν ἄ ν ε υ π ρ ἄ γ μ α τ ο ς . Διὰ τῶν Κορνηλίων νόμων ἡ σύγκλητος κατέστη τὸ κυρίαρχον σῶμα. Αὕτῃ εἰσήγε τοὺς νόμους εἰς τὴν λοχίτιδα ἐκκλησίαν πρὸς ἐπιψήφισιν. Αὕτῃ διώριζε τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς κατ' ἐπαρχίας πραιτῶρας καὶ ἀνθυπάτους. Αὕτῃ ἐκήρυττε πόλεμον.

Ὁ Σύλλας θέλων νὰ ἐξοντώσῃ τελείως τοὺς δημοκρατικούς ἐδήμεισε τὰς περιουσίας αὐτῶν καὶ διὰ νόμου ἀπέκλεισεν ἀπὸ παντὸς ἀξιώματος τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν ὡς ἀτίμους· θέλων δὲ νὰ ἔχη ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τῆς χώρας διένειμεν εἰς τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ πολεμήσαντας στρατιώτας τὰς γαίας ὀλοκλήρων πόλεων καὶ χωρῶν, ἰδίως τῆς Τυρρηνίας, Σαυνιτιδος καὶ Λευκανίας. Ἀλλὰ μετὰ διετῆ κυβέρνησιν πρὸς ἐκπληξιν πάντων ὁ Σύλλας ἀπέθετο τὴν δικτατωρίαν καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὴν ἐν Κύμῃ λαμπρὰν ἔπαυλιν του καὶ ἐκεῖ παρεδόθη εἰς πᾶν εἶδος τρυφηλότητος, μετὰ ἔν δὲ ἔτος ἀσθενήσας ἀπέθανε (78π.Χ.) Ἐγγραψε δὲ ὁ ἴδιος τὸ ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα του ἔχον ὡς ἑξῆς. «Οὐδεὶς εὐηργέτησε περισσότερον τοὺς φίλους του· οὐδεὶς ἔβλαψε περισσότερον τοὺς ἐχθρούς του».

§ 61. Γναῖος Πομπήϊος.— Ἀποστασία τοῦ Δελίδου

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος ἀνεδείχθη ὁ Γναῖος Πομπήϊος, εἰς ἕκ τῶν μεγαλειτέρων ἀνδρῶν τῆς Ῥώμης. Νεώτατος εἰσέτι ὁ Πομπήϊος διεκρίθη εἰς τοὺς τελευταίους σπαραγμούς καὶ ἐμφυλίους πολέμους καταδιώξας τοὺς Μαριανούς ἐν Σικελίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ καὶ εἶχε προσελκύσει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου δικτάτωρος. Ὅτι ἐπέστρεφεν ἐξ Ἀφρικῆς εἰς Ῥώμην, ὁ Σύλλας ἐξῆλθε μεθ' ὄλου τοῦ λαοῦ εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ, τὸν ἐχαιρέτισε καὶ τὸν ἐπεκάλεσε Μέγαν. Ἀλλ' ὁ Πομπήϊος ἐζήτηε νὰ τελέσῃ θρίαμβον, ἐν ᾧ δὲν εἶχε περιβληθῆ οὐδεμίαν ἐκ τῶν

μειζόνων ἀρχῶν, ἦτο δὲ ἀπλοῦς ἱππεύς. Ὁ Σύλλας ἠρνήθη. « Ἄς προσέξῃ — εἶπε μετὰ τόλμης ὁ δρμητικὸς νεανίας. — Ὁ ἀνατέλλων ἥλιος ἔχει περισοτέρουσ θαυμαστάς ἡδύων. » Ὁ δικτάτωρ ἐμβρόντητος ὑπέκυψεν ἀνακράξας δις. « Ἄς θριαμβεύσῃ, ἄς θριαμβεύσῃ ».

Ὁ Πομπήϊος λοιπὸν ἐγένιν ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς μερίδος, τὴν δὲ ἀρχηγίαν τῶν Μαριανῶν λειψάνων ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἀναλάβῃ ὁ Μάρκος Λέπιδος. Ὁ Λέπιδος ἐκλεχθεὶς ὑπατος τῷ 78 π. Χ. ἐπειράθη ν' ἀνατρέψῃ πάσας τὰς διατάξεις τοῦ Σύλλα. Ἐναντιωθείσης ὁμοῦ τῆς συγκλήτου, ἀπῆλθε πρὸ τοῦ ὄρισμένου χρόνου εἰς τὴν ἐπαρχίαν του τὴν ἐκτὸς τῶν Ἄλπεων Ναρθωνίτιδα, καὶ στρατολογήσας ἠτοιμάζετο νὰ βადίσῃ κατὰ τῆς Ῥώμης. Ἄλλ' ἐπελθὼν κατ' αὐτοῦ ὁ Πομπήϊος τὸν ἐνίκησε κατ' ἐπανάληψιν καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Σαρδίᾳ, ὅπου ἀπέθανε (77 π. Χ.).

§ 62. Πόλεμος κατὰ τοῦ Σερτώριου (79-71 π. Χ.)

Ὁ μόνος ἄξιος ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν Μάριον ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ τῶν δημοκρατικῶν ἦτο ὁ Σερτώριος, εἰς ἐκ τῶν διαπρεπεστάτων ἀνδρῶν τῆς Ῥώμης. Ὁ Σερτώριος μετὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ἤτταν τῶν Μαριανῶν κατέφυγεν εἰς Ἰσπανίαν· ἀλλὰ προγραφεὶς ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἀφρικὴν. Προσκληθεὶς δ' ἔπειτα ὑπὸ τῶν Λυσιτιανῶν, οἵτινες κατεβλίβοντο ὑπὸ τῶν στρατηγῶν τοῦ Σύλλα, ὅπως βοηθήσῃ αὐτοὺς πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς Ῥώμης, ἐδέχθη προθύμως τὴν πρόσκλησιν (80 π. Χ.). Καὶ νῦν ὁ πρόφην ἠττημένος Μαριανὸς περυσιάζεται ὡς ἐλευθερωτῆς. Ὡν δὲ πεπραιοκισμένος διὰ σπανίων ἀρετῶν καὶ φύσει φιλάνθρωπος ἐφέλικυσε ἐντὸς ὀλίγου τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν ἀγάπην πάντων τῶν ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ λαῶν, οἵτινες ἐθεώρουν αὐτὸν ὡς ἄλλον Ἄνινθαν. Πρὸς τὸν Σερτώριον κατέφυγεν ὁ ὑπαρχος τοῦ Λεπίδου Περπένας μὲ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του καὶ πάντες εἰ ἐκ τῆς Ῥώμης φυγάδες Μαριανοί.

Ὁ Σερτώριος ἀποτελέσας στρατὸν ἀξιόμαχον ἐκ δημοκρατικῶν καὶ Λυσιτιανῶν καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ἐνί-

κησε πάντας τούς κατ' αὐτοῦ πεμφθέντας στρατηγούς τῆς Ῥώμης καὶ ἐξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του ἐφ' ὅλην τὴν Ἰσπανίαν. Θεωρῶν δὲ τὴν ἐν Ῥώμῃ δημοκρατίαν καταλυθεῖσαν ἤδη ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ἱδρυσε τοιαύτην ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ συνεκρότησε σύγκλητον ἐκ τριακοσίων μελῶν.

Τὰ κατορθώματα τοῦ Σερτωρίου ἐνέπνευσαν φόβον εἰς τούς ἐν Ῥώμῃ ἀριστοκρατικούς. Ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἔπεμψε κατὰ τοῦ Σερτωρίου τὸν ἐπὶ ἀνδρεία φημιζόμενον Μέτελλον Πίον καὶ τὸν Πομπηϊόν, ἀλλ' ἀμφοτέροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλουν τὸν φοβερὸν ἀνταγωνιστὴν. Ἄλλ' ὁ ἀήττητος Σερτώριος ἔπεσε θῦμα συνωμοσίᾳ, τὴν ὅποιαν ἐξύφανε ὁ στρατηγὸς του Περπένας εἶτ' ἐκ φθόνου εἶτ' ἐκ τῆς ἐπιθυμίας νὰ λάβῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Μετέλλου προκηρυχθεῖσαν διὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Σερτωρίου ἀμοιβὴν ἐξ ἑκατῶν ταλάντων καὶ εἴκοσι χιλιάδων πλέθρων γῆς.

Ὁ Πομπηϊὸς μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Σερτωρίου ὤρμησεν ἀμέσως κατὰ τοῦ Περπένας, ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ συλλαβὼν ἀπεκφάλισε, τὸν δὲ στρατὸν αὐτοῦ διεσχόρπισε.

§ 63. Πόλεμος κατὰ τῶν δούλων (73—71 π. X).

Δὲν εἶχε λήξει ἀκόμη ὁ κατὰ τοῦ Σερτωρίου πόλεμος καὶ νέος κίνδυνος φοβερὸς ἠπειλήσεν τὴν Ῥώμην, ὁ ἐκ τῶν δούλων.

Ἐπίσμεν ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον μεταφέρει ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν μυριάδας δούλων, τούς ὁποίους διεσχόρπισαν καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς διαφόρους ἐργασίας τῆς Πολιτείας, ἄλλοι δ' ἐπωλοῦντο εἰς πλουσίους ἰδιώτας, οἵτινες μετεχειρίζοντο αὐτούς εἰς καλλιέργειαν τῶν κτημάτων των καὶ εἰς ἄλλας βαρυτάτας ἐργασίας (ἴδ. 139).

Οἱ Ῥωμαῖοι ἠρέσκοντο καθ' ὑπερβολὴν εἰς μονομαχίας καὶ θηριομαχίας. Πρὸς τέρψιν λοιπὸν ἑαυτῶν μετεχειρίζοντο εἰς τὰ δημόσια θεάματα κατ' ἀρχὰς μὲν κακούργους καταδεδικασμένους εἰς θάνατον, οἵτινες ὤφειλον νὰ μονομαχοῦν κατ' ἀλλήλων ἢ κατ' ἀγρίων θηρίων μέχρι θανάτου. Βραδύτερον δ' ἐπὶ τοσοῦτον ἐπετάθη ἡ κλίσις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ πρὸς τὰ φρικαλέα ταῦτα θεάματα, ὥστε ὀλόκληρα στίφη δούλων ἠγοράζον.

το ὑπὸ κερδοσκοπῶν καὶ ἐγυμνάζοντο ἐν διαφόροις σχολαίοις τὴν
 Ξιφομαχίαν. Ὁφείλον δὲ οἱ δοῦλοι οὗ-
 τοι, οἵτινες ἐκαλοῦντο μονομάχοι
 (gladiatores), νὰ μαθάνουν νὰ φονεύων-
 ται ἐν τοῖς δημοσίοις θεάμασι τῶν Ῥω-
 μαίων μετὰ περισσῆς χάριτος ἢ μεταξὺ
 τῶν ἢ ὑπὸ τῶν θηρίων, ἵνα οὕτω παρέ-
 χουν μεγαλειτέραν τέρψιν εἰς τὸν θεώ-
 μενον ῥωμαϊκὸν λαόν. Ἄλλ' ὁ τοιοῦτος
 βίος ἦτο ἀνυπόφορος διὰ τοὺς μονομά-
 χους.

Μονομάχος

Ἡμέραν τινὰ τοῦ ἔτους 73 π. Χ. ἐ-
 βδομήκοντα περίπου μονομάχοι ἐδραπέ-
 τευσαν ἐκ τῆς ἐν Καπύῃ φυλακῆς των καὶ
 ἀναδειξαντες ἀρχηγὸν τὸν ἐκ Θράκης γενναῖον σύντροφόν των Σπάρ-
 τακον ἐσώθησαν εἰς τὸ ὄρος Βεζούβιον, μετ' αὐτῶν δὲ ἠνώθησαν
 καὶ ἄλλοι δοῦλοι. Τρισχίλιοι Ῥωμαῖοι ὑπὸ τὸν πραιτωρα Βαρί-
 νιον ἐστάλησαν κατ' αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ Σπάρτακος καταβάς ἐκ
 τῶν ἀπορρώγων βράχων τοῦ Βεζουβίου προσέβαλεν ἀπροσδοκή-
 τως τοὺς Ῥωμαίους καὶ διεσκόρπισεν αὐτούς. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη
 τοῦ Σπάρτακου ἐλλυσε πρὸς αὐτὸν μέγαν ἀριθμὸν ποιμένων
 καὶ βουκόλων καὶ ἄλλων μονομάχων ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἐν-
 τὸς δὲ μικροῦ χρόνου ἐβδομήκοντα χιλιάδες εἶχον συρρεῦσαι
 περὶ τὸν Σπάρτακον, ὅστις ἔχων ἐκ φύσεως προτερήματα στρα-
 τηγοῦ ὠργάνωσε τὰ σίφη ἐκεῖνα εἰς στρατὸν καὶ ἐνίκησεν ἐκ
 παρατάξεως δύο πραιτωρας καὶ δύο ὑπάτους.

Οἱ ὄπαδοι τοῦ Σπάρτακου κινούμενοι ὑπὸ ἀπληστίας καὶ
 ἐκδικήσεως προέβησαν εἰς φοβερὰς δηώσεις καὶ λεηλασίας καὶ
 ἐνέπνευσαν καθ' ἑλὴν τὴν Ἰταλίαν φόβον καὶ τρόμον, ὑπεχρέω-
 σαν δὲ τὸν ἀρχηγὸν των νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ κατ' αὐτῆς τῆς Ῥώ-
 μης. Ὁ κίνδυνος ἦτο μέγας. Ἡ σύγκλητος τότε ἀνέθηκε τὴν
 στρατηγίαν εἰς τὸν Δικίνιον Κράσσον. Ὁ Κράσσος ἐπελθὼν
 προσέβαλε τοὺς δούλους παρὰ τὸν Σίλαρον, ποταμὸν τῆς Λευ-
 κανίας, τῇ 71 π. Χ. καὶ κατετρόπωσεν αὐτούς, φονευθέντος κα-
 τοῦ Σπάρτακου. Ἐξ χιλιάδες δοῦλοι συλληφθέντες αἰχμάλωτοι

ἀνεσταυρώθησαν κατὰ μήκος τῆς Ἀππίας ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἐκ Ῥώμης εἰς Καπύην.

Τὰ λείψανα τοῦ μεγάλου ἐκείνου στρατοῦ τῶν δούλων ἀνερχόμενα εἰς δύο χιλιάδας περίπου διηθύνθησαν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, ἵνα διὰ τῶν Ἄλπεων ἀπέλθουν εἰς τὰς πατρίδας τῶν. Συναντήσας ὅμως αὐτὰ ὁ ἐξ Ἰσπανίας ἐπανερχόμενος Πομπηῆτος κατέστρεψεν ὀλοτελῶς. Τὸ κατόρθωμα τοῦ Πομπηῆτου ἦτο ἀσημαντον. Καὶ ὅμως οὗτος μεγαλαυχῶν, κατὰ τὴν συνήθειάν του, ἔγραψεν εἰς τὴν σύγκλητον «Ὁ Κράσσος ἐνίκησε τοὺς δούλους, ἀλλ' ἐγὼ ἀπέσπασα τὰς ῥίζας τοῦ πολέμου τούτου». Ἡ πόλις σύμπασα ἐξῆλθεν εἰς προὔπαντησιν τοῦ ἥρωος, προσήνεγκε δὲ εἰς αὐτὸν πλείονα τῶν ὅσα ἐξήτει. Ὅχι μόνον μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ἐτέλεσεν οὗτος, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπατείην ἔλαβε, καίτοι οὐδεμίαν πρότερον ἀρχὴν ἤρξεν.

Ἄλλ' ὁ Πομπηῆτος ἔπρεπε νὰ πληρώσῃ τὰς ἐπευφημίας τοῦ λαοῦ. Ὅθεν κολακεύων οὗτος τὸν λαὸν εἰσήγαγε νόμον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπεδόθησαν εἰς τὴν δημαρχίαν πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἀφαιρεθέντα δικαιώματα. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις ὑπῆρξεν ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ Σύλλα ἐν τῇ καταδιώξει τῶν δημοκρατικῶν, νῦν χάριν τοῦ πολιτικοῦ του συμφέροντος δὲν ἐδίστασε νὰ προβῇ εἰς τὴν κατάργησιν τῶν νόμων τοῦ Σύλλα.

§ 64. Πόλεμος κατὰ τῶν πειραιῶν (67 π. X.).

Ἀνέκαθεν οἱ πειραταὶ ἐμάστιζον τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, πολυπλασιασθέντες καταπληκτικῶς ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Κορίνθου. Οἱ πειραταὶ καταρτίσαντες στόλον χιλίων πλοίων καὶ ἔχοντες ὡς ὀρμητήρια τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κιλικίαν περιέπλεον κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν τὴν Μεσόγειον θάλασσαν λεηλατοῦντες τὰς νήσους καὶ τὰ παράλια καὶ ἐνσπεύροντες πανταχοῦ τὸν τρόμον. Ἀπὸ τῆς Φοινίκης μέχρι τῶν Ἑρακλείων στηλῶν δὲν ἠδύνατο νὰ πλεύσῃ πλοῖον, χωρὶς νὰ πληρώσῃ φόρον. Τὸ ῥωμαϊκὸν ὄνομα ὀλίγον ἐνδιέφερον αὐτοὺς. Τὸνναντίον τσαούτη ἦτο ἡ τόλμη τῶν, ὥστε ἐπέπλεον καὶ μέχρι τῶν προθύρων τῆς Ῥώμης.

Ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος εἶχε λάβει δραστήρια μέτρα πρὸς καταπολέμησιν τῆς πειρατείας. Τῷ 79 π. Χ. ἀπέστειλε κατὰ τῶν πειρατῶν τὸν Πόπλιον Σεργίλιον, ὅστις ὡς ἀνθύπατος πολεμῶν ἐπὶ τριετίαν ὑπέταξε τὴν Κιλικίαν, ἐξεπόρθησε δὲ ὀχυράς τινας πόλεις, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὰ Ἴσαυρα, ἐξ οὗ καὶ Ἴσαυρικὸς προσωνομάσθη. Ὡσαύτως ὁ ὑπατος Καικίλιος Μέτελλος ὑπέταξε τὴν Κρήτην, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπωνομάσθη Κρητικός. Ἀλλὰ διὰ μεμονωμένων ἐκστρατειῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταβληθῇ ἡ πειρατεία, διότι καὶ καταπολεμουμένη ἐν τινι τόπῳ ἀνεφαίνετο ἀλλαχοῦ φοβερωτέρα. Καὶ πράγματι οἱ πειραταὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης ἀπέβησαν βλαβερώτεροι εἰς τὴν Ῥώμην, παρακωλύοντες τὰς ἐκ Σικελίας καὶ Συκροῦς σιτοπομπάς, ἐξ οὗ ἡ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ λιμοκτονήσῃ.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτ' ἐν ἔτει 67 π.Χ. ὁ δήμαρχος Γαβίνιος ἐπρότεινε ν' ἀνατεθῇ ἐπὶ τρία ἔτη εἰς ἓνα ἐκ τῶν ὑπατικῶν μὲ ἐξουσίαν ἀπόλυτον καὶ ἀνεύθυνον ἢ ἀρχηγία τῶν θαλασσοῶν καὶ ὄλων τῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου μέχρι τετρακοσίων σταδίων. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἐταράχθησαν ἐκ τῆς ἀσυνήθους ταύτης ἐξουσίας, τῆς προοριζομένης διὰ τὸν Πομπήϊον, τὸν ὁποῖον ἄλλως καὶ ἐμίσουν ἕνεκα τῆς μεταβολῆς τῶν πολιτικῶν φρονημάτων του. Ὅθεν ἐπολέμησαν μετὰ σφοδρότητος τὴν πρότασιν τοῦ Γαβίνιου, ἧτις ἔφερε τυρανικὸν χαρακτῆρα. Ἐν τούτοις ἐψηφίσθη αὕτη. Ὁ Πομπήϊος ἐκλεχθεὶς αὐτοκράτωρ στρατηγὸς ἐδικαίωσε πληρέστατα τὰς προσδοκίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Παραλαβὼν πεντακόσια πλοῖα, ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας πεζοὺς καὶ εἴκοσι τέσσαρας ὑπάρχους, μετὰ τσαύτης δραστηριότητος ἐνήργησεν, ὥστ' ἐν διαστήματι μόνον τριῶν μηνῶν ἐκαθάρισεν ἅπασαν τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τῶν πειρατῶν. Ὑπὲρ τὰ χίλια τριακόσια πειρατικὰ πλοῖα ἐπυρπόλησε καὶ ἑκατὸν εἴκοσι λιμένας καὶ φρούρια κατέστρεψεν. Ὡσαύτως ἠχμαλώτισεν εἴκοσι χιλιάδας πειρατῶν, τοὺς ὁποῖους ἐπιεικῶς καὶ συνετῶς φερόμενος κατώκισεν ἄλλους μὲν ἐν τῇ Δύμῃ τῆς Ἀχαΐας, ἄλλους δ' ἐν Κιλικίᾳ καὶ ἰδίως ἐν τῇ πόλει Σόλοις, ἧτις ἔκτοτε πρὸς τιμὴν του μετωπομάσθη Πομπηϊοῦπολις.

§ 65. Δεύτερος Μιθραδατικός πόλεμος (71—64 π. Χ.).

Ὁ φιλοπόλεμος βασιλεὺς τοῦ Πόντου Μιθραδάτης μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ἠσθάνθη ἐν ἑαυτῷ ἀναγεννώμενον τὸ πολεμικὸν μένος καὶ παρεσκευάσθη πρὸς νέαν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Ῥωμαίων ὠφελούμενος δ' ἐκ τῶν διαφύρων πολέμων, ἰσηρικοῦ, δουλικοῦ, πειρατικοῦ, εἰς τοὺς ἑποίους ἦσαν περιπεπλεγμένοι οἱ Ῥωμαῖοι, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βιθυνίαν, τὴν ὁποίαν ὁ πρὸ μικροῦ ἀποθανὼν βασιλεὺς αὐτῆς Νικόδημος Γ' εἶχε κληροδοτήσει εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν. Καὶ ἐπῆλθε μὲν κατὰ τοῦ Μιθραδάτου ὁ ὑπάτος Αὐρήλιος Κόρτις, ἀλλ' ἐνίκηθη παρὰ τὴν Χαλκηδόνα, μεθ' ἧς ὁ Μιθραδάτης προέβη εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κυζίκου.

Μετ' ὀλίγον ἐστάλη κατὰ τοῦ Μιθραδάτου ὁ ἕτερος τῶν ὑπάρχων Λικίνιος Λούκουλλος, ὅστις ἐκέκτητο μεγάλην στρατηγικὴν κανότητα. Ὁ Λούκουλλος ἠνάγκασε τὸν Μιθραδάτην νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κυζίκου καὶ ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὸ κράτος του. Εἰσβαλὼν δὲ κατόπι εἰς τὸ βασιλεῖον τοῦ Πόντου ἔγινε κύριος αὐτοῦ, ὁ δὲ Μιθραδάτης καταδιωκόμενος κατέφυγεν εἰς τὸν γαμβρὸν του Τιγράνην, βασιλέα τῆς Ἀρμενίας. Ὁ Τιγράνης ἦτο ὁ σχυρότερος τῶν μοναρχῶν τῆς Ἀσίας· νικήσας δὲ τοὺς Πάρους καὶ κατακτήσας τὴν Συρίαν ἐκάλει ἑαυτὸν πομπωδῶς βασιλέα τῶν βασιλέων. Ὁ Λούκουλλος ἀπήτησε παρὰ τοῦ Τιγράνου τὴν παράδοσιν τοῦ Μιθραδάτου καὶ ἐπειδὴ ὁ Τιγράνης ἠρνήθη, διαβάς τὸν Εὐφράτην εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν μετὰ εἴκοσι περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν· προσβαλὼν δὲ παρὰ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἀρμενίας Τιγρανόκερτα τὸν δεκαλάσιον στρατὸν τοῦ Τιγράνου κατετρόπωσεν αὐτόν, ἐκυρίευσεν καὶ τὰ Τιγρανόκερτα καὶ μέγα μέρος τῆς Μεσοποταμίας.

Ὁ Λούκουλλος ἐσκέπτετο νῦν νὰ ὀδηγήσῃ τὰ νικηφόρα στρατεύματά του εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' οἱ στρατιῶταί του ἀποκαμόντες ἐκ τῶν μακρῶν ὁδοποριῶν, συγχρόνως ἐδυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν ἕνεκα τῆς αὐστηρᾶς πειθαρχίας, ἐστασίασαν καὶ ἠρνήθησαν νὰ προχωρήσουν. Ὅτε ὁ Λούκουλλος ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὴν πορείαν του,

ἐπιστρέφων δὲ κατέλαβε τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μεσοποταμίας Νίσιβιν. Ἐπειδὴ δ' ἐσυκοφαντεῖτο ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν δημοσιωνῶν, τῶν ὁποίων κατὰ πολὺ εἶχε περιορίσει τὰς ἀρπαγὰς καὶ τὰς καταπιέσεις, ἀνεκλήθη καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐστάλη ὁ Γλαυρίων. Ἄλλ' ἡ ἀνικανότης τοῦ Γλαυρίωνος ἐδείχθη εὐθὺς ἐν ἀρχῇ, τοῦ Μιθραδάτου ἀνακτῆσαντος τὸ τοῦ Πόντου βασιλείον του. Τότε τῇ προτάσει τοῦ δημάρχου Γαίου Μανιλίου ἀνετέθη ἡ διεξαγωγή τοῦ πολέμου εἰς τὸν ἐν Κιλικίᾳ εἰσέτι εὐρισκόμενον Πομπήϊον.

Ὁ Λούκουλλος ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην ἀπεσύρθη εἰς τὰς λαμπρὰς παρὰ τὸν κόλπον τῆς Νεαπόλεως ἐπαύσεις του, ἵνα ζήσῃ ὡς ἰδιώτης ἐκ τῶν θησαυρῶν, τοὺς ὁποίους τόσον ἐνδόξως ἀπέκτησεν. Ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ λαμπρότης τοῦ βίου του κατέστη παροιμιώδης· ὅθεν καὶ Ῥωμαῖος Ἐβέρξης ἐπωνομάσθη. Ὁ Λούκουλλος ἀπήρτισε βιβλιοθήκην πλουσίαν, τὴν ὁποίαν ἀνέφξεν εἰς τὸ κοινόν, πάντες δὲ οἱ λόγιοι ἔτυχον φιλοξένου ὑποδοχῆς παρ' αὐτῷ.

Ἀρχηγία τοῦ Πομπηίου. — Ὁ Πομπήϊος ἐπελθὼν κατὰ τοῦ Μιθραδάτου μετὰ ἐξήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν κατετρόπωσεν αὐτὸν ἐν μεγάλῃ μάχῃ παρὰ τὸν Λύκον ποταμὸν τῆς Μικρᾶς Ἀρμενίας, καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς Κολχίδα (66 π. Χ.). Πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου τούτου γεγονότος ἔκτισεν ἐπὶ τοῦ τόπου τῆς μάχης πόλιν κληθεῖσαν Νικόπολιν. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ Πομπήϊος διηυθύνθη κατὰ τοῦ Τιγράνου, ἀλλὰ ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλείων ἔσπευσε νὰ ὑποταχθῇ ἀμαχητί. Ὁ Πομπήϊος ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Τιγράνην νὰ ἀρχῇ τοῦ παλαιοῦ κράτους του, ἀφ' οὗ ἀποδώσῃ τὰς κατακτηθείσας χώρας καὶ πληρώσῃ ἑξακισχίλια τάλαντα ὡς ἔξοδα τοῦ πολέμου. Μετὰ ταῦτα ὁ Πομπήϊος ὑπέταξε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Φοινίκην, καὶ ἔπειτα διηυθύνθη κατὰ τῆς Παλαιστίνης, ἣτις ἐταράσσετο τότε ἐκ τῶν περὶ τοῦ θρόνου ἐρίδων τῶν δύο ἀδελφῶν Ἵρκανοῦ καὶ Ἀριστοβούλου. Ὁ Πομπήϊος ἐκπορθήσας τὴν Ἱερουσαλήμ, τὸν μὲν ἀντιστάντα Ἀριστέβουλον ἀπήγαγεν αἰχμάλωτον εἰς τὴν Ῥώμην, εἰς δὲ τὸν Ἵρκανὸν ἔδωκε τὸν θρόνον ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ πληρώνῃ φόρον εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

Ὁ ἀκαταπόνητος Μιθραδάτης ἀναφαίνεται καὶ πάλιν ἐν Βοσπόρῳ. Παρασκευάζει στρατὸν καὶ μελετᾷ νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν μεγάλην κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως καὶ συμπαρασύρων τοὺς βαρβάρους τῶν χωρῶν ἐκείνων νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Ῥώμης ὡς ἄλλος Ἀννίβας. Ἄλλ' οἱ στρατιῶταί του δειλιοῦν πρὸ τοῦ τολμηροῦ τούτου σχεδίου τοῦ βασιλέως των καὶ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Φαρνάκου, υἱοῦ τοῦ Μιθραδάτου, στασιάζουν. Ὁ Μιθραδάτης τότε, ἵνα μὴ παραδοθῆ ζῶν εἰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων, ἠυτοκτόνησεν.

Ἐπὶ τῇ εἰδήσει ταύτῃ ὁ Πομπήϊος ἐπέστρεψεν ἐκ Παλαιστίνης εἰς Ἀμισὸν τοῦ Πόντου, ὅπου ὁ Φαρνάκης ἔφερεν εἰς αὐτὸν μετὰ βρχυτίμων δώρων τὸ σῶμα τοῦ πατρὸς του. Τότε ὁ Πομπήϊος διερρῦθμισε τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας ὡς ἀπόλυτος κύριος. Τὸν Φαρνάκην κατέστησε βασιλέα τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου. Τὴν Κιλικίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Φοινίκην προσήρτησεν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος, τὴν δὲ Παλαιστίνην κατέστησε φόρου ὑποτελῆ εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἐπειτα δ' ἐπέστρεψεν εἰς Ῥώμην τῷ 61 π. Χ. κομίζων ἄπειρα λάφυρα.

Ὁ δεῦτερος οὗτος Μιθραδατικὸς πόλεμος ὑπῆρξε καταστρεπτικώτατος εἰς τὰς ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνικὰς πόλεις καὶ νήσους, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸ Βυζάντιον, τὴν Χαλκηδὸνα, τὴν Κύζικον, τὴν Ἀμισὸν καὶ τὴν Σινώπην. Ἄλλ' ἦτο μέγα εὐτύχημα εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγοὶ οἱ διεξαγαγόντες τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Μιθραδάτου Λούκουλλος καὶ Πομπήϊος ἠσθάνοντο θερμὴν συμπάθειαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ προσεπάθουν νὰ μὴ ἐπαυξάνουν τὰ ἀπαραίτητα δεινὰ τοῦ πολέμου διὰ βιαίων πράξεων, ὡς ἔπραττεν ὁ Σύλλας ἐν τῷ πρώτῳ Μιθραδατικῷ πολέμῳ. Ὁ Λούκουλλος ἐβοήθησε πολὺ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἰδιαιτέρως δ' ἔτυχον τῆς ἐπιμελείας του καὶ παντοιοτρόπως προήχθησαν αἱ πόλεις Ἀμισός, Σινώπη καὶ Ἡράκλεια. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα εἰργάσθη κατόπιν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ Πομπήϊος, ὅστις διερρῦθμισεν ἐριστικῶς τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας. Εἰργάσθη καὶ οὗτος ζωηρῶς ὅπως προαγάγῃ κατὰ δύναμιν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ Συρίᾳ τὸ σύστημα τοῦ αὐτονόμου βίου τῶν πόλεων καθ' ὁμοίον τρόπον πρὸς τὸ σύστημα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πόλεων //

§ 66. *Συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα (63 π. Χ.).*

Ἐν ᾧ ὁ Πομπήϊος νικητὴς περιήγε τὰ ῥωμαϊκὰ ὄπλα ἀνὰ τὴν Ἀσίαν, ἡ Ῥώμη διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον ἐκ τινος στυγεραῆς συνωμοσίας, τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Κατιλίνας.

Ὁ Κατιλίνας κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς οἴκου. Εἶχε πολλὰ πνευματικὰ προτερήματα· ἀλλ' ἦτο εἰς ἄκρον ἀκόλαστος καὶ ἀνῆθικος. Κατασπαταλήσας ἅπασαν τὴν περιουσίαν του εἰς παντοίας ἀσωτείας καὶ ἀκολασίας καὶ περιπεσὼν εἰς χρέη μεγάλα ἐξήτει ν' ἀπαλλαγῆ αὐτῶν διὰ τῆς ἀνατροπῆς τῆς πολιτείας. Καὶ πρῶτον σταλεῖς ὡς ἀναιπράτωρ εἰς Ἀφρικὴν ἐνήργησεν ἐκεῖ φρικώδη ἀργυρολογίαν· ἐπανελθὼν δὲ εἰς Ῥώμην ὑπέβαλεν ὑποψηφισίτητα διὰ τὴν ὑπατείαν (65 π.Χ.). Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθον πρέσβεις ἐξ Ἀφρικῆς καὶ κατήγγειλαν τὰς φρικτὰς αὐτοῦ παρανομίας· τοῦτου δ' ἕνεκα διεγράφη τὸ ὄνομά του ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ὑποψηφίων. Ὁ Κατιλίνας ἐξεμάνη διὰ τοῦτο καὶ ἐσχεδίασε τὴν ἀνατροπὴν τῆς πολιτείας. Συνήθροισε λοιπὸν περὶ ἑαυτὸν πάντας τοὺς φαυλοβίους, τοὺς κακούργους, καὶ τοὺς βεβηθισμένους εἰς χρέη, καὶ ἀπεφάσισε μετ' αὐτῶν νὰ φονεύσουν τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς συγκλητικούς πάντας καὶ διὰ προγραφῶν καὶ δημεύσεων νὰ κορέσουν πάσας αὐτῶν τὰς ἐπιθυμίας. Ἐν τούτοις ὁ Κατιλίνας ἐπεδίωξε καὶ πάλιν τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα, ἀπστυχῶν δὲ ἀπεφάσισε νὰ προβῆ μετὰ τῶν ὁμοφρόνων του εἰς πολὺ φοβερώτερον πραξικόπημα, ἥτοι νὰ φονεύσουν τοὺς ὑπάτους καὶ τοὺς συγκλητικούς, νὰ ἐξαφανίσουν πάντα τὰ χρεωστικὰ βιβλία, νὰ πυρπολήσουν τὴν Ῥώμην, νὰ προβοῦν εἰς ἄρπαγας καὶ λεηλασίας, καὶ ἐν τῇ γενικῇ συγχύσει καὶ ταραχῇ νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν. Ἦτο δὲ ἡ περίστασις κατάλληλος, διότι ὁ μὲν στρατὸς εὕρισκετο ἐν Ἀσίᾳ, τὴν δὲ πόλιν ἐπλήρου ἀργῶς καὶ ἀχαλίνωτος ὄχλος.

Ἄλλὰ τὸ τερατώδες αὐτὸ σχέδιον δὲν ἐξετελέσθη. Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο (63 π. Χ.) ὑπατος εἶχεν ἀναδειχθῆ ὁ Κικέρων, ἀνῆρα δραστήριος καὶ φιλόπατρις καὶ ὁ μέγιστος ῥήτωρ τῆς Ῥώμης. Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς καθ' ἣν ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Κικέρων

ρων παρηκολούθει μετ' ἀγρύπνου προσοχῆς τὰ διαδήματα τῶν συνωμοτῶν· κατορθώσας δ' ἐπὶ τέλος νὰ μάθη διὰ τινος γυναικός, φίλης ἐνὸς τῶν συνωμοτῶν, πάσας τὰς λεπτομερείας τοῦ καταχθονίου αὐτῶν σχεδίου, κατήγγειλε διὰ κεραυνοβόλων λόγων τὴν συνωμοσίαν εἰς τε τὴν σύγκλητον καὶ εἰς τὸν δῆμον, ἔπεισε δὲ τὴν σύγκλητον νὰ ἐκδώσῃ ἀπόφασιν, διὰ τῆς ὁποίας οἱ συνωμόται κατεδικάζοντο εἰς θάνατον. Ὁ Κατιλίνας φεύγει διὰ νυκτὸς ἐκ Ῥώμης καὶ σπεύδει εἰς Τυρρηνίαν, ὅπου ἦτο τὸ γενικὸν στρατόπεδον τῶν συνωμοτῶν, ἀφίνει δὲ ὀλίγους συνωμότας ἐν Ῥώμῃ, ἵνα ἐν ὄρισμένη ἡμέρᾳ πυρπολήσουσιν αὐτήν. Ἀλλ' ὁ Κικέρων ἄνευ ἀναβολῆς συλλαμβάνει τοὺς ἐν Ῥώμῃ συνωμότας καὶ τοὺς παραδίδει εἰς τὴν ἀγχόνην. Κατὰ δὲ τοῦ Κατιλίνα ἐπῆλθε μετὰ στρατοῦ ὁ ἕτερος ὑπατος Γάϊος Ἀντώνιος. Γενομένης μάχης παρὰ τὴν Πιστωρίαν τῆς Τυρρηνίας αἱ συνωμόται ἐνικῆθήσαν καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Κατιλίνας ἐφονεύθη (62 π. Χ.). Οὕτω ἡ Ῥώμη ἐσώθη ἐκ βεβαιωτάτου κινδύνου, ὁ δὲ Κικέρων ὠνομάσθη π α τ ῆ ρ τ ῆ ς π α τ ρ ῖ δ ο ς.

§ 67 Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ,

Ὁ Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ ἦτο ὁ ὑπὸ τῆς τύχης προωρισμένος νὰ διαδραματίσῃ τὸ σπουδαιότατον πρόσωπον τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας. Ὑπῆρξεν ἐν ταυτῷ ῥήτιω ἔξοχος, πολιτικὸς μέγας, καὶ στρατηγὸς μεγαλοφυέστατος. Ὁ Καῖσαρ κατήγετο ἐκ τοῦ ἀρχαίου γένους τῶν Ἰούλων, ὅπερ ἀνήγε τὴν ἀρχὴν του εἰς τὸν Αἰνείαν, καὶ ἦτο ἀνεψιὸς τῆς γυναικὸς τοῦ Μαρίου. Ἐν ἡλικίᾳ δέκα δικτῶ ἐτῶν συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ Κίννα Κορνηλίαν. Ὅτε ὁ Σύλλας προσέβη εἰς τὰς φοβεράς ἐκείνας προγραφάς, ἀπήτησε παρὰ τοῦ νεαροῦ Καίσαρος νὰ διαζευχθῇ τὴν γυναῖκά του, ἂν ἤθελε ν' ἀποφύγῃ τὴν προγραφὴν. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ ἐπροτίμησε νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ῥώμης παρὰ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ φοβεροῦ δικτάτωρος. Τὰ δάκρυα ὁμοῦ τῆς οἰκογενείας του καὶ αἱ ἐκείναι τῶν Ἐστιάδων κατῶρθωσαν νὰ κάμψουν τὸν ἀκαμπτον Σύλλαν, ἕν' ἀμνηστεύσῃ τὸν Καίσαρα. «Σ ἄ ς τ ὸ ν χ α ρ ῖ ζ ω, εἶπεν ὁ Σύλλας, ἀ λ λ' ἐ ν τῷ ν ε α ν ἰ α τ ο ῦ τ φ δια β λέ π ω π ο λ λ ο ῦ ς Μ α ρ ῖ ο υ ς.»

Μετὰ τὴν ἀμνηστίαν ὁ Καῖσαρ μετέβη εἰς Ῥόδον διὰ τὴν ἀκροασθῆν τοῦ ἐπισήμου ῥήτορος Ἀπολλωνίου τοῦ Μόλλωνος. Κατὰ τὸν πλοῦν περιέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν πειρατῶν, οἵτινες ἐζήτησαν ὡς λύτρα εἴκοσι τάλαντα. «Θὰ λ ἄ β ε τ ε π ε ν τ ἦ κ ο ν τ α, εἶπεν ὁ Καῖσαρ, ἀ λ λ ἄ θ ἄ σ ἄ ς κ ρ ε μ ἄ σ ω». καὶ ἐτήρησε τὸν λόγον του. Βραδύτερον ἐξοπλίσας πλοῖά τινα ἐπῆλθε κατὰ τῶν πειρατῶν καὶ συλλαβῶν αὐτοὺς ἐσταύρωσεν.

Ὁ Καῖσαρ διεφλέγετο ὑπὸ ἀκρατήτου φιλοδοξίας. Εἰσελθὼν ποτε εἰς τὸν ἐν Γαδεΐροις τῆς Ἰσπανίας ναὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἰδὼν τὸν ἀνδριάντα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔστη πρὸ αὐτοῦ δακρύων καὶ εἶπεν «Ὁ ἱμοῖ! εἰς τὴν ἡλικίαν μου ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε κατακτήσει τὸ νικόσμον, ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἀκόμη ἐπραξά». Ἄλλοτε πάλιν διερχόμενος διὰ τινος μικροῦ χωρίου τῶν Ἀλπεων εἶπε. «Προτιμῶν ἂν εἶμαι πρῶτος εἰς τὸ χωρίον τοῦτο παρὰ δεύτερος εἰς τὴν Ῥώμην».

Ὁ Καῖσαρ εἶχε μεγίστην δύναμιν ἐν Ῥώμῃ· προήρχετο δὲ ἡ δύναμις του ἐκ τῶν παραδόσεων, διὰ τῶν ὁποίων ἐφέρετο ὡς ἔργονος τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἀγχιόου, καὶ ἐκ τῶν ἀναμνήσεων, τὰς ὁποίας διηγείρειν ὁ γαμβρὸς τοῦ Κίννα καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Μαρρίου. Ἦτο μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐλευθέριος, ὑπερήφανος καὶ δραστήριος, καὶ ἐκέκτητο τὸ δαιμόνιον τοῦ ἄρχειν. Ἔνεκα τῆς μεγάλης ἐλευθεριότητός του εἶχε περιπέσει εἰς κολοσσιαῖα χρέη. Ὁ Καῖσαρ ἔλαβε κατὰ σειράν τὰ ἀξιώματα τοῦ ταμίου, τοῦ μελζονος ἀγορανόμου, τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως, καὶ τοῦ πραίτωρος. Ὡς ἀγορανόμος τῷ 65 π. Χ. ὑπερηκόντισε πάντας τοὺς προκατόχους του κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν· συνεκάλεσε τὸ πλῆθος εἰς συμπόσια πολυτελέστατα καὶ ἐτέλεσεν ἀγῶνας μετὰ πρωτοφανοῦς μεγαλοπρεπειᾶς· δι' ὅ καὶ τὰ χρέη του ἐξογκώθησαν καταπληκτικῶς (πέντε ἑκατομμύρια ἀρχαίων δραχμῶν). Τῷ 61 π. Χ. ἐστάλη ὡς ἀντιπραίτωρ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐκεῖ δὲ συνέλεξεν ἀπείρους θησαυροὺς καὶ ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην ἐξώφλησε τὰ χρέη του.

§ 68 Πρώτη τριαρχία (60 π.Χ)

Ὅτε ἐπανήρχετο ἐκ τῆς Ἀσίας ὁ Πομπηΐος πρὸς ἐκπληξιν πάντων διέλυσε ἐν Βρινδησίῳ τὴν στρατιάν του καὶ ἠρκέσθη νὰ τελέσῃ ἐν Ῥώμῃ ὡς ἰδιώτης διήμερον θρίαμβον. Ἄλλ' ὁ Πομπηΐος, ὡς προείπομεν, διεδραμμάτισεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὸ πρόσωπον βασιλέως τῶν βασιλέων. Διέθεσε στέμματα, συνέστησε καὶ διέλυσε βασιλεία, ἔδρυσε πόλεις καὶ καθ' ἑλου ἐκανόνισε τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας ὡς ἀπόλυτος κύριος. Ἡ διάλυσις τοῦ στρατοῦ του κατὰ τὴν ἐπάνοδόν του ὑπῆρξε μέγα πολιτικὸν σφάλμα. Πᾶσαι αἱ ἐν Ἀσίᾳ πράξεις του ἔχρηζον τῆς ἐπικυρώσεως τῆς συγκλήτου. Ἄλλ' ἡ σύγκλητος, ἥτις ἄλλοτε ἐξηρτάτο ἐξ ἑνὸς βλέμματος τοῦ Πομπηΐου, βλέπουσα νῦν αὐτὸν ἀνίσχυρον ἤρνεϊτο τὴν καθολικὴν ἐπικύρωσιν πασῶν τῶν πράξεων αὐτοῦ, ὡς ἤξιου ὁ Πομπηΐος. Ἀντὶ τούτου ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ Λουκούλλου νὰ ἐξετασθοῦν ἰδίᾳ καὶ καθ' ἕκαστον τὰ πεπραγμένα πρὶν ἐπικυρωθῶν, τοῦθ' ἔπερ ἀπέκρουεν ὁ Πομπηΐος. Καὶ τὴν πρότασιν τοῦ Πομπηΐου περὶ διανομῆς γαιῶν εἰς τοὺς στρατιώτας του ἀπέρριψεν ἡ σύγκλητος. Τὴν κατὰ τοῦ Πομπηΐου ἀντιπολιτευσιν διηύθυνον ἄνδρες δυνατοί, ὁ Μέτελλος ὁ Κρητικός, ὁ Κάτων ὁ νεώτερος, ὁ Λούκουλλος καὶ ἄλλοι.

Ὁ Πομπηΐος βλέπων τὰ πράγματα οὐχὶ εὐχάριστα δι' ἑαυτὸν καὶ ἐπιζητῶν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ἀσιατικῶν διατάξεων του ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ πολιτικῶς μετὰ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἐπιστρέψει ἐξ Ἰσπανίας, ἔπου ἐδοξάσθη πολεμῶν πρὸς τοὺς Λυσιτανούς καὶ πρὸς τοὺς Καλλαϊκοὺς καὶ ὅστις ἀντὶ τοῦ θριάμβου ἐπροτίμα τὴν ὑπατείαν, καὶ μετὰ τοῦ Λικινίου Κράσσου, ὅστις εἶχεν ἀμέτρητον πλοῦτον. Συνενόηθη λοιπὸν κατὰ πρῶτον μετὰ τοῦ Καίσαρος καὶ συνωμολόγησαν ἀπὸ κοινοῦ ὁ μὲν Πομπηΐος νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ τῶν φίλων του τὸν Καίσαρα κατ' ἐκ τὰς ὑπατικὰς ἐκλογάς, ὁ δὲ Καίσαρ ὡς ὑπατος νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν μέγαν πόθον τοῦ Πομπηΐου, ἥτοι τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ἀσιατικῶν διατάξεων αὐτοῦ καὶ τὴν διανομὴν γαιῶν εἰς τοὺς στρατιώτας του. Ὡσαύτως ὁ Πομπηΐος ἔμελλε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Καίσαρα ἔπως μετὰ

τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας του λάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς ἐντὸς τῶν Ἑλλήνων Γαλατίας. Ἀφ' οὗ συνωμολόγησαν ταῦτα εἰ δύο ἄνδρες, προσέλαβον καὶ τρίτον ἑταῖρον, τὸν Δικίτιον Κράσσον, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπεσχέθησαν τιμὰς καὶ ἐπαρχίας ἐπὶ τῇ ἔργῳ νὰ διαθέτῃ τὸν πλοῦτόν του ὑπὲρ εὐδωσίσεως τοῦ πολιτικοῦ δεσμοῦ. Οὕτω λοιπὸν μεταξὺ Καίσαρος, Πομπηίου καὶ Κράσσου συνετελέσθη τῷ 60 π. Χ. πολιτικὴ συμφωνία, ἣτις ὠνομάσθη τριαρχία (triumviratus).

Ὁ Καίσαρ ἐξελέχθη ὑπάτος διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (59 π.Χ.) καὶ παρ' ἑλθὼν τὴν ἀντίπραξιν τῆς συγκλήτου κατώρθωσεν ὥστε νὰ ἐπικυρωθοῦν ὑπὸ τοῦ δήμου παῖσαι αἱ ἐν Ἀσίᾳ διατάξεις τοῦ Πομπηίου, προσέει δὲ νὰ ψηφισθῇ νόμος περὶ διανομῆς γαιῶν εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ. Ἴνα δὲ συνδεθῇ στενώτερον μετὰ τοῦ Πομπηίου, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἰουλίαν.

Ὅτε ἔληξεν ἡ ὑπατεία τοῦ Καίσαρος, ὁ δῆμος ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν ἐπιπέντε ἔτη τὴν διοίκησιν τὴν ἐντὸς τῶν Ἑλλήνων Γαλατίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας. Τότε ἡ σύγκλητος θέλουσα νὰ στηρίξῃ τὸ προπηλακισζόμενον ἀξίωμα τῆς προσέθηκεν αὐθόρμητος εἰς τὸ δῶρον τοῦτο καὶ τὴν ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων Νερβωνίτιν Γαλατίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπέκειτο πόλεμος. Ἡλπίζεν ἡ σύγκλητος ὅτι ὁ Καίσαρ ἔχων εὐρὺ στάδιον ἐνεργείας θ' ἀπέστρεφε τὸ βλέμμα του ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἢ ἔτι τὸ ξίφος βερβάρου τινὸς θ' ἀπήλλαττε τὴν Ῥώμην τοῦ φιλοδύξου τούτου καὶ λίαν ἐπικινδύνου ἀνδρός.

Ἀπὸ ταῦδε κυρίως ἀρχεται τὸ ἐνδοξον στάδιον τοῦ Καίσαρος. Πορευθεὶς οὗτος εἰς τὴν ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων Γαλατίαν μετὰ τεσσαράκοντα χιλιάδων στρατοῦ, ὅστις διὰ νέας στρατολογίας ἐτριπλασιάσθη, κατεπολέμησε τοὺς Ἑλβετοὺς, τοὺς Βέλγους, τοὺς Γερμανοὺς καὶ ἄλλα ἔθνη, καὶ ἐν διαστήματι ὀκτὼ ἐτῶν (58—50 π. Χ.) ὑπέταξεν ἅπασαν τὴν Γαλατίαν καὶ προσήρτησεν αὐτὴν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος.

Ἐπειδὴ ἐν Ῥώμῃ ἡ ἀριστοκρατικὴ φατρία διὰ τοῦ Κικέρωνος καὶ τοῦ Κάτωνος τοῦ νεωτέρου ἔγινεν ἰκανὴ νὰ παράσχῃ πράγματα εἰς τὴν τριαρχίαν, αἱ τρίαρχοι συνήλθον ἐν Λούκῳ ἐν Τυρρηνίᾳ τῷ 56 π. Χ. ἵνα συνεννοηθοῦν περὶ παρατά-

σεως τῆς τριαρχίας. Κατὰ τὴν συνέντευξιν ταύτην συνεφώνησαν εἰς μὲν τὸν Καίσαρα ν' ἀνανεωθῇ ἡ διοικήσις τῶν δύο γαλατικῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς Ἰλλυρίας ἐπὶ πέντε ἀκόμη ἔτη, ὁ δὲ Πομπηῖος καὶ ὁ Κράσσος νὰ γίνουσι ὑπάτοι διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (55 π. X.) καὶ μετὰ τὴν λήξιν τῆς ὑπατείας των ὁ μὲν Πομπηῖος ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ πέντε ἔτη, ὁ δὲ Κράσσος τὴν διοίκησιν τῆς Συρίας ἐπὶ ἴσον χρόνον. Ἄφ' οὗ λοιπὸν ἔγιναν ταῦτα, ὁ μὲν Κράσσος μετέβη εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου ἐφονεύθη πολεμῶν πρὸς τοὺς Πάρθους, ὁ δὲ Πομπηῖος διαμένων ἐν Ῥώμῃ διόκει τὴν Ἰσπανίαν διὰ τῶν ὑπάρχων του.

§ 69. *Μέγας ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηίου (49—48 π. X.).*

Ὁ Κράσσος διετήρει τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηίου. Ἀποθανόντος ὅμως αὐτοῦ, ἐξερράγη ἀχαλίνωτον αἰσθημα ἐχθρότητος μεταξὺ τῶν δύο ἐταίρων. Ἐφ' ὅσον ηὔξάνετο ἡ φήμη τοῦ περιδόξου κατακτητοῦ τῆς Γαλατίας, ἐπὶ τοσοῦτον ἐξήπτετο εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Πομπηίου ἡ ζηλοτυπία πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις διὰ τῶν ἄθλων τοῦ ἡμαύρωνε τὴν αἰγλήν τῶν ἰδικῶν του προτέρων τροπαίων. Εἶχε δ' ἄλλως ἀποθάνει καὶ ἡ Ἰουλία, ἣτις πάντοτε διὰ συμβιβαστικοῦ τρόπου προσεπάθει νὰ καταπραῶνῃ πατέρα καὶ σύζυγον. Ἡ δὲ σύζευξις τοῦ Πομπηίου μετὰ τῆς Κορνηλίας, θυγατρὸς τοῦ Μετέλλου Σκιπίωνος, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Πομπηῖος συνεδέθη στενωτέρου μετὰ τῆς ἀριστοκρατικῆς φατρίας, ἐπετάχυνε τὴν ῥῆξιν μεταξὺ τῶν δύο ἐταίρων. Εἰς τὴν ῥῆξιν ταύτην συνετέλεσαν προσέτι καὶ αἱ ἐν Ῥώμῃ ἐμφύλιοι ταραχαὶ μεταξὺ τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν Κλωδίου καὶ Μίλωνος, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν πρῶτος ἐθήρρευε τὴν στρατηγίαν, ὁ δὲ δεύτερος τὴν ὑπατείαν. Ἀμφότεροι ἠκολουθοῦντο ὑπὸ σπιφῶν δούλων καὶ μονομάχων καὶ συνετάρασσον τὴν πολιτείαν. Ἡμέραν τινὰ συνηντήθησαν κατὰ τὴν Ἀππίαν ὁδόν, προκληθείσης δὲ ῥήξεως ὁ Μίλων ἐφόνευσε τὸν Κλωδίον. Ἡ πόλις ὡς ἐκ τούτου διετέλει εἰς μανιώδη ἀναρχίαν. Ἡ σύγκλητος τότε ἀνηγόρευσε τὸν Πομπηῖον ὑπάτοιο ν ἄ ν ε υ σ υ ν ἄ ρ χ ο ν τ ο ς (consul sine collega) καὶ τὸν περιέβαλε διὰ δικτα-

τωρικῆς ἐξουσίας. Διετήρησε δὲ αὐτός καὶ τὴν ὑπατικὴν διοίκησιν τῆς Ἰσπανίας. Ὁ Πομπηΐος ἐργασθεὶς δραστηρίως ἀποκατέστησε τὴν διασαλευθεῖσαν τάξιν. Τότε παρετάθη δι' αὐτὸν ἡ διοίκησις τῆς Ἰσπανίας ἐπὶ ἑτέραν πενταετίαν.

Ληξάσης τῆς ὑπατείας τοῦ Πομπηΐου, διὰ τῆς ὑποστηρίξεως αὐτοῦ ἐξελέχθη ὑπατος ὁ Κλαύδιος Μάρκελλος, ἐχθρὸς τοῦ Καίσαρος. Νῦν ἡ σύγκλητος τῇ ὑποκινήσει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Πομπηΐου καὶ κατὰ πρότασιν τοῦ ὑπάτου Μαρκέλλου ἀπεφάσισε νὰ προσκαλέσῃ τὸν Καίσαρα, πρὶν ἢ λήξῃ ὁ χρόνος τῆς ἀρχῆς του, ἵνα διαλύσῃ τὸν στρατὸν του καὶ ἐπανέλθῃ εἰς Ῥώμην. Ὅτε ἡ πρότασις τῆς ἀνακλήσεως εἰσήχθη εἰς τὴν σύγκλητον, ὁ δῆμαρχος Κουρίων προσέβαλεν ὅτι ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ συμφέρον ἀπῆται νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ αὐτὸ μέτρον καὶ διὰ τὸν Πομπηΐον. Ὁ Πομπηΐος ὑποκρινόμενος ἐδήλωσεν ὅτι εἶνε πρόθυμος νὰ παραιτήσῃ τὴν ἀρχὴν· ἀλλ' ὅτε ὁ Κουρίων ἐπίεσε τοῦτον νὰ ἐκτελέσῃ τὴν δῆλωσίν του, εὔρε προφάσεις πρὸς ἀναβολήν.

Τὰ πράγματα ἐφέροντο μοιραίως πρὸς τὴν σύγκρουσιν. Ἄλλ' ἐν ᾧ ὁ Καίσαρ εἶχε στρατὸν πολυάριθμον καὶ γεγυμνασμένον καὶ ἀφωσιωμένον εἰς αὐτόν, ἐντὸς τῶν Ἄλπειων οὐδεμίᾳ προετοιμασίᾳ ἐγίνετο. Ἐρωτηθεὶς δὲ ὁ Πομπηΐος διὰ τίνος στρατοῦ θ' ἀνεχαίτιζε τὸν ἀντίπαλόν του, ἀν αὐτός ὑπερέβαινε τὰ ὄρη, ἀπήντησεν ὡς ἐξῆς: «Ὅπουδῆποτε τῆς Ἰταλίας καὶ ἀνπλήξω διὰ τοῦ ποδὸς τὴν γῆν, θὰ ἐξέλθουν λεγεῶνες». Πόσον ἐπλανᾶτο ὁμοῦ. Ἡ πρότασις περὶ ἀνακλήσεως ὑπεβλήθη ἐκ νέου εἰς τὴν σύγκλητον, ἀλλ' ὁ Κουρίων ἔτροποποίησεν αὐτὴν ὡς ἐξῆς, «Οἱ δύο ἀνθύπατοι, Καίσαρ καὶ Πομπηΐος, ὀφείλου νὰ καταθέσουν ταῦτοχρόνως τὴν ἀρχήν». Ἡ πρότασις τοῦ Κουρίωνος ἐψηφίσθη. Ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἡμέρας διεδόθη ἡ φήμη ὅτι ὁ στρατὸς τῆς Γαλατίας διέβη τὰς Ἄλπεις. Ἀληθῶς ὁ Καίσαρ μετὰ τῆς στρατιᾶς του διαβάς τὰς Ἄλπεις ἦλθεν εἰς Ῥαβένναν, ἵνα παρακολουθῇ ἐκεῖθεν τὰ ἐν Ῥώμῃ συμβαινόντα. Ἡ σύγκλητος τότε παρὰ τὴν ἀρνησικυρίαν τῶν δημάρχων ἐξέδωκε ψήφισμα καθ' ὃ ὁ Καίσαρ ἐκηρύσσεται ἐχθρὸς τῆς πατρίδος, ἀν μέχρις ὠρισμένης ἡμέρας δὲν διέλυε τὸν στρατὸν καὶ δὲν ἐπανήρχετο εἰς Ῥώμην. Τότε ὁ Καίσαρ ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ

του βαδίζει κατὰ τῆς Ρώμης. Φθάσας εἰς τὸν Ῥουβίκωνα ποταμόν, ὅστις ἦτο τὸ τελευταῖον ὄριον τῆς ἐπαρχίας του, ἔστη ἐπὶ πολὺ δισταζών. Ἐπὶ τέλους ἀνέκραξεν «Ἐρρίφθω ὁ κύβωρος» καὶ διαβάς τὸν Ῥουβίκωνα ὤρμησε κατὰ τῆς Ρώμης.

Ἡ εἶδησις ὅτι ὁ Καῖσαρ βαδίζει κατὰ τῆς Ρώμης ἐπήνεγκεν ἀναστάτῳσιν ἐν αὐτῇ. Ὁ Πομπήϊος καταληφθεὶς ἀνέτοιμος ἔσπευσε νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ρώμης μετὰ τῶν ὁμοφρονούντων συγκλητικῶν. Ἦλθον εἰς Καπύην καὶ ἐκεῖθεν διὰ Βρινδησίου διεπεραιώθησαν εἰς Ἡπειρον, ἀφήσαντες ἐκ φόβου καὶ ἐξ ἀπρονοησίας ἀθικτον τὸ δημόσιον ταμεῖον, τὸ ὁποῖον κατόπιν κατέσχεν ὁ Καῖσαρ. Ὁ Πομπήϊος ἐξέλεξε τὰς ἑλληνικὰς χώρας ὡς τὸ κύριον στάδιον τῆς πάλης, βρασιζόμενος εἰς τὰς πρὸς αὐτὸν συμπαθείας τῶν Ἑλλήνων, καὶ δὲν ἐφεύσθη τῶν ἐλπίδων. Σύμπασα σχεδὸν ἡ Ἑλλάς ἐκηρύχθη ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Καῖσαρ εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἤτοι τὴν Γαλατίαν, Ἰταλίαν καὶ Ἰσπανίαν, ὁ Πομπήϊος ἐντὸς ὀλίγου ἠδυνήθη νὰ συγκροτήσῃ ἀξιόλογον πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν ἄλλων ἀνατολικῶν Ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν.

Ὅτε ὁ Καῖσαρ εἰσηλθεν εἰς Ρώμην, πάντες περιέμενον νὰ ἴδουν ἐπαναλαμβανομένας τὰς προγραφὰς τοῦ Σύλλα, ἀλλ' ὁ Καῖσαρ προσηνέχθη πολὺ ἡπίως. Ἀφ' οὗ δ' ἐν διαστήματι ἐξήκοντα ἡμερῶν ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν νήσων Σικελίας καὶ Σαρδοῦς, ἐπῆλθεν ἔπειτα κατὰ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ στρατευμάτων τοῦ Πομπηίου λέγων «Ἄς προσδάλωμεν πρῶτον τὸ σῶμα ἄνευ κεφαλῆς καὶ κατόπιν τὸν κεφαλὴν ἄνευ σώματος». Ἐλθὼν εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐνίκησε καὶ διεσχόρπισε τὰ στρατεύματα τοῦ Πομπηίου, ἐντὸς δὲ τεσσαράκοντα ἡμερῶν καθυπέταξε καὶ ὅλην τὴν Ἰσπανίαν. Ἐπειτα ἐπιστρέψας εἰς Ρώμην ἐξελέχθη δικτάτωρ καὶ μετὰ ἑνδεκα ἡμέρας παραιτήσας τὴν δικτατωρίαν ἔγινεν ὕπατος. Ἀφ' οὗ δ' ἐτακτοποίησε τὰ πράγματα τῆς Ρώμης, κατεδίωξεν ἔπειτα τὸν Πομπηίου. Ἦλθεν εἰς Βρινδησίον καὶ ἐκεῖθεν προσωρμίσθη εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἡπέρου. Τέσσαρες μῆνες κατηναλώθησαν ἐκεῖ εἰς ἔργα ἐπιμοχθότατα καὶ εἰς συνεχεῖς ἀψιμαχίας. Τέλος ἤρχισεν ὁ ἀγών.

ἀλλ' εἰς τὴν μάχην τὴν γενομένην πρὸ τοῦ Δυρραχίου ἕνεκα τοῦ ἀκαταλλήλου τόπου ἐνικήθη ὁ Καῖσαρ ταχέως ὄμως ἐπηνώρθωσε τὰς ζημίας. Ἀναξεύξας τὴν στρατιὰν ἤγαγεν αὐτὴν εἰς Θεσσαλίαν, ὅπου ἐστοχάζετο ἢ νὰ προσελκύσῃ τὸν Πομπηϊὸν ἢ νὰ καταβάλλῃ μεμονωμένον τὸν ἐξ Ἀνατολῆς μετὰ δύο λεγεῶνων ἐρχόμενον Μέτελλον Σκιπίωνα, πενθερὸν τοῦ Πομπηϊοῦ. Ἐστρατοπέδευσε δὲ παρὰ τὴν Φάρσαλον, ἔχων μόνον εἴκοσι δύο χιλιάδας πεζῶν καὶ χιλίους ἵππους. Μετ' ὀλίγον ἠκολούθησε τὸν Καῖσαρα καὶ ὁ Πομπηϊὸς, ὅστις ἐλθὼν ἀντέταξε κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του τεσσαράκοντα χιλιάδας πεζῶν καὶ ἑπτὰ χιλιάδας ἵππων. Τῇ 9ῃ Αὐγούστου τοῦ 48 π. Χ. συνεχροτήθη ἡ μεγάλη παρὰ τὴν Φάρσαλον μάχην, ἣτις ἐπέπρωτο νὰ μεταβάλλῃ τὴν Ἐλευθέραν Πολιτείαν τῆς Ῥώμης εἰς αὐτοκρατορίαν. Ὁ Πομπηϊὸς κατετροπώθη. Τὰ στρατεύματά του ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ καταδιωκόμενα ἐσφάζοντο. Δέκα πέντε χιλιάδες Πομπηϊανοὶ ἐφονεύθησαν, εἴκοσι χιλιάδες ἠχμαλωτίσθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ θεσσαλικά ὄρη. Ὁ Πομπηϊὸς ἀποβαλὼν πᾶσαν ἐλπίδα ἐτράπη τὴν πρὸς τὴν Λάρισαν ἄγουσαν καὶ διὰ τῶν Τεμπῶν ἔφθασεν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐκεῖθεν διὰ λέμβου ἤλθεν εἰς τὴν Μιτυλήνην καὶ ἀφ' οὗ παρέλαβε τὴν ἀπαρηγόρητον σύζυγόν του διηυθύνθη εἰς Αἴγυπτον, ἐλπίζων νὰ τύχῃ φιλοξενίας παρὰ τοῦ νεαροῦ τῆς Αἰγύπτου βασιλέως Πτολεμαίου Διονύσου, ὅστις ἐχρεώσκει τὸν θρόνον εἰς τὸν Πομπηϊόν. Ἀλλ' ἀντὶ φιλοξενίας εὔρε τὸν θάνατον. Καθ' ἣν στιγμὴν ἀπεδιβάζετο εἰς τὴν ξηρὰν ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν συμβούλων τοῦ νεαροῦ ἐκείνου βασιλέως, νομιζόντων ὅτι διὰ τῆς πράξεώς των ταύτης ἤθελον ἐφελκύσει τὴν εὐνοίαν τοῦ ἰσχυροτάτου Καίσαρος.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν φορικτὴν ταύτην τραγηδίαν ἔφθασε καὶ ὁ Καῖσαρ, εἰς τοῦτον δὲ παρουσίασαν τὴν κεφαλὴν τοῦ Πομπηϊοῦ τεταριχευμένην. Ὁ Καῖσαρ ἐδάκρυσε διὰ τὴν τύχην τοῦ ἀντιπάλου του καὶ καύσας τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀτυχοῦς ἀνήγειρεν βωμὸν εἰς τὴν θεὰν Νέμεσιν.

Μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλοις μάχην ὁ Καῖσαρ ἐδείχθη λίαν ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς Ἑλληνας τοὺς μετὰ τοῦ Πομπηϊοῦ συνταχθέν-

τας. Τὴν Θεσσαλίαν ἀπήλλαξε πάσης φορολογίας εἰς ἀνάμνησιν τῆς μεγάλης νίκης του, εἰς δὲ τοὺς Ἀθηναίους παραδοθέντες εἶπε «Ποσάκις ἡμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἢ τῶν προγόνων δόξα σώσει ;» Ἀλλὰ τὸ μεγαλοπρεπέστερον καὶ εὐεργετικώτερον δῶρον παρεχώρησεν ὁ Καῖσαρ εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀχαΐας ἀνοικοδομήσας τὴν ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη ἔρημον οὖσαν Κόρινθον. Ἐντὺς ὀλίγου ἡ Κόρινθος ἀνέλαβε καὶ πάλιν, γενομένη ἔδρα τοῦ Ῥωμαίου ἀνθυπάτου, ὅστις ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐφεξῆς διώκει τὴν Ἑλλάδα.

§ 70. Πόλεμοι τοῦ Καίσαρος ἐν Αἰγύπτῳ, Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἤριζον τότε περὶ τοῦ θρόνου ὁ Πτολεμαῖος καὶ ἡ ἀδελφή του Κλεοπάτρα, οἵτινες κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ πατρὸς των ἔμελλον νὰ συμβασιλεύουν. Ἡ Κλεοπάτρα ἐκβληθεῖσα τοῦ θρόνου ἐπεκαλέσθη τὴν προστασίαν τοῦ Καίσαρος· ὁ δὲ Καῖσαρ δελεασθεὶς ἐκ τῶν θελγῆτρων τῆς Κλεοπάτρας διεκήρυξεν ὅτι ὁ ἀδελφὸς καὶ ἡ ἀδελφή θέλουν βασιλεύει ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπήνεγκε φοβερὸν πόλεμον. Ὁ Καῖσαρ ἔχων μόνον τετρακισχιλίους ἄνδρας εὐρέθη πολιορκούμενος ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῶν Πτολεμαϊδῶν. Ἐκεῖθεν ἐπὶ πέντε μῆνας ἡμύνητο ἀποκρούσας πάσας τὰς προσβολὰς τῶν Αἰγυπτίων ἀνερχομένων εἰς τριακοσίας χιλιάδας, ἐπυρπόλησε δὲ καὶ τὸν ἐν τῇ λιμένι ναυλοχοῦντα στόλον αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ πῦρ μετεδόθη καὶ εἰς τὸν ναύσταθμον καὶ ἐπυρπολήθη καὶ ἡ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν κειμένη περιώνυμος βιβλιοθήκη τῶν Πτολεμαίων. Μετ' ὀλίγον ἦλθεν ἐξ Ἀσίας ἐπικουρία εἰς τὸν Καίσαρα. Τότε οὗτος ἐξεληθὼν ἐκ τῶν ἀνακτόρων συνεκρότησε μεγάλην μάχην παρὰ τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου καὶ ἐπήνεγκε τελείαν καταστροφὴν εἰς τοὺς Αἰγυπτίους. Ὁ νεαρὸς Πτολεμαῖος φεύγων ἐπνίγη εἰς τὸν Νεῖλον, ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἀνεβιδάσθη ὑπὸ τοῦ Καίσαρος εἰς τὸν θρόνον τῆς Αἰγύπτου (47 π. X.).

Μετὰ ταῦτα ὁ Καῖσαρ ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Φαρνάκου, βασιλέως τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, ὅστις ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Ῥωμαίων ἐκυρίευσεν τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν. Τὸν πόλεμον τοῦτον ὁ Καῖσαρ ἐπεράτωσεν

εις πέντε ἡμέρας, ἀνήγγειλε δὲ τοῦτο εἰς τὴν Ῥώμην διὰ τριῶν λέξεων « Ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα » (veni. vidi, vici).

Ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν Ῥώμην τὸ ἄγγελμα περὶ τῆς ἐν Φαρσάλαις μάχης καὶ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Πομπηίου, ἀκράτητος ἐνθουσιασμός ἐξηγέρθη ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος. Ἡ σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος ἔσπευσαν νὰ ἐπιδαφιλεύσουν τὰς μεγίστας τιμὰς εἰς τὸν νικητὴν. Ἐξέλεξαν αὐτὸν δικτάτωρα μετὰ τῆς εἰς τὸν Σύλλαν δοθείσης ἐξουσίας, ὑπατοὶ διὰ μίαν πενταετίαν, καὶ δῆμαρχον ἰσοδύναμος. Παρέσχον εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ ὀρίζη εἰς τὸν δῆμον τοὺς ἐκλεκτέους ἄρχοντας, ἐξαιρουμένων τῶν δημάρχων καὶ τῶν δημοτικῶν ἀγορανόμων, καὶ νὰ διανέμη ἄνευ κλήρου τὰς στρατηγικὰς ἐπαρχίας.

Τακτοποιήσας ὁ Καίσαρ τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀφ' οὗ δὲ ὡς δικτάτωρ ἀποκατέστησεν ἐν Ῥώμῃ τὴν ἕνεκα στρατιωτικῆς τινος στάσεως διασαλευθεῖσαν τάξιν, περὶ τὸ τέλος τοῦ 47 π. Χ. ἐξέπλευσεν εἰς Ἀφρικήν, ὅπου οἱ κράτιστοι τῶν στρατηγῶν τοῦ Πομπηίου εἶχον συναγάγει μεγάλας στρατιωτικὰς δυνάμεις. Τὰ πομπηϊανὰ ταῦτα στρατεύματα, μετὰ τῶν ὁποίων ἠνώθη καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας Ἰόβας, ἦσαν ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Σκιπίωνος Μετέλλου, πενθεροῦ τοῦ Πομπηίου. Ὁ Καίσαρ προσβαλὼν τοὺς Πομπηϊανοὺς παρὰ τὴν Θάψον (46 π. Χ.) ἐπήνεγκεν εἰς αὐτοὺς πανωλεθρίαν. Τινὲς ἐκ τῶν στρατηγῶν ἠτύχοντο, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ Ἰόβας καὶ ὁ ἐν Ἰτύκῃ διατρέψων Κάτων ὁ νεώτερος.

§ 71. *Τιμαὶ καὶ θρίαμβοι τοῦ Καίσαρος.* — Ὁ τελευταῖος τοῦ Καίσαρος πόλεμος κατὰ τῶν Πομπηϊανῶν. — Ὁ Καίσαρ ἐν τῷ μεγαλειῷ του. — Δολοφονία αὐτοῦ.

Ἐν Ῥώμῃ ἀνέμενον τὸν Καίσαρα τιμαὶ ἕκτακτοι καὶ σχεδὸν θεϊκαί. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἐν Θάψῳ μάχης ἡ σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος ἀμιλλώμενοι ἐν τῇ δουλοπρεπείᾳ ἔσπευσαν νὰ ἐπισωρεύσουν εἰς τὸν Καίσαρα πάσας τὰς τιμὰς καὶ πάντα τὰ ἀξιώματα. Ἀνεκήρυξαν αὐτὸν δικτάτωρα ἐπὶ δέκα ἔτη, καὶ τιμητὴν ἄνευ συνάρχοντος ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐπιστάτης τῶν ἡθῶν ἐπὶ τρία ἔτη. Παρεχώρησαν εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ διορίζη

τούς τακτικούς και τούς ἐκτάκτους ἄρχοντας. Ἐψήφισαν ἡ ἀνα-
τεθῆ τὸ θριαμβευτικὸν τοῦ ἄρμα εἰς τὸ Καπιτώλιον πρὸ τοῦ
βωμοῦ τοῦ Διός, καὶ νὰ ἰδρυθῆ ἐκεῖ χαλκοῦς ἀνδριάς τοῦ Καί-
σαρος, φέρων τὴν ἐπιγραφὴν ἡ μίθεος.

Ὁ Καῖσαρ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς Ῥώμην ἐτέλεσε τέσ-
σαρας μεγαλοπρεπεστάτους θριάμβους διὰ τὰς ἐν Γαλατία, ἐν
Αἰγύπτῳ, κατὰ Φαρνάκου, καὶ κατὰ Ἰόβα νίκας του. Περὶ Φαρ-
σάλου καὶ Θίψου οὐδεὶς λόγος. Μεταξὺ δὲ τῶν αἰχμαλώτων
οὐδεὶς Ῥωμαῖος. Μετὰ τοὺς θριάμβους ἔτερψε τὸν Ῥωμαϊκὸν λαὸν
διὰ πολυτελῶν ἐσιτάσεων ἐπὶ εἴκοσι τριῶν χιλιάδων τραπεζῶν
καὶ διὰ παντοειδῶν θεαμάτων, εἰς δὲ τοὺς στρατιώτας του διέ-
νειμε χρήματα καὶ γαίας.

Ὡς τιμητῆς ὁ Καῖσαρ ἐνήργησε νέαν καταγραφὴν τῆς
συγκλήτου, ἐξητέλισε δὲ τὸ συνέδριον τοῦτο, ὅπερ εἶχεν ὑπάρ-
ξει ἡ ἀκρόπολις τῶν ἀριστοκρατικῶν, εἰσγαγὼν εἰς αὐτὸ
πολλοὺς ἀναξίους. Ὡς μέγιστος ἀρχιερεὺς προέβη εἰς τὴν
μεταρρύθμισιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἡμερολογίου διὰ τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ
ἀστρονόμου Σωσιγένου, εἰσγαγὼν ἀντὶ τοῦ σεληνιακοῦ τὸ
ἡλιακὸν ἔτος. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο ὀνομάζεται ἀπ' αὐτοῦ
Ἰουλιανὸν καὶ εἶνε ἐν χρήσει ἀκόμη καὶ σήμερον παρὰ
τοῖς ὀρθοδόξοις χριστιανοῖς.

Ἄλλ' ὁ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του ἀγὼν δὲν εἶχε λήξει
ἀκόμη. Τὰ πομπηϊανὰ λείψανα συνηθροίσθησαν καὶ πάλιν ἐν
Ἰσπανίᾳ ὑπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Πομπηίου Γναίων καὶ Σέξτον. Ὁ
Καῖσαρ ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὰς νομοθετικὰς μεταρρυθμίσεις
καὶ νὰ στρατεύσῃ εἰς Ἰσπανίαν. Ἐντὸς εἴκοσι ἐπτὰ ἡμερῶν
φθάσας εἰς Ἰσπανίαν συγκροτεῖ παρὰ τὴν Μοῦνδαν (45 π.Χ.)
λυσσώδη καὶ ἐναγώνιον μάχην, καθ' ἣν ὁ Καῖσαρ κατετρόπωσε
τοὺς ἀντιπάλους. Τριάκοντα χιλιάδες ἐκ τῶν Πομπηϊανῶν ἐφο-
νεύθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Γναῖος. Ὁ Σέξτος ὅμως διέφυγεν εἰς τὰ
Πυρηναια ὄρη καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Καί-
σαρος.

Ὅτε ἐφθασεν εἰς Ῥώμην ἡ ἀγγελία περὶ τῆς παρὰ τὴν Μοῦν-
δαν νίκης, ὁ ἐπίσημος ἐνθουσιασμὸς ἐξεδηλώθη καὶ αὐθις πα-
ταγωδῶς. Ἡ συγκλήτος ἐψήφισε πεντηκονθήμερον εὐχαριστή-

ριον θυσίαν εἰς τοὺς θεοὺς καὶ παρέσχεν εἰς τὴν Καίσαρα τὸ δικαίωμα νὰ φορῆ διηνεκῶς τὸν πορφυροῦν μανδύαν τῶν θριαμβευτῶν, νὰ περιβάλληται στέφανον ἐκ δάφνης, καὶ νὰ φορῆ τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος βασιλέων. Μετὰ τὴν ἐν Θάψφ μάχην εἶχεν ἀνακηρύξει αὐτὸν ἡμίθεον. Νῦν τὸν ἀνεκήρυξε τέλειον θεόν, τὸ δὲ ἄγαλμά του ἐδρύθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κυρίου μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «τῷ ἀλητῆ τῷ θεῷ». Τὸν ἀνεκήρυξε δικτάτωρα διὰ βίου καὶ ὁ δῆμος προεχείρισεν αὐτὸν ὑπατὸν διὰ δέκα ἔτη. Τῷ ἀπένευμεν ἢ σύγκλητος ὡς ἰσόβιον προσωνυμίαν τὸ ὄνομα σὺτοκρατωρ (imperator), ὅπερ τέως ἐχρησίμευεν ὡς προσωρινή τιμητικὴ προσηγορία τῶν θριαμβευόντων στρατηγῶν. Ἐκήρυξεν ἐορτάσιμον τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων του καὶ τὸν πέμπτον ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μηνός, καθ' ὃν ἐγεννήθη, ὠνόμασε πρὸς τιμὴν του Ἰούλιον.

Ὁ Καίσαρ ὡς δικτάτωρ καὶ ὡς ὑπάτος εἶχεν ἅπασαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Ὡς imperator εἶχε τὴν ὑπερτάτην ἀρχηγίαν τῶν στρατευμάτων. Ὡς δήμαρχος εἶχε τὴν ἀρνησικυρίαν κατὰ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ὡς ἐπιστάτης τῶν ἔθῶν συνεκρότει τὴν σύγκλητον κατ' ἀρέσκειαν. Ὡς ἄκρος ἀρχιερεὺς ἐχρησιμοποιοῦσε τὴν θρησκείαν κατὰ τὸ συμφέρον του. Ὡστε κατὰ τύπους μόνον ὑφίστατο ἐλευθέρα πολιτεία, πράγματι δὲ ἦτο μοναρχία.

Τοιαύτην ἔχων ἰσχὺν ἐν τῇ πολιτείᾳ ὁ Καίσαρ εἰσήγαγε πολλοὺς καὶ καλοὺς νόμους, διενεοῖτο δὲ νὰ ἐκτελέσῃ πλεῖστα μεγαλεπήβολα σχέδια, ἐν εἰς ἦτο νὰ διορῶσῃ τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, ν' ἀνοικοδομήσῃ τὴν Καρχηδόνα καὶ τὴν Καπύην, καὶ νὰ ὑποτάξῃ τὸ μαχιμώτατον ἔθνος τῶν Πάρθων. Καὶ εἶχε μὲν ἀξιοθῆ τιμῶν οὕτω περισσῶν, ὥστε νὰ κορεσθῆ καὶ ἡ μάλλον ἀχαλίνωτος φιλοδοξία· ἀλλ' ἐκ τῶν τιμῶν τούτων ἔλειπε μία, ἥτις ἦτο οἰονεὶ ἐκ κορύφωμα καὶ ἡ κορωνὶς πασῶν, ἡ προσωνομία βασιλέως, διὰ τῆς ὁποίας μόνης ἐνομιμοποιεῖτο ὁ θεσμὸς τῆς μοναρχίας. Διενεοῖτο λοιπὸν ὁ Καίσαρ νὰ προσλάβῃ καὶ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ἀπὸ μηνῶν διωργανοῦτο συνωμοσία κατὰ τοῦ Καίσαρος ὑπὸ πολλῶν εὐπατριδῶν ἐνθουσιῶντων ὑπὲρ τῆς ἐλευθέρας πολιτείας. Εἰς τοὺς συνωμώτας περι-

λαμβάνοντο και πολλοί εκ των Πομπηϊανών, εις τους όποιους ο Καίσαρ μετά την εν Μούνδα μάχην ειχεν επιτρέψει να επανέλθουν εις την Ρώμην. Αρχηγοί δέ της συνωμοσίας ήσαν ο Δέκιμος Βροϋτος, ο Κάσιος Λογγίνος, και ο Μάρκος Βροϋτος, άνεψιός του Κάτωνος, τον όποτον ο Καίσαρ όχι μόνον ειχεν ευεργετήσει, αλλά και ειχε σώσει κατά την εν Φαρσάλω μάχην.

Τη 15 Μαρτίου του 44 π. Χ. επρόκειτο να συζητηθῆ εν τη συγκλήτῳ τὸ ζήτημα της βασιλείας και ο Καίσαρ μετέβη εις την συνεδρίαν. "Αμα τη εισόδῳ του οι συνωμόται περιεκύκλωσαν αυτόν δῆθεν διά να τῷ όμιλήσουν, επιτεθέντες δὲ δι' εγχειριδίων κατήνεγκαν κατ' αὐτοῦ εἴκοσι τέσσαρας πληγὰς. "Ο Καίσαρ διακρίνας μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν και τὸν προσφιλή του Μάρκον Βροϋτον άνεφώνησε μετά βαθείας θλίψεως «Κ α ι σ υ, τ έ κ ν ο ν Β ρ ο υ τ ε ;» και καλύψας τὸ πρόσωπον διά της τηθέντου ἔπεσε νεκρός.

§ 72. Ἐπακολουθήματα της δολοφονίας τοῦ Καίσαρος.

"Ο άγριος φόνος τοῦ Καίσαρος συνετάραξε την Ρώμην καὶ προεκάλεσεν επί τινας ώρας τελείαν άναρχίαν. Οι δολοφόνοι φεύγοντες την όργην τοῦ λαοῦ εκλείσθησαν εις τὸ Καπιτώλιον μετά στίφους μονομάχων. "Ο φιλόδοξος Μάρκος Ἄντωνιος, ο κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ὕπατος, ὠφελούμενος εκ της ταραχῆς και της άναρχίας κατέλαθε πρώτον και μετέφερεν εις τον οίκόν του τον δημόσιον θησαυρόν εκ τριάκοντα χιλιάδων ταλάντων. Ἐπειτα ἐπειθανάγκασε την σύζυγον τοῦ Καίσαρος Καλπουρνιαν νὰ παραδώσῃ εις αὐτὸν τὰ ἔγγραφα και τὸ ταμεῖον τοῦ άποθανόντος περιέχον τετρακισχίλια τάλαντα. Μετά ταῦτα, ἀφ' οὔ κατώρθωσε νὰ επαναφέρῃ κάπως την ήσυχίαν εις την πόλιν, συνεκάλεσε την συγκλητον εις τον Ἡσχυλινον λόφον, μακρὰν τοῦ Καπιτωλίου, διά την 17ην Μαρτίου. Ἡ συνεδρία ὑπῆρξε θυελλώδης. Ἄλλοι μὲν επρότειναν νὰ κηρυχθῆ τύραννος ο Καίσαρ και ν' άκυρωθοῦν πᾶσαι αἱ πράξεις αὐτοῦ και νὰ μένουν άκαταδίωκτοι οι φονεῖς. Ἄλλοι δὲ ὑπεστήριζον τὰ ἐναντία. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν σφοδρῶν συζητήσεων ο Κικέρων άγορεύσας μετά της συνήθους αὐτῷ δυνάμεως συνέστησεν όμόνοιαν και εἰρήνην και επρότεινε νὰ μὴ κηρυχθῆ τύραννος ο

Καίσαρ καὶ νὰ ἐπικυρωθοῦν αἱ πράξεις αὐτοῦ, εἰς δὲ τοὺς φο-
νεὶς νὰ δοθῆ ἄμνηστία. Ἡ πρότασις τοῦ Κικέρωνος ἐψηφίσθη,
αἱ δὲ δολοφόνου ἀναθαρρήσαντες κατήλθον ἐκ τοῦ Καπιτωλίου.

Ἄλλ' ἢ συμφιλίωσις ὑπῆρξε πρόσκαιρος, διότι ὁ Ἀντώνιος
ἐπιθυμῶν νὰ καταλάβῃ ἐν τῇ πολιτείᾳ τὴν θέσιν τοῦ Καίσαρος
δὲν ἤθελε νὰ ἔχῃ τοὺς δολοφόνους ἐμπόδιον. Μετ' ὀλίγας ἡμέ-
ρας ἐγίνε λαμπροτάτη ἢ κηδεῖα τοῦ Καίσαρος. Κατ' αὐτὴν ὁ
Ἀντώνιος διὰ τεχνικωτάτου λόγου ἀνέμνησε τὰ κατορθώματα
τοῦ Καίσαρος καὶ ἀνέγνωσε τὴν διαθήκην αὐτοῦ, διὰ τῆς ὁποίας
καθίστα γενικὸν κληρονόμον τὸν ἀνεψιὸν καὶ θετὸν υἱὸν τοῦ
Ὀκταβιανόν, εἰς δὲ τὸν ῥωμαϊκὸν λαὸν ἐκληροδοτεῖ τοὺς κατὰ
μῆκος τοῦ Τιβέρεως κήπους του, ὥριζε δὲ εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν
δολοφόνων του ἄξια λόγου κληροδοτήματα, καὶ εἰς ἓνα ἕκαστον
ἐκ τῶν ἀπόρων πολιτῶν χρηματικὸν τι ποσόν. Ἡ ἐλευθερίότης
αὕτη τοῦ Καίσαρος εἶχε συγκινήσει τὸν λαὸν μέχρι ἀλλοφρο-
σύνης. Ὅτε δὲ εἰς τὸ τέλος ὁ Ἀντώνιος ἀφαιρέσας τὴν καλύ-
πτουσαν τὸν νεκρὸν διάτρητον καὶ αἰμόφυρτον τῆβεννον ἐπέδει-
ξεν εἰς τὸν λαόν, ὑπὸ τσαύτης ὀργῆς κατελήφθη ὁ λαός, ὥστε
ὤρμησε καὶ ἔλαβε τὰ ὄπλα καὶ ἀνεζήτει πανταχοῦ τοὺς δολο-
φόνους ἵνα κατασπαράξῃ αὐτούς. Ἄλλ' οὔτοι προλαβόντες ἐ-
δραπέτευσαν ἐκ τῆς Ῥώμης, αἱ δὲ ἀρχηγοὶ αὐτῶν μετέβησαν
εἰς τὰς ἐπαρχίας, τὰς ὁποίας αὐτὸς ὁ Καίσαρ εἶχε παραχωρή-
σει εἰς αὐτούς, ἦτοι ὁ μὲν Δέκιμος Βροῦτος μετέβη εἰς τὴν ἐν-
τὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν, ὁ Μάρκος Βροῦτος εἰς τὴν Μακε-
δονίαν, καὶ ὁ Κάσιος Λογγίνος εἰς τὴν Συρίαν.

§ 73 Ἀντώνιος καὶ Ὀκταβιανός—Ὁ περὶ τὴν
Μουτινὴν πόλεμος.

Ἡ σύγκλητος, ὡς προείπομεν, ἐπεκύρωσε πάσας τὰς πρά-
ξεις τοῦ Καίσαρος. Ἄλλ' ὁ Ἀντώνιος ἐξέτεινε τὸ κύρος αὐτῆς
καὶ εἰς τὰς ὑπὸ μελέτην πράξεις τοῦ δικτάτωρος. Γενόμενος δὲ
κάτοχος τῶν ἐγγράφων τοῦ Καίσαρος παρεποίησεν αὐτὰ κατ' ἀ-
ρέσκειαν. Ἐπώλησε θέσεις, τιμὰς καὶ ἐπαρχίας ὡς διατάξεις
δηθεν τοῦ Καίσαρος καὶ διὰ τῶν αἰσχυρῶν τούτων κερδοσκοπιῶν
ἐθησαύρισεν ἀπείρους θησαυρούς, διὰ τῶν ὁποίων ἠγόρασε στρα-
τιώτας, συγκλητικούς, καὶ λαόν. Θέλων δὲ ν' ἀφοπλίσῃ τοὺς

ἑναντιπάλους, ἐπρότεινεν εἰς τὴν σύγκλητον τὴν κατάλυσιν τῆς δικτατωρίας, ὅπερ ἀπεδέχθη αὕτη. Τοιουτοτρόπως ὁ Ἀντώνιος κατέλαβε τὴν θέσιν τοῦ κυρίου του, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχη τὴν μεγαλοφυΐαν ἐκείνου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔρχεται ἐξ Ἀπολλωνίας τῆς Ἰλλυρίας, ὅπου ἐσπούδαζε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ὁ Γάιος Ὀκταβιανός, ἀνεψιὸς καὶ θετὸς υἱὸς τοῦ Καίσαρος καὶ γενικὸς κληρονόμος αὐτοῦ. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἦτο νεανίας δέκα ἐννέα ἐτῶν, συνετὸς ἀπὸ χαρακτῆρος, ἀλλὰ καὶ τολμηρὸς ὅσον ὁ θετὸς πατήρ του. Ἐπειδὴ ὁ Ἀντώνιος ἠρνεῖτο νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν χρηματικὴν περιουσίαν τοῦ θείου του, ὁ Ὀκταβιανὸς ἐπώλησε πάσας τὰς γαίας τοῦ Καίσαρος καὶ τὰς ἰδικάς του καὶ οὕτω διένειμεν εἰς τὸν λαὸν πάντα τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ ἀναφερόμενα κληροδοτήματα. Διὰ τῆς γενναιοδωρίας του ταύτης ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν παρὰ τῷ λαῷ.

Ὁ Ἀντώνιος θέλων νὰ ἔχη στρατὸν καὶ ἐπαρχίαν πλησίον τῆς Ῥώμης, ὡς ἄλλοτε ὁ Καίσαρ, κατώρθωσε νὰ παραχωρηθῇ εἰς αὐτὸν διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου ἢ ἐντὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατία, τὴν ὅποιαν τότε κατεῖχεν ὁ Δέκιμος Βροῦτος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Βροῦτος ἠρνήθη ν' ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς ἐπαρχίας του, ὁ Ἀντώνιος ἐστράτευσε κατ' αὐτοῦ μετὰ πολυαριθμοῦ στρατιάς καὶ τὸν ἐπολιόρησεν ἐν Μουτίνῃ, τῇ σημερινῇ Μοδένα. Ἀλλ' ὁ Κικέρων, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει τὴν παλαιὰν πολιτικὴν του δύναμιν, διὰ τῆς φλαγεραῶν εὐγλωττίας του ἐπεισε τὴν σύγκλητον νὰ κηρύξῃ τὸν Ἀντώνιον ἐχθρὸν τῆς πατρίδος. Ὅθεν ἀπεστάλησαν κατ' αὐτοῦ οἱ ὕπατοι Ἰρτίας καὶ Πάνσας, μετ' αὐτῶν δὲ ὡς ἀντιστράτηγος καὶ ὁ νεαρὸς Ὀκταβιανός. Ὁ Ἀντώνιος, νικηθεὶς παρὰ τὴν Μουτίνην (43 π. Χ.), ἠναγκάσθη κακῶς ἔχων νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν Λέπιδον, διοικητὴν τῆς ἐκτὸς τῶν Ἀλπεων Γαλατίας. Ἐφονεύθησαν ὅμως καὶ οἱ δύο ὕπατοι καὶ τοιουτοτρόπως ἔμεινε κύριος τῶν νικηφόρων στρατευμάτων μόνος ὁ Ὀκταβιανός. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ σύγκλητος ἀνέθηκε τὴν ἐξακοσούθησιν τοῦ κατ' Ἀντωνίου πολέμου εἰς τὸν Δέκιμον Βροῦτον καὶ ἐν γένει ἐδείκνυεν εὐμένειαν πολλὴν πρὸς τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος, ὀργισθεὶς ὁ Ὀκταβιανὸς ἔσπευσεν εἰς Ῥώμην

μετὰ δικτῶ λεγεώνων καὶ ἠνάγκασε τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον ν' ἀναγορεύσουν αὐτὸν ὑπατον, καίτοι ἦτο μόλις εἰκοσάετης τὴν ἡλικίαν.

§ 74. Δευτέρα τριαρχία (43 π. X.)

Ὁ Ὀκταβιανὸς βλέπων ὅτι τὸ μεγαλειότερον πρόσκομμα εἰς τοὺς φιλοδόξους σκοποὺς του ἦσαν οἱ δημοκρατικοί, θέλων δὲ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν σύγκλητον καὶ νὰ καταφέρῃ καίριον κτύπημα κατὰ τῶν δημοκρατικῶν, ἐξῆλθε πάλιν ἐκ τῆς Ῥώμης, ἵνα πολεμήσῃ δῆθεν τὸν Λέπιδον καὶ τὸν Ἀντώνιον, πράγματι ὅμως ἵνα λάβῃ μετ' αὐτῶν συνέντευξιν. Συνητηθήθησαν λοιπὸν οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες ἐν τινι νησοῦρι παρὰ τὴν Βονωνίαν καὶ ἐκεῖ συνεκρότησαν τὴν δευτέραν τριαρχίαν (43 π. X.). Κατὰ ταύτην ἀνέλαβον ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἐξουσίαν τοῦ νὰ διοικοῦν τὰ τῆς πολιτείας ἐπὶ πενταετίαν καὶ νὰ διορίζουν τοὺς ἄρχοντας καὶ νὰ διανέμουν τὰς στρατηγίας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, χωρὶς τὰ διατάγματα αὐτῶν νὰ ὑπόκηνται εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου. Διένειμαν προσέτι πρὸς ἀλλήλους τοὺς λεγεῶνας καὶ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας πλὴν τῆς Ἰταλίας. Ἐπειτα δὲ ἐλθόντες εἰς τὴν Ῥώμην ἠνάγκασαν καὶ τὸν δῆμον καὶ τὴν σύγκλητον ν' ἀνακηρύξουν ὡς νόμους τὰ ὑπ' αὐτῶν ἀποφασισθέντα.

Μετὰ ταῦτα οἱ τρίαρχοι ἀπεφάσισαν ὁ μὲν Λέπιδος νὰ μείνῃ ἐν Ῥώμῃ, ὅπως φρουρῇ τὰ συμφέροντα τῆς τριαρχίας, ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος νὰ καταδιώξουν τοὺς φονεῖς τοῦ Καίσαρος. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἶχον ἀνάγκην χρημάτων, προσέβησαν εἰς φρικώδεις προγραφάς. Ἐφόνευσαν τριακοσίους συγκλητικούς, διαχιλίους ἵππεις, καὶ πλείστους ἄλλους πλουσίους, καὶ ἤρπασαν τὰς περιουσίας αὐτῶν. Δὲν ἐφείσθησαν δὲ οὐδὲ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων. Ὁ Ἀντώνιος προέγραψε τὸν θεῖόν του Λούκιον, ὁ Λέπιδος τὸν ἀδελφόν του Παῦλον, καὶ ὁ Ὀκταβιανὸς τὸν εὐεργέτην του Κικέρωνα, ὅστις ἦτο ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Ἀντωνίου.

§ 75. Τρίτος μέγας ἐμφύλιος πόλεμος. — Ἡ ἐν Φιλίπποις μάχῃ (42 π. X.) — Ἀντώνιος καὶ Κλεοπάτρα — Περουσιανὸς πόλεμος. — Καθαίρεσις τοῦ Λεπίδου.

✓ Οἱ δύο ἀρχηγοὶ τῶν δημοκρατικῶν Μάρκος Βρούτος καὶ

Κάσιος Λογγίνος* ἠσχολήθησαν μετὰ μεγάλης δραστηριότητος εἰς τὸ νὰ συλλέξουν ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους μεγάλην στρατιάν ἐξ ὀγδοήκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ εἴκοσι χιλιάδων ἵππέων. Ὁ Βροῦτος κατ' ἀρχὰς μετέβη εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐχαιρετίσθη μετὰ ζωηρῶν ἐπευφημιῶν. Τὸ ἀπεσβεσμένον δημοκρατικὸν πνεῦμα τῶν Ἀθηναίων ἀφυπνίσθη μεθ' ὄρμης ἰσχυρᾶς. Ψηφίσματα ἐψηφίσθησαν πρὸς τιμὴν τοῦ Μάρκου καὶ τοῦ Κάσιου καὶ χαλκοῖ ἀνδριάντες αὐτῶν ἰδρύθησαν πλησίον τῶν ἀνδριάντων τοῦ Ἀριστογείτονος καὶ τοῦ Ἀρμοδίου. Ἄπασα ἡ Ἑλλάς, πλὴν τῶν Λακεδεμονίων, περιήλθεν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Βρούτου. Πάμπολλοι Ῥωμαῖοι νεανιοὶ σπουδάζοντες εἰς τὰς ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικὰς σχολὰς, ἐν οἷς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Κικέρωνος καὶ ὁ ποιητὴς Ὁράτιος, κατετάχθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν δημοκρατικῶν. Ὁ Βροῦτος ἐν βραχεῖ χρόνῳ κατέλαβεν ἄνευ δυσχερείας καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ μέρος τῆς Ἰλλυρίας.

Καὶ ὁ Κάσιος ἔγινε κύριος τῆς Συρίας καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· τὴν δὲ Ῥόδον μὴ θελήσασαν νὰ προσχωρήσῃ εἰς αὐτόν, ἐκυρίευσεν διὰ πολιορκίας καὶ σκληρῶς ἐτιμώρησεν.

Ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος στρατολογήσαντες ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν δημοκρατικῶν. Οἱ δύο ἀντιπαλοὶ στρατοί, σχεδὸν ἰσόπαλοι, συνητηθήθησαν ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας. Γενομένης δὲ μάχης τῷ 42 π. Χ. οἱ δημοκρατικοὶ ἐνίκηθησαν, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ αὐτῶν ἠτύχτησαν.

Ἡ ἐν Φιλίπποις νίκη ἔδωκεν εἰς τοὺς νικητὰς τὴν κοσμοκρατορίαν. Ἄλλ' ἤρχετο νῦν ἡ σειρά τῶν στρατιωτῶν. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν Ὀκταβιανὸς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα διανείμῃ εἰς τοὺς στρατιώτας τοὺς γαίας, ὡς εἶχεν ὑποσχεθῆ· ὁ δὲ Ἀντώνιος μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν, ἵνα συλλέξῃ χρήματα διὰ τὸν στρατὸν καὶ ἵνα τιμωρήσῃ πάντας ὅσοι εἶχον παράσχει βοήθειαν εἰς τοὺς δημοκρατικούς. Ἐλθὼν εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ Ἀντώνιος ἐξέ-

* Ὁ Δέκιμος Βροῦτος ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν λεγεῶνων του καὶ θελήσας νὰ μεταβῇ εἰς Μακεδονίαν πρὸς τὸν Μάρκον Βροῦτον ἐφονεύθη ἐν Ἀκυληῖᾳ ὑπὸ τινος Γαλάτου ἡγεμόνος.

δωκεν ἐν Ἐφέσῳ διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπέβαλεν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας νὰ πληρώσουν ἐντὸς δύο ἐτῶν τοὺς φόρους δλοκλήρου ἐννεαετίας. Ἐπειτα δ' εὗρισκόμενος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας ἐκάλεσε τὴν βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτραν ὅπως παραστῆ ἐνώπιόν του καὶ δώσῃ λόγον διὰ τὴν βοήθειαν τὴν ὅποیان παρέσχεν εἰς τὸν Κάσιον διὰ τὴν ἐν Φιλίπποις μάχην. Ἄλλ' ἡ Κλεοπάτρα ἤλθεν εἰς Ταρσὸν ἐν δλη τῆς τῆ λαμπρότητι καὶ ἐπιδείξει· καὶ ἐπὶ τοσοῦτον συνήρπασε τὸν δικαστὴν διὰ τῶν θελγῆτρων τῆς, τῆς μεγαλοπρεπειας, καὶ τῆς ἐξόχου καλλονῆς τῆς, ὥστε ὁ Ἀντώνιος ἀφήσας τὴν διοίκησιν τῆς Ἀσίας εἰς τοὺς ὑπάρχους ἠκολούθησε τὴν Αἰγυπτίαν ἐκείνην σειρήνα ὡς αἰχμάλωτος εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐν Ἰταλίᾳ ἀπήντησε μεγίστας δυσχερείας ὡς πρὸς τὴν διανομὴν τῶν γαιῶν εἰς τοὺς στρατιῶτας του. Οἱ μέχρι τοῦδε κάτοχοι τῶν γαιῶν ἐζήτουν ἀποζημίωσιν, οἱ δὲ στρατιῶται δὲν ἤρκοῦντο εἰς ὅσα ἔλαβον. Τότε ἡ φιλόδοξος καὶ θρασεῖα καὶ μηχανορράφος σύζυγος τοῦ Ἀντωνίου Φουλβία καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Λεύκιος Ἀντώνιος, ὑπάτος ὢν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, κινούμενοι ὑπὸ φθόνου πρὸς τὸν Ὀκταβιανὸν διήγειραν κατ' αὐτοῦ στάσιν παρουσιασθέντες ὡς προστάται τῶν δυσηρεστημένων. Ὁ Λεύκιος συγκεντρώσας ἐν Πραινέστῳ τοῦ Λατίου δέκα ἐπτὰ λεγεῶνας εἰσήλασεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐχαιρετίσθη ὡς imperator. Μόλις ὅμως ἐνεφανίσθη ὁ στρατηγὸς τοῦ Ὀκταβιανοῦ Ἀγρίππας, ὁ ὑπάτος ἔρυσεν ἐκ Ῥώμης καὶ καταδιωκόμενος ἐκλείσθη εἰς τὴν πόλιν Περουσίαν, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ἡ στάσις αὕτη ὀνομάζεται Περουσιανὸς πόλεμος. Ὁ Λεύκιος στενοχωρηθεὶς ὑπὸ λιμοῦ ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ· ἀλλ' ὁ Ὀκταβιανὸς ἐφείσθη αὐτοῦ χάριν τοῦ ἀδελφοῦ του.

Διαρκούσης ἀκόμη τῆς στάσεως, ὁ Μάρκος Ἀντώνιος κατὰ πρόσκλησιν τῆς συζύγου του Φουλβίας καὶ τοῦ Λευκίου ἔσπευσε μετὰ διακοσίων πλοίων καὶ πολυαρίθμου πεζικῆς δυνάμεως. Ἐξ ἄλλου δὲ μέρους ἐκινήθη κατ' αὐτοῦ ὁ Ὀκταβιανός. Ἄλλ' οἱ στρατιῶται ἐκατέρωθεν ἠνάγκασαν τοὺς ἀρχηγούς των νὰ εἰρηνεύσουν. Δὲν δὲ ἦτο δύσκολος ἡ συμφιλίωσις, διότι καὶ ἡ στάσις εἶχε καταβληθῆ καὶ ἡ Φουλβία εἶχεν ἀποθάνει. Ἐπῆλθε λοι-

πὸν συμφιλίωσις ἐν Βρινδησίῳ καὶ μετὰ τοῦτο ἔγινε νέα δια-
νομή τοῦ κράτους. Καὶ ὁ μὲν Ἀντώνιος ἔλαβε τὴν Ἀνατολήν
μὲ τὴν ὑποχρέωσιν τὰ πολεμήσει τοὺς Πάρθους, ὁ δὲ Ὀκταβια-
νὸς τὴν Δύσιν· εἰς δὲ τὸν ἀσθενῆ Λέπιδον ἔδωκαν τὴν Ἀφρικὴν.
Πρὸς ἐδραίωσιν τῆς συμφιλίωσης ταύτης ὁ Ἀντώνιος ἔ-
λαβε σύζυγον τὴν σεμνὴν Ὀκταβίαν, ἀδελφὴν τοῦ Ὀκτα-
βιανοῦ.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης ἐπιέζετο ὑπὸ λιμοῦ, διότι
ὁ Σέξτος Πομπήϊος κατέχων τὴν Σικελίαν διεκώλυε διὰ τοῦ
στόλου τὴν σιταγωγίαν εἰς Ἰταλίαν, ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀν-
τώνιος ἠναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσουν εἰς τὸν Σέξτον ὡς
ἐπαρχίας του τὴν Σικελίαν, τὴν Σαρδίαν, τὴν Κορσικὴν καὶ τὴν
Ἀχαΐαν, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει δι' ἣν ἠθέληεν ἐπιτρέπει τὴν εἰσαγωγὴν
τροφῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐξεργάγη πόλε-
μος μεταξὺ Σέξτου καὶ Ὀκταβιανοῦ, ὁ δὲ Σέξτος νικηθεὶς κατέ-
φυγεν εἰς Μυτιλήνην, ὅπου ἐφρονέυθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀντωνίου.
Τὰ πεζικὰ στρατεύματα τοῦ Σέξτου ἠνώθησαν μετὰ τοῦ
Λεπίδου, οὗτος δὲ ἤξιον νὰ δοθῆ εἰς αὐτὸν ἡ Σικελία. Ἄλλ' ὁ
Ὀκταβιανὸς διαφθείρας διὰ χρημάτων τὰ στρατεύματα τοῦ Λεπί-
δου ἀπεγύμνωσεν αὐτὸν πάσης δυνάμεως καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ
ἔλθῃ καὶ πέσῃ πρὸ τῶν ποδῶν του ζητῶν χάριν. Ὁ Ὀκταβιανὸς
φεισθεὶς τῆς ζωῆς τοῦ Λεπίδου ἐπέτρεφεν εἰς αὐτὸν νὰ διανύσῃ
τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του ἔχων τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀκροῦ ἀρχιερέως.

§ 71. **Δυναρχία Ὀκταβιανοῦ καὶ Ἀντωνίου.** — Ὁ τελευταῖος
ἐμφύλιος πόλεμος. — Ἡ πικρὰ τὸ Ἀκτιον
ναυμαχία (31 π. X.)

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Λεπίδου ἐκ τῆς τριαρχίας ὁ Ὀκτα-
βιανὸς κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως ἀποκαταστήσῃ ἐν τῇ
Δύσει τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν καὶ διὰ διαφόρων μέτρων
κατῶρθωσε τοῦτο ἐντὸς βραχείου χρόνου· δι' ὃ καὶ ἀπέκτησε με-
γάλην εὐνοίαν παρὰ τῷ δήμῳ. Ἀντιθέτως ὁ Ἀγώνιος διὰ τῆς
διαγωγῆς του ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ τὴν κοινὴν περιφρόνησιν
καὶ παρέσχεν εἰς τὸν ἀντίζηλόν του τὸ μέσον νὰ ἐξολοθρευ-
σῇ αὐτόν.

Ὁ Ἀντώνιος διεξήγαγε κατ' ἀρχὰς τὸν κατὰ τῶν Πάρθων πόλεμον διὰ τῶν ὑπάρχων τῶν, αὐτὸς δὲ διεχείμασεν ἐν Ἀθήναις. Ἐκεῖ ἔλαβε τὸ μήνυμα τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν κατὰ τῶν Πάρθων καὶ ἠθέλησε νὰ ἐορτάσῃ αὐτὰς διὰ δημοσίων ἀγώνων, εἰς τοὺς ὁποίους παρέστη ἐνδεδυμένος ὡς Ἡρακλῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφ' οὗ ἐξήντηλῃσαν πᾶσαν ἐξευτελιστικὴν κολακείαν, ἐτέλεσαν καὶ τοὺς μυστικὸς γάμους τοῦ Ἀντωνίου μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἀλλὰ δὲν ἤργησαν νὰ μεταμεληθοῦν, τοῦ Ἀντωνίου ἀπαιτήσαντος νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτὸν χίλια τάλαντα ὡς προῖκα διὰ τὴν θείαν σύζυγόν του. Ἐπειτα ἐπλευσεν ὁ Ἀντώνιος εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἀνέλαβε προσωπικῶς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Πάρθων, καθ' ὃν ὑπέστη ὄχι μικρὰς ζημίας. Μετὰ ταῦτα παρεδόθη πάλιν εἰς τὸν μετὰ τῆς Κλεοπάτρας ἀκόλαστον βίον. Κατέστη ἀληθῆς δεσμώτης τῆς πολυμηχάνου ἐκείνης βασιλείσης. Μέχρι τοσούτου δὲ ἀναισχυντίας ἔφθασεν, ὥστε λησμονῶν ὅτι ἦτο Ῥωμαῖος ἐδώρησεν εἰς τὴν Κλεοπάτραν καὶ εἰς τοὺς ἐξ αὐτοῦ δύο υἱούς της Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας. Ἐπὶ πλέον δ' ἐπεμφε καὶ πρὸς τὴν σεμνὴν καὶ ἐνάρετον σύζυγόν του διαζύγιον. Ἡ θρασύτης καὶ ἡ ἀναισχυντία τοῦ Ἀντωνίου ἐχώρησε καὶ περαιτέρω· ἐζήτησε δηλαδὴ οὗτος παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου τὴν ἐπικύρωσιν τῶν δωρεῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν Κλεοπάτραν καὶ πρὸς τοὺς υἱούς της. Τότε πλέον ἡ ἀγανάκτησις ἐκορυφώθη, ἡ δὲ σύγκλητος ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Κλεοπάτρας καὶ ἀφήρυσεν ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου τὴν στρατηγίαν τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Ἀντώνιος ἀντὶ νὰ σπεύσῃ εἰς Ἰταλίαν καὶ προλάβῃ τὸν ἀντίπαλόν του Ὀκταβιανὸν ἀνέτοιμον, διηυθύνθη μετὰ τῆς Κλεοπάτρας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διεχείμασεν ἐν Πάτραις ἐν μέσῳ ἐορτῶν καὶ διασκεδάσεων. Οὕτω δ' ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν νὰ ἐτοιμασθῇ καὶ ἐπέλεθη κατ' αὐτοῦ. Ἡ Ἑλλὰς πᾶσα σχεδόν, πλὴν τῶν Μαντινέων καὶ τῶν Λακεδαιμονίων, ἐτάχθη μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, καθυπεβλήθη δὲ εἰς καταπιέσεις καὶ στρατολογίας ὀλεθρίας. Αἱ δύο ἀντίπαλοι στρατιαὶ εὐρέθησαν ἀντιμέτωποι τῇ 2 Σεπτεμβρίου τοῦ 41 π. Χ. κατὰ τὰς ἀντικειμένους ἀκτὰς τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἡ μὲν τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἐξ ὀγδοήκοντα χιλιάδων πεζῶν καὶ δώδεκα χιλιάδων ἵππέων ἐπὶ τῆς

ἡπειρωτικῆς παραλίας, ἡ δὲ τοῦ Ἀντωνίου ἐξ ἑκατὸν χιλιάδων πεζῶν καὶ δώδεκα χιλιάδων ἰππέων ἐπὶ τῆς ἀκαρνανικῆς παραλίας πλησίον τοῦ Ἀκτίου, τῆς σημερινῆς Πούντας. Πρὸ αὐτῶν ἐναυλόχουν οἱ δύο στόλοι, τοῦ μὲν Ἀντωνίου ἐκ πεντακοσίων πλοίων, τοῦ δὲ Ὀκταβιανοῦ ἐκ διακοσίων πενήκοντα. Τοῦ στόλου τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἐναυάρχει ὁ ἰκανώτατος Ἀγρίππας. Οἱ στρατηγοὶ τοῦ Ἀντωνίου ἐγνωμοδότουσιν ὑπὲρ τῆς κατὰ ξηρὰν μάχης, ἣτις ἠγγυᾶτο τὴν νίκην· ἀλλ' ὁ Ἀντώνιος κατὰ τὴν θέλησιν τῆς Κλεοπάτρας προέκρινε τὸν κατὰ θάλασσαν ἀγῶνα.

Ἦρχισε λοιπὸν κραταιὰ ναυμαχία, ἣτις ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔμενεν ἀκριτος. Ἀλλ' αἰφνης ἡ Κλεοπάτρα μετὰ ἐξήκοντα τριήρων τρέπεται εἰς φυγὴν· ταύτην δ' ἠκολούθησε καὶ ὁ Ἀντώνιος ἐγκαταλιπὼν τὸν στόλον καὶ τὸν στρατὸν, ἀμφοτέρω δὲ διηυθύνθησαν εἰς Αἴγυπτον. Ὁ στόλος καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Ἀντωνίου παρέδόθη εἰς τὸν νικητὴν. Πρὸς τοὺς ἡττημένους ὁ Ὀκταβιανὸς ἐδείχθη μακρόθυμος. Εἰς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ μεγάλου τούτου γεγονότος ἔκτισε βραδύτερον ἐν τῇ χώρῃ, ὅπου εἶχε στρατοπεδεύσει, τὴν Νικόπολιν, πλησίον τῆς σημερινῆς Πρεβέζης.

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ὀκταβιανὸς διερρῦθιμισε τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀσίαν, ἔπειτα δὲ ἀπέπλευσεν εἰς Σάμον, ὅπου διεχείμασε. Τὸ ἔαρ τοῦ ἐπιόντος ἔτους ἐστράτευσε κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἀντώνιος παρεσκευάσθη πρὸς ἄμυναν. Ἀλλ' ἰδὼν ὅτι τὸ ἰπικὸν καὶ ὁ στόλος τῆς Κλεοπάτρας ἠῤτομόλησαν πρὸς τὸν ἐπιφανέντα νικητὴν καὶ περιελθὼν εἰς ἀμηχανίαν ἠῤτοκτόνησεν, ἀφ' οὗ προηγουμένως τῷ ἀνήγγειλαν ψευδῶς ὅτι ἡ Κλεοπάτρα ἐδηλητηριάσθη. Ἡ Κλεοπάτρα ἐπεχείρησε νὰ σαγηνεύσῃ καὶ τὸν Ὀκταβιανόν, ἀλλ' αὐτὸς ἐδείχθη ψυχρὸς καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὰ θέλητρα αὐτῆς. Μὴ θέλουσα δὲ ν' ἀκολουθήσῃ ἀλυσίδετος τὸ θριαμβευτικὸν ἄρμα τοῦ νικητοῦ ἠῤτοκτόνησε καὶ αὐτή. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Κλεοπάτρας ὁ Ὀκταβιανὸς καταλύσας τὴν δυναστείαν τῶν Πτολεμαϊδῶν μετέβαλε τὴν Αἴγυπτον εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν (30 π. Χ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΕΝ ΡΩΜΗΪ

Α΄. ΒΛΕΥΘΕΡΙΑΖΟΥΣΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

§ 77. Ὀκταβιανὸς Αὐγούστος (30 π. Χ.—14 μ. Χ.)

Ἐκ τῆς Αἰγύπτου ὁ Ὀκταβιανὸς μετέβη εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἡσυχολήθη ἐκεῖ εἰς τὸ νὰ βυθμίση τὰ τῆς διοικήσεως τῶν χωρῶν ἐκεῖνων· ἔπειτα δὲ κατ' Αὐγούστον τοῦ 29 π. Χ. ἐπανῆλθε διὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐτέλεσε τριήμερον θρίαμβον διὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ νίκην καὶ διὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Αἰγύπτου. Ὁ λαὸς καὶ ἡ σύγκλητος ἔδειξαν μεγάλην ἀφοσίωσιν πρὸς αὐτόν. Ἦτο νῦν ἀρχούτως ἰσχυρὸς ὁ Ὀκταβιανός, ὥστε ν' ἀνατρέψῃ βιαίως τὴν Ἐλευθέραν Πολιτείαν καὶ νὰ ἰδρῦσῃ ἀναφανδὸν τὴν μοναρχίαν. Ἀλλ' ἀνεμιμνήσκετο τὸ πάθημα τοῦ θεοῦ πατρὸς του Καίσαρος. Δι' ὅ ἀπεφάσισε δι' ἔλιγμων νὰ φθάσῃ εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Οὕτω κατώρθωσε νὰ τῷ δοθοῦν ὀλίγον κατ' ὀλίγον πάντα τὰ ὑπουργήματα καὶ πᾶσαι αἱ ἐξουσίαι, χωρὶς νὰ φαίνεται ὅτι ἐπεζήτει αὐτάς.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 31 π. Χ. ἦτο ὑπάτος καὶ ἐπὶ ὀκταετίαν διετήρησε τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἣτις καθίστα αὐτὸν τὸν ἐπίσημον ἀρχηγὸν τῆς πολιτείας καὶ τῷ παρεῖχε νομίμως πᾶσαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Μετὰ τῆς ὑπατείας συνήνωσε καὶ τὴν τιμητείαν, ὡς ἦτο ἡνωμένη πρὸ τοῦ 444 π. Χ., προσλαβὼν δὲ συνύπατον καὶ συντιμητὴν τὸν Ἀγρίππαν ἐτέλεσε τὸ 28 π. Χ. τὴν ἀπογραφὴν τῶν πολιτῶν, ἣτις ἀπὸ ἑβδομήκοντα ἑτῶν δὲν εἶχε γίνῃ, καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ καταλόγου τῶν συγκλητικῶν· ἀπῆλειψε δὲ ἀπ' αὐτοῦ πάντας τοὺς ἐχθροὺς τῆς νέας καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ περιώρισε τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ ἐννεακοσίων εἰς ἑξακοσίους, ὅσους ἀριθμὸς ἕκτοτε ἔμεινεν ἀναλλοίωτος.

Ὁ Ὀκταβιανὸς κατ' οὐσίαν ἦτο ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἠθέλησε καὶ κατὰ τύπους νὰ εἶνε τοιοῦτος. Ὅθεν ἐνήργησε νὰ τῷ ἀπονεμηθῇ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἡ προσωνομία

αὐτοκράτωρ (imperator) * ὅφ' ἦν ἔννοιαν εἶχε δοθῆ
 αὕτη καὶ εἰς τὸν Καίσαρα. Διὰ τῆς προσωνομίας ταύτης ὁ Ὀ-
 κταβιανὸς κατέστη καὶ νομίμως ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῶν κατὰ
 γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεων τῆς πολιτείας. Οὕτω οἱ
 στρατηγοὶ ἔγιναν ὑπαρχοὶ τοῦ καὶ οἱ στρατιῶται ὤμοσαν εἰς
 αὐτὸν πίστιν.

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος τῶν τιμητῶν ὁ Ἀγρίππας κατέστησε
 τὸν συντιμητὴν τοῦ Ὀκταβιανὸν πρόκριτον τῆς συγ-
 κλήτου (princeps senatus). Ἡ προσωνομία αὕτη παρέ-
 μεινεν ἰσοβίως εἰς τὸν Ὀκταβιανόν, παρεῖχε δὲ εἰς αὐτὸν τὸ
 δικαίωμα ν' ἀποφαίνηται πρῶτος γνώμην ἐπὶ πάντων τῶν ζη-
 τημάτων. Ἡ δὲ γνώμη αὐτοῦ ὡς ἐκ τῆς δυνάμεως, τὴν ὅποίαν
 τότε εἶχεν, ἰσοδυναμεί πρὸς κέλευσμα. Οὕτω ἡ σύγκλητος ἀνευ
 οὐδεμιᾶς μεταβολῆς τῶν τύπων ὑπεβιδάσθη εἰς ἀπλοῦν συμβου-
 λευτικὸν συνέδριον.

Ὡς imperator ὁ Ὀκταβιανὸς εἶχε καὶ τὴν ἀνθυπατικὴν
 ἐξουσίαν ἐφ' ὧν τῶν ἐπαρχιῶν. Ἄλλ' ἐπεὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ
 ἀνθυπάτου ἐθεωρήθη ὡς μέγα βάρος, ἀπεφασίσθη νὰ συμμερι-
 σθῆ αὐτὸ μετὰ τῆς συγκλήτου. Ἀνέλαβε λοιπὸν ὁ Ὀκταβιανὸς
 νὰ διοικήσῃ τὰς ταραχώδεις καὶ ὑπὸ βαρβάρων ἀπειλουμένας
 παραμεθορίους ἐπαρχίας, τὴν δὲ διοίκησιν τῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ
 ἡσύχων ἐπαρχιῶν ἀφῆκεν εἰς τὴν σύγκλητον. Τοιοῦτοτρόπως

* Τὸ ὄνομα αὐτοκράτωρ ἑλληνιστὶ ἐσήμενεν ἐν ἀρχῇ ὁ ἔχων τε-
 λείαν, πλήρη ἐξουσίαν, ἀναλογοῦν πρὸς τὸ παρ' ἡμῖν πληρεξούσιος, ἐ-
 δίδετο δ' ἐν πολιτικῇ γλώσσῃ εἰς στρατηγούς ἢ πρόσβεις (αὐτοκράτωρ
 στρατηγός, αὐτοκράτορες πρόσβεις), οἵτινες εἶχον ἀπεριόριστον ἐξουσίαν
 ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ἀνατεθείσης εἰς αὐτοὺς ἐντολῆς. Ἀπὸ τῶν ῥωμαϊ-
 κῶν ὁμοῦ χρόνων μέχρι σήμερον αὐτοκράτωρ σημαίνει ὁ πέρτα-
 τος ἡγεμῶν, ἀσκῶν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν ἐν τῷ κράτει. Ἡ νε-
 ωτέρα αὕτη ἔννοια τοῦ ὀνόματος προήλθεν ἐκ συνδυασμοῦ τοῦ ὀνόμα-
 τος αὐτοκράτωρ πρὸς τὸ λατινικὸν imperator. Καὶ τὸ ὄνομα imperator
 ἐδίδετο κατ' ἀρχάς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὡς προσωρινὴ τιμητικὴ προσω-
 νομία εἰς στρατηγὸν νικήσαντα μεγάλην νίκην. Πρῶτον εἰς τὸν Ἰούλιον
 Καίσαρα, ὡς εἶδομεν, ἀπενεμήθη τὸ ὄνομα imperator ὡς ἰσόβιος προσω-
 νομία ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐφεξῆς τὸ ὄνομα imperator κατέστη ἡ
 συνήθης προσωνομία τῶν μοναρχοῦντων ἀρχηγῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

αί ἐπαρχίαι εἶχον διπλὴν διοίκησιν, πολιτικὴν μὲν αἰ συγκλητικαί, στρατιωτικὴν δὲ αἰ καισαρικαί, ὡς ὠνομάζοντο αἰ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διοικούμεναι.

Ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς ἡ σύγκλητος τῇ 16 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 27 π. Χ. ἀπένειμεν εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν τὸ ὄνομα Αὐγουστος (Augustus), ὅπερ μόνον εἰς θεοὺς ἐδίδοτο. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἀπεδέχθη μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως τὴν προσωνομίαν ταύτην καὶ ὑπ' αὐτὴν εἶνε γνωστὸς ὁ πρῶτος μονάρχης τῶν Ῥωμαίων.

Ἐν ἔτει 23 π. Χ. ὁ Ὀκταβιανὸς ἀποθέσας τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα ἔλαβε τὴν δημοαρχικὴν ἐξουσίαν διὰ βίου. Οὕτω ἡ μοναρχικὴ ἐξουσία ἐλάμβανε κατ' ὄνομα δημοκρατικὴν βᾶσιν καὶ ὁ δῆμος ἠδύνατο νὰ πλανᾶται νομίζων ὅτι ἔχει ἀκόμη τὴν κυριαρχίαν, ἐν ᾧ πράγματι ἀσκεῖ ταύτην εἰς μόνος ἀνὴρ ἰσοβίως. Ἐν ἔτει 19 π. Χ. ὁ Αὐγουστος ἔλαβε ἰκαὶ τὴν τιμητείαν διὰ βίου ὑπὸ τὸ ὄνομα «ἐπιστάτης τῶν ἡθῶν». Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος ἀνέλαβεν ἐκ νέου καὶ τὴν ὑπατικὴν ἐξουσίαν, ἰσοβίως νῦν. Ἦσκει δὲ τὴν ὑπατείαν καὶ τὴν δημοαρχίαν ἄνευ συναρχόντων, ἐπέτρεπε δὲ εἰς ἄλλους νὰ φέρουν ἀπλῶς τὸν τίτλον καὶ τὰ σύμβολα καὶ διώριζε μάλιστα κατ' ἔτος τρεῖς καὶ τέσσαρας καὶ ἐνίοτε περισσοτέρους ὑπάτους. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Λεπίδου (13 π. Χ.) ἀνέλαβε καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως (maximus pontifex).

Οὕτω λοιπὸν ὁ Αὐγουστος συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν πᾶσαν στρατιωτικὴν, πολιτικὴν καὶ ἱερατικὴν ἐξουσίαν, ἧσκει δὲ αὐτὴν ὡς ἀπόλυτος μονάρχης. Οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι τῆς Ἐλευθέρας Πολιτείας δὲν κατηργήθησαν. Ὁ δῆμος συνήρχετο εἰς τὴν φυλετικὴν καὶ τὴν λαχίτιν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ ἐπικυρώσῃ τυπικῶς τὰ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀποφασισθέντα.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρξεν ἡπία καὶ φιλόανθρωπος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σκληρότητα, τὴν ἐποίαν οὗτος ἐπέδειξεν ὡς τριάρχος. Ἀνέπτυξεν ὁ Αὐγουστος ἕκτακτον δραστηριότητα καὶ σύνεσιν καὶ προήγαγε τὸ κράτος εἰς μεγίστην ἀκμὴν. Ἐξέδωκε διαφόρους εἰδικοὺς νόμους, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεδίωξε τὴν βελτίωσιν τῶν ἡθῶν καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς πο-

λυτελείας, δοὺς πρῶτος αὐτὸς τὸ παράδειγμα τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς λιτότητος. Ἐπροστάτευσεν τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ἔχων πρὸς τοῦτο βοηθοὺς καὶ συμπράκτορας τὸν φιλομουσότατον σύμβουλον του Μαικήναν καὶ τὸν ἔνδοξον νικητὴν τῆς ἐν Ἀκτιῶ ναυμαχίας Ἀγρίππαν. Ἐξωράισε τὴν Ῥώμην διὰ πολυαριθμῶν οἰκοδομῶν, οἶον θεάτρων, λουτρῶν, ναῶν. Συνέστησε δύο νέα ἀξιώματα, τὸ τοῦ πολιάρχου, ὅστις εἶχε τὴν ἀστυνομικὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως, καὶ τὸ τοῦ ὑπάρχου τοῦ πραιτωρίου, ὅστις προϊστάτο τῶν πραιτωριανῶν, τῶν ἀποτελούντων τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ εὐεργετικὴ διοίκησις τοῦ Αὐγούστου ἐξετάθη ἐφ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Εἰς τὰς καισαρικὰς ἐπαρχίας οἱ ἐπαρχοὶ ἦσαν ἔμμισθοι καὶ παρέμενον ἐν αὐταῖς ἐφ' ὅσον χρόνον ἤθελεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἠγγρύπνει δὲ ὁ ἴδιος ἐπὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν καὶ ἐτιμῶρει πᾶσαν παρεκτροπὴν. Τοιοῦτοτρόπως αἱ ἐπαρχίαι αὐταὶ ἔπαυσαν νὰ εἶνε θύματα φοβερῶν καταχρήσεων, τὰς ὁποίας διέπραττον ἄλλοτε οἱ κατ' ἔτος πεμπόμενοι ἀνθύπατοι.

Ὁ Αὐγούστος, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὰ ὅρια τοῦ κράτους, ἀτινα ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἐχθρῶν, ἔδρυσεν μόνιμα στρατόπεδα (castra stativa) παρὰ τὸν Ῥήνον, τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Εὐφράτην.

Κράτος ὅμως τοσοῦτον ἀχανὲς καὶ περιτοχιζόμενον πανταχόθεν ὑπὸ βαρβάρων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ διαρκῆ εἰρήνην. Ἔνεκα τούτου ὁ Αὐγούστος ἠναγκάσθη καὶ πάλιν νὰ ἐπιχειρήσῃ νέους πολέμους, οὐχὶ ὅμως πρὸς νέας κατακτήσεις, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ κράτους. Ἄλλ' ἐκ τῶν νέων πολέμων τοῦ Αὐγούστου οἱ πρὸς τοὺς Γερμανοὺς ὑπῆρξαν ἀτυχεῖς. Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ πρόγονός του Δροῦσος νὰ ὑποτάξῃ τὴν δυτικὴν Γερμανίαν καὶ νὰ μεταβάλῃ τὴν μεταξὺ Ῥήνου καὶ Ἀλδίου χώραν εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Ἄλλ' ὁ ἀγέρωχος καὶ δεσποτικὸς τρόπος τοῦ Ῥωμαίου ἐπάρχου Οὐάρου διήγειρεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Γερμανῶν, ὥστε οὗτοι ἐπανεστάτησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Χερούσκων Ἀρμινίου καὶ ἐνεδρεύσαντες κατέκοψαν τρεῖς Ῥωμαϊκοὺς λεγεῶνας ἐν τῇ Τευτοβουργείῳ δάσει, φονευθέντος καὶ αὐτοῦ τοῦ

Οὐάρου. Ἐκτοτε ἢ μεταξὺ τοῦ Ῥήγου καὶ τοῦ Ἄλβιος Γερμανία ἔμεινεν ἐλευθέρα.

Ὁ Αὐγουστος ἤρξε 44 ἔτη. Ἐν ἔτει 14 μ. Χ. περιοδεύων ἠσθένησε καὶ ἀπέθανεν ἐν Νώλα τῆς Καμπανίας ἐν ἡλικίᾳ ἑβδομήκοντα ἕξ ἐτῶν. Τὸ σῶμά του μετεκομίσθη εἰς Ῥώμην καὶ ἐτάφη ἐν τάφῳ, τὸν ὅποιον εἶχεν ἐγείρει ὁ ἴδιος ἐν τῇ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέδωκαν εἰς αὐτὸν θείας τιμὰς καὶ τὸν ἔκτον ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μῆνα ὠνόμασαν πρὸς τιμὴν του Αὐγουστον.

Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρξε τὰ μέγιστα ἀξιοσημείωτος, διότι κατ' αὐτὴν ἐγεννήθη ἐν Βηθλεεμ τῆς Ἰουδαίας ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

§ 78. Αἱ ἐν Ἑλλάδι διατάξεις τοῦ Αὐγούστου.

Ὁ τελευταῖος ἐμφύλιος πόλεμος εἶχε συμπληρώσει τὴν συμφορὰν τῆς Ἑλλάδος. Αὐτὸς ὁ ψυχρὸς Αὐγουστος διερχόμενος διὰ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπάνοδόν του εἰς Ῥώμην καὶ ἰδὼν τὰς μεγάλας καταστροφὰς συνεκινήθη βαθέως· δι' ὅ καὶ ἔλαβε πανταχοῦ διάφορα μέτρα πρὸς ἀνακούφισιν τῶν παθόντων. Κατόπιν γενόμενος μονάρχης ἐπέδειξε ζωνηρὸν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου θεοῦ πατρός του, καὶ πολυειδῶς εὐηργέτησεν αὐτούς. Ἰδρυσεν νέας πόλεις ἐν Ἑλλάδι, αἵτινες ἐπὶ αἰῶνας σπουδαίως ἐπέδρασαν ἐπὶ τὴν κατάστασιν αὐτῆς. Ἡ πρώτη καὶ περιφημοτάτη ἐκ τῶν τοιούτων ἐν Ἑλλάδι πόλεων ἦτο ἡ προρρηθεῖσα Νικόπολις. Αὕτη προκισθεῖσα δι' εὐρυτάτης περιοχῆς καὶ πολλαχῶς τιμηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ἔγινε πρωτεύουσα τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς νοτίου Ἠπείρου καὶ ἔλαβε ταχεῖαν ἐπίδοσιν. Ὁ Αὐγουστος ἰδρυσεν ἐν Ἀκτίῳ πεντητηρικὸν ἀγῶνα, τὰ Ἀκτῖα, καὶ ἀνέθηκε τὴν προεδρίαν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλως εὐηργέτησε πολυειδῶς ὡς συναγωνισθέντας μετ' αὐτοῦ ἐν Ἀκτίῳ. Αἱ Πάτραι ἤδη ἀπὸ τοῦ 280 π. Χ. ἦσαν ἔρημοι κατοίκων. Ὁ Αὐγουστος συνήκισε καὶ αὐθις τὴν πόλιν ταύτην πέμψας εἰς αὐτὴν Ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν καὶ ὑποχρεώσας πολλοὺς κατοίκους ἐκ τῶν πέριξ γειτονικῶν πόλεων νὰ μετοικήσουν εἰς αὐτήν. Οὕτω ἡ πόλις τῶν Πατρῶν, ἡ κατέχουσα

ἐπίκαιρον θέσιν ὑπὸ ἔποψιν ἐμπορικὴν καὶ στρατηγικὴν, καταστᾶσα πρωτεύουσα τῆς δυτικῆς Ἀχαΐας καὶ δι' αὐτονομίας προικισθεῖσα, προήγετο ἡσμεῖραι διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ ἀνῆλθεν εἰς περιωπὴν. Καὶ ἄλλας δὲ πολλὰς ῥωμαϊκὰς ἀποικίας ἐπεμφεν ὁ Αὐγούστος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω δὲ διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ σφριγῶντος ἰταλικοῦ στοιχείου μετὰ συγκεντρουμένων ἐκ νέου ἑλληνικῶν πληθυσμῶν προήγαγεν ἐν Ἑλλάδι τὸ ἀφομοιωτικὸν σύστημα τῆς αὐτοκρατορίας. Πλὴν δὲ τῶν ἀποικιῶν ὁ Αὐγούστος ἐξέδωκε καὶ σειρὰν διατάξεων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκανονίσθησαν μονίμως καὶ διαρκῶς οἱ πολιτικοὶ ὄργανοι τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ αἱ σχέσεις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Ῥώμην ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ δημοσίου δικαίου.

§ 79. Ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς ῥωμαϊκῆς φιλολογίας.

Τὸ ὄνομα τοῦ Αὐγούστου κατέστη ἐνδοξότατον ὡς συνδεθὲν μεθ' ἑνὸς τῶν μεγάλων φιλολογικῶν αἰώνων, ὅστις φέρει καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ «Αἰὼν τοῦ Αὐγούστου». Ἄλλ' ἵνα δικαίως ὀνομασθῇ ὁ αἰὼν οὗτος ἀχρυσοῦς αἰὼν τῆς ῥωμαϊκῆς φιλολογίας, εἶνε ἀνάγκη νὰ περιληφθοῦν εἰς αὐτὸν καὶ οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς οἱ ἀναφανέντες ὀλίγον πρὸ τοῦ Αὐγούστου. Τοιοῦτοι εἶνε·

1) Ὁ Κικέρων (106—43 π. Χ.), ὁ πρῦτανος τῶν Ῥωμαίων ῥητόρων, οὗτινος ἡ εὐγλωττία εἶνε ἀπαράμιλλος. Ὁ Κικέρων ἔχων μεγάλην ἰσχὺν πνεύματος καὶ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς μετ' ἐπιστασίας μελετήσας ἐπλούτισε τὰ ῥωμαϊκὰ γράμματα διὰ νέων γνώσεων καὶ ἀπέβη ὁ δημιουργὸς τοῦ πεζοῦ λόγου. Πλὴν τῶν ῥητορικῶν λόγων του, ἐν οἷς διαπρέπουν οἱ κατὰ Οὐάρου, οἱ Κατιλιναῖκοί, οἱ κατ' Ἀντωνίου Φιλιππικοί, καὶ ἄλλοι, ἔγραψε καὶ διαφόρους φιλοσοφικὰς πραγματείας καὶ ἐπιστολάς, διὰ τῶν ὁποίων ἀνεδείχθη ὁ πνευματικὸς πατὴρ τῶν μεταγενεστέρων καὶ εἰς ἕκ τῶν διδασκάλων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

2) Ὁ Ἰούλιος Καίσαρ (100—44 π. Χ.), ὅστις μετὰ μοναδικῆς ἀφελείας καὶ ζωηρότητος καὶ μετὰ τέχνης ἔγραψεν ἀπομνημονεύματα τῶν ἐν Γαλατία πολέμων του (Co-

mentarii de bello gallico) και τοῦ ἐμφυλίου κατὰ Πομπηίου καὶ τῶν ὀπαδῶν του (Commentarii de bello civili).

3) Ὁ Σ α λ λ ο ὕ σ τ ι ο ς (87—34 π. X.), ὅστις ἔγραψε δύο ἱστορικὰ ἀριστουργήματα περὶ τῆς συνωμοσίας τοῦ Κατιλίνα (de conjuratione Catilinae) καὶ περὶ τοῦ Ἰουγουρθικοῦ πολέμου (de bello Jugurthino). Ἐγραψε δὲ καὶ Ἱστορίας εἰς πέντε βιβλία, τῶν ὁποίων μόνον ἀποσπάσματα διεσώθησαν.

4) Ὁ Λ ο υ κ ρ ῆ τ ι ο ς Κ ἄ ρ ο ς (99—55 π. X.), ὁ πρωτοτυπώτερος τῶν Λατίνων ποιητῶν. Ἐγραψε φιλοσοφικὸν ποίημα περὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων (de rerum natura), πραγματευθεὶς ἐν ἑξαμέτροις στίχοις μετὰ μεγάλης δεξιότητος καὶ τέχνης τὸ θέμα τοῦτο, τὸ ἥμισυ εὐαρμοστοῦν εἰς τὴν ποιήσιν. Ἐν τῷ ποιήματι του ὁ Λουκρήτιος ἀκολουθῶν τὴν ἠθικὴν τοῦ Ἑλληνος φιλοσόφου Ἐπικούρου καταπολεμεῖ τοὺς θεοὺς καὶ ἀρνεῖται εἰς αὐτοὺς πᾶσαν δρᾶσιν καὶ ῥοπήν ἐν τῇ διοικήσει τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου.

Ἐγγύτερον τοῦ Αὐγούστου εὐρίσκονται ὁ Τίτος Λίβιος, ὁ Ὁράτιος καὶ ὁ Βιργίλιος, ἧτοι ἡ ἱστορία, ἡ ᾠδὴ καὶ τὸ ἔπος.

1) Ὁ Τ ί τ ο ς Λ ί β ι ο ς (59 π. X.—16 μ. X.) ἔγραψεν ἐκτεταμένην ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν (ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης μέχρι τοῦ ἔτους 9 π. X.), ἧτις διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ὕψους, τὴν ἐπιβλητικὴν διάταξιν τοῦ θέματος, τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν, καὶ τὴν γλαφυρότητα δὲν ἔχει ἐφάμιλλόν της ἐν τῇ ἀρχαίᾳ φιλολογίᾳ.

2) Ὁ Ὁ ρ ἄ τ ι ο ς (65 π. X.—8 μ. X.), φίλος τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Μαικήνα, ὁ μέγιστος λυρικός τῶν Ῥωμαίων, οὐτινος ἡ γλῶσσα διακρίνεται διὰ τὴν ἀνυπέβλητον λεπτότητα, καλλαισθησίαν καὶ γλαφυρότητα. Ὁ Ὁράτιος ἐποίησε σατυράς, ᾠδὰς καὶ ἐπιστολάς.

3) Ὁ Β ι ρ γ ί λ ι ο ς (70—19 π. X.) εἶνὲ ὁ μέγιστος τῶν Ῥωμαίων ἐπικός ποιητής. Τὸ τελειότερον τῶν ποιημάτων αὐτοῦ εἶνε τὰ Γεωργικά, εἰς τὰ ὁποῖα ὕμνει τὴν γεωργίαν, τὴν εἰρήνην, τὰ ἀγροτικά ἤθη μετὰ τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς τιμότητος. Ἄλλ' ἡ Αἰνεῖας εἶνε τὸ ποίημα ἐκεῖνο, ἐξ οὗ προήλθεν ἡ ἀθάνατος δόξα τοῦ ποιητοῦ. Ἐν τῇ Αἰνεΐαδι ὁ Βιργί-

λιος ἔχωι ὡς πρότυπον τὸν Ὅμηρον περιγράφει τὰς πλάνας τοῦ Ἀλνείου μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας καὶ ἐξυμνεῖ τὴν μυθικὴν ἀρχὴν τῆς Ῥώμης.

Μετὰ τὸν Ὀράτιον καὶ τὸν Βιργίλιον ἔξοχος Ῥωμαῖος ποιητὴς εἶνε ὁ Ὅ θ ί δ ι ο ς (43 π. Χ.—7 μ. Χ, ὅστις διακρίνεται διὰ τὴν δαφιλειαν καὶ ἰδιορρυθμίαν τῆς ποιήσεως, ὡς καὶ διὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν στίχων του. Τὸ σπουδαιότερον ἐκ τῶν ποιημάτων του εἶνε αἱ *Μεταμορφώσεις*.

Καὶ ἐλεγειακοὶ ποιηταὶ ἀνεφάνησαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου, οἷοι ὁ *Τίβουλος* (54—19 π. Χ.), τοῦ ὁποῦ αἱ ἐλεγεῖαι γεγραμμέναι εἰς ὕψος γλαφυρὸν καὶ ἐράσμιον ἀποπνέουν γλυκεῖαν μελαγχολίαν, καὶ ὁ *Προπερτίος* (49 15 π. Χ.), ὅστις ὑπῆρξεν μὲν κατώτερος τοῦ Τιβούλου ὡς πρὸς τὸ πάθος, ἀνώτερος δὲ αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν παιδείαν.

§ 80. Τέχνη, συγκοινωνία, ἐμπόριον.

Ἐν Ῥώμῃ δὲν ὑπῆρξαν, ὡς ἐν Ἑλλάδι, μεγάλοι γλύπται καὶ ζωγράφοι. Ἡ Ῥωμαϊκὴ τέχνη περιωρίζετο εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Τὰ ἔργα δὲ τῆς Ῥωμαϊκῆς τέχνης ἦσαν μνημεῖα.

Ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ οἱ Ῥωμαῖοι παρέλαβον τὴν ἑλληνικὴν συνήθειαν τῶν κίωνων καὶ τοῦ κιονοκράνου καὶ ἤρχισαν νὰ οἰκοδομοῦν οἰκίας κατὰ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον· ἀλλὰ μετεχειρίσθησαν ἕν σύστημα οἰκοδομήσεως, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, τὴν θόλον (καμάραν). Ἡ θόλος συνίστατο εἰς τὸ νὰ τοποθετοῦν εἰς ἐφαπτόμενα τόξα λίθους πελεκητοὺς συνδεδεμένους τὸν ἕνα μετὰ τοῦ ἄλλου κατὰ τρόπον, ὥστε οἱ λίθοι ἐκάστου τόξου νὰ συγκρατοῦνται ὁμοῦ διὰ τινος λίθου, ὅστις τοποθετεῖται ἄνωθεν καὶ εἰς τὸ μέσον καὶ ὅστις καλεῖται *κ λ ε ι δ ί ο ν*. Διὰ τοῦ μέσου τούτου οἱ Ῥωμαῖοι ἠδυνήθησαν νὰ κατασκευάσουν οἰκοδομήματα εὐρυχωρότερα καὶ ὑψηλότερα τῶν οἰκοδομημάτων τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἐχρειάζοντο λίθους πελεκητοὺς μόνον διὰ τὴν θόλον καὶ διὰ τὴν ἐπένδυσιν τῶν οἰκοδομημάτων.

Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τοίχων ἔκτιζον μὲ ὕλικά εὐτελεῆ, μὲ λί-
Ιστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ Ν. Βραχνοῦ. 13

θους άκατεργάστους, με χάλικας, με πλίνθους συνδεομένους διά στερεάς άμμοκονίας έξ άμμου και ασβέστου.

Μ ν η μ ε ι α. — Πρὸ τοῦ Αὐγούστου μνημεῖα ἐν Ῥώμῃ δὲν ὑπῆρχον ἐκτὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Διδῶ ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου καὶ τοῦ θεάτρου τοῦ Πομπηίου. Ὁ Αὐγούστος ἐξωράτισε τὴν πόλιν. Ἐπεσκεύασε τὰ ἀρχαῖα ἱερά, ἅτινα εἶχον καταρρεύσει, καὶ ἀνήγειρε νέα. Ὁκοδόμησε τὸ μέγα θέατρον, τὸ ὁποῖον καθιέρωσεν εἰς μνήμην τοῦ ἀνεψιοῦ του Μαρκέλλου, καὶ τὴν Ἰ ο υ λ ί α ν β α σ ι λ ι κ ῆ ν, ὅπου συνηθροίζοντο οἱ ἔμποροι. Ἡ βασιλικὴ τῶν Ῥωμαίων ἦτο ἐπίμηκες οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἀπέληγεν εἰς κυκλοτερῆ ἀψίδα. Ὁ μεσαῖος χῶρος τοῦ ἐσωτερικοῦ περιεβάλλετο ὑπὸ διπλῆς σειρᾶς κιόνων καὶ ἦτο προωρισμένος δι' ἐμπορικὰς ἐργασίας. Ἐχρησίμευε δὲ ἡ βασιλικὴ καὶ ὡς δικαστήριον.

Τὸ λαμπρότερον ἐκ τῶν ἐπὶ Αὐγούστου ἀνεγερθέντων μνημείων ἦτο τὸ Π ά ν θ ε ο ν, οἰκοδομηθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀγρίππα καὶ διατηρούμενον ἀκόμη. Εἶνε ὑπερμεγέθης κυκλοτερῆς ναὸς στεγαζόμενος διὰ τεραστίας θόλου, ἣτις ἔχει εἰς τὴν κορυφὴν ἀνοιγμα διὰ τὸ νὰ εἰσέρχεται τὸ φῶς. Ἐσοῦτον δὲ ὑψηλὴ εἶνε ἡ θόλος, ὥστε δὲν ἀφίνει τὸ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν οὐδεμίαν ἀνέμου, ἡ δὲ εἰσερχομένη βροχὴ πίπτει τόσον εὐθέως, ὥστε σχηματίζει κύκλον ἐπὶ τοῦ λιθοστρώτου δαπέδου.

Ὁ Αὐγούστος ὁμιλῶν περὶ τῆς Ῥώμης ἔλεγε «Εὐρον μίαν πόλιν πλινθίνην καὶ ἀφίνω μίαν πόλιν μαρμαρίνην».

Ὁ δ ο ρ ι. — Οἱ Ῥωμαῖοι ἐξηκολούθουν τὸν κατασκευάζουν ὁδοὺς ἔχει μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας.

Αἱ ὁδοὶ ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐθεταὶ λεωφόροι κατεσκευασμένοι διὰ χαλίκων καὶ άμμοκονίας. Αἱ ἀποστάσεις ἐδεικνύοντο διὰ λιθίνων ὁροσῆμων, τοποθετημένων ἀνὰ πᾶν μίλιον (τὸ Ῥωμαϊκὸν μίλιον = 1000 βήματα). Ἐν Ἰταλίᾳ ἐμέτρουν τὰ μίλια μεταχειριζόμενοι ὡς ἀφετηρίαν κεντρικὴν στήλην ἐστημένην ἐν τῇ Ἀγορᾷ. Εἰς τὰς ὁδοὺς ταύτας ὑπῆρχον σταθμοὶ με ἵππους καὶ με ταχυδρόμους πρὸς μεταφορὰν τῶν διαταγῶν τῆς κυβερνήσεως.

Ὁ Ἀγρίππας συνέταξεν ἓν εἶδος χάρτου ὄλων τῶν ὁδῶν τῆς

αυτοκρατορίας, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐσημείωσε τοὺς σταθμοὺς καὶ τὰς ἀποστάσεις τοῦ ἑνὸς σταθμοῦ ἀπὸ τοῦ ἄλλου. Ὁ ὀδοπορικὸς οὗτος χάρτης χαραχθεὶς ἐπὶ λίθου ἐτοποθετήθη εἰς δημόσιον μέρος, καμὸν δὲ ἀντίγραφα αὐτοῦ πρὸς χρῆσιν τῶν ταξειδεύοντων.

Ἐ μ π ὀ ρ ι ο ν. — Αἱ ὁδοὶ ἦσαν κατεσκευασμέναι πρὸ πάντων διὰ νὰ διέρχωνται τὰ στρατεύματα. Οἱ σταθμοὶ ἦσαν ὠργανωμένοι διὰ νὰ μεταδιβάξουν τὰς διαταγὰς τῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ἐχρησίμευον ὡσαύτως καὶ διὰ τὰ ἐμπορεύματα καὶ εἰς τοὺς ταξειδιῶτας. Εὗρισκοντο ἐν τοῖς σταθμοῖς ταχυδρομικοὶ ἵπποι καὶ μαγειρεῖα. Τὰ μαγειρεῖα ταῦτα ἦσαν πολὺ πτωχικῶς ἐφωδιασμένα, ἀλλ' ὅπωςδήποτε οἱ ταξειδιῶται εὗρισκον ἐν αὐτοῖς καὶ μέρος διὰ νὰ κοιμηθοῦν καὶ κἄτι διὰ νὰ φάγουν. Αἱ συγκοινωνίαι οὕτω ἔγιναν εὐκολώτεραι.

Ἡ Ῥώμη ἐμποδίζουσα τοὺς λαοὺς νὰ πολεμοῦν ἀναμεταξύ των ἀποκατέστησε τὴν εἰρήνην καθ' ὅλον τὸ κράτος, ἡ δὲ εἰρήνη κατέστησε τὰς συγκοινωνίας ἀσφαλεστέρας. Τότε ἀνεπτύχθη μετὰ τῶν διαφορῶν χωρῶν τοῦ κράτους ἐν μέγα ἐμπορικὸν σύστημα.

Ἡ μεγαλειτέρα ἀγορὰ ἦτο ἡ Ῥώμη, ἣτις εἶχε νὰ διαθρέψῃ πληθυσμὸν ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ἕως δύο ἑκατομμυρίων καὶ εἰς τὴν ὁποίαν κατῴκουν οἱ πλουσιώτεροι ἄνθρωποι, ἐκεῖνοι οἵτινες ἠγόραζον τὰ ἀντικείμενα τῆς πολυτελείας.

Τὰ ἐμπορεύματα ἤρχοντο πρὸ πάντων διὰ θαλάσσης καὶ ἐξεφορτώνοντο εἰς τὴν Ὠσίαν. Τὰ διὰ τὴν Ἰταλίαν προωρισμένα ἐξεφορτώνοντο κατὰ προτίμησιν εἰς τὸν κόλπον τῆς Νεαπόλεως καὶ ἐκεῖθεν ἀπεστέλλοντο εἰς τὰς διαφοροὺς πόλεις. Ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Ἰταλία ἠγόραζον μᾶλλον ἢ ἐπώλουν. Τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐμπόριον ἦτο εἰσχωγικόν. Συνεκέντρωνον τὰ ἐμπορεύματα ἑνὸς τόπου εἰς μίαν μόνην πόλιν, συνήθως εἰς ἕνα λιμένα, ὅπου τὰ πλοῖα κατέπλεον διὰ νὰ παραλάβουν καὶ μεταφέρουν αὐτὰ εἰς Ἰταλίαν. Ἐμποροὶ Ἰταλοὶ ἐγκατεστημένοι εἰς ὅλας τὰς μεγάλας πόλεις τοῦ κράτους διηύθυνον τὸ ἐμπόριον τοῦτο.

Αἱ χῶραι τῆς μεσημβρίας, Σικελία, Ἀφρική, Αἴγυπτος, ἔδιδον πρὸ πάντων σίτον καὶ ξηρὰ ὄσπρια. Τὰ παρελάμβανον ἐκ τῶν λιμένων τοῦ Πανόρμου, τῆς Καρχηδόνας καὶ τῆς Ἀλεξαν-

δρείας. Αἱ ἡμιβάρβαροι χώραι τῆς Δύσεως ἐπρομήθευον πᾶντων οἰκοδομήσιμον ξυλείαν, δέρματα, ἔρια καὶ δούλου. Κέντρα τοῦ ἐμπορίου ἦσαν ἐν Ἰσπανίᾳ τὰ Γάδεира, ἐπεὶ εὑρίσκον τὰ λινὰ ὑφάσματα καὶ τὰ ἔρια τῆς Βελγικῆς (σημερ. τῆς Ἀνδαλουσίας), καὶ τὸν ἄργυρον ἐξαγόμενον ἐκ τῶν μεταλλείων ἐν Γαλατίᾳ ἢ Ναρβωνίτις, ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ Γένοῦα, καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς ἢ Ἀκυληΐα.

Ἐκ τῶν χωρῶν τοῦ Βορρᾶ ἐκομίζοντο ὀκασσιότερος τῆς Ἀγγλίας, αἱ κόμαι τῶν γυναικῶν, καὶ βραδύτερον τὸ ἤλεκτρον, τὸ ὁποῖον συνέλεγον εἰς τὰς ὄχθας τῆς Βαλτικῆς καὶ τὸ μεταφέρον διὰ τῆς Γερμανίας μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Τὸ μεγαλύτερον κατὰ θάλασσαν ἐμπόριον ἦτο τὸ τῆς Ἰνδο-νατολῆς. Ἐκεῖθεν ἤρχοντο τὰ ἀντικείμενα τῆς πολυτελείας, τῶν ὁποίων οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ στερηθοῦν. Οἱ ἐμποροὶ τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Ἀραβίας ἐκόμιζον τὰ προϊόντα τῶν θερμῶν χωρῶν, ἦτοι τὰ ἀρώματα τῆς Ἀραβίας, τὰ ἀρωματικὰ τραγήματα (μπαχαρικά), τὰ φάρμακα (ἀλόη, ὄπιον), τὸ Ἰνδικόν, τὸ ἐλεφαντοστοῦν, τοὺς πολυτίμους λίθους καὶ τοὺς μαργαρίτας, τὰ λεπτὰ βραχμακερὰ ὑφάσματα τῶν Ἰνδιῶν, τὰ μεταξωτὰ ὑφάσματα τῆς Κίνας. Τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα μετεφέροντο διὰ τῆς θάλασσης καὶ ἔπειτα διὰ τῶν καραβανίων ἐπὶ κλημάτων φορτωμένα εἰς τρία μεγάλα κέντρα, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ τοῦ Νείλου, εἰς τὴν Ἀντιόχειαν διὰ τοῦ Περσικοῦ κόλπου καὶ τῆς συριακῆς ἐρήμου, καὶ εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου Ὀλίβαν διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ Ἀσίας καὶ διὰ τῆς Κασπίας θαλάσσης. Ὑπολογίζεται ὅτι ὁ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἠγόραζε κατ' ἔτος ἀντὶ 25 ἑκατομμυρίων δραχμῶν τὰ ξένα ἐμπορεύματα.

§ 81. Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες.

α') Τιβέριος (14—37 μ. Χ.). — Τὸν Αὐγούστου ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ πρόγονός του, υἱὸς τῆς τρίτης συζύγου του Λιβίας, Τιβέριος ἐν ἡλικίᾳ πενήκοντα ἕξ ἐτῶν. Ὁ Τιβέριος ἦτο ἐκ φύσεως κακός, μοχθηρός, ὑποκριτής, καὶ ὠμός, ὑπὸ τὴν δὲ ὁ πρόδρομος τῶν πολυαριθμῶν ἐκείνων τεράτων, τὰ ὁποῖα

κτίσαν ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Ῥώμης καὶ τὰ ὁποῖα ἡ ἱστορία ὀνομάζει ἐστειμένους κακοῦργους.

Οἱ παρὰ τὸν Ῥήνον λεγεῶνες στασιάσαντες ἀνεκέρυξαν αὐτοκράτορα τὸν Γερμανικόν, υἱὸν τοῦ Δροῦσου καὶ ἀνεψιὸν τοῦ Φιδερίου· ἀλλ' ὁ μεγαλόφρων νεανίας ἀπέρριψε τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχὴν καὶ διὰ τὴν ἐπαναφέρειν τὴν πειθαρχίαν ὠδήγησε τοὺς λεγεῶνας πέραν τοῦ Ῥήνου, προχωρήσας δὲ μέχρι τοῦ Τευτοβουργεῖου (Teufburg) δάσους, ἔπου κατεκόπησαν οἱ λεγεῶνες τοῦ Οὐάρου, κατετρόπωσε τὸν ἡγεμόνα τῶν Χερούσκων Ἀρμίνιον, καὶ διενσεῖτο τὴν ἀποκαταστήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ἐν Γερμανίᾳ ἰδρυθεῖσαν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ἀλλ' ὁ δύσπιστος Τιβέριος ἀνεκάλεσεν ἐξαίφνης τὸν Γερμανικόν καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἵνα ἀποκαταστήσῃ δῆθεν τὴν διασλευθεῖσαν ἐκεῖ τάξιν. Μόλις ὄμως ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς Συρίας κατὰ μυστικὴν παραγγελίαν τοῦ Τιβερίου.

Ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Γερμανικός, ὁ Τιβέριος ὑπεκρίνετο τὸν πρᾶον καὶ εὐπροσήγορον. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἀπηλλάγη τοῦ Γερμανικοῦ, ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον καὶ ἀπεκάλυψε τὴν ἀγρίαν αὐτοῦ φύσιν. Ἐκτοτε ἤρχισε νὰ κυβερνᾷ τυραννικώτατα. Καθ' ἐκάστην διέτασσε θανατώσεις οἰκείων, συγγενῶν καὶ ἄλλων ἐπισήμων προσώπων, τῶν ὁποίων τὰς περιουσίας ἤρπαζε. Συμβουθὸν δὲ εἰς τὰς κακουργίας ταύτας εἶχε τὸν ὑπαρχον τῶν πραιτωριανῶν Σηϊανόν, τὸν ὁποῖον εἶχε περιβάλει διὰ μεγάλης εὐνοίας καὶ ἀπεριορίστου ἐμπιστοσύνης. Ἀλλ' ὅτε ὁ Σηϊανὸς ἐτόλμησε νὰ δηλητηριάσῃ καὶ αὐτὸν τὸν υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος Δροῦσον, ὁ Τιβέριος ἐκ τῆς νήσου Καπρέας, ἀπέναντι τῆς Νεαπόλεως, ἔπου προσωρινῶς διέμενε, διέταξε νὰ φονεύσουν τὸν Σηϊανὸν μετὰ πάντων τῶν οἰκείων του.

Ἀλλ' ἔωμὸς καὶ ἀπάνθρωπος οὗτος αὐτοκράτωρ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐπολιτεύθη ἐπιεικῶς. Ἐπειδὴ ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἀχαΐα παρεπονοῦντο διὰ τὰς καταχρήσεις τῶν κατ' ἔτος πεμπομένων διοικητῶν, ὁ Τιβέριος κατέστησε τὰς δύο ταύτας ἐπαρχίας προσωρινῶς καισαρικός. Τὸ Αἴγιον παθὸν ἐκ σεισμοῦ

ἀπηλλάγη ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐπὶ τρία ἔτη παντὸς φόρου κατὰ πρότασιν τοῦ Τιβερίου.

Ὁ Τιβέριος ἀπέθανε στραγγαλισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχηγροῦ τῶν πραιτωριανῶν Μάκρωνος κατὰ διαταγὴν τοῦ Καλιγόλα, ὅστις μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου εἶχεν ἀνακηρυχθῆ διάδοχος αὐτοῦ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου ἐσταυρώθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

β') Γάϊος Καλιγόλας (37—41 μ. Χ.).—Ὁ Γάϊος Καλιγόλας ἦτο υἱὸς τοῦ ἐνδόξου Γερμανικοῦ. Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας οὗτος ἐκυβέρνησε καλῶς· ἔπειτα δὲ περιπεσὼν εἰς βαρεῖάν τινα νόσον καὶ ἀναλαβῶν ἐκ ταύτης κατέστη παντελῶς ἀγνώριστος εἰς πάσας αὐτοῦ τὰς πράξεις. Δὲν ἦτο πλέον αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ἐν τέρας ἀσεβείας, κακουργίας, ἀναιδείας καὶ μωρίας, τέλειος τύπος φρενοβλαβοῦς. Καθ' ἑκάστην διέτασεν ἀποκεφαλίσαι καὶ ἠσθάνετο μεγίστην τέρψιν παριστάμενος ὁ ἴδιος κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Μέχρι τοιοῦτου δὲ βαθμοῦ ἔφθασεν ἡ ὠμότης αὐτοῦ, ὥστε πολλάκις παρέπονεῖτο, διότι ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς δὲν εἶχε μίαν κεφαλὴν διὰ τὴν κέψη διὰ μιᾶς.

Πρὸς τὴν ὠμότητα αὐτοῦ ἠμιλλᾶτο καὶ ἡ μωρία του. Ἐπιθυμῶν ν' ἀπολαύη θεῶν τιμῶν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ἐνεφανίζετο πολλάκις ἐνώπιον αὐτῶν ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ἄλλοτε μὲν ὡς Ζεὺς μετὰ κεραυνοῦ, ἄλλοτε ὡς Ποσειδῶν μετὰ τριαινῆς, καὶ ἄλλοτε ὡς Ἡρακλῆς μετὰ βροπάλου καὶ λεοντῆς.

Τέσσαρα ἔτη ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς ὑπέμεινε τὸν φρενόληπτον αὐτὸν αὐτοκράτορα, ὅστις ἐν τῇ μανίᾳ του δὲν ἠμποδίσθη καὶ τὸν ἵππον του ν' ἀνακηρύξῃ ὑπάτον. Τέλος ὅμως εἰς χιλιάρχος τῶν πραιτωριανῶν, ὁ Χαιρέας, ἔσφαξεν αὐτὸν ἐν τῷ λουτρῷ καὶ ἀπῆλλαξε τὴν Ῥώμην ἀπὸ τοῦ ἐστεμμένου τούτου κακούργου.

γ') Κλαύδιος (41—54 μ. Χ.).—Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καλιγόλα οἱ πραιτωριανοὶ ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γερμανικοῦ καὶ θεῖον τοῦ Καλιγόλα, τὸν πεντηκονταετῆ Κλαύδιον, εὐρόντες αὐτὸν κεκρυμμένον ἐν φόβου ἐν τινὶ γωνίᾳ τῶν ἀνακτόρων ὀπισθεν παραπετάσματος. Ὁ Κλαύδιος ὠδηγήθη ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν εἰς τὸ στρατόπεδόν των. Ἐκεῖ συνελθὼν ἐκ τοῦ φόβου προσεφώνησε τοὺς πραιτωριανοὺς καὶ ἤμειψεν ἕνα

ἕκαστον ἐκ τῶν στρατιωτῶν διὰ δωρεᾶς τριακοσίων ἑβδομήκοντα πέντε δραχμῶν ἀντὶ τῆς ὑπηρεσίας, τὴν ὅποίαν προσήνεγκαν εἰς αὐτόν. Οὕτω λοιπὸν ὁ Κλαύδιος ὤρισε τὸ τίμημα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος, τὸν δὲ νεωτερισμὸν τοῦτον εἰ πραιτωριανοὶ μετὰ ταῦτα ἀνήγαγον εἰς νόμον.

Ὁ Κλαύδιος εἶχεν ἀγαθὰς διαθέσεις· ἀλλ' ἦτο ἀσθενικὸς καὶ κατὰ τὸν νοῦν καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ ἀνεξίκακος μέχρι βλακίας· δι' ἃ καὶ ἀφέθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὴν διάθεσιν τῶν περιστοιχιζόντων αὐτόν. Ἄπασα ἡ κυβέρνησις περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν δύο διεφθαρμένων εὐνοουμένων του Πάλλαντος καὶ Ναρκίσσου, οἵτινες διέπραξαν μυρίας ἀτιμίας καὶ ἐγλήματα, κα εἰς τὴν διαδόητον σύζυγόν του Μεσσαλίαν, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα παρέμεινεν ὡς συνώνυμον τῆς ἀναιδεστερας ἀκολασίας. Ὁ Κλαύδιος λαθῶν γινῶσιν τῆς αἰσχροτάτης διαγωγῆς τῆς Μεσσαλίνας ἐφόνευσεν αὐτήν, ἔλαβε δὲ δευτέραν σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Καλιγόλα Ἀγριππίναν, γυναῖκα φίλαρχον καὶ δοξομανῆ. Ἡ Ἀγριππίνα ἔπεισε τὸν Κλαύδιον νὰ συζεύξῃ τὸν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱὸν τῆς Νέρωνα μετὰ τῆς θυγατρὸς του Ὁκταβίας καὶ ὄρση αὐτὸν ὡς διάδοχον, παραγκωνίζων τὸν ἴδιον αὐτοῦ υἱὸν Βρεττανικόν, κατόπιν δὲ ἐδηλητηρίασε τὸν σύζυγον.

δ') Νέρων (54—68 μ. Χ.). Ὁ Νέρων ἦτο υἱὸς τοῦ Δομιτίου, ἀνδρὸς ἔχοντος κακούργους ὁρμάς, καὶ τῆς Ἀγριππίνης, ἐπαιδεύθη δὲ ὑπὸ τοῦ διασήμου φιλοσόφου Σενέκα καὶ δεκαεπταετῆς ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον. Κατὰ τὰ πρῶτα πέντε ἔτη τῆς βασιλείας του ὑπὸ τὰς διηγεκεῖς συμβουλάς τοῦ σοφοῦ διδασκάλου του ἐκυβέρνα μετὰ πολλῆς ἠπιότητος. «Εἶθε νὰ μὴ ἐγνωρίζον νὰ γράφω» εἶπεν ἡμέραν τινά, ὅτε τῷ ἔφεραν νὰ υπογράψῃ καταδικαστικὴν τινα ἀπόφασιν ἐπιβάλλουσαν θάνατον. Καὶ ὅμως τίς θὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ ἠπιὸς καὶ φιλόανθρωπος αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἀπέβη μετ' ὀλίγον ὁ αἰμοχαρέστερος καὶ ἀγριώτατος πάντων τῶν τυράννων τῆς ὑψηλίου, ἀληθῆς μάστιξ τῆς ἀνθρωπότητος; Ἐμάλιντο οὗτος ὄχι μόνον κατὰ ξένων, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτῶν τῶν συγγενῶν του. Ἄλλ' ἡ πρώτη ἀτήσασα τὸν Νέρωνα εἰς τὸ ἔγκλημα ἦτο ἡ μήτηρ του Ἀγριππίνα. Ἡ φίλαρχος καὶ δεσποτικὴ αὕτη γυνὴ ἤθελε νὰ ἐξασκῇ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τὴν αὐτὴν

καὶ ἐπὶ τοῦ Κλαυδίου ἐπιρροήν, μὴ κατορθώσασα δὲ τοῦτο ἠπεί-
λησε τὸν Νέρωνα διὰ θὰ ὀδηγήσῃ τὸν Βρεττανικὸν εἰς τοὺς πραι-
τωριανούς, καὶ θ' ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸν θρόνον, ὅστις καὶ τῷ
ἀνήκεν. Ἄλλ' ὁ Νέρων προλαβὼν ἐδηλητηρίασε τὸν Βρεττανι-
κόν, μετ' ὀλίγον δ' ἐφόνευσε καὶ αὐτὴν τὴν μητέρα του καὶ τὴν
σύζυγόν του Ὀκταβίαν καὶ ἐνουμφεύθη τὴν ἑταίραν Ποπαίαν Σα-
βίνην. Ἐκτοτε οὐδὲν πλέον ἠδύνατο ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν Νέρωνα.
Περιοιστοίχισθη οὗτος ὑπὸ φαυλοβίων καὶ χυδαίων προσώπων καὶ
μετ' αὐτῶν ἐκυλίετο διηνεκῶς εἰς παντοειδεῖς ἀκολασίας. Ἐξήρχετο
τὴν νύκτα, περιήρχετο τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως μετημφιεσμένος ὡς
δοῦλος, εἰσήρχετο εἰς τὰ καπηλεῖα καὶ ἔτυπτε τοὺς ἐν αὐτοῖς εὐ-
ρίσκομένους, παρὰ τῶν ὁποίων ἐλάμβανε καὶ αὐτὸς ὄχι ὀλίγα
κτυπήματα.

Ἐν στιγμαῖς παραφροσύνης ὁ Νέρων θέλων νὰ λάβῃ ἰδέαν
τινὰ τῆς πυρπολήσεως τῆς Τροίας διέταξε νὰ πυρπολήσουν τὴν
Ῥώμην. Ἐν ᾧ δὲ οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι μετ' ἀπελπισμοῦ ἔβλε-
πον τὰς οἰκίας των καιομένας, ὁ ἀπαίσιος τύραννος ἔθεατο ἀπὸ
τοῦ πύργου τοῦ Μαικήνα τὴν φοβερὰν ἐκείνην καταστροφὴν ἐν-
δεδυμένος ὡς ἠθοποιὸς καὶ ψάλλων πρὸς λύραν τὸν ἐμπρησμόν
τῆς Τροίας. Κατόπιν ἔνα καταστείλῃ τὴν ἐξεγειρομένην ἀγανά-
κτησιν τοῦ λαοῦ ἀπέδωκε τὴν πυρπόλησιν εἰς τοὺς Χριστιανούς
καὶ διέταξε τρομερὸν κατ' αὐτῶν διωγμόν. Τὰ βασανιστήρια
ἦσαν ἀπάνθρωπα. Περιέδωκον τοὺς δυστυχεῖς Χριστιανούς μὲ
δοράς ζῶων καὶ παρέδιδον αὐτοὺς εἰς τοὺς κύνας διὰ νὰ τοὺς
κατασπαράξουν, ἢ ἐθανάτωνον αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἢ ἤλει-
φον τὰ σώματά των διὰ ῥητίνης καὶ τοὺς ἔκαιον. Τότε ἐμαρ-
τύρησαν οἱ κορυφαῖοι τῶν Ἀποστόλων Πέτρος καὶ Παῦλος.

Ἡ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου ἀνεκαινίσθη καὶ πάλιν ἐπὶ νέου
σχεδίου. Ὠραιότεραι ὁδοὶ κατεσκευάσθησαν. Ἐγκυκτέλιπεν ὁ
Νέρων τὴν μετρίαν κατοικίαν τοῦ Αὐγούστου καὶ ᾠκεδῶμισε
νέον ἀνάκτορον, ὑπερ ἐκαλεῖτο *χ ρ υ σ ο ὺ σ ο ἰ κ ο ς* (*domus
aurea*). Ἄλλ' ἔνα καλύψῃ τὰς ἀμέτρους δαπάνας τῶν ἀλογί-
στων οἰκοδομῶν καὶ τοῦ ἀσώτου βίου του, ἐπολλαπλασίασε τὰς
ἐξορίας καὶ τὰς δημεύσεις καὶ ἔθεσε τὰ διάφορα ἀξιώματα εἰς
πλειστηριασμόν· προσέτι δὲ ἐλεηλάτησε τὴν τε Ἰταλίαν καὶ τὰς

ἐπαρχίας. Τότε ἐπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπεσταλμένους καὶ ἐσύλησαν τοὺς Δελφοὺς, τὴν Ὀλυμπίαν καὶ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν· ἐκ δὲ τῶν μετακκομισθέντων εἰς Ῥώμην καλλιτεχνημάτων ἄλλα κατεχωνεύθησαν καὶ ἐκόπησαν εἰς νομίματα καὶ ἄλλα ἐκόσμησαν τὴν Ῥώμην. Κατὰ τοῦ ἀπαισίου τούτου τυράννου ἐξυφάνθη συνωμοσία· ἀλλ' αὕτη ἀνεκαλύφθη καὶ πλείστοι διακεκριμένοι Ῥωμαῖοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Σενέκας, ἔπεσαν ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ δημίου.

Ὁ Νέρων δὲν ἤρκείτο νὰ θεωρῆται μέγας καὶ κραταῖος αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ἤθελε νὰ ὀνομάζεται καὶ ἕξοχος καλλιτέχνης. Διὰ τοῦτο δὲν ἠσχύνετο νὰ παρίσταται δημοσίᾳ ὡς κιθαρῳδὸς καὶ ὡς ἀοιδός, ὡς ὑποκριτὴς καὶ ὡς ἀρματηλάτης, πάντοτε δὲ ἀνεκηρύσσετο νικητὴς καὶ ἐστεφανοῦτο. Ἴνα μάλιστα ἐκτιμηθῆι περισσότερον ἢ καλλιτεχνικὴ αὐτοῦ ἰδιοφυΐα, μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν χώραν τῆς καλλιτεχνίας, καὶ παρέστη κατὰ τοὺς ἔθνικοὺς αὐτῆς ἀγῶνας ὡς κιθαρῳδὸς καὶ ὡς ἀρματηλάτης, πανταχοῦ δέ, ὅπου διηγωνίσθη, ἀνεκηρύχθη νικητὴς καὶ ἐστεφανώθη. Διὰ τὰς παρασχεθείσας εἰς αὐτὸν ταύτας τιμὰς ὁ Νέρων ἀνεκήρυξε τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους κατὰ τοὺς ἐν Κορίνθῳ τελουμένους Ἰσθμικοὺς ἀγῶνας· ἀπεγύμνωσεν ὅμως πάντας τοὺς ναοὺς ἀπὸ τῶν διαφόρων καλλιτεχνημάτων, ἵνα κοσμήσῃ δι' αὐτῶν τὰ ἀνάκτορά του, καὶ τὴν χώραν ἐληλάτησε, καὶ πολλοὺς φόνους διέπραξεν, ἵνα σφετερισθῆι τὰς περιουσίας τῶν φονευθέντων.

Ἐπὶ δεκατέσσαρα ἔτη οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέμενον τὴν ἀποτρόπαιον κυβέρνησιν τοῦ Νέρωνος. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐσήμανεν ἡ τελευταία ὥρα τοῦ θηριώδους τούτου τυράννου. Οἱ ἐν Ἰσπανίᾳ λεγεῶνες ἐπανεστάτησαν καὶ ἀνέδειξαν αὐτοκράτορα τὸν διοικητὴν αὐτῆς Σουλπίκιον Γάλβαν. Ὅτε δὲ οὗτος ἐπήρχετο κατὰ τῆς Ῥώμης, ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ αὐτοῦ οἱ ἐν Ἰταλίᾳ λεγεῶνες καὶ οἱ πραιτωριανοὶ τῆς Ῥώμης καὶ αὐτὴ ἡ σύγκλητος, ἥτις ἐκήρυξε τὸν Νέρωνα ἐχθρὸν τῆς πατρίδος. Ὁ ἀπαισιος τυράννος ἐγκαταλειφθεὶς ἤδη ὑπὸ πάντων κατέφυγεν εἰς ἀγροτικὴν τινα οἰκίαν· κινδυνεύων δὲ νὰ συλληφθῆι, ἐνέπηξε τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὸν λαίμῳ του ἀναφωνῶν «Ὁ ὕ ο υ κ α λ λ ι τ ἔ χ ν ο υ ἀ-

ποστερεῖται ὁ κόσμος» (68 μ. Χ.). Σὺν τῷ Νέρωνι ἐξέλιπε καὶ ὁ οἶκος τοῦ Αὐγούστου.

§ 82. Τρεῖς αὐτοκράτορες ἀναγορευθέντες ὑπὸ τῶν λεγεῶνων.

α') Σουλιπίκιος Γάλλος. — Οὗτος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν λεγεῶνων ἐν ἡλικίᾳ 72 ἐτῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμνήθη νὰ δώσῃ εἰς τοὺς πραιτωριανοὺς τὴν εἰς αὐτοὺς ὑποσχεθεῖσαν ἐκ μέρους τοῦ δωρεᾶν (donativum), καθηρέθη μετὰ ἐπτάμηνον ἀρχὴν καὶ ἐφονεύθη, ἀνεκηρύχθη δὲ αὐτοκράτωρ ἡ διοικητὴς τῆς Λυσιτανίας Ὁθων.

β') Ὁθων. — Οὗτος γενόμενος αὐτοκράτωρ ἐδέλχθη ἐπιεικῆς καὶ ἐπιδέξιος εἰς τὴν διοίκησιν· ἀλλ' οἱ λεγεῶνες τοῦ Ῥήνου ἀνηγόρευσαν ἕτερον αὐτοκράτορα, τὸν ἀρχηγόν των Βιτέλλιον. Ὁ Ὁθων μὴ δυνηθεὶς νὰ καταβάλλῃ τὸν κατ' αὐτοῦ ἐπερχόμενον Βιτέλλιον ἠδτοκτόνησεν, ὁ δὲ Βιτέλλιος κατέλαβε τὸν θρόνον.

γ') Βιτέλλιος. — Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἦτο σκληρὸς καὶ σπάταλος δὲ τὴν πρωταφανῆ ἀδελφίαν του. Ἔνεκα τῆς ἀθλίας διοικήσεως ἐξεργάγησαν πανταχοῦ στάσεις. Οἱ λεγεῶνες τῆς Ἀνατολῆς φιλοτιμούμενοι καὶ αὐτοὶ νὰ δώσουν τὸν αὐτοκράτορά των ἀνηγόρευσαν τοιοῦτον τὸν στρατηγὸν Βεσπασιανόν, ὅστις τότε εὕρισκετο ἐν Ἰουδαίᾳ πολεμῶν κατὰ τῶν ἐπαναστατησάντων Ἰουδαίων. Μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Βεσπασιανοῦ εἰς Ῥώμην φοβεραὶ ταραχαὶ συνέβησαν ἐν αὐτῇ, ὁ δὲ Βιτέλλιος μετὰ πολλὰς καὶ ποικίλας ὕβρεις ἐφονεύθη.)

Β' ΑΓΑΘΟΠΟΙΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

§ 83. Αὐτοκράτορες ἐκ τοῦ γένους τῶν Φλαβίων.

α') Βεσπασιανὸς (69—79 μ. Χ.). — Ἡ Ῥώμη μετὰ τοσοῦτους κλονισμοὺς εἶχεν ἀνάγκην αὐτοκράτορος δραστηρίου καὶ ἱκανοῦ ν' ἀνορθώσῃ τὸ καταπεπτωκὸς κράτος καὶ τοιοῦτον εὔρεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Βεσπασιανοῦ. Ὁ Βεσπασιανός, ἀπὸ τοῦ ἐποίου ἄρχεται τὸ ἐν Ῥώμῃ γένος τῶν Φλαβίων αὐτοκρα-

τόρων, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος λαμπρὸς αὐτοκράτωρ μετὰ τὸν Αὐ-
γουστον. Ἦτο ἀνὴρ συνειρτός, ἐπιεικὴς καὶ δραστήριος, ἐκυβέρ-
νησε δὲ τὸ κράτος ὡς τὸν ἴδιον αὐτοῦ οἶκον. Κατὰ πρῶτον ἀπο-
κατέστησε τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν ἐν τῷ στρατῷ. Ἐπειτα
ἐβελτίωσε τὰ οἰκονομικὰ διὰ συνειρῆς φειδουῶς καὶ σώφρονος διοι-
κῆσεως. Ἀνώρθωσε τὸ ἀξίωμα τῆς συγκλήτου ἀποβαλὼν ἐξ αὐτῆς
τοὺς ἀναξίους. Ἐν ἔτει 74 μ. Χ. κατήργησε τὴν ἐλευθερίαν καὶ
αὐτονομίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπήγαγεν αὐθιγαυτὴν εἰς φορολογίαν,
ἀπὸ τῆς ὁποίας τὴν εἶχεν ἀπαλλάξει ὁ Νέρων. Τότε κατέστη καὶ
πάλιν συγκλητικὴ ἐπαρχία ἡ Ἑλλάς. Προήγαγεν ὁ Βεσπασιανὸς
τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα καὶ πρῶτος εἰσήγαγε τὴν πληρωμὴν
τῶν διδασκάλων ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου. Ἐπεδίωξε τὴν ἠθικὴν
βελτίωσιν τῆς διεφθαρμένης καὶ ἐκτεθλυμμένης ἀνωτάτης ῥω-
μαϊκῆς κοινωνίας ὄχι διὰ νόμων ἀλλὰ διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγ-
ματος. Ὅλος ὁ βίος τοῦ Βεσπασιανοῦ ἦτο παράδειγμα ἀρχαϊκῆς
ἀπλότητος. Καὶ τὴν πόλιν ἐξωράισε διὰ διαφόρων οἰκοδομῶν.
Ἀνήγειρε μεγαλοπρεπέστατον ναὸν τῆς Εἰρήνης καὶ κατε-
σκεύασε τὸ περίφημον Κ ο λ ο σ σ ι α ῖ ο ν, ἀμφιθέατρον χω-
ροῦν ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας θεατῶν (ἴδ. κατωτέρω).

Ἡ βασιλεία τοῦ Βεσπασιανοῦ ἐλαμπρύνθη καὶ διὰ πολεμι-
κῶν κατορθωμάτων. Καὶ πρῶτον κατεστάλη ἡ ἐπὶ Βιτελλίου
ἐκραγεῖσα ἐπανάστασις τῶν Βαταυῶν ἐν τῇ σημερινῇ Ὀλλαν-
δίᾳ· ἔπειτα δὲ ὑπετάχθη κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ Βρετανία διὰ τοῦ
γενναίου στρατηγοῦ Ἀγρικόλα. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον ἐκ τῶν
κατορθωμάτων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Βεσπασιανοῦ ἦτο ἡ ἄλωσις
καὶ καταστροφὴ τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τίτου.

Οἱ Ἰουδαῖοι, ἀφ' ὅτου ὑπέκυψαν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρ-
χίαν, ἔδοκίμασαν πολλάκις ν' ἀποτινάξουν τὸν ζυγὸν τῆς δου-
λείας, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν τοῦτο. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς δὲ τοῦ
Νέρωνος ἐπανέλαβον καὶ πάλιν ἡρωϊκῶς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς
ξενικῆς δεσποτείας. Ἐνόμιζον ὅτι ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρό-
νου διὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Μεσσία, περὶ τοῦ ὁποίου ἔγραφον τὰ ἱε-
ρὰ αὐτῶν βιβλία, καὶ ἀρνούμενοι ν' ἀναγνωρίσουν ὡς τοιοῦτον
τὸ ἄγιον θῦμα, ὅπερ προσηλώθη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ,

ἐπίστευον ὅτι ὁ Μεσσίας ἔμελλε νὰ ἐμφανισθῆ ἔνδοξος καὶ ἰσχυρὸς, τῷ μέσῳ τοῦ κρότου τῶν ὅπλων.

Κατὰ τῶν ἐπαναστατησάντων Ἰουδαίων ἀπεστάλη ὁ τότε στρατηγὸς Βεσπασιανὸς, παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Τίτου. Ὁ Βεσπασιανὸς νικήσας τοὺς Ἰουδαίους προέβη εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς πρωτεύουσας Ἱερουσαλήμ. Τότε ἔμως ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀναγκαζόμενος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ῥώμην ἀνέθηκε τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πολιορκίας καὶ τὴν τελείαν ὑποταγὴν τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Τίτου.

Οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἐπέδειξαν πρωτοφανῆ καὶ ἀξιοθαύμαστον ἡρωϊσμόν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν μέχρι τέλους ν' ἀντισταθοῦν. Ἡ Ἱερουσαλήμ τέλος ἐκυριεύθη (70 μ. Χ.). Ὁ περίφημος ναὸς τοῦ Σολομῶντος ἐπυρπολήθη. Ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη πόλις μετεβλήθη εἰς ἐρείπια. Περὶ τὰς πεντακοσίας χιλιάδας Ἰουδαίων ἐφονεύθησαν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, πολλαὶ δὲ χιλιάδες διεσκορπίσθησαν εἰς διαφόρους χώρας. Ἐκτοτε ἤρχισεν ἡ διασπορὰ τῆς ἑβραϊκῆς φυλῆς, ἥτις ἐξακολουθεῖ μέχρι σήμερον. Ὅτε παρὰ τοῦ Πιλάτου ἀπήτουν οἱ Ἰουδαῖοι τὴν σταύρωσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀνέκραξαν. «Τὸ αἰμα αὐτοῦ ἰοιέφ' ἡμᾶς καὶ ἐπιτάτῃ κν ἡμῶν». Ἡ κατάρα αὕτη, τὴν ὁποίαν αὐτὸς αὐτὸς ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ, ἐπληρώθη κατὰ τρόπον φοβερόν.

Ὁ Βεσπασιανὸς ἀπέθανε μετὰ δεκαετῆ ἔνδοξον καὶ λαμπρὰν βασιλείαν. Μέχρι τελευταίας στιγμῆς τοῦ βίου του ἐργάζετο πάντοτε καὶ εἰς τοὺς παρακινούντας αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ ἔλεγεν «Ὁ αὐτοκράτωρ πρέπει ν' ἀποθνήσκῃ ὄρθιος».

β') Τίτος (79—81 μ. Χ.).— Τὸν Βεσπασιανὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Τίτου, ὁ νικητὴς τῶν Ἰουδαίων, ἐκ τῶν καλλίστων αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης. Ἡ βασιλεία τοῦ Τίτου ὑπῆρξε βραχεῖα μὲν ἀλλ' ἀλησμόνητος. Πᾶσαι αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ εἰπὼν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ λαοῦ· δι' ὃ καὶ οἱ ὑπήκοοί του ὠνόμαζον αὐτὸν «ἀγάπην καὶ ἐν τρυφῇ ματοῦ ἀνθρωπίνου γένους». Οὐδέποτε ὁ Τίτος ἐτιμῶρει τοὺς κακολογοῦντας αὐτόν. Ἡ πρὸς τὸ εὐεργετεῖν τάσις αὐτοῦ ἀπέβη ὀνομαστή· δι' ὃ καὶ ἐθεώρει ὡς ἀπολεσθεῖσαν τὴν ἡμέραν

ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐποίησε εὐεργεσίαν τινά. Κατὰ τὴν βραχεῖαν βασιλείαν τοῦ Τίτου φρικαλέαι θεομηνίαι ἐπισυνέβησαν εἰς τὸ κράτος. Μεγάλῃ πυρκαϊᾷ ἐκραγεῖσα ἐν Ῥώμῃ ἀπέτέφρωσε τὰς καλλιτέρας συναικίας τῆς πόλεως. Εὐθὺς κατόπιν πανώλης ἐνσκήψασα ἀπεδεκάτισεν ἀμελίκτως πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν. Ἐτέρα μάστιξ φοβερά κατετρόμαξε τὴν Καμπανίαν. Ἐπῆλθε δηλαδὴ αἰφνιδίως ἔκρηξις τοῦ Βεζουβίου ἐν μέσῳ φοβερῶν σεισμῶν, τρεῖς δὲ πόλεις ἐγγὺς κείμεναι, τὸ Ἡράκλειον, ἡ Πομπηία καὶ αἱ Σταβίαι, κατεχώσθησαν ὑπὸ τῆς ἀνατιναχθείσης τέφρας καὶ λάβας καὶ ἅπασα ἡ περὶ τὴν σημερινὴν Νεάπολιν χώρα ἠρημώθη. Εἰς ὅλα ταῦτα τὰ δυστυχήματα μόνῃ παρηγορία ἦτο ὁ Τίτος, ὅστις ἔτρεχε πανταχοῦ καὶ ἐβόηθει τοὺς πάσχοντας. Ἄλλ' ὁ κάλλιστος οὗτος ἡγεμὼν ἀπέθανε προῶρως δηλητηριασθεὶς, ὡς λέγεται, ὑπὸ τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ τοῦ Δομιτιανοῦ (81 μ.Χ.).

β') Δομιτιανὸς (81—95 μ.Χ.). — Ὁ Δομιτιανὸς συνήνωνεν ἐν ἑαυτῷ τὴν ὠμότητα καὶ αἰμοδιψίαν τοῦ Τιβερίου καὶ τοῦ Νέρωνος καὶ τὴν μωρίαν καὶ δοξομανίαν τοῦ Καλιγόλα. Καθ' ἐκάστην διέτασσε πολυαριθμοὺς φόνους εἴτε ἐξ ἀπλῆς ὑποψίας εἴτε διὰ τὴν ἀρπάσῃ τὰς περιουσίας τῶν φονευομένων. Ἐνεκα τῆς ματαιοδοξίας του διέταξε ν' ἀνεγείρουν πρὸς τιμὴν του εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κράτους ἀνδριάντας αὐτοῦ καὶ νὰ προσαγορεύουν αὐτὸν ὡς θεόν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Χριστιανοὶ ἠρνοῦντο νὰ τὸν ὀνομάσουν θεόν, ὁ Δομιτιανὸς διέταξε κατ' αὐτῶν φοβερὸν διωγμὸν.

Ὁ Δομιτιανὸς ἐφιλοδόχησε νὰ δρῆσῃ ἰδίαις χερσὶ πολεμικὰς δάφνας. Ὄθεν ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Δακῶν, προγόνων τῶν σημερινῶν Ῥωμάνων· ἀλλὰ νικηθεὶς ἠναγκάσθη διὰ χρημάτων νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν εἰρήνην. Τέλος ἐφονεύθη οὗτος ὑπὸ συνωμοτῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ἡ σύζυγός του Δομιτία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

ΑΙΩΝ ΤΩΝ ΑΝΤΩΝΙΝΩΝ (96—180 μ. Χ.)

§ 84. Νέρβας (96—98 μ. Χ.)—Μάρκος Ούλπιος

Τραιανός (98—117 μ. Χ.).

Σὺν τῇ Δομιτιανῷ ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τῶν Φλαβίων, ἡ δὲ σύγκλητος ἔσπευσε ν' ἀναγορεύσῃ αὐτοκράτορα τὸν γέροντα ὑπατικὸν Νέρβαν. Μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἄρχεται νέα περίοδος, ὑπὲρ τὰ ὀγδοήκοντα ἔτη διαρκέσασα, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ εὐδαιμονεστέρα περίοδος τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ περίοδος αὕτη ὠνομάσθη Αἰὼν τῶν Ἀντωνίνων ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ λαμπροτέρου ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς περιόδου ταύτης.

Ὁ Νέρβας ἔδειξεν ἀμέσως ἀγαθὰς διαθέσεις ἐν τῇ κυβερνήσει, ἀλλ' ἔστερεῖτο χαρακτήρος ἰσχυροῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πραιτωριανοὶ ἤρχισαν νὰ παρεμβάλλουν εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ πλεῖστα προσκόμματα, ὁ Νέρβας συναισθανόμενος τὴν ἀδυναμίαν του υἱοθέτησε καὶ ὤρισεν ὡς διάδοχόν του τὸν ἐξ Ἰσπανίας καταγόμενον διάσημον στρατηγὸν Τραιανόν. Μετὰ τρεῖς μῆνας ὁ Νέρβας ἀπέθανε καὶ διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ὁ Τραιανός.

Ὁ Τραιανός ὄλον του τὸν βίον ἀφιέρωσεν εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ του· δι' ἧ καὶ ἡ σύγκλητος ὁμοθυμῶς ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὴν προσωνομίαν τοῦ ἀρίστου (optimus).

Ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει ὁ Τραιανός προσεπάθησεν νὰ συνδυάσῃ τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα μετὰ τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν. Πρῶτος αὐτὸς ὑπέκυψεν εἰς τοὺς νόμους τοῦ κράτους. Ἐγχειρίζων εἰς τὸν ὑπαρχὸν τῶν πραιτωριανῶν τὸ ξίφος, ὅπερ ἦτο τὸ σύμβολον τῆς ἀρχῆς του, εἶπε «Σοὶ ἐμπιστεύομαι τὸ ξίφος τοῦτο διὰ νὰ μὲ ὑπερασπίζῃς, ἐὰν διοικῶ καλῶς, ἢ διὰ νὰ μεταχειρισθῇς αὐτὸ κατ' ἐμοῦ, ἐὰν διοικῶ κακῶς». Εἰς τὴν σύγκλητον ἐπέτρεψεν ἐλευθέραν συζήτησιν ἐπὶ τῶν δημοσίων ὑποθέσεων. Ἐν τῇ ἰδιωτικῇ βίῳ ἦτο λιτότατος, τοῦ δὲ δημοσίου πλοῦτου λίαν φειδωλός. Οὕτω κατώρθωσε νὰ ἐλαττώσῃ τοὺς φόρους, ἐν ᾧ συγχρόνως ἠὔξησε τὰς δημοσίας προσόδους.

Διηυκόλυνε σημαντικῶς τὸ ἐμπόριον διὰ τῆς κατασκευῆς ὁδῶν, γεφυρῶν καὶ λιμένων. Προήγαγε τὴν ῥωμαϊκὴν τέχνην. Ἀνήγειρε μεγαλοπρεπῆ βιβλιοθήκην, ἣτις ἐκ τοῦ ὀνόματός του ὠνομάσθη Οὐλπίειος. Ἄλλ' ὁ μέγας οὗτος ἡγεμὼν δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγῃ τὰς πλάνας τῶν συγχρόνων του· διὰ τοῦτο δὲ καὶ διέταξε διωγμὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν.

Τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀρχῆς τοῦ Τραϊανοῦ πληροῦν οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι, διὰ τῶν ὁποίων ἀνεπέσκει οὗτος τὴν πολεμικὴν λάμψιν τῆς ἀρχαίας Ῥώμης. Καὶ πρῶτον μὴ δυνάμενος νὰ ὑπομείνῃ τὴν ἐπινοητικὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἄθλιον Δομιτιανὸν ὁ ἡγεμὼν τῶν Δακῶν Δεκέδαλος, ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Δακῶν καὶ διαβάς τὸν Δούναβιν ἐνίκησε τὸν Δεκέδαλον καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ζητήσῃ εἰρήνην (102 μ. Χ.). Τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐπειδὴ οἱ Δακοὶ κατεπάτησαν τὴν εἰρήνην, ὁ Τραϊανὸς ἐπεχείρησε δευτέραν ἐκστρατείαν, νικήσας δὲ τοὺς Δακοὺς ἐκυρίευσε τὴν Δακίαν καὶ κατέστησεν αὐτὴν ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Δακία Τραϊανή. Ὁ Τραϊανὸς ἔπειτα ἐστράφη πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ὅπου τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ κατορθώματα ὑπῆρξαν ἐπίσης ἐνδοξα καὶ θαυμαστά.

Ἐπειδὴ οἱ Πάρθοι ἠπειλοῦν τὰ μεθόρια τοῦ κράτους, ὁ Τραϊανὸς ἐπεχείρησε κατ' αὐτῶν δύο ἐκστρατείας καὶ ἐκυρίευσε τὴν Βαβυλώνα, τὴν Σελεύκειαν, τὴν Κτησιφῶντα καὶ τὰ Σούσα, ὑπέταξε καὶ κατέστησε ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Ἀσσυρίαν, καὶ κατέβη νικηκητὴς μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Εὐφράτου εἰς τὸν Περσικὸν κόλπον. Ἐπὶ τοῦ Τραϊανοῦ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος εἶχε λάβει τὴν μεγίστην ἑκτασιν. Ἄλλ' αἱ ταχεῖαι αὗται καὶ λαμπραὶ κατακτήσεις τοῦ Τραϊανοῦ δὲν ὑπῆρξαν διαρκεῖς. Μόλις οὗτος ἀπεμακρύνθη, καὶ πανταχοῦ οἱ ἠττημένοι ἐξηγέρθησαν, ποταμοὶ δὲ αἵματος ἔρρουσαν. Ὁ Τραϊανὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ καταπνίξῃ ὀλοσχερῶς τὰς ἐξεγέρσεις ταύτας, διότι ἀσθενήσας ἀπέθανε τῷ 117 μ. Χ. ἐν τῇ πόλει τῆς Κιλικίας Σελινούντι, ἣτις πρὸς τιμὴν του ὠνομάσθη Τραϊανούπολις.

§ 85 *Αἴλιος Ἀδριανὸς (117—138 μ. Χ.).*

Τὸν Τραϊανὸν διεδέχθη ὁ ἀνεψιὸς καὶ θετὸς υἱὸς του Αἴλιος

Ἄδριανός, ὅστις διὰ τῶν μεγάλων ἀρετῶν του ἀνεδείχθη ἄξιός διὰδοχος τοῦ προκατόχου του. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν πολεμικώτατον Τραϊανὸν ὁ Ἄδριανὸς ἦτο εἰρηνικώτατος. Φρονῶν δὲ τὸ κράτος του ἦτο ἀρκούντως ἐκτεταμένον, δὲν ἐπεζητήσῃ νέας κατακτήσεις, ἀλλ' ἐπέστησε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν καὶ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ὁρίων τοῦ κράτους. Ἰνα δὲ μᾶλλον ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἡσυχίαν, ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Πάρθους τὰς πέρας τοῦ Εὐφράτου κατακτηθείσας χώρας Ἀσσυρίαν καὶ Μεσοποταμίαν καὶ κατέστησεν εἰς τὸ ἐξῆς νοτιοανατολικὸν ὄριον τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους τὸν ποταμὸν τοῦτον. Ὡσαύτως κατέλιπε καὶ τὴν μεσημβρινὴν Σκωτίαν καὶ ἀνήγειρε τεῖχος φέρον τὸ ὄνομά του (Valium Adrianum) πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Βρεττανίας κατὰ τὰς ἐπιδρομῶν τῶν Πίκτων καὶ τῶν Σκώτων.

Τὴν εἰρηνικὴν βασιλείαν τοῦ Ἄδριανοῦ εἰς μόνος πόλεμος διετάραξεν, ὁ κατὰ τῶν Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ ὁ Ἄδριανὸς ἠθέλησε ν' ἀνεγείρῃ ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τῆς Ἱερουσαλὴμ ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Αἰλλία Καπιτωλίνα, οἱ Ἰουδαῖοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἐπὶ τρία ὀλίκληρα ἔτη (132—135 μ. Χ.) ἐπολέμησαν μετὰ λυσσώδους φανατισμοῦ, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσαν. Ἐξακόσαιο περίπου χιλιάδες ἐσφάγησαν. Ὀλόκληρος Ἰουδαία ἠρημώθη. Οἱ ὑπολειπόμενοι διεσκορπίσθησαν τῆδε καὶ κεῖσε καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κράτους ἐξηφανίσθησαν.

Ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει ἐπέδειξεν ὁ Ἄδριανὸς μέγαν διοργανωτικὸν νοῦν. Κατήργησε τοὺς δημοκρατικοὺς τύπους τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν ὑφιστάμενοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου, καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους μορφήν μᾶλλον μοναρχικὴν. Ἰδιοιτέρως ἐπέστησε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῶν δικαστικῶν πραγμάτων. Συνέλεξε διὰ τοῦ ἐξόχου νομομαθοῦς Σαλβίου Ἰουλιανοῦ τὰ ἀρχαῖα διατάγματα τῶν πραιτῶρων, συνηρημολόγησε τὰς διατάξεις αὐτῶν καὶ κατήρτισε κώδικα, ὅστις ὠνομάσθη Ἀἰδίου διατάγμα (Edictum perpetuum) καὶ ἐχρησίμευεν ἐπὶ μακρὸν ἀσφαλῆς ὁδηγὸς τῶν δικαστηρίων. Τὸν στρατὸν ὑπέβαλεν

αὐστηρὰν πειθαρχίαν. Ἦτο εἰρηνικός. Ἄλλ' ἵνα διατηρῆ τὴν εἰρήνην, εἶχε πάντοτε τὸν στρατὸν τοῦ ἐτοιμοπόλεμον, ἀκολουθῶν τὸ ἀξίωμα «Si vis pacem, para bellum».

Ἡ ἀκούραστος δραστηριότης τοῦ Ἀδριανοῦ δὲν περιωρίζετο μόνον ἐν Ῥώμῃ, ἀλλ' ἐπεξετάθη καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας. Ἐπιθυμῶν ἰδίους ὀφθαλμοῖς ν' ἀντιληφθῆ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους, ἐπεχείρησε μακροχρονίους περιοδεῖας ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας, ἐπισκεφθεὶς πάσας τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην. Ἐπορεύετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πεζὸς καὶ ἄνευ πομπῆς. Διήρχεσαν δὲ αἱ περιοδεῖαι του αὐταὶ ἔνδεκα ἔτη (121—132 μ. Χ). Οὕτω βλέπων τὰ πάντα ἰδίους ὀφθαλμοῖς ἠδυνήθη νὰ μάθῃ τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν, νὰ ἐπιφέρῃ τὰς προσηκούσας θεραπείας εἰς τὰς καταχρήσεις, καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους.

Αἱ περιοδεῖαι αὐταὶ ὄχι μόνον δὲν ἐπεβάρυναν οἰκονομικῶς τὰς ἐπαρχίας, ἀλλὰ τοῦναντίον πανταχοῦ, ἐπόθεν διήρχετο, κατέλειπεν ὁ Ἀδριανὸς πολυειδῆ μνημεῖα τῆς ἐκτάκτου ἐλευθεριότητός του. Ἰδιαιτέραν δὲ ἀγάπην ἐπέδειξεν ὁ Ἀδριανὸς πρὸς τὰς Ἀθήνας. Πεντάκις ἐπεσκέφθη αὐτὰς καὶ διέμεινεν ἐν αὐταῖς ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ζῶν οὐχὶ ὡς δυνάστης ἀλλ' ὡς πολίτης Ἀθηναῖος. Ἐκόσμησε τὴν πόλιν διὰ διαφόρων ἰδρυμάτων. Ὁκοδόμησε καὶ τὸν μεγαλοπρεπέστατον ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τοῦ ὁποῦ τοῦ θεμέλια εἶχε θέσει ὁ Πεισιστρατος. Κατεσκεύασε τὸ μέχρι σήμερον σφζόμενον Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον. Ἀνήγειρεν πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Ἀκροπόλεως καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ νέαν πόλιν, ἣτις ἐκλήθη πόλις τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς παλαιᾶς πόλεως τοῦ Θησεῦς διὰ τοῦ μέχρι σήμερον σφζομένου ἐπωνύμου αὐτοῦ ὄρου, κοινῶς Πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι παντοίως ἐξεδήλωσαν τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τὸν Ἀδριανόν. Καὶ ὄχι μόνον αἱ Ἀθηναίαι, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις ἔτυχον τῆς μεγαλοδωροῦ εὐνοίας τοῦ λαμπροῦ τούτου ἡγεμόνος.

Ὁ Ἀδριανὸς ἦτο ἀνεξιτήρηστος, δι' ὃ καὶ ἐξέδωκε διάταγμα ἀπαγορευδὸν πάντα διωγμὸν λόγῳ θρησκείας. Ἐκαλλώπισε τὴν Ῥώμην διὰ διαφόρων μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων. Ἐκ τούτων ἄξια ἰδιαιτέρας μναίας εἶ.ε τὸ Ἀθήναιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑ-

πῆρχε βιβλιοθήκη καὶ ἐτρέφοντο πολυάριθμοι διδάσκαλοι τῆς ῥητορικῆς, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς γραμματικῆς, καὶ τὸ παρὰ τὸν Τίβεριν Μ α υ σ ὶ ο υ, ἔπερ ἀνηγέρθη χάριν αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ σφίζεται μέχρι σήμερον, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Π Ὑ ρ γ ο ς τ ο ὺ Ἀ γ γ ἔ λ ο υ.

§ 86 *Τίτος Ἀντωνίνος ὁ Εὐσεβῆς (138—161 μ. Χ.)*

Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνίνος (161—180 μ. Χ.)

Τὸν Ἀδριανὸν διεδέχθη ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ὑπ' αὐτοῦ υἱοθετηθεὶς Τίτος Ἀντωνίνος, ὅστις ἔνεκα τῆς μεγάλης του εὐλαθείας πρὸς τοὺς γονεῖς του ἐπωνομάσθη Πίος ἢ τοι Εὐσεβῆς. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Ἀντωνίνου ὑπῆρξεν αὐτόχρημα πατρικὴ, ἀποτελεῖ δὲ αὕτη τὴν εὐδαιμονεστέραν περίοδον τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας. Ἐπὶ εἴκοσι τρία ἔτη, καθ' ἃ ἐκυβέρνησεν ὁ Ἀντωνίνος, τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἀπέλαυσεν ἀδιαταράκτου εἰρήνης, ἣ δὲ περὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Ἀντωνίου φήμη τοσοῦτον διεδόθη, ὥστε οἱ ἡγεμόνες τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Ὑγκανίας καὶ τῆς Βακτριανῆς ἐξέλεξαν αὐτὸν ὡς διαιτητὴν τῶν διαφορῶν των.

Ὁ Ἀντωνίνος ἐσεβάσθη τὰ δικαίωματα τῆς συγκλήτου. Ἐν ᾧ δὲ αὐτὸς ἔζη λιτότατα καὶ ὡς ἀπλοῦς ἰδιώτης, πρὸς τοὺς πτωχοὺς ἦτο λίαν ἐλευθέριος δαπανῶν ἐκ τῶν ἑαυτοῦ. Ὁ Ἀντωνίνος ἀπεστρέφετο τὸν πόλεμον. «Προτιμῶ, ἔλεγε, νὰ σώσω τὴν ζωὴν ἑνὸς πολίτου παρὰ νὰ φονεύσω χιλίους ἐχθροὺς». Ἀλλ' ἐν τούτοις ἠναγκάσθη πολλάκις νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα καὶ ν' ἀποκρούσῃ ἐχθροὺς προσβαλόντας τὰ ὅρια τοῦ κράτους. Πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ἐπέδειξεν ἀνεξιθρησκείαν. Βεβαιωθεὶς ὅτι ἦσαν ἀβλαβεῖς εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν, ἀπηγόρευσε πάντα διωγμὸν κατ' αὐτῶν.

Τὸν Ἀντωνίνον διεδέχθη ὁ θετὸς αὐτοῦ υἱὸς Μάρκος Αὐρήλιος, ὁ ἐπωνομαζόμενος φιλόσοφος. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος εἶχε τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν φιλάνθρωπίαν τοῦ Ἀντωνίνου, ἐδικαίωσε δὲ πληρέστατα τὸν Πλάτωνα εἰπόντα ὅτι «Τότε οἱ λαοὶ θὰ εὐτυχίσουν, ἔταν ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσουν ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσουν». Καὶ ἀληθῶς τόσον λαμπρὰ καὶ εὐεργε-

πικὴ ὑπῆρξεν ἡ κυβέρνησις τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ὥστε ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς δὲν ἠσθάνετο ὅτι διετέλει ὑπὸ σκῆπτρον μοναρχικόν. Ἐν γένει οὐδὲν ἄλλο εἶχεν οὗτος πρὸ ὀφθαλμῶν εἰ μὴ μόνον πῶς νὰ καταστήσῃ τοὺς ὑπηκόους του εὐτυχεῖς.

Ὡς ἐπὶ τοῦ Τίτου, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου πολλὰ καὶ φοβερά δυστυχήματα συνέβησαν εἰς τὸ κράτος, λοιμοί, πλήμμυραι, σεισμοί, σιτοδεία. Ὁ στωϊκὸς ἔμως φιλόσοφος ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου δὲν ἐπτοήθη, ἀλλὰ κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως περιορίσῃ τὰ κακὰ ταῦτα. Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀνεγνωρισμένην ἀγαθότητα καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἀντίκειται μόνον ὁ ὑπ' αὐτοῦ διαταχθεὶς διωγμὸς τῶν Χριστιανῶν. Τοῦτο ἔμως ἐξηγεῖται, ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Μάρκος Αὐρηλίου ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον τὸ συμφέρον καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ λαοῦ του παρεσύρθη ὑπὸ τῆς γενικῆς πλάνης ὅτι τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον ἦτο ἐπιβλαβὲς εἰς τὸ κράτος.

Ὁ Μάρκος Αὐρηλίου ὡς φιλόσοφος ἐθεώρει τὸν πόλεμον ὄνειδος καὶ συμφορὰν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ ἔμως ὁσάκις αὐτῇ ἢ ἀνάγκῃ ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν νὰ λάβῃ τὰ ὄπλα πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους, ἔδειξε ψυχικὸν σθένος ὑπέροχον. Καὶ πρῶτον διὰ τῶν γενναίων στρατηγῶν του ἀπέκρουσε τοὺς Πάρθους, οἵτινες ἐπεχείρουν συχνάς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Βραδύτερον τὰ πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως κατοικοῦντα βάρβαρα γερμανικὰ φύλα, καὶ ἰδίως οἱ Μάρκομανοι ὀρμώμενοι ἐκ τῆς σημερινῆς Βοημίας καὶ οἱ Κρούδοι ἐκ τῆς νῦν Οὐγγαρίας, προσέβαλον τὴν Δακίαν. Τὴν προσβολὴν ταύτην ἐπηκολούθησαν καὶ ἄλλαι, καὶ ὅλος ὁ βαρβαρικὸς κόσμος ἐτέθη εἰς κίνησιν.

Ὁ Μάρκος Αὐρηλίου ἀντεπεξῆλθεν αὐτοπροσώπως κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ μετὰ διαφόρους τροπὰς τοῦ πολέμου ἀπέκρουσεν αὐτοὺς πέραν τοῦ Δουνάβεως. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οὗτοι ἐπανέλαβον τὰς ἐπιδρομὰς. Ὁ δυστυχὴς αὐτοκράτωρ, ὁ καταδικασθεὶς ὑπὸ τῆς τύχης νὰ διέλθῃ τὸν βίον του ἐν τισί στρατοπέδοις, ἠναγκάσθη καὶ πάλιν νὰ βαδίσῃ κατ' αὐτῶν. Οἱ βάρβαροι ἀντέταξαν κραταιὰν ἄμυναν. Ὁ Μάρκος Αὐρηλίου βαρέως φέρων τὴν κατάστασιν ταύτην ἠσθένησε καὶ ἀπέθανεν ἐν

Βιέννη τῆ 180 μ. Χ. χωρὶς νὰ δυνηθῆ νὰ ὑποτάξῃ ὀλοσχερῶς τὰ γερμανικὰ στίφη.

Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος διαμένων ἐν τοῖς παρὰ τὸν Δούναβιν στρατοπέδοις καὶ πολεμῶν κατὰ τῶν Μαρκομάννων κατεγίνετο εἰς φιλοσοφικὰς μελέτας. Τότε συνέγραψεν ἑλληνιστὶ «Τὰ εἰς ἑ α υ τ ὅ ν», φιλοσοφικὸν σύγγραμμα περιέχον τὰ θαυμάσια ἀξιώματα τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας.

§ 87. Κόμμοδος (180—192 μ. Χ.)

Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἀποτελῶν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν χρηστὸν πατέρα του Μάρκον Αὐρήλιον, τὸν ὁποῖον διεδέχθη, ὑπῆρξεν ὁ χυδαιότερος τῶν τυράννων. Ἄφ' ἧς ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον παρεδόθη εἰς τὴν παχυλὴν καὶ κτηνώδη ἀπόλαυσιν, τὸ δὲ κράτος κατέλιπε εἰς τὴν τύχην του. Ἐξέειδε καθ' ἑκάστην θανατικὰς ἀποφάσεις κατὰ συγγενῶν καὶ κατὰ συγκλητικῶν. Καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν νομοδιδάσκαλον Σάλβιον Ἰουλιανὸν ἐφόνευσε· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τέλος ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν αὐλικῶν του.

§ 88. Αἱ ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαί.

Αἱ ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαὶ ἀπετέλουν ἐν εἶδος σημερινοῦ πανεπιστημίου. Καὶ μέχρι μὲν τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ ῥήτορες ἐδίδασκον κατ' ἰδίαν ἐπὶ μισθῷ, τὸν ὁποῖον παρείχον οἱ ἀκροαταί. Ἄλλ' ὁ Μάρκος Αὐρήλιος θέλων νὰ συστηματοποιήσῃ τὰς σπουδὰς καὶ νὰ θέσῃ αὐτὰς ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ κράτους διωργάνωσε τὰς σχολὰς ἐπὶ τὸ τελειότερον. Κατὰ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου διηροῦντο αἱ ἐν Ἀθήναις σχολαὶ εἰς δύο, τὴν φιλοσοφικὴν καὶ τὴν σοφιστικὴν. Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφικὴ περιελάμβανε ἰδίως τὴν διδασκαλίαν τῶν τεσσάρων ἐπισημοτάτων αἱρέσεων, Στωϊκῶν, Πλατωνικῶν, Περιπατητικῶν καὶ Ἐπικουρείων, ἡ δὲ σοφιστικὴ ἰδίως τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἤτοι τὴν νομικὴν ἐπιστήμην. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ἡ μαθηματικὴ καὶ ἡ ἱστορία καὶ αὐτὴ ἡ ἱατρικὴ ὑπήγοντο ἐν μέρει εἰς τὴν μίαν σχολὴν καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν ἄλλην. Αἱ καθηγητι

καὶ ἔδραι ἐκλήθησαν θρόνοι καὶ ἐμισθοδοτοῦντο ὑπὸ τοῦ δημοσίου· ἦσαν δὲ ἕξ, τέσσαρες εἰς τὴν φιλοσοφικὴν (ἀνὰ εἰς δι' ἐκάστην τῶν αἰρέσεων) καὶ δύο εἰς τὴν σοφιστικὴν. Οἱ προϊστάμενοι τῶν τεσσάρων τούτων φιλοσοφικῶν αἰρέσεων καθηγῆται ἐκαλοῦντο σχολάρχαι, οἱ δὲ τῆς σοφιστικῆς σχολῆς ὡς ἐπισημότεροι τῶν ἄλλων ὠνομάζοντο προεστῶτες τῆς νεότητος. Πλὴν τούτων ἐν ἀμφοτέραις ταῖς σχολαῖς ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι διδάσκαλοι, ἀνάλογοι πρὸς τοὺς σημερινοὺς ὑφηγητάς. Ἐπὶ πᾶσι τῆς μὲν φιλοσοφικῆς σχολῆς προϊστατο ἄρχων, ὅστις ὠνομάζετο ἔφορος· ἐκ δὲ τῶν δύο θρόνων τῆς σοφιστικῆς ὁ μὲν εἰς, μισθοδοτούμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος δαφιλέστερον μάλιστα, ἐπωνομάζετο βασιλικὸς θρόνος, ὁ δὲ ἕτερος συντηρούμενος ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐλέγετο πολιτικὸς θρόνος. Ὁ βασιλικὸς θρόνος προϊστατο τῆς ὅλης σοφιστικῆς σχολῆς. Ἄπαντες οἱ ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου μισθοδοτούμενοι καθηγῆται τῶν ἄνω σχολῶν διωρίζοντο συνήθως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ ἐτήσιος μισθὸς ἐκάστου τῶν σχολάρχων τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου ἦτο ὠρισμένος εἰς δεκακισχιλίας ἀττικὰς δραχμάς, ὁ δὲ τοῦ πολιτικοῦ θρόνου ἐτήσιος μισθὸς ἦτο ἐν τάλαντον ἦτοι ἕξ χιλιάδες δραχμαί. Οἱ καθηγῆται ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ τῶν σοφωτάτων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς. Τούτων ἐπιφανέστατος ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα ἀκμάσας Κάσιος Λογγίνος, ὅστις διὰ τὴν πολυμαθειάν του ἐπεκλήθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων περιπατοῦν μόνον καὶ τὸν ὅποιον θὰ συναντήσωμεν ἔπειτα εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Παλμύρας μαρτυροῦντα ὑπὲρ ἑλληνικῶν ἰδεῶν.

§ 89. Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς ἠκμαζεν ἐν Ἀθήναις ὁ πολυθρύλητος Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, τοῦ ὁποῦ αἱ πράξεις ἀμιλλῶνται πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἐπιφανεστάτων αὐτοκρατόρων, τῶν δὲ ὀνομάτου συνδέεται πρὸς τὴν ὅλην τύχην τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ὁ πατήρ του Ἰούλιος ὁ Ἀττικὸς ἀνεκάλυφεν

ἀμέτρητον θησαυρὸν ἐν τινὶ οἰκίᾳ του, τὸν ὅποιον ἠϋξησεν ἀκόμη περισσότερον διὰ τῆς μεγάλης προικὸς τῆς γυναικὸς του. Ὡν δὲ ἐνθουσιώδης θαυμαστὴς τῆς ῥητορικῆς τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπεμελήθη ἰδιαζόντως τῆς παιδείας τοῦ υἱοῦ του Ἡρώδου. Ὁ δὲ Ἡρώδης ὢν εὐφυέστατος καὶ φιλομαθέστατος ἀπέβη εἰς ἓκ τῶν δεινотάτων ῥητόρων καὶ φιλοσόφων τῆς τότε ἐποχῆς.

Ὁ Ἡρώδης καταστάς βαθμηδὸν περιώνυμος καθηγητὴς τῆς ῥητορικῆς μετέβη εἰς Ῥώμην, ὅπου ἔσχεν ἐν τοῖς μαθηταῖς του τὸν Μάρκον Αὐρήλιον, θετὸν υἱὸν τοῦ Ἀντωνίνου. Τότε δ' ἐτιμήθη καὶ διὰ τοῦ ὑπατικοῦ ἀξιώματος. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου διήλθεν εἰς τὰς λαμπρὰς ἐν Μαραθῶνι καὶ ἐν Κηφισίᾳ ἐπαύλεις του, φιλοσοφῶν καὶ ῥητορεύων ἐν μέσῳ ἀπείρων σοφιστῶν καὶ ποιούμενος ἐλευθεριωτάτην χρῆσιν τοῦ μεγάλου πλούτου, τὸν ὅποιον παρὰ τοῦ πατρὸς του ἐκληρονόμησεν. Ἀθάνατον δὲ κατέστησαν τὸ ὄνομα τοῦ Ἡρώδου ἰδίως τὰ πολυάριθμα κατασκευάσματα, διὰ τῶν ὁποίων οὗτος ἐκόσμησε τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν καὶ εἰς τὰ ὅποια ἔδαπάνησε μυθώδη ἀληθῶς ποσά. Ἐκ τῶν πλείστων ἔργων τοῦ Ἡρώδου μνημονεῖομεν ἐνταῦθα τὰ ἐξῆς μόνον· α') τὸ ἐκ πεντελικοῦ μαρμάρου Παναθηναϊκὸν στάδιον πέραν τοῦ Ἰλισοῦ, οὗτινος τὰ ἴχνη ἐσφίζοντο μέχρις ἐσχάτων καὶ ὅπερ ἀναμαρμαρωθὲν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν δαπάναις τοῦ φιλογενοῦς Γεωργίου Ἀδέρωφ εἶνε ἐν ἓκ τῶν ὠραιότερων κοσμημάτων τῶν νεωτέρων Ἀθηῶν· β') τὸ Ὄρειον εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς κλιτῆς τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς μνήμην τῆς ἀποθανούσης συζύγου του Ῥηγίλλης.

Καὶ δὲν ἐπεδαψίλευσεν εἰς μόνας τὰς Ἀθήνας τὰς εὐεργεσίας του ὁ Ἡρώδης, ἀλλὰ μιμούμενος τὸν Ἀδριανὸν ἐξέτεινεν αὐτὰς καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας. Ἐνέπλησεν ἀναθημάτων καὶ κοσμημάτων τὸν ἐν τῇ Ἰσθμῷ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος. Ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν του τὰ λουτρά τῶν Θερμοπυλῶν καὶ κατέστησε χρήσιμα εἰς τοὺς νοσοῦντας τὰ λαματικά ὕδατα κατασκευάσας ὠραίας ἐκ μαρμάρου δεξαμενάς. Κατεσκεύασε μεγαλοπρεπὲς ὕδραγωγεῖον ἐν Ὀλυμπίᾳ. Παρέσχε προσέτι γενναίας βοηθείας εἰς τὰς ἐν Εὐβοίᾳ, Βοιωτίᾳ Πελοποννήσῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Ἡπειρῷ πόλεις καὶ εἰς πολλὰς ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ

Διὰ τοῦτο δὲ αἱ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἰταλίᾳ πόλεις διὰ πολυαριθμῶν ἐπιγραφῶν ἐξεδήλωσαν τὴν πρὸς τὸν Ἡρώδη εὐγνωμοσύνην των καλοῦσαι αὐτὸν προστάτην καὶ εὐεργέτην. Ὁ Ἡρώδης ἀποθανὼν ἐτάφη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸ ὑπ'] αὐτοῦ κατασκευασθὲν Παναθηναϊκὸν στάδιον.

§ 90 Αἱ τέχναι, τὰ θεάματα, τὰ γράμματα.

Μεγάλα μνημεῖα ἐν Ῥώμῃ. — Κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας ἡ Ῥώμη ηὐξήθη καὶ πρὸ πάντων ἐξωράσθη. Οἱ αὐτοκράτορες ἀνήγειραν μέγαν ἀριθμὸν μνημείων.

Ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ λόφου, ἔπου ὁ Αὐγουστος εἶχε τὴν μετρίαν κατοικίαν του, ὁ Καλιγόλας ἠκοδόμησεν ἀνάκτορον, τὸ ὅποιον ἐκοσμεῖτο μὲ ζωγραφίας καὶ μὲ ἀγάλματα ἑλληνικά, ἐξετείνετο δὲ μέχρι τῆς Ἀγορᾶς. Ἐν τῇ πεδιάδι παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Παλατινοῦ ὁ Νέρων, ὡς προείπομεν, ἠκοδόμησε τὸν χρυσοῦν οἶκον καὶ παρ' αὐτὸν κατεσκεύασε λίμνην καὶ ἄλσος. Κατακρημισθέντος τοῦ χρυσοῦ οἴκου, ἐπὶ τοῦ χώρου αὐτοῦ ὁ Δομιτιανὸς ἠκοδόμησε νέον ἀνάκτορον μετὰ μεγάλης μαρμαρίνης αἰθούσης μὲ κίονας. Εἰς τὴν αἴθουσαν ταύτην ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχετο τοὺς πρέσβεις τῶν ξένων βασιλείων.

Ἐπὶ τοῦ χώρου, τὸν ὅποιον κατελάμβανε τὸ ἄλσος τοῦ Νέρωνος, ὁ Βεσπασιανὸς εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀνήγειρε τὸ τόξον τοῦ Τίτου μετ' ἀναγλύφων, παριστανόντων τὸν θρίαμβον τοῦ ἡγεμόνοπαιδος κατὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὸ Κολοσσιαῖον. Τὸ Κολοσσιαῖον ὑπῆρξε τὸ μεγαλειότερον ἐκ τῶν ἀμφιθεάτρων, τῶσον δὲ στερεὸν ὥστε σφίζεται ἀκόμῃ. Ἔχει μῆκος 188 μέτρων, πλάτος 156 μ. καὶ ὕψος 50 μ. Ὁ στίβος ἔχει μῆκος 75 μ. καὶ πλάτος 46 μ. Ἐχώρει δὲ τὸ Κολοσσιαῖον 87,000 θεατᾶς καθημένους καὶ ὑπελείπετο χώρος δι' 20,000 ὄρθλους.

Ἐπῆρχον τρεῖς ἀγοραί, ἡ παλαιὰ (Forum Romanum), ἡ τοῦ Καίσαρος καὶ ἡ τοῦ Αὐγούστου. Ὁ Τραϊανὸς κατεσκεύασε τὴν φερώνυμον αὐτοῦ Forum Trajanum μεταξὺ Καπιτωλίου καὶ Κυριναλλίου λόφου, ἥτις ἦτο ἡ μεγαλειότερα καὶ ὠραιότερα ὄλων.

Ἐν τῇ Ἀγορᾷ τοῦ Τραϊανοῦ ἀνηγέρθησαν πάμπολλα μνημεῖα, τὸ θριαμβευτικὸν τέξον τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ἀνδριὰς αὐτοῦ ἔπιπος, ἡ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορος ὀνομαζομένη Οὐλπίειος βιβλιοθήκη, ἡ βασιλική, καὶ ἡ μεγάλη στήλη τοῦ Τραϊανοῦ κεκοσμημένη δι' ἀναγλύφων παριστανόντων σκηνὰς τοῦ Δακικοῦ πολέμου. Ἡ Forum Trajani θεωρεῖτο ὡς ἓν ἐκ τῶν θαυμάτων τοῦ κόσμου.

Παρὰ τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως ἀνηγέρθη μέγας ἀριθμὸς βασιλικῶν ἤτοι στοῶν μετὰ κιόνων, ὑπὸ τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἠδύναντο νὰ κυκλοφοροῦν προφυλασσόμενοι ἀπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς βροχῆς. Ὁ Ἀδριανὸς παρὰ τὴν Τίβεριν κατεσκεύασε τὸ φερώνυμον αὐτοῦ Μ α υ σ ῶ λ ε ι ο ν μετὰ λιθίνης γεφύρας.

Κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγουστοῦ ὑπῆρχον ἑπτὰ ὑδραγωγεῖα, διὰ τῶν ὁποίων μετεφέρετο εἰς τὴν Ῥώμην τὸ ὕδωρ τῶν πηγῶν. Κατεσκευάσθησαν ἕτερα τρία ἀκόμη. Ἐν μέρος τοῦ ὕδατος ἐχρησίμευε διὰ τὰ δημόσια λουτρά, τὰς καλουμένας θέρμας, αἵτινες πᾶσι κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατόρων (θέρμαι τοῦ Ἀγρίππα, θέρμαι τοῦ Νέρωνος, θέρμαι τοῦ Τίτου, θέρμαι τοῦ Τραϊανοῦ). Αἱ θέρμαι ἦσαν οἰκοδομήματα τεράστια κεκοσμημένα μὲ ἀγάλματα διὰ 1600 λουσομένους. Εἰς τὰς θέρμας ἤρχοντο οἱ Ῥωμαῖοι ὄχι μόνον διὰ νὰ λουθοῦν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ συναντῶνται ἐκεῖ καὶ συνδιαλέγωνται.

Αἱ μεγαλειότεραι ἐκ τῶν θερμῶν ἦσαν αἱ θέρμαι τοῦ Καρακάλλα. Αὗται ἦσαν ἐκτισμέναι ἐπὶ θόλων, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευον ὡς ἀποθήκαι καὶ ὡς θερμαγωγοί. Περιελάμβανον δὲ αἱ θέρμαι τοῦ Καρακάλλα 1) μεγάλην μαρμαρίνην δεξαμενὴν ψυχροῦ ὕδατος, 2) μεγάλην αἰθουσαν (50×25 μέτρα) διὰ τὰς ἐπιδρώσεις. 3) μεγάλην αἰθουσαν θερμῆν, περίξ τῆς ὁποίας ὑπῆρχον μικρὰ δωμάτια λουτροῦ, 4) δύο ὑπερμεγέθεις στοὰς μετὰ κιόνων, 5) ἱματιοφυλάκια, 6) αἰθούσας δι' ἐν-τριβὰς. Πάντα ταῦτα ἦσαν ἐστρωμένα διὰ μωσαϊκῶν καὶ κεκοσμημένα δι' ἀγαλμάτων καὶ εἰκόνων. Παραπλεύρως ἐξετείνετο μέγας κήπος περιβαλλόμενος διὰ ζώνης οἰκοδομημάτων. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα ἦσαν στοαί, βιβλιοθήκαι, γυμναστήρια, αἰθούσαι συνδιαλέξεων. Τὸ ὕδωρ δι' ἐνὸς ὑδραγωγείου διω-

χετεύετο εἰς μίαν δεξιμενὴν, ἀποτελουμένην ἐξ ἑξήκοντα μεγάλων θολωτῶν διαμερισμάτων.

Ὁ Κλαύδιος καὶ ὁ Τραϊανὸς κατεσκεύασαν τοὺς δύο λιμένας τῆς Ὠστίας διὰ νὰ δύνανται τὰ μεγάλα πλοῖα νὰ ἐκφορτώνουν τὰ ἐμπορεύματα.

Ἡ ῥωμαϊκὴ οἰκία. — Ἡ οἰκία ἐνὸς πλουτοῦ Ῥωμαίου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ὠμοίαζε πλέον πρὸς τὴν ἀρχαίαν ῥωμαϊκὴν οἰκίαν. Ἦτο κατεσκευασμένη κατ' ἀπομίμησιν τῶν οἰκιῶν τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν πρόσοφίς δὲν ἦτο πρὸς τὸ μέρος τῆς ὁδοῦ καθὼς εἶνε ἡ τῶν ἡμετέρων οἰκιῶν. Ἦτο ἐστραμμένη πρὸς τὸ ἐσωτερικόν.

Ἐισερχόμενός τις διήρχετο διὰ στοᾶς ἐστεγασμένης, ἣτις ἀντικαθίστα τὸ ἀρχαῖον πρόθυρον (vestibulum) καὶ ἐφθάνει εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς. Ἐκαλεῖτο ἀκόμη atrium, ἀλλ' ὠμοίαζε πρὸς τὴν ἑλληνικὴν αἴθυσαν. Ἐφερε κίονας ἐκ μαρμάρου, τὸ δὲ ἔδαφος ἦτο ἐστρωμένον διὰ μωσαϊκοῦ καὶ ἐκοσμεῖτο ἐν ἀγαλμάτων. Αἱ αἴθουσαι, αἱ ὁποῖαι ἦσαν περὶ τὸ atrium καὶ συνεικονοῦν μετ' αὐτοῦ, δὲν ἦσαν πλέον δωμάτια ὑπνου· ἦσαν αἴθουσαι συνδιαλέξεων, αἴθουσαι φηγητοῦ ἐστολισμέναι μὲ κλίνας ὀρειχαλκίους ἢ καὶ ἀργυρᾶς, ἢ πινακοθήκη, ἢ βιβλιοθήκη, ἢ μεγάλη αἴθουσα τῆς ὑποδοχῆς.

Ἡ ἀρχαία αὐτὴ ὀπισθεν τῆς οἰκίας ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ περιστύλιου. Τὸ περιστύλιον ἦτο στοὰ ὑποστηριζομένη ὑπὸ σειρᾶς κίωνων, αἵτινες περιέβαλλον ἓνα μικρὸν κήπον ἐστολισμένον μὲ θάμνους, μὲ διαφόρου σχήματος πρασιάς ἀνθέων καὶ μὲ μίαν δεξιμενὴν, ἔπου ἀνεπήδα τὸ ὕδωρ.

Τέλος ὀπισθεν τοῦ κήπου ὑπῆρχεν ἄλλο κτίριον. Ἐν αὐτῷ ὑπῆρχον τὰ δωμάτια τοῦ ὑπνου διὰ τὸν οἰκοδεσπότην, τὴν οἰκοδέσποιαν καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν. Ὡσαύτως ὑπῆρχον αἴθουσαι λουτροῦ καὶ αἴθουσαι γυμναστικῆς.

Ἐσωτερικῶς αἱ αἴθουσαι ἦσαν νῦν κεκοσμημέναι. Τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ μωσαϊκῶν. Οἱ τοῖχοι ἦσαν κεκοσμημένοι διὰ ζωγραφιῶν καὶ διὰ πλακῶν μαρμαρίνων, εἰς δὲ τὰς θύρας ὑπῆρχον παραπετάσματα ἐξ ὑφασμάτων. Ἡ ὄροφή ἦτο ἐκ ξύλου πολυτελείας. Εἶχον τραπέζας ἐκ πολυτίμου ξύλου, σκευο-

θήκας ὄρειχαλκίνοους ἢ ἀργυρᾶς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπεδείκνυον τὰ ἐπιτραπέζια ἀργυρᾶ σκεύη.

Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον καὶ ἐξοχικὰς οἰκίας. Παρ' αὐτὰς κατεσκευάζον ἄλση, λίμνας, δεξαμενάς, εἰς τὰς ὁποίας ἔτρεφον ἰχθῦς, κλωθοὺς σπανίων πτηνῶν, ὑπογείους στοὰς διὰ τὰ μεγάλα καύματα. Τὰ προσκείμενα κτίρια, τὰ μαγειρεῖα, τὰ πλυντήρια, ὁ μύλος, ὁ κλίβανος, τὸ σιδηρουργεῖον, τὰ ἐργαστήρια, ἔπου αἱ γυναῖκες ἐνήθον καὶ ὑφαινον τὰ ἐνδύματα, τὰ κελλία τῶν δούλων, ἐσχημάτιζον πολλάκις ὀλόκληρον χωρίον κατοικοῦμενον ὑπὸ ἑκατοντάδων δούλων.

Τὰ θεάματα. — Ἐν Ῥώμῃ ὑπῆρχε παλαιὰ συνήθεια νὰ τελοῦν ἑορτὰς πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν δι' ἀγῶνων. Ἐκαστος ἀγὼν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ πλείστας ἡμέρας καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ σειρᾶς δημοσίων θεαμάτων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγῶνων ἠϋξάνετο ἀδιακόπως. Ἐπὶ Αὐγούστου ὑπῆρχον ἑπτὰ ἑορταὶ τοῦ ἔτους, αἱ ἑποῦται διήρκουν ὅθι ἡμέρας. Κατὰ δὲ τὸ τέλος τῆς αὐτοκρατορίας ὑπῆρχον κατ' ἔτος 17ῆς ἡμέραι θεαμάτων (101 θεάτρων, 64 ἵπποδρομίων, 10 δι' ἀγῶνας μονομάχων). Τὰ θεάματα ἠδύνατο νὰ διαρκοῦν ἀπὸ πρωίας μέχρι ἑσπέρας. Οἱ πολῖται ἐκάθηντο εἰς αὐτὰ εὐχαρίστως. Τὸ θέαμα κατέστη πάθος δεσπόζον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ.

Τὸ θέατρον ὠργανώθη κατ' ἀρχὰς κατὰ τρόπον ἐλληνικόν. Οἱ ὑποκριταὶ παρίστανον μὲ προσωπεῖα, καθ' ἐλληνικὴν ἀπομίμησιν. Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἠγάπων τὸ θέατρον. Ἦτο πολὺ λεπτὸν δι' αὐτοὺς. Ἐπροτίμων τὰς μίμους, εἶδος κωμικῆς φάρσας. Οἱ ὑποκριταὶ μὲ ἐνδυμασίαν κωμικὴν, ὁμοίαν πρὸς ἐνδυμα γελωτοποιοῦ, ὑπεδύοντο πρόσωπα γελοῖα, ἔδιδον κτυπήματα ἀνχμεταξύ των, καὶ ἐξετέλουν χοροὺς ἀλλοκότους. Ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἀρχαίας συνηθείας τὰ γυναικεῖα πρόσωπα ὑπεδύοντο γυναῖκες.

Ἠγάπων ὠσαύτως τὴν παντομίμαν. Εἰς ὑποκριτῆς μόνος ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἔπαιζε δραματικόν τι ἔργον χωρὶς νὰ ὀμιλῇ, μὲ χειρονομίας μόνον καὶ μὲ ἐκφράσεις τοῦ προσώπου. Ἐνίοτε παρίστανον χοροὺς (ballets) ἐκτελουμένους ὑπὸ χορευτῶν ἐξ ἐπαγγέλματος. Ἐδίδοντο ὠσαύτως, ἀλλὰ σπανιώτερον,

παρυστάσεις ἄσματος, ἀπαγγελίας, ὅπως ἐν Ἑλλάδι. Ὁ Νέρων, ὡς προείπομεν, ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὡς αἰδός. Ὁ Δομιτιανὸς ὠκοδόμησε θέατρον εἰδικὸν διὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἄσματος, ὅπερ ἐκαλεῖτο ὠδεῖον.

Ὁ Ἴππόδρομος προωρισμένος διὰ τὰς ἄρματοδρομίας περιεῖχε γύρω ἔδρας διὰ τοὺς θεατὰς. Ὑπῆρχον ἐν Ῥώμῃ πολλοὶ Ἴππόδρομοι. Ὁ κυριώτερος, ὁ μέγας Ἴππόδρομος, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παλατινοῦ, ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ 250,000 θεατὰς. Ἐπὶ τοῦ στίβου, ἐστρωμένου δι' ἄμμου, ἦσαν ἐστημένοι εἰς τὰ δύο ἄκρα ἕροι ὀρειχάλκινοι κευχρωσμένοι, περίξ τῶν ὀποίων τὸ ἄρμα ὠφελε νὰ περιστραφῇ. Ἐπρεπε νὰ κάμῃ ἐπτάκις τὸν γῶρον τοῦ στίβου (περισσότερον τῶν ἐπτὰ χιλιομέτρων). Ὁ ἄρματηλάτης ὀρθίος ἐπὶ ἐλαφροῦ ἄρματος, εἰς τὸ ὀποῖον ἦσαν ἐζευγμένοι συνήθως τέσσαρες ἵπποι, μὲ τὴν μάστιγα εἰς τὰς χεῖρας καὶ τὰ ἤνία προσδεδεμένα εἰς τὴν ζώνην του παρῶτρυνε τοὺς ἵππους φωνάζων. Πολλάκις κατὰ τὴν στροφὴν τὸ ἄρμα ἐθραύετο κατὰ τοῦ ἕρου. Ὁ νικητὴς ἐλάμβανε βραβεῖον. Ἐκαμνον συνήθως 24 δρόμους, ἐπτὰ χιλιομέτρων ἕκαστον, συνεχῶς τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Ὑπῆρχον ἑταιρεῖται ἀντίπαλοι. αἵτινες διηγωνίζοντο εἰς τὸν δρόμον. Ἐκάστη ἐνέδουε τοὺς ἄρματηλάτας τῆς μὲ χρῶμα διάφορον. Ὑπῆρχον τέσσαρα χρῶματα, τὸ λευκόν, τὸ ἐρυθρόν, τὸ πράσινον καὶ τὸ κυανοῦν, τὰ ὀποῖα τέλος περιωρίσθησαν εἰς δύο, τὸ κυανοῦν καὶ τὸ πράσινον. Οἱ θεαταὶ ἐλάμβανον μέρος ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς ἢ ὑπὲρ τοῦ ἄλλου ἐκ τῶν δύο χρωμάτων. Διαρκούντος τοῦ δρόμου ἐφώναζον, ἐποδοκρότου, ἐκίνου τὰ μα ν δ ἡ λ ι α : ἐνίστε ἤρχοντο εἰς χεῖρας ἀναμεταξ' ἑαυτῶν. Ἡ πρὸς τὰς ἄρματοδρομίας κλίσις τῶν Ῥωμαίων εἶχε καταστῆ πάθος. Ἐστοιχημύτιζον, ὠμίλου περὶ τῶν ἄρματοδρομικῶν ἀγῶνων καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία. Ὅσάκις ὁ αὐτοκράτωρ ἐλάμβανε μέρος ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς χρωματος, ἡ ἕρις ἐλάμβανε πολιτικὴν χροιάν.

Τὸ Ἄμφιθέατρον ἐχρησίμευε διὰ διάφορα εἶδη θεαμάτων. Τὸ κυριώτερον ἦτο ἡ μονομαχία τῶν καλουμένων μ ο ν ο μ ά χ ω ν (gladiatores) (ἴδ. σελ. 158). Ἄνθρωποι ὀπλισμένοι μὲ ξίφη ἐμονομάχουν μέχρι θανάτου διὰ νὰ διασκεδάσουν

τοὺς θεατάς. Ἦτο παλαιὰ συνήθεια, πιθανῶς ἐτρουσικιή, νὰ προσφέρηται ἄνθρωπός τις θυσία πρὸς τιμὴν ἑνὸς νεκροῦ. Διότι αἱ μονομαχίαι ἐγίνοντο κατ' ἀρχὰς μόνον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς κηδείας εὐγενοῦς τινός.

Ἐπειτα αἱ μονομαχίαι αὗται κατήντησαν θέαμα κανονικὸν καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μονομαχοῦντων ἠὺξήθη. Μονομάχοι κατ' ἀρχὰς ἦσαν βάρβαροι αἰχμάλωτοι ἐν πολέμῳ, οἵτινες ἐμονομάχουν μὲ τὸ ἔνδυμα καὶ τὰ ὄπλα τοῦ τόπου των. Κατόπιν μεγάλου πολέμου ὑπεχρέωνον χιλιάδας αἰχμαλώτων νὰ ἀγωνίζωνται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Ἐπειτα μετεχειρίζοντο κακούργους καταδεδικασμένους εἰς θάνατον ἢ δούλους. Ἐπὶ τέλους κατήντησεν ἐπάγγελμα, καθ' ὃ ἄνθρωποι ἐλεύθεροι ἐμονομάχουν κατ' χάριν διασκεδάσεως ἢ διὰ νὰ κερδίσουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἐδιδάσκοντο τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο εἰς εἰδικὴν σχολήν. Ἐκρατοῦντο κεκλεισμένοι ὑποβαλλόμενοι εἰς διαρκεῖς ἀσκήσεις καὶ εἰς τρομερὰν πειθαρχίαν. Ἐκαστος ἐδεσμεύετο δι' ὄρκου «νὰ ἀφεθῆ νὰ τὸν δειρῆ, ὁ ἀρχηγὸς μὲ ῥάβδον, νὰ τὸν καύσῃ μὲ βραστὸν ὕδωρ, καὶ νὰ τὸν φονεύσῃ ἀκόμη».

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θεάματος οἱ μονομάχοι ἔκαμνον παρέλασιν εἰς τὸν στίβον χαιρετῶντες τὸν αὐτοκράτορα. «Χαῖρε, Καῖσαρ, οἱ μελοθάνατοι σὲ προσαγορεύουν». (Ave, Caesar, morituri te salutant). Ἐπειτα ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν κεράτων καὶ τῶν σαλπύγγων ἐμονομάχουν εἰς καθ' ἑνός, ἐνίοτε ἐν πλῆθος κατ' ἄλλου πλῆθους. Ὅτε ὁ εἰς ἕκ τῶν δύο μονομάχων ἐπιπτε κατὰ γῆς, οἱ θεαταὶ ἀπεφάσιζον ἂν ἔπρεπε νὰ τὸν φονεύσῃ ὁ νικητὴς ἢ νὰ τοῦ χάρισῃ τὴν ζωὴν. Ὑπηρέται ἔσυρον μὲ σχοινία τὰ σώματα τὰ ἐκτάδην κείμενα ἐπὶ τοῦ στίβου, τὰ ἔφερον εἰς μίαν αἴθουσαν, ὅπου τὰ ἐξήταζον. Ἀνθρωπὸς τις μετημφισμένος ὡς Ἐρμῆς ἔκαίε τὸ σῶμα μὲ πεπυρακτωμένον σίδηρον διὰ νὰ ἴδῃ ἔὰν ἔζη ἀκόμη. Εἰς ἄλλος μετημφισμένος ὡς Χάρων ἀπετελείωνε μὲ ἐν κτύπημα διὰ ῥοπάλου τοὺς βαρέως πληγωμένους, οἱ ὅποιοι δὲν ἠδύναντο νὰ θεραπευθοῦν. Οἱ ἐλαφρῶς πως πληγωμένοι ἐτύγγανον περιποιήσεως μέχρις ἀποκαταστάσεως τῆς υγείας των.

Τὸ Ἀμφιθέατρον ἐχρησίμευεν ὡσαύτως διὰ κ υ ν ή γ ι ο ν.
Ἀπέλυον εἰς τὸν στίβον ἄγρια θηρία, λέοντας, λεοντοπαρδάλεις,

πάνθηρας, ἄρκτους, ἀγριοχοίρους, ἐλέφαντας, βουβάλους, ἐλάφους, ταύρους, στρουθοκαμήλους. Ὁ Πομπήιος καὶ ὁ Καῖσαρ παρουσίασαν νέα ζῷα, ἵπποποτάμους, καμηλοπαρδάλεις, κροκοδείλους. Θηρευταὶ ὀπλισμένοι μὲ τόξα, μὲ βέλη, μὲ ἀκόντια ἤρχοντο νὰ φονεύσουν τὰ ζῷα ταῦτα. Ἐμονομάχουν ὡσαύτως δύο θηρία, ἄρκτος καὶ βούβαλος, ταῦρος καὶ ἐλέφας. Ἐμονομάχει εἰς ἄνθρωπος ὀπλισμένος μὲ ἀκόντιον καὶ ξίφος μόνον, ἄνευ θώρακος καὶ ἄνευ ἀσπίδος, ἐναντίον λέοντος ἢ ἄρκτου.

Ἐπὶ τέλους εὔρον μᾶλλον ἐνδιαφέρον ν' ἀπολύουν τὰ ἄγρια θηρία ἐναντίον ἀνθρώπων γυμνῶν καὶ προσδεδεμένων εἰς πασσάλους. Ἡ εὐχαρίστησις συνίστατο εἰς τὸ νὰ βλέπουν τὰ θηρία νὰ κατασπαράττουν καὶ κατατρώγουν τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς. Πρὸς τοῦτο μετεχειρίζοντο ἢ ἄνδρας ἢ γυναῖκας καταδικασμένους εἰς θάνατον.

Ἡ φιλολογία. — Καθ' ὅλον τὸ κράτος ἐξηκολούθουν νὰ ὀμιλοῦν τινὰς ἐκ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν, τὴν ἑτρουσκικὴν καὶ τὴν ὀσκικὴν ἐν Ἰταλίᾳ, τὴν κελτικὴν ἐν Γαλατίᾳ καὶ Βρεττανίᾳ, τὴν βασιλικὴν ἐν Ἰσπανίᾳ, τὴν φοινικικὴν ἐν Ἀφρικῇ, τὴν συριακὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἄλλ' ἔγραφον εἰς δύο μόνον γλώσσας, εἰς τὴν λατινικὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν. Οἱ λαοὶ οἱ ὑποτεταγμένοι εἰς τοὺς Ῥωμαίους δὲν εἶχον ἰδίαν φιλολογίαν ἐν τῇ γλώσσῃ των, ἀλλὰ παρέλαβον τὴν φιλολογίαν τῶν δύο μεγάλων λαῶν, Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων. Ὑπῆρχον ἤδη σχολαὶ ἑλληνικαὶ ἐν Ἀθήναις, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν Ῥόδῳ, ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν Καρθαγένῃ τῆς Ἰσπανίας. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατόρων πόλεις τινὲς ἴδρυσαν λατινικὰ σχολεῖα διὰ τοὺς νέους τοὺς πλουσίους καὶ ἤρχισαν νὰ πληρώνουν τοὺς καθηγητάς, πρὸ πάντων τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας.

Ἐγίναν συρμὸς τότε τὰ δημόσια ἀναγνώσματα. Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀγορᾶς καὶ οἱ μεγάλοι πολιτικοὶ ἀγῶνες ἔπαυσαν. Οἱ ῥήτορες δὲν ἤξευρον πῶς νὰ ἐπιδειχθοῦν. Ἐννοούμενός τις τοῦ Αὐγούστου ἔκαμε τὴν ἀρχὴν νὰ προσκαλέσῃ τοὺς φίλους του διὰ νὰ ἀναγνώσῃ εἰς αὐτοὺς τὰ ἔργα του. Ἐκτοτε καθιερώθη ἡ συνήθεια μεταξὺ τῶν λογίων τῆς Ῥώμης νὰ συνέρχωνται εἰς μίαν αἴθουσαν ἐνδὲς τῶν προσκεκλημένων καὶ νὰ ἀναγι-

γνώσκουν τὰ συγγράμματά των, ποιήματα, πανηγυρικούς λόγους, ιστορικά ποιήματα καὶ τραγωδίας ἀκόμη.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπῆρξαν ῥήτορες διάσημοι. Οἱ νέοι ἐφοίτων εἰς τὰ σχολεῖα αὐτῶν διὰ νὰ μάθουν τὴν τέχνην τοῦ γράφειν λόγους. Ὁ δεύτερος μ. Χ. αἰὼν ὑπῆρξεν ἡ λαμπροτέρα περίοδος τῆς λατινικῆς φιλολογίας ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Τότε ἀνεφάνησαν σύγχρονοι Λατῖνοι καὶ Ἕλληνες συγγραφεῖς. Οἱ Λατῖνοι συγγραφεῖς ἔζησαν πρὸ πάντων ἐπὶ Τραϊανοῦ. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος, γνωστὸς πρὸ πάντων διὰ τὰς ἐπιστολάς του, αἵτινες εἶνε γεγραμμέναι ἐν γλώσσει ἐκλεκτῇ καὶ ῥεούσῃ, τερπνὰ διὰ τὴν ποικιλίαν τοῦ περιεχομένου καὶ σπουδαῖα διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ χρόνου ἐκείνου, ὁ Ἰουβενάλιος περίφημος διὰ τὰς σατύρας του, ὁ Σουητώνιος συγγραφεὺς τῶν βίων τῶν δώδεκα πρώτων αὐτοκρατόρων, καὶ ὁ ἐνδοξότερος πάντων Τάκιτος ὁ ἱστορικός.

Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἔζησαν πρὸ πάντων ἐπὶ Ἀδριανοῦ. Γνωστότεροι ὑπῆρξαν ὁ Πλούταρχος ἐκ Χαιρωνείας τῆς Βοιωτίας, γράψας τοὺς παραλλήλους βίους ἐνδόξων ἀνδρῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων καὶ ἄλλας φιλοσοφικὰς πραγματείας, ὁ ῥήτωρ Δίων ὁ Χρυσόστομος, οἱ δύο ἱστορικοὶ Ἀππιανὸς ἐξ Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀρριανὸς, δισικητῆς τῆς Καππαδοκίας ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ὁ σατυρικός φιλόσοφος Λουκιανὸς, ὁ γεωγράφος Πτολεμαῖος καὶ ὁ ἰατρὸς Γαληνός. Ὁ αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρήλιος ἔγραψεν ἑλληνιστὶ τὰς σκέψεις του.

§ 91. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις καὶ ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κράτει.

Ἐπὶ Αὐγούστου, ὡς προείπομεν, ἐγένεν ἐν Παλαιστίνῃ ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καθ' οὗς δὲ χρόνους ἕνεκα τῆς ἀρξαμένης πάλης μεταξύ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν θρησκευμάτων αἱ ἀρχαῖαι δοξασταὶ εἶχον νεκρωθῆ, ἡ δὲ κοινωνία εἶχε στερηθῆ πάσης πίστεως καὶ ἡ ἀνθρωπότης πλανωμένη ἠθικῶς ἐπέζητει ψυχικὴν τινα παραμυθίαν, ἠκούσθη ἐκ Παλαιστίνης τὸ κήρυγμα τοῦ θεανθρώπου καλοῦντος τὴν ἀν-

θρωπότητα εἰς θρησκευτικὴν, ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀνάπλασιν καὶ ἀναμόρφωσιν.

Ἡ νέα θρησκεία τοῦ Χριστοῦ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τῆς κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, ὡς τοιαύτη δὲ ἀνταπεκρίνετο εἰς τοὺς εὐγενεστέρους πόθους τῆς ἀνθρωπότητος. Κύριον ὄργανον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκηρύχθη καὶ διεδόθη ὁ Χριστιανισμός, ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἐπὶ αὐτῆς δὲ ἡ Ἀνατολὴ εἶχεν ἤδη ἐξελληνισθῆ διὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ.

Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἦτοι τὸ Εὐαγγέλιον ἐκηρύχθη ὑπὸ τῶν μαθητῶν του κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Παλαιστίνην. Πολλοὶ προσῆλθον εἰς τὴν νέαν πίστιν. Εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ δὲ ἰδρύθη ἡ πρώτη χριστιανικὴ ἐκκλησία, τῆς ἐποίας ἐπίσκοπος ἔγινεν ὁ Ἰάκωβος ὁ καλούμενος Ἀδελφόθεος.

Οἱ Ἰουδαῖοι καὶ μάλιστα τὸ ἱερατεῖον ἐκήρυξαν διωγμὸν κατὰ τῆς νέας θρησκείας καὶ ἐχύθη τὸ πρῶτον χριστιανικὸν αἷμα. Ὁ Στέφανος ὁ κληθεὶς Πρωτομάρτυς ἐφονεύθη διὰ λιθοβολισμοῦ. Οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ διεσκορπίσθησαν τότε εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Φοινίκην καὶ διέδωκαν τὸ Εὐαγγέλιον. Εἰς τὰς ἑλληνικὰς δὲ πόλεις Λαμασκόν, Βέρσιαν (σημερινὸν Χαλέπιον), Ἀντιόχειαν, ἰδρύθησαν χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ τὸ πρῶτον οἱ ὁπαδοὶ τῆς νέας θρησκείας τοῦ Χριστοῦ ὠνομάσθησαν χριστιανοί.

Οἱ Ἀπόστολοι—οὕτω ὠνομάσθησαν οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ—κατ' ἀρχὰς ἐκήρυττον τὸν λόγον τοῦ θεοῦ εἰς μόνους τοὺς Ἰουδαίους. Ἄλλ' ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Παῦλος συγκατελέχθη μετὰ τῶν Ἀποστόλων καὶ ἐκήρυξεν «Ὅτι ἐν Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλληγι, οὐκ ἐν δούλῳ οὐδὲ ἐλεύθερῳ, οὐκ ἐν ἄρσεν οὐδὲ θήλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ», ὁ χριστιανισμὸς προσέλαθεν οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα καὶ ὁ νέος Ἀπόστολος ἀπέβη ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν, ὅπως καὶ ὠνομάσθη δικαίως.

Ὁ Παῦλος εἰργάσθη μετ' ἀκαταπονήτου δραστηριότητος πρὸς διάδοσιν τοῦ θείου κηρύγματος, τρέχων ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, ἰδρύων χριστιανικὰς ἐκκλησίας, νοουθετῶν τὰς κοινότητας

τῶν πιστῶν δι' ἐπιστολῶν, καὶ στηρίζων τὴν νέαν πίστιν διὰ τοῦ λόγου καὶ διὰ τῶν ἔργων. Ἀφ' οὗ ἐκήρυξε τὸ Εὐαγγέλιον ἐν Συρίᾳ, Κύπρῳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐν μέσῳ μυρίων κινδύνων καὶ ἴδρυσεν εἰς τὰς χώρας ταύτας ἐκκλησίας, διέβη περὶ τὸ 53 ἢ 54 ἔτος μ. Χ. εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐπεσκέφθη τοὺς Φιλίππους, τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Βέροϊαν. Ἐκήρυξε καὶ ἐνταῦθα τὸ Εὐαγγέλιον καὶ πολλοὺς προσείλκυσε εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ἐκ Μακεδονίας ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν μητρόπολιν τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος καὶ τὴν κοιτίδα ὑπερηφάνων φιλοσοφικῶν σχολῶν, καὶ ἐδίδαξεν ἀπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου πρὸς τοὺς συνηγμένους Ἀθηναίους τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν θεόν, τὸν ἄγνωστον θεὸν τοῦ Σωκράτους. Ἄλλ' ὀλίγοι ἐκ τῶν Ἀθηναίων ἐπίστευσαν, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης. Ὁ Παῦλος ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν χωρὶς νὰ ἰδρῦσῃ ἐν αὐταῖς ἐκκλησίαν ἀξίαν λόγου, μετέβη δὲ εἰς Κόρινθον, ὅπου ἴδρυσεν ἐπιφανῆ ἐκκλησίαν, καὶ μετὰ δεκαοκτὰ μῆνον ἐν Κορίνθῳ διατριβὴν ἐπέστρεψεν εἰς Ἀσίαν.

Ὁ χριστιανισμὸς ἐξηπλώθη καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν. Μόνον ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι ἡ διάδοσις τῆς νέας θρησκείας προσέκρουσε κατὰ πολλῶν ἐμποδίων, διότι οἱ Ἕλληνες ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔμειναν ἀκόμῃ προσκεκολλημένοι εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν θρησκείαν, τὴν τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, τῶν ὁποίων ἡ λατρεία κατέπεσε σοβαρῶς μετὰ τρεῖς αἰῶνας καὶ πλεόν ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως.

Πολὺ ταχύτερον ἢ ἐν Ἑλλάδι ἐξηπλώθη ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Γαλατίαν (τὴν νῦν Γαλλίαν), τὴν νότιον Γερμανίαν καὶ εἰς τὰς Βρεττανικὰς νήσους ἰδρύθησαν πλείσται ἐκκλησίαι. Ἐπιφανεστάτη δὲ αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ τῆς Ῥώμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΑΙΩΝ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ

ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙ ΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

§ 92. *Περτιναξ καὶ Δίδιος Ἰουλιανὸς* (193 μ. Χ.)

Οἱ δολοφόνοι τοῦ Κομμιάδου ἔσπευσαν ν' ἀναβιάσσουν εἰ

τὸν θρόνον τὸν γηραιὸν πολίταρχον Περτίνακα. Οὗτος ἐδέχθη τὴν ἀρχὴν μετὰ δυσκολίας· ἐν τούτοις κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν καὶ περιορίσῃ τὴν στρατιωτικὴν ἀναρχίαν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἐφρονεῦθη ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν μετὰ τρίμηνον ἀρχὴν.

Τότε διεδραματίσθησαν ἐν Ῥώμῃ σιγηταὶ ἀκατονόμαστοι καὶ πρωτοφανεῖς. Ἡ ἀποθρασυνθεῖσα στρατοκρατία ἐξέθηκε κατὰ γράμμα εἰς πλειστηριασμὸν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα καὶ κατεκυρώθη τοῦτο εἰς τὸν γέροντα συγκλητικὸν Δίδιον Ἰουλιανὸν ἀντὶ ἑβδομήκοντα πέντε ἑκατομμυρίων δραχμῶν ἐν ὄλῳ.

Ὅτε ἐγνώσθη εἰς τὰς ἐπαρχίας ὁ τηλικούτος ἐξευτελισμὸς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος, ἐπήνεγκε γενικὴν ταραχὴν καὶ ἐπανάστασιν. Οἱ λεγεῶνες τῆς Βρεττανίας ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ἀλβίνων, οἱ τῆς Συρίας τὸν Νίγρον, καὶ οἱ τῆς Ἰλλυρίας τὸν Σεπτίμιον Σεβήρον. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος ὡς ἐγγύτερον εὐρισκόμενος ἐβάδισε κατὰ τῆς Ῥώμης. Ὁ Δίδιος Ἰουλιανὸς ἐφρονεῦθη κατὰ διαταγὴν τῆς συγκλήτου καὶ ὁ Σεπτίμιος Σεβήρος ἀνεγνωρίσθη αὐτοκράτωρ.

§ 93. Σεπτίμιος Σεβήρος (193—211 μ. Χ.)

Ἡ πρώτη φροντίς τοῦ Σεβήρου ἦτο νὰ καταβάλλῃ τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Νίγρον καὶ Ἀλβίνου. Ὁ Νίγρος ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἐπεκράτησεν ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐπαρχίαις τοῦ κράτους. Ἐν Θράκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι ἀνεγνωρίσθη ὡς αὐτοκράτωρ. Ἀλλ' ἐπελθὼν ὁ Σεβήρος ἔθηκε ταχέως τέρμα εἰς τὴν ἐφήμερον ἀρχὴν τοῦ Νίγρου. Κατὰ πρῶτον ἐνίκησεν αὐτὸν παρὰ τὴν Κύζικον, ἔπειτα παρὰ τὴν Νίκαιαν καὶ τέλος ἐν Ἰσσοῦ, ὅπου καὶ ἐφρονεῦθη ὁ Νίγρος. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ τὸ ὑπερήφανον Βυζάντιον ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ Νίγρου. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ αὐτοῦ ἠρνήθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Σεβήρον. Ὅθεν προέβη οὗτος εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Βυζαντίου. Ἡ ἀνδρεία, ἡ καρτερικότης καὶ ἡ πολεμικὴ ἐπινοητικότης τῶν Βυζαντινῶν καὶ τοῦ ἐκ Νικαίας στρατηγοῦ Πρίσκου ὑπῆρξεν ἀνυπέρβλητος. Τέλος μετὰ τριετῆ πολιορκίαν ἠναγκάσθησαν οἱ πολιορκούμενοι ὑπὸ φρικώδους πείνης νὰ παραδοθοῦν. Ὁ Σεβήρος προσηγά-

Ἱστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ Ν. Βραχνῶ 15

χθη σκληρότατα, φονεύσας τὴν φρουρὰν καὶ τοὺς ἀρχοντας, κατακρημνίσας τὰ γιγαντιαία τείχη, καὶ καταργήσας τὴν αὐτονομίαν τῆς πόλεως. Ἐπειτα ὁ Σεβήρος ἐστράφη κατὰ τοῦ ἐν τῇ δύσει ἀντιπάλου τοῦ Ἀλθίνου, ὅστις νικηθεὶς παρὰ τὸ Λούγδουνον (νῦν Λυών) τῆς Γαλατίας ἠὺτοκτόνησεν.

Ὁ Σεπτίμιος Σεβήρος ἐσωτερικῶς ἐπολιτεύθη καλῶς. Εἰσήγαγε νόμους πρὸς βελτιώσιν τῶν ἐκλελυμένων ἡθῶν· ἐπροστάτευσε τὰς ἐπαρχίας ἀπὸ τῶν καταπίεσεων· διεχειρίσθη τὰ οικονομικὰ μετὰ μεγίστης χρηστότητος καὶ φειδοῦς· ἰδίως δὲ προσεπάθησε νὰ βελτιώσῃ τὸν δικαστικὸν κλάδον, ἔχων πρὸς τοῦτο συμβούλους τοὺς διασήμους νομομαθεῖς Παπινιανὸν καὶ Οὐλπιανόν. Πρὸς τοὺς Ἕλληνας προσηνέχθη μετὰ τὸν κατὰ τοῦ Νίγρου πόλεμον λίαν ἐπιεικῶς, δι' ὃ καὶ ἠγαπήθη ὑπ' αὐτῶν.

Ὁ Σεβήρος ἐπολέμησε δύο ἐξωτερικοὺς πολέμους, πρῶτον κατὰ τῶν Πάρθων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐκυρίευσεν τὴν Σελεύκειαν καὶ τὴν Κτησιφῶντα, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῆ νὰ διατηρήσῃ αὐτὰς ἐπὶ πολὺ, καὶ δεύτερον κατὰ τῶν ὀρεινῶν Πίκτων καὶ Σκώτων, οἵτινες διαρρήξαντες τὸ τεῖχος τοῦ Ἀδριανοῦ προσέβαλον τὰ ὄρια τοῦ κράτους. Κατὰ τὴν δευτέραν ἐκστρατείαν ἀσθενήσας ἀπέθανεν ἐν Ἐβοράκῃ τῆς Βρετανίας τῷ 211 μ. Χ.

§ 94. Καρακάλλας. — Μακρίνος. — Ἐλεγάβαλος.

Ὁ Σεβήρος ἀποθανὼν ἀφήκε δύο υἱούς, τὸν Καρακάλλαν καὶ τὸν Γέταν. Οἱ δύο ἀδελφοὶ ἤριζον περὶ τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ὁ θηριώδης Καρακάλλας ἐφόνευσεν τὸν Γέταν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς του καὶ ἐσφετερίσθη ἅπασαν τὴν ἀρχὴν (211—217 μ. Χ.) Διέταξε δὲ τὴν ἀποθέωσιν τοῦ ἀδελφοῦ του εἰπὼν «Ἐστω θεός, ἀρκεῖ νὰ μὴ ζῆ»· εἰς δὲ τὴν σύγκλητον ὑπέμνησεν ὅτι καὶ ὁ θεμελιωτὴς τῆς Ῥώμης ἐφόνευσεν τὸν ἀδελφόν του. Ἐν τούτοις ἐζήτησε παρὰ τοῦ νομοδιδασκάλου Παπινιανοῦ νὰ γράψῃ ἀπολογίαν τῆς ἀδελφοκτονίας, καὶ ἐπειδὴ οὗτος ἠρνήθη, τὸν ἐφόνευσεν. Μετὰ τοῦ Παπινιανοῦ ἐφονεύθησαν καὶ εἴκοσι χιλιάδες ὀπαδοὶ τοῦ Γέτα. Ἐπανήρχοντο λοιπὸν διὰ τοὺς Ῥωμαίους οἱ χρόνοι τοῦ Κομμόδου.

Καὶ ὅμως ὁ τύραννος οὗτος, ὁ ἐν κικουργίαις ζήσας, κατέ-

στησε τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀξιωματημένουτον διὰ δύο πράξεων, αἵτινες μόνον παρ' ἡγεμόνος ἀρίστου ἠδύναντο νὰ προέλθουν. Ἡ πρώτη τῶν πράξεων αὐτοῦ ἦτο τὸ πολυθρόλητον διάταγμα (212 μ. X.), διὰ τοῦ ὁποίου «πάντες οἱ ἐλεύθεροι κάτοικοι τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἔγιναν Ῥωμαῖοι πολῖται». Καὶ ἦσαν μὲν λόγοι ἀργυρολογίας οἱ παρακινήσαντες τὸν Καρακάλλον νὰ ἐκδώσῃ τὸ διάταγμα τοῦτο, διότι ἕνεκα τῆς μανιώδους σπατάλης τοῦ εἶχεν ἀνάγκην νὰ συλλέξῃ χρήματα, τὸ δὲ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου ἐλαμβάνετο ἀντὶ τιμήματος· ἐν τούτοις εἶνε ἀναντίρρητον ὅτι ὑπὸ κοινωρικὴν καὶ πολιτικὴν ἔποψιν τὸ διάταγμα τοῦ Καρακάλλα εἶχεν ἰδιάζουσαν ἱστορικὴν σημασίαν. Δι' αὐτοῦ ἐξέλιπεν ἡ διάκρισις μεταξὺ Ῥώμης καὶ ἐπαρχιῶν καὶ ἔληξεν ἡ ἐπὶ τὴν οἰκουμένην τυραννὶς μιᾶς πόλεως. Ἐπῆλθεν ἤδη πολιτικὴ καὶ νομικὴ ἐξίσωσις μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐθνοτήτων τῆς ἀχανοῦς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἐτέρα τῶν πράξεων τοῦ Καρακάλλα ἦτο ἡ οἰκοδόμησις τῶν Θερμῶν, τῶν ὁποίων τὰ γιγάντια ἐρείπια μετὰ τῶν τοῦ Κολοσσαίου προκαλοῦν τὸν θαυμασμόν τοῦ κόσμου.

Ὁ Καρακάλλας ἐπεχείρησε περιηγήσεις ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας, ἀλλ' αἱ περιηγήσεις αὗται δὲν ἦσαν ἄλλο τι εἰ μὴ ἀρπαγαὶ καὶ λεηλασίαι. Ὑπεκρίνετο τὸν Ἀχιλλέα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Τροίας καὶ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐκδικούμενος δὲ διὰ τινὰς λιβελλοὺς ἐναντίον τοῦ διέταξε γενικὴν σφαγὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Τέλος ὅμως ἐφονεύθη ἐν τινὶ κατὰ τῶν Πάρθων ἐκστρατεία τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σωματοφυλάκων Μακρίνου, ὅστις καὶ ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτωρ (217 μ. X.).

Ὁ Μακρίνος θελήσας δι' αὐστηρῶν μέτρων ν' ἀποκαταστήσῃ ἐν τῷ στρατῷ τὴν πειθαρχίαν ἀπεξένωσεν ἀφ' ἑαυτοῦ τοὺς στρατιώτας. Δι' ὃ καὶ ἀνηγόρευσαν οὗτοι ἄλλον αὐτοκράτορα, τὸν Ἐλεγάβαλον, τὸν ὁποῖον παρέστησαν ὡς υἱὸν τοῦ Καρακάλλα. Καὶ ἀντετάχθη μὲν κατ' αὐτοῦ ὁ Μακρίνος, ἀλλὰ νικηθεὶς ἐφονεύθη.

Ἐλεγάβαλος. — Οὗτος ἦτο πρότερον ἱερεὺς τοῦ ἐν Ἐμίσῃ τῆς Συρίας ναοῦ τοῦ Ἥλιου, δεκατετραετῆς δὲ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης. Ὁ Ἐλεγάβαλος ὑπῆρξεν ὁ βδελυρώτε-

ρος καὶ αἰσχροτέρος πάντων τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Παρέδωκε τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα τοῦ κράτους εἰς κουρεῖς καὶ χορευτάς, μετὰ τῶν ὁποίων ἀνεστρέφετο· ἐπὶ πλέον δὲ εἰσήγαγε καὶ τὴν ἀκόλαστον λατρείαν τοῦ Βήλου μετὰ τῶν ἀνθρωποθυσιῶν. Ἡ φρουρὰ καταληφθεῖσα ὑπὸ φρίκης πρὸς τὴν κτηνώδη φύσιν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐφόνευσεν αὐτόν, ἀνεβίβασε δ' ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν ἐξάδελφόν του Ἀλέξανδρον Σεβήρον, δεκαετραετὴ τὴν ἡλικίαν.

§ 95 Ἀλέξανδρος Σεβήρος (222—235 μ.Χ.).—Τὸ νέον περσικὸν κράτος τῶν Σασανιδῶν.

Ὁ νέος οὗτος ἡγεμὼν ὑπῆρξεν ὁ ἄριστος ἡγεμὼν τῆς ἀξιόθρηγῆτος ταύτης περιόδου, καθ' ἣν οὐδὲν ἄλλο βλέπει τις εἰ μὴ ἐπαναστάσεις στρατιωτῶν, ἐγκλήματα αὐτοκρατόρων, ἐπιδρομὰς βαρβάρων, καὶ ἐν γένει τὴν παρακμὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ Ἀλέξανδρος Σεβήρος ὄχι μόνον ὑπὸ τῆς φύσεως ἦτο πεπρωκισμένος δι' ἐξόχων ἀρετῶν, ἀλλ' ἔτυχε καὶ ἀνατροφῆς καὶ παιδείας ἑλληνικῆς ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς συνετῆς μητρὸς του Μαρμαίας. Γενόμενος αὐτοκράτωρ κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν εἰς τὸ κράτος καὶ ἐπαναφέρῃ τὸ δίκαιον καὶ τοὺς νόμους εἰς τὴν ἰσχὴν αὐτῶν. Εἰς τὸ δυσχερὲς δὲ τοῦτο ἔργον ἐδοθήθει αὐτὸν δεκαεξαμελὲς συμβούλιον, οὗτινος πρῶστατο ὁ διαπρεπὴς νομομαθὴς Οὐλπιανός. Ἠγωνίσθη παντὶ τρόπῳ νὰ περιορίσῃ τὰ ἀκόλαστα ἤθη τῶν συγχρόνων του καὶ τὰς παρεκτροπὰς τῆς πολυτελείας. Ἀλλ' οὔτε αἱ ἀρεταὶ τοῦ ἡγεμόνος οὔτε τὰ φῶτα τοῦ Οὐλπιανοῦ ἠδυνήθησαν νὰ θεραπεύσουν τὰ κακὰ, ἅτινα ἐλυμαίνοντο τὸ κράτος, οὔτε τὴν πειθαρχίαν νὰ ἐπιβάλλουν εἰς τοὺς πραιτωριανούς. Ὅτε δὲ ὁ αὐτοκράτωρ διώρισεν ἀρχηγὸν τῶν πραιτωριανῶν τὸν πιστόν του Οὐλπιανόν, οἱ πραιτωριανοὶ στασιάζσαντες ἐνέπλησαν τὴν πόλιν αἱμάτων, εἰσορμήσαντες δὲ καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐφόνευσαν ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος τὸν ἀρχηγόν των Οὐλπιανόν, τὸν ὁποῖον ἐθεώρουν ὡς οἴτιον τῶν αὐστηροτάτων μεταρρυθμίσεων.

Ἐν ἔτει 226 μ. Χ. ὁ Πέρσης Ἀρταξέρξης καταλύσας τὸ πέραν τοῦ Εὐφράτου βασιλεῖον τῶν Πάρθων καὶ τὴν δυναστείαν

των Ἀρσακιδῶν ἵδρυσεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ τὸ νέον περσικὸν βασιλεῖον ἢ τὸ τῶν Σασανιδῶν (ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Σασάν, πατὴρ τοῦ Ἀρταξέρξου). Θεωρῶν δ' ἑαυτὸν ἀπόγονον τῶν Ἀχαιμενιδῶν βασιλέων τῆς Περσίας, ἤξιον νὰ καταλάβῃ πάσας τὰς χώρας, ὅσαι ἄλλοτε ὑπήγοντο εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Δαρείου, ἤτοι ὀλόκληρον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἄλλ' ὁ Σεβῆρος ἀπήντησεν εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας τοῦ Πέρσου ἡγεμόνος διὰ προσβολῆς ἐκ τριῶν σημείων καὶ ἠνάγκασε τὸν ἐπικίνδυνον ἐκείνον ἐχθρὸν νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπιδράμει. Ἄλλ' ἢ εἶδῃσις ὅτι οἱ Γερμανοὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν ἠνάγκασαν τὸν Σεβῆρον νὰ ἐπιταχύνη τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς Ῥώμην καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν Ῥῆνον κατὰ τῶν Γερμανῶν. Ἐφρονεῦθη ὁμοῦς μετὰ τῆς μητρὸς του ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσι πέντε ἐτῶν (235 μ. Χ.) ὑπὸ τοῦ ἐκ Θράκης χιλιάρχου Μαξιμίνου ἐν τινὶ ὀχλαγωγίᾳ ὑποκινηθεῖσθαι ὑπ' αὐτοῦ.

§ 96. Οἱ μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον Σεβῆρον ἐξ αὐτοκράτορες μέχρι τοῦ Βαλεριανοῦ.

1) Μαξιμίνος (235—238 μ. Χ.).—Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβῆρου ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ὁ χιλιάρχος Μαξιμίνος, ὅστις κατὰ τὴν νεότητά του ἦτο ποιμὴν. Ὁ Μαξιμίνος εἶχεν ἀνάστημα γιγαντιαῖον καὶ Ῥώμην ἠράκλειον. Καίτοι οὗτος κατώρθωσε ν' ἀποκρούσῃ τοὺς Γερμανοὺς, ἐν τούτοις τσοαῦται ἦσαν αἱ ἀυθαιρεσίαι καὶ αἱ παρανομίαι αὐτοῦ, ὥστ' ἐφαίνετο μᾶλλον ὡς κατακτητῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους παρά ὡς ἡγεμῶν. Δὲν ἐτόλμησεν οὐδὲ ἄπαξ νὰ ἔλθῃ εἰς Ῥώμην. Ὅτε δὲ ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ κατ' αὐτῆς, ἵνα τιμωρήσῃ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαόν, ὅστις ἐκάλει αὐτὸν Κύνκλωπα καὶ Τυφῶνα, ἐφρονεῦθη ὑπὸ τῶν ἰδίων του στρατιωτῶν. Τσοαύτη δ' ἐπεκράτει τότε σύγχυσις καὶ ταραχὴ, ὥστε καὶ ἡ σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος καὶ οἱ πραιτωριανοὶ καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἀνεκῆρυξαν ἰδίους αὐτοκράτορας. Ἄλλ' ὑπερίσχυσεν ὁ ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν ἀνακηρυχθεὶς Γορδιανὸς Γ'.

3) Γορδιανὸς Γ' (238—244 μ. Χ.). Ὁ νεαρὸς οὗτος αὐτοκράτωρ ἐξεδίωξεν αὐτοπροσώπως τοὺς Γότθους ἐκ τῆς Μοι-

σίας και τούς Πέρσας ἐκ τῆς Συρίας, ὁ δὲ χιλιάρχος αὐτοῦ Αὐρηλιανὸς ἐνίκησε παρὰ τὴν Μογουντίαν τούς τὸ πρῶτον νῦν ἐμφανισθέντας Φράγκους. Ἄλλ' ὁ ὑπαρχος τοῦ πραιτωρίου Ἄραψ Φίλιππος ἐφόνευσε τὸν Γορδιανὸν Γ' καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὴν θέσιν του.

3) Ἄραψ Φίλιππος (244—249 μ. Χ.). Οὗτος ἐώρτασε μετὰ πρωτοφανοῦς λαμπρότητος τὴν χιλιετηρίδα τῆς Ῥώμης (248 μ. Χ.)· μετὰ πέντε ἡμῶς ἔτη ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεώς του ἐξεθρονίσθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ συγκλητικὸς Δέκιος.

4) Δέκιος (249—251 μ. Χ.). — Γοτθικὸς πόλεμος. — Ὁ Δέκιος ἀναμφιβόλως ὑπῆρξε καλὸς ἡγεμὼν. Ἐζήτησεν οὗτος νὰ θεραπεύσῃ τὰ κακὰ τοῦ κράτους ἐπαναφέρον τὰ ἀρχαῖα αὐστηρὰ ἤθη· ἀλλὰ πᾶσαι αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ ἀπέβησαν μάταιαι ἔνεκα τῆς γενικῆς διαφθορᾶς τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Δέκιος, θεωρῶν τούς ὁσημέραι αὐξανομένους Χριστιανούς ὡς ἐπικινδύνους εἰς τὴν πολιτείαν, διέταξε κατ' αὐτῶν διωγμόν· ἀλλὰ δὲν ἐφρονεύθησαν πολλοὶ ἐκ τῶν Χριστιανῶν, διότι ταυτοχρόνως σχεδὸν ἐπῆλθεν ἡ μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Γόθων, ἥτις ἀνέστειλε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ διωγμοῦ διατάγματος. Οἱ Γόθοι, γερμανικῆς καταγωγῆς, προελάσαντες ἀπὸ τῶν χωρῶν τῆς Βαλτικῆς ἐνεφανίσθησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος μ. Χ. εἰς τὰς βορείους παραλίους χώρας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, κατ' ὀλίγον δ' ἐξετάθησαν πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Βορυσθένους (νῦν Δνειστέρου) καὶ εἶτα μέχρι τοῦ Τανάϊδος (νῦν Δών) καὶ οὕτω ἔγιναν λίαν ἰσχυροί, συχνὰ δὲ παρηνώχλουν τὰς παρὰ τὸν Δούναβιν Ῥωμαϊκὰς χώρας. Ἐν ἔτει 250 μ. Χ. εἰσῆλασαν πανστρατιᾷ εἰς τὴν Μοισίαν, ἐξ αὐτῆς δ' ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν Θράκην. Κατὰ τῶν Γόθων ἐπῆλθεν αὐτοπροσώπως ὁ Δέκιος· καὶ ἐνίκησε μὲν αὐτούς τετράκις, ἀλλ' ἐν τέλει ἐνίκηθη καὶ ἐφρονεύθη τῷ 251 μ. Χ.

5) Γάλλος (251—253 μ. Χ.). — Ὁ Γάλλος διαδεχθεὶς τὸν Δέκιον ἐξηγόρασε τὴν εἰρήνην παρὰ τῶν Γόθων δι' ἐπαίσχυντου συνθήκης. Μετὰ δύο ἔτη ἐφρονεύθη οὗτος ὑπὸ τῶν στα-

σιασάντων στρατιωτῶν του, ἀνηγορεύθη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ διοικητὴς τῆς Μοισίας Αἰμιλιανός.

6) Αἰμιλιανός (253 μ. Χ.). — Ὁ Αἰμιλιανός τέσσαρας μόνον μῆνας ἤρξε, φονευθεὶς καὶ οὗτος ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του.

§ 97 Βαλεριανός (254-260 μ. Χ.). Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. — Περσικὸς πόλεμος.

Ὁ Βαλεριανός ὁ διαδεχθεὶς τὸν Αἰμιλιανὸν εἶχε μὲν ἔξοχα προτερήματα, ἀλλ' οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ ὑπὲρ τοῦ κράτους του, ὑπερ διετέλει ἐν φρικώδει ἀνωμαλίᾳ. Οἱ Ἀλαμανοὶ καὶ οἱ Φράγκοι εἶχον διαβῆ τὸν Ῥήνον, καὶ οἱ Γότθοι τὸν Δούναβιν, καὶ οἱ Πέρσαι τὸν Εὐφράτην. Οἱ Γότθοι ἐντὸς βραχείου χρόνου κατέκλυσαν τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, αἱ δὲ ἐπιδρομαὶ αὐτῶν ἐπεξετάθησαν μέχρι τῶν ὀρίων τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

Ὁ Βαλεριανός προσεπάθησε ν' ἀνακόψῃ τὴν ἐπικειμένην διάλυσιν τοῦ κράτους. Καὶ τὴν μὲν ἄμυναν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν ἀνέθεσεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Γαλλιηνόν, τὸν ὁποῖον προσέλαβε συνάρχοντα, αὐτὸς δὲ ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Ἀνατολῆς ὅπου ὁ κίνδυνος ἦτο φοβερώτερος. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπῆλθε κατὰ τῶν Περσῶν, οἵτινες ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Σαπῶρ Α' εἶχον καταλάβει τὴν Μεσοποταμίαν καὶ ἐληγάτου τὴν Συρίαν. Ἀλλ' οἱ Γότθοι γενόμενοι κύριοι τοῦ Βοσπόρου διηύθυναν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν κατὰ τῶν ἐν ταῖς ἀκταῖς τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἑλληνικῶν πόλεων, ἐκυρίευσαν δὲ τὴν Τραπεζοῦντα, ὡς καὶ τὰς πόλεις τῆς Βιθυνίας Νικομήδειαν, Νίκαιαν καὶ Προῦσαν καὶ φρικωδῶς ἐληγάτησαν αὐτάς. Καὶ ὡσεὶ μὴ ἤρχουν αἱ συμφοραὶ αὐταί, τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἐπλήγη θανασίμως διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Περσῶν αἰχμαλωσίας τοῦ Βαλεριανοῦ, γενομένης διὰ προδοσίας. Τρία ἔτη ἔμεινεν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ὁ Βαλεριανός ὑποστὰς μυρίους ἐξιουτελισμούς. Λέγεται ὅτι ὁ Σαπῶρ μετεχειρίζετο αὐτὸν ὡς βᾶθρον, ἵνα ἀναβαίῃ ἐπὶ τοῦ ἔππου του, καὶ τέλος ἐξέδειρεν αὐτὸν ζῶντα.

§ 98 Γαλλιηνός (260—268 μ. Χ.). Μεγάλῃ ἐπιδρομῇ τῶν Γότθων κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ πατρὸς του ὁ Γαλλιηνός ἐκυβέρνα μόνος τὸ κράτος, ἐπὶ ὀκτῶ δὲ ἔτη ἀδιακόπως ἐπάλασε κατὰ τῶν

βαρβάρων και τῶν σφετεριστῶν τοῦ θρόνου. Δέκα ἐννέα ἢ εἰκοσιν ἄλλοι ἀνηγορεύθησαν αὐτοκράτορες, ἡ δὲ ἐποχὴ αὕτη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ἐκλήθη «ἐποχὴ τῶν τριάκοντα τυράννων». Ἄλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν αὐτοκρατόρων τούτων ἐφονεύθησαν ὑπ' ἀλλήλων ἢ ὑπὸ τοῦ Γαλλιγοῦ. Τότε οἱ Γότθοι ὠφελοῦμενοι ἐκ τῶν τρομερῶν τούτων ἀνωμαλιῶν διέπλευσαν τὸν Εὐξείνιον Πόντον, εἰσέβαλον εἰς τὸν θρακικὸν Βόσπορον καὶ κατέλαβον τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χρυσόπολιν. Ἐπειτα δὲ διαπλεύσαντες τὴν Προποντίδα καὶ τὸν Ἑλλήσποντον εἰσῆλθον εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Νῦν ἡ Ἑλλάς δὲν ἐμελλε νὰ διαφύγῃ τὸν κίνδυνον. Οἱ Γότθοι διαιρεθέντες εἰς πολλὰς μοίρας ἐπέπεσαν καθ' ὅλων τῶν νοτιωτέρων ἐλληνικῶν παραλίων, συγχρόνως δὲ σχεδὸν προσέβαλον καὶ τὴν Ἀττικὴν καὶ πολλὰ μέρη τῆς Πελοποννήσου, προελάσαντες καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα αὐτῆς. Ἡ Σπάρτη, τὸ Ἄργος, ἡ Κόρινθος ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν βαρβάρων. Λεηλασίαι δὲ καὶ φόνοι καὶ ἐμπρησμοὶ ἐμαίνοντο εἰς τὰς ἀρχαίας ταύτας κοιτίδας τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Αὗται αὖ Ἀθηναῖοι δὲν διέφυγον τὴν ἄλωσην. Οἱ Γότθοι ἀποδισασθέντες εἰς Πειραιᾶ ἐκυρίευσαν ἐξ ἐφόδου καὶ τὴν ἄνω πόλιν. Φαίνεται ὅτι οἱ βάρβαροι ἐκπλαγέντες ἐκ τοῦ αἰωνίου κάλλους τῶν λαμπρῶν κτιρίων ἀπέφυγον τὴν ὀλοσχερῆ καταστροφὴν τῆς πόλεως. Ἐν τούτοις μέρη τινὰ ὠραία κατεστράφησαν, ἐν αἷς καὶ τὸ Ὀδεῖον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Λέγεται ὅτι Γότθος τις ἠθέλησε νὰ πυρπολήσῃ καὶ τὰς διαφόρους βιβλιοθήκας· ἀλλ' ἕτερος ἠμπόδισεν αὐτὸν λέγων «Ἄς ἀφήσωμεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν τὰ βιβλία ταῦτα, τὰ ὅποια ἀφαιροῦν τὴν πρὸς τὰ ὄπλα κλίσειν». Καὶ ὅμως μετ' ὀλίγον ὁ βάρβαρος οὗτος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἔλαβον πεῖραν ὅτι ἡ ἀληθὴς παιδεία παράγει αἰσθήματα ἱκανὰ νὰ κατισχύσουν καὶ τῶν φοβερωτέρων πολεμίων.

Εἰς γενναῖος Ἀθηναῖος, ὁ ἱστορικὸς Λέξιππος, συναθροίσας περὶ ἑαυτὸν περὶ τοὺς δισχιλίους εὐτόλμους πολίτας ἐπετέθη κατὰ τῶν Γόθων καὶ μετὰ μικρὰς ἀψιμαχίας κατώρθωσε νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς βαρβάρους ἐκ τῆς Ἀττικῆς. Ἐν τῇ μεταξὺ ἀπεβιάσθησαν ἀλληλοδιαδόχως δύο ῥωμαϊκαὶ στρατιά, ἡ μὲν εἰς Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν, ἡ δὲ

ὕπ' αὐτὸν τὸν Γαλλικὸν εἰς Ἰλλυρίαν, καὶ προσέβαλον ἐκ διαφορῶν μερῶν τοὺς φεύγοντας βαρβάρους. Ἐν τούτοις ὁ Γαλλικὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰς λεηλασίας τῶν βαρβάρων εἰ μὴ ἀφοῦ ἐπλήρωσεν εἰς αὐτοὺς μεγάλην χρηματικὴν ποσότητα. Ἐν ἔτει 268 μ. Χ. ὁ Γαλλικὸς ἐδολοφονήθη ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Μεδιολάνου, ἐν ᾧ ἐπολιόρκει τὸν ὑπὸ τῶν Ἰλλυρικῶν λεγεῶνων ἀναγορευθέντα αὐτοκράτορα Αὐρίολον.

§ 99. *Παλμύρα*. — *᾽Οδαιναθος Β΄*. — *Ζηνοβία*. — *Δογγίνος*.

Ἐν ὁάσει τῆς συριακῆς ἐρήμου εἶχεν ἰδρυθῆ ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος, ὡς λέγεται, πόλις καλουμένη Παλμύρα. Ἡ Παλμύρα κειμένη κατὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τῆς Δαμασκού πρὸς τὸν Εὐφράτην κατέστη σὺν τῷ χρόνῳ μέγα ἐμπορικὸν κέντρον μεταξὺ τῆς Μεσογείου καὶ τῶν χωρῶν τοῦ Εὐφράτου. Ἐπὶ τῶν Σελευκιδῶν εἰσῆχθη εἰς τὴν Παλμύραν ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Οἱ Παλμυρηνοὶ οἰκοῦντες μεταξὺ τοῦ παρθικοῦ βασιλείου καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας διετήρησαν ποιάν τινα αὐτονομίαν ἕως ὅτου ὁ Τραϊανὸς ὑπέταξε τὴν Παλμύραν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Βραδύτερον ὁμοῦς ὁ Σεπτίμιος Σεβήρος ἀνέδειξε τὴν Παλμύραν ῥωμαϊκὴν ἀποικίαν καὶ παρεχώρησεν εἰς αὐτὴν τὸ προνόμιον νὰ ἔχη ἰδίους ἄρχοντας. Τότε ὁ ἐπὶ γένει καὶ πλούτῳ ἐπιφανέστατος ἐν Παλμύρᾳ οἶκος τῶν ᾽Οδαινάθων ἀνυψώθη εἰς ἡγεμονικὴν τάξιν, τοῦ Σεβήρου χορηγήσαντος εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ γένους.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Βαλεριανοῦ ἡγεῖτο τοῦ οἴκου ἐκείνου ὁ ᾽Οδαιναθος Β΄, ὅστις προσήνεγκε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος κατὰ τὸν μέγαν πρὸς τοὺς Πέρσας πόλεμον. Ὡσαύτως καὶ τὸν Γαλλικὸν ἐβοήθησε πολὺ εἰς τὸ νὰ καταβάλλῃ τὴν ἐκ τῶν τριάκοντα ἑξυράνων ἐπελθοῦσαν ἀναρχίαν. Ὁ δὲ Γαλλικὸς ἐτίμησε τὸν ᾽Οδαινάθον διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ *καίσαρος* καὶ τοῦ *αὐγούστου*. Ἀλλὰ τῷ 267 μ. Χ. ὁ γενναῖος ᾽Οδαιναθος Β΄ ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν αὐλι-

* Ἐν τῇ ἐπιχωρίῳ γλώσσῃ ἡ πόλις ὠνομάζετο *Θαδμόρ*: ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο σημαίνει φοῖνικα, τὸ Παλμύρα τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων φαίνεται ὅτι εἶνε μετάφρασις τοῦ λατινικοῦ *palm* = φοῖνιξ.

κῶν του, ἐκκληρονόμησε δὲ τὴν ἑλλην κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἀρχὴν ἢ σύζυγος αὐτοῦ Ζηνοβία, ἡ πολυθρύλητος διὰ τὸ κάλλος, τὴν σύνεσιν, τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τὸν ἀρρενωπὸν αὐτῆς χαρακτήρα.

Ἡ Ζηνοβία ἀναλαβοῦσα τὴν ἀρχὴν διωργάνωσε τὸ πολίτευμα κατὰ τὸ κρᾶμα ἐκεῖνο τοῦ ἀσιατικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ βίου ἕπερ ἐμελέτησε νὰ διασκευάσῃ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. Πρῶτος σύμβουλος καὶ ὑπουργὸς τῆς Ζηνοβίας ἦτο ὁ ἐπιφανέστατος φιλόσοφος καὶ ῥήτωρ Ἑλλην Λογγίνος. Ἡ Ζηνοβία, καυχωμένη ὅτι κατήγετο ἐκ τῶν Πτολεμαίων, ἀπετίναξεν ἀμέσως τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἡ δὲ φορὰ τῶν πραγμάτων καὶ μάλιστα ἡ πρὸς αὐτὴν συμπάθεια τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Ἀσίας συνετέλεσεν ὥστε ἅπασα ἡ Ἀνατολὴ νὰ ὑποταχθῇ εἰς αὐτήν. Ὁ Γαλλικὸς ἡγετμᾶς ν' ἀφήσῃ ἡσυχον τὴν Ζηνοβίαν καὶ νὰ στρέψῃ τὰς δυνάμεις του κατὰ τῶν Γότθων, οἵτινες, ὡς προείπομεν, εἶχον κατακλύσει τὰς ἑλληνικὰς χώρας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

§ 100. **Κλαύδιος Β'** (268—270 μ.Χ).—*Δευτέρα μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων κατὰ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν.*

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαλλικοῦ ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς συγκλήτου αὐτοκράτωρ ὁ ἐκ τῆς Ἰλλυρίας καταγόμενος Κλαύδιος, ὁ διασημότερος τῶν στρατηγῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὁ Κλαύδιος Β' ἐνίκησε καὶ ἐφόνησε τὸν Αὐρίολον. Ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἐπῆλθε νέα τῶν Γότθων ἐπιδρομή, ἡ φοδερωτέρα πασῶν τῶν προγενεστέρων. Δὲν ἐπρόκειτο πλέον περὶ ἀπλῆς εἰσβολῆς χάριν λαφυραγωγίας, ἀλλ' αὐτόχρημα περὶ μεταναστεύσεως λαῶν εἰς ἄλλας χώρας. Περὶ τὰς τριακοσίας χιλιάδας Γότθων, ἐν οἷς πλεῖστοι δοῦλοι, γυναῖκες καὶ παῖδες, ὤρμησαν ἀπὸ τοῦ Δνειστέρου ποταμοῦ ἐπὶ τὰς θρακοελληνικὰς ἐπαρχίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους διαιρεθέντες εἰς δύο μοῖρας. Καὶ ἡ μὲν μία μοῖρα ὤρμησεν ἐπὶ τὴν Μοισίαν, ἡ δὲ ἑτέρα μετὰ τοῦ στόλου ἐπλευσεν εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἐκεῖ ἐπῆλθε νέος διχασμὸς. Καὶ μέρος μὲν τῶν βαρβάρων ἀπέβη εἰς τὴν ξηρὰν, διέδραμε τὴν Θράκην καὶ ἐπολιόρησε τὴν Κασσάνδρειαν καὶ τὴν Θεσσαλο-

νικην, οἱ δὲ λοιποὶ διηυθύνθησαν εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Ἑλλάδος πρὸς δῆωσιν.

Ὁ Κλαύδιος ἐπῆλθε κατὰ τῶν Γότθων. Ἀναχωρήσας ἐκ Παννονίας ἐφθασεν εἰς τὴν ἄνω Μοισίαν (σημερινὴν Σερβίαν). Οἱ Γότθοι ἄθροοι ὤρμησαν κατ' αὐτοῦ ἐκ Μοισίας, Θράκης καὶ Μακεδονίας, λύσαντες καὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Κασσανδρείας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης· ἀλλὰ εἰς τὴν μεγάλην μάχην παρὰ τὴν Ναϊσσὸν τῆς ἄνω Μοισίας ὁ Κλαύδιος ἐξωλόθρευε τοὺς Γότθους. Ἐπίσης καὶ αἱ κατὰ θάλασσαν ἐπιχειρήσεις τῶν Γότθων κατὰ τῶν νοτίων παραλίων τῆς Ἑλλάδος ἀπέτυχον, διότι οἱ Ἕλληνες συνηθίσαντες κατὰ μικρὸν νὰ φέρουν ὄπλα ἀπέκρουσαν τὰς ἐπιθέσεις τῶν Γότθων. Ἄλλ' οἱ ἐκ τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ἐκδιωχθέντες βάρβαροι ἀφῆκαν ὀπισθεν ἐχθρὸν φοβερώτερον τῶν γοθικῶν ὄπλων, τὸν λοιμόν, ὅστις ἐπληξεν αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα ἐν Σιρμίου τῆς Παννονίας.

§ 101. *Αὐρηλιανὸς (170—175 μ.Χ.)*

Τὸν Κλαύδιον Β' διεδέχθη ὁ ἐξοχος στρατηγὸς Αὐρηλιανός. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ, δραστηριώτατος καὶ ἰσχυρὸς τὸν χαρακτήρα, ἦτο ἄνθρωπος τῶν περιστάσεων καὶ ἐκρίθη ἄξιος τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀνορθωτοῦ τοῦ κράτους (Restitutor orbis). Οὗτος κατετρόπωσε μεγάλην στρατιάν Σκυθῶν, Μαρκομάννων, Βανδῆλων ἐν Παννονίᾳ, ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς Ἰταλίας τοὺς Ἀλαμανοὺς καὶ ἠνάγκασε τοὺς Γότθους νὰ ὑποχωρήσουν πέραν τοῦ Δουνάβειος. Ἀλλὰ βλέπων πόσον ἐπικίνδυνοι ἐχθροὶ ἦσαν οἱ Γότθοι καὶ ὅτι ἡ Δακία ἦτο πάντοτε ἐκτεθειμένη εἰς τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν, πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ τοῦ κράτους συνωμολόγησε πρὸς τοὺς Γότθους συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὴν Δακίαν, μέρος δὲ τῶν κατοικῶν αὐτῆς μετόπισεν εἰς τὴν Μοισίαν, ἣτις ἔκτοτε ὠνομάσθη Δακία τοῦ Αὐρηλιανοῦ.

Μετὰ ταῦτα ὁ Αὐρηλιανὸς ἐπορεύθη κατὰ τῆς βασιλείσης τῆς Παλμύρας Ζηνοβίας, ἣτις εἶχεν ἀυξήσει τὸ βασίλειόν της καταλαβοῦσα ὀλόκληρον τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον, καὶ πλεῖστον μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Αὐρηλιανὸς νικήσας τὴν

Ζηνοβίαν εἰς δύο μάχας παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ παρὰ τὴν Ἐμεσαν ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν πρωτεύουσάν της Παλμύραν, ὅπου ὁ Αὐρηλιανὸς ἐλθὼν ἐπολιοῦρῃσεν αὐτὴν.

Ὅτε αἱ τροφαὶ ἐξηντλήθησαν, ἡ Ζηνοβία ἐπειράθη νὰ δραπετεύσῃ, ἀλλὰ συλληφθεῖσα ἤχθη ἐνώπιον τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ἡ δὲ πόλις παρεδόθη. Ἡ Ζηνοβία καταπτοηθεῖσα, ὅτε εἶδεν ἑαυτὴν αἰχμάλωτον, καὶ θέλουσα νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν της ἐπέριψεν ἅπασαν τὴν εὐθύνην τῆς κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἀντιστάσεως εἰς τοὺς περὶ αὐτὴν φίλους καὶ ἰδίως εἰς τὸν Λογγίνον. Ὁ Αὐρηλιανὸς ἐφείσθη τῶν κατοίκων τῆς Παλμύρας, ἐφόνευσεν ὅμως τοὺς πιστοὺς τῆς Ζηνοβίας φίλους, ὡς καὶ τὸν Λογγίνον, τὴν δὲ Ζηνοβίαν ἀπήγαγεν εἰς Ῥώμην, ἵνα κοσμήσῃ τὸν θρίαμβόν του. Οἱ Παλμυρηνοὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Αὐρηλιανοῦ ἐπανεστάτησαν καὶ ἐφόνευσαν τὴν Ῥωμαϊκὴν φρουράν· ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐπανελθὼν ἀπέσφαξε τοὺς κατοίκους καὶ καιηδάφισε τὴν λαμπρὰν πόλιν.

Ὁ Αὐρηλιανὸς ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην παρασκευάζει ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν, ἵνα τιμωρήσῃ αὐτοὺς διὰ τὸ αἰσχος, ὅπερ ἐνεκόλαψεν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος διὰ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ Βαλεριανοῦ. Ἄλλ' ὁ γραμματεὺς αὐτοῦ Μνησθεὺς κατηγορούμενος ἐπὶ καταχρήσει καὶ φοβούμενος τὴν τιμωρίαν ἐνήργησε καὶ ἐδολοφονήθη οὗτος. Ὁ Αὐρηλιανὸς ὑπῆρξεν ἀληθῶς ἡγεμῶν ἱκανὸς καί, ἐὰν ἔζη, ἤθελεν ἴσως σώσει τὸ καταρρέον Ῥωμαϊκὸν κράτος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐρηλιανοῦ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Τάκιτος καὶ τοῦτου φονευθέντος ὁ ἀδελφὸς του Φλωριανὸς· ἀλλὰ καὶ τοῦτον μετ' ὀλίγον διεδέχθη ὁ Πρόβος, αὐτὸν δὲ ὁ Κᾶρος, τὸν δὲ Κᾶρον ὁ υἱὸς τοῦ Νουμεριανός. Φονευθέντος μετ' ὀλίγον τοῦ Νουμεριανοῦ, ὁ στρατὸς ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς Διοκλητιανόν.

§ 102. Ὁ Διοκλητιανὸς (285—305 μ. Χ.) καὶ οἱ συνάρχοντες αὐτοῦ αὐτοκράτορες.

Ὁ Διοκλητιανὸς κατήγετο ἐκ Δαλματίας. Ἐκ τῆς κατωτάτης κοινωνικῆς βαθμίδος διὰ μόνης τῆς προσωπικῆς του ἀξίας

καὶ διὰ τῶν πολλῶν ἀρετῶν τοῦ ἠδυνήθη ν' ἀνέλθη εἰς τὸ ὕψιστον ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπερ καὶ διετήρησεν ἐφ' ὅσον χρόνον ἤθελε. Μετέβαλεν οὗτος τὸν ὄργανισμὸν τοῦ κράτους. Κατέλυσε τὸν στρατιωτικὸν δεσποτισμὸν. Ἐπίσης ἐστέρησε τὴν σύγκλητον πάσης πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ οὕτω ἐξαλείψας καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπομείναν ἐκ τῶν παλαιῶν ἀναμνήσεων τῆς Ἐλευθέρας Πολιτείας κατέστη μόνος καὶ ἀπεριόριστος κύριος τοῦ κράτους.

Ὁ Διοκλητιανός, βλέπων ὅτι τὰ ὄρια τοῦ κράτους τοῦ ἦσαν ἐκτεθειμένα εἰς τὰς προσβολὰς τῶν πολλῶν διαφόρων ἐχθρῶν, κατενόησεν ὅτι εἰς καὶ μόνος ἀνὴρ δὲν ἐπῆρκει εἰς τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῶν. Ὅθεν προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἐκ Παννονίας τραχὺν μὲν ἀλλὰ γενναῖον στρατηγὸν Μαξιμιανόν. Καὶ εἰς τοῦτον μὲν ἀνέθηκε τὴν διοίκησιν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, αὐτὸς δὲ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς· εἶχον δὲ τὰς ἑδρας τῶν ὁ μὲν Μαξιμιανὸς ἐν Μεδιολάνῳ, ὁ δὲ Διοκλητιανὸς ἐν Νικομηδείᾳ τῆς Βιθυνίας. Μετὰ τινα ἔτη προσέλαβεν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Μαξιμιανοῦ δύο ἀκόμη συνάρχοντας, τὸν ἐκ Δακίας Γαλέριον καὶ τὸν ἐκ Δαρδανίας Κωνσταντίον τὸν Χλωρόν ἧτοι χλωμόν, οἵτινες ὠνομάσθησαν καίσαρες καὶ ἦσαν ὑποδεέστεροι τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μαξιμιανοῦ, οἵτινες ἐπεκαλοῦντο αὐτοκρατοροί. Οἱ τέσσαρες οὗτοι ἄρχοντες διένειμαν πρὸς ἀλλήλους τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἄμυναν τῶν ὁρίων, καὶ ὁ μὲν Διοκλητιανὸς ἐκράτησε τὴν Ἀνατολήν, ὁ Γαλέριος ἔλαβε τὰς παριστρίους ἐπαρχίας, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην, ὁ Μαξιμιανὸς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὰς νήσους· ὁ δὲ Κωνσταντῖος τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Βρετανίαν καὶ τὴν ἐν Ἀφρικῇ Μχυριτανίαν, ἔχων τὴν ἑδραν τοῦ ἐν Ἐβδράκῳ τῆς Βρετανίας. Ἀλλὰ διὰ τῆς διανομῆς ταύτης δὲν διεσπάσθη ἡ ἐνότης τοῦ κράτους. Ὁ Διοκλητιανὸς ἔμεινεν ὁ ὑπέρτατος ἀρχηγὸς καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν οἱ λοιποὶ συνάδελφοί του οὐδὲν ἠδύναντο νὰ πράξουν ἄνευ τῶν διαταγῶν αὐτοῦ.

Ὁ Διοκλητιανὸς μετὰ τῶν συναρχόντων τοῦ διεξήγαγεν ἐπιτυχεῖς πολέμους κατὰ τῶν διαφόρων ἐχθρῶν καὶ οὕτω ἀποκατέ-

στησε πανταχοῦ τοῦ κράτους τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡσυχίαν· ἀλλὰ παρακινούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ κακεντρεχοῦς Γαλερίου ἐξέδωκε διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ Χριστιανοὶ κατεδιώχθησαν ἀπηνέστατα. Πανταχοῦ τοῦ κράτους, πλὴν τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν ὁποίων ἦρχεν ὁ Κωνσταντῖος ὁ Χλωρός, ἀνενεώθησαν τὰ βεβηλωτήρια, τὰ ὁποῖα καὶ ἄλλοτε ὑπέστησαν οἱ Χριστιανοί. Ὁ διωγμὸς οὗτος ἦτο ὁ τελευταῖος ἀλλὰ καὶ ὁ σκληρότερος. Διήρκεσε δὲ ὀκτὼ ἔτη καὶ ἐκλήθη ἐπισχοπήτων μαρτύρων, διότι χιλιάδες Χριστιανῶν ὑπέστησαν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Μετὰ τινα ἔτη ὁ Διοκλητιανὸς νοσήσας βεβηλῶς ἀπεχώρησε τῆς ἀρχῆς, ἠνάγκασε δὲ καὶ τὸν Μαξιμιανὸν νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμά του.

Οἱ δύο καίσαρες Γαλέριος καὶ Κωνσταντῖος ὁ Χλωρός ἔγιναν αὐγουστοί.

§ 103. Οἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν μεγάλοι διωγμοί.

Ὁ χριστιανισμὸς μέχρις ἐτου ἐμπεδωθῆ καὶ κατισχύσῃ ἐν τῷ κόσμῳ εἶχε ν' ἀντιπαλαίσῃ ὄχι μόνον πρὸς τὰς παλαιὰς θρησκείας ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ῥωμαϊκὴν πολιτείαν. Καὶ ἦτο μὲν ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία ἀνεξιθρησκος, ἀλλ' ἡ ἀνεξιθρησκεία αὕτη ἀνεφέρετο εἰς θρησκείας ἀνεγνωρισμένας ἐθνῶν ὑποτασσομένων. Ἄλλως ἔμως εἶχε τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ Χριστιανῶν. Ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἦτο θρησκεία λαοῦ τινος, θρησκεία ἐθνικὴ. Ὁ χριστιανισμὸς κατ' ἀρχὰς ἐθεωρήθη ὡς κοινὴ τις αἵρεσις τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας, ὁ δὲ Χριστὸς κοινὸς τις αἰρεσιάρχης ἦτοι ἀποστάτης τῆς πατρῴου θρησκείας. Τοιαύτης δὲ αἰρέσεως θιασώτας ἐθεώρουν οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς ἐν Ῥώμῃ διατρίβοντας Χριστιανούς καὶ διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία ἔδειξεν ἀδιαφορίαν πρὸς τὸ νέον δόγμα. Ἀλλὰ κατὰ μικρόν, ἐπειδὴ οἱ Χριστιανοὶ ἔζων κατ' ἰδίαν ἀφανῶς καὶ συνήρχοντο εἰς μέρη ἀπόκρυφα διὰ νὰ λατρεύουν τὸν θεὸν των, ἔγιναν ὑποπτοὶ καὶ ἤρχισαν νὰ κυκλοφοροῦν ἀσαφεῖς καὶ συγκεχυμέναι διαδόσεις ὅτι δῆθεν εἰς τὰς κρυφίας τῶν Χριστιανῶν συναθροίσεις ἐτελοῦντο ὄργια καὶ ὅτι συνωμότουν οὗτοι κατὰ τοῦ καθεστώτος. Ἐνεκα τούτου λοιπὸν ἤρχισεν ἐπίσημος διωγμὸς κατ' αὐτῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι δ' ἄλλως αὐτοκράτορες δὲν

ἠδύναντο νὰ βλέπουν μὲ καλὸν ὄμμα τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, διότι, ἐν ᾧ οὗτοι διέθετον ὅπως ἤθελον τὴν ζωὴν τῶν ὑπηκόων των, ὁ χριστιανισμὸς ἐκήρυττε τὴν ἰσότητά μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ δούλου, τὴν ζωὴν τοῦ ὁποίου μόνος ὁ θεὸς ἐξουσιάζει· καὶ ἐν ᾧ ἡ εἰκὼν τοῦ αὐτοκράτορος ἐτιμᾶτο μὲ θείας τιμᾶς καὶ αὐτὸς ἐθεοποιεῖτο, ὁ χριστιανισμὸς ἐκήρυττε τὴν λατρείαν μόνον τοῦ ἐνδὲς θεοῦ καὶ ἀπηγόρευε πᾶσαν ἀνθρωπολατρίαν.

Διωγμοὶ κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἔγιναν δέκα. Ἐκ τούτων σκληρότεροι ἦσαν ὁ πρῶτος ὁ ἐπὶ Νέρωνος, ὁ δεύτερος ὁ ἐπὶ Δομιτιανοῦ, ὁπότε καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης κατεκλείσθη ἐν Πάτμῳ, ἔπου ἔγραψε τὴν Ἀποκάλυψιν· ὁ τρίτος ὁ ἐπὶ Τραϊανοῦ, καὶ ὁ τελευταῖος ὁ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ. Καθ' ὅλους τοὺς διωγμοὺς οἱ Χριστιανοὶ ἐπέδειξαν ὑπεράνθρωπον θάρρος, ὅπερ ἐκίνει τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν διωκτῶν. Καὶ αὐτοὶ οἱ βασανισταὶ τῶν Χριστιανῶν πολλάκις τόσον πολὺ ἐξεπλήσσοντο ἐκ τοῦ θάρρους ἐκείνου, ὥστε ἐκήρυττον ἑαυτοὺς Χριστιανοὺς καὶ συναπέθνησκον μετ' αὐτῶν ὡς μάρτυρες. Εἰς τοὺς κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοὺς ἔβηκεν ὀριστικῶς τέρμα ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἰσχυρὸς ὑπέρμαχος τῶν Χριστιανῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΑΠΟ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΕΧΡΙ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

§ 104. *Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας (306—307). — Πόλεμοι αὐτοῦ κατὰ τῶν συναρξόντων του Μαξεντίου καὶ Δικινίου.*

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ ἐπικαλούμενος Μέγας ἦτο υἱὸς Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ καὶ τῆς Ἑλένης, Χριστιανῆς ἐκ Νικομηδείας, ἐγεννήθη δ' ἐν Ναισσοῦ τῆς ἄνω Μοισίας τῷ 273. Ὁ Κωνσταντῖνος διεκρήθη εἰς διαφόρους ἐκστρατείας παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Διοκλητιανοῦ, ὑπὸ τοῦ ὁποίου προήχθη εἰς χιλιάρχον. Μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀποχώρησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μαξιμιανοῦ ἔγιναν αὐγουστοὶ οἱ τέως καίσαρες Γαλέριος καὶ Κωνσταντῖνος, ὁ πρῶτος ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ὁ δεύτερος ἐν τῇ Δύσει. Ὡς

καίσαρ ἐνεδεικνύετο ὁ υἱὸς τοῦ Χλωροῦ Κωνσταντίνος. Ἄλλ' ὁ Γαλέριος, χωρὶς καὶ νὰ συμβουλευθῆ τὸν συνάρχοντά του, ἀνέδειξε καίσαρας τὸν Σεβήρον καὶ τὸν Μαξιμῖνον. Ὁ Κωνσταντίνος μόλις συγκρατῶν τὴν ἀγανάκτησίν του διὰ τὴν παραγκῶνισιν μετέβη παρὰ τῷ ἀσθενοῦντι πατρὶ του. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν ὁ Χλωρός, οἱ δὲ λεγεῶνες αὐτοῦ ἀνεκήρυξαν αὐγουστον τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου. Ἄλλ' ὁ Γαλέριος ἠρνήθη ν' ἀναγνωρίσῃ εἰς τὸν Κωνσταντίνον τὸ ὑπάτον τοῦτο ἀξίωμα καὶ ἀνέδειξεν αὐγουστον τὸν Σεβήρον, καίσαρα δὲ τὸν Κωνσταντίνον. Ταυτοχρόνως δὲ καὶ ἡ Ῥώμη, ἥτις ἀπὸ πολλοῦ εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ, ὀργισθεῖσα ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Μαξέντιον, υἱὸν τοῦ πρόφην αὐγούστου Μαξιμιανοῦ, ὃ δὲ Μαξέντιος προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν πατέρα του. Ὁ Γαλέριος πέμπει κατὰ τῆς Ῥώμης τὸν Σεβήρον, ἀλλ' οὗτος φονεύεται καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν στασιασάντων στρατιωτῶν του. Ἄλλ' ἐπειδὴ προηγγέλλετο φοβερὰ ἡ ἐκδίκησις τοῦ Γαλερίου, ὁ Μαξιμιανὸς ἔκρινε καλὸν νὰ ζητήσῃ τὴν συμμαχίαν τοῦ τολμηροῦ καίσαρος τῆς Δύσεως Κωνσταντίνου. Μεταβάς λοιπὸν παρ' αὐτῷ εἰς Γαλατίαν τῷ προσέφερε τὴν χεῖρα τῆς περικαλοῦς θυγατρὸς του Φαύστας. Ὁ Κωνσταντίνος ἔλαβε σύζυγον τὴν Φαύσταν καὶ συγχρόνως ἔλαβε παρὰ τοῦ πενθεροῦ του τὸν τίτλον τοῦ αὐγούστου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Γαλέριος ἀντὶ τοῦ φονευθέντος Σεβήρου ἀνέδειξεν αὐγουστον τὸν Δικίνιον, ὁ καίσαρ Μαξιμῖνος ἐνήργησεν ὥστε ν' ἀνακηρυχθῆ καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ του αὐγουστος. Οὕτω λοιπὸν ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει ὑπῆρχον ἕξ αὐγουστοί.

Ὁ Μαξιμιανὸς διχανοήσας μετ' ὀλίγον πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Μαξέντιου κατέφυγε πρὸς τὸν γαμβρὸν τοῦ Κωνσταντίνου ἀνακαλυφθεὶς ὅμως βραδύτερον ὅτι ἐπεβούλευε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἐφρονεῦθη ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ τινὰς μῆνας ἀπέθανε καὶ ὁ Γαλέριος· οὕτω δ' ἔμειναν τέσσαρες αὐγουστοί καὶ ἤρχον ἐν μὲν τῇ Δύσει ὁ Μαξέντιος καὶ ὁ Κωνσταντίνος, ἐν δὲ τῇ Ανατολῇ ὁ Δικίνιος καὶ ὁ Μαξιμῖνος.

Ὁ Μαξέντιος ὄνειρευόμενος τὴν κατάκτησιν τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν Γαλατίας Ἰσπανίας καὶ Βρεττανίας, τῶν ὁποίων ἤρχεν ὁ Κωνσταντίνος, διεκήρυξεν ὅτι ἐμελέτα νὰ λάβῃ ἐκδίκησιν διὰ

τὸν φόβον τοῦ πατρὸς του. Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος θέλων νὰ πρα-
κατάλαβῃ ἀνέτοιμον τὸν ἀντίπαλον ἐπῆλθεν ἀμέσως κατ' αὐτοῦ.
Ὅτε ἔφθασεν εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἄλπεων, κατελήφθη ὑπὸ
ἀνησυχίας διὰ τὴν ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος, διότι ἐπῆρχετο ἐναντίον
τῆς Ῥώμης, τὴν ἔποιναν οἱ Ῥωμαῖοι ἐθεώρουν ὡς ἱερὰν πόλιν.
Ἐν τῇ μέσῳ τῆς ἀνησυχίας του εἶδεν ὁ Κωνσταντῖνος, κατὰ τὴν
περιλάλητον παράδοσιν, ἐν τῷ οὐρανῷ φωτεινόν τι σημεῖον ἐν
σχῆματι σταυροῦ, φέρον τὰ γράμματα «Ἐν τούτῳ νίκα». Ὁ
Κωνσταντῖνος ἐξεπλάγη ἐπὶ τῷ φάσματι, πεισθεὶς δὲ περὶ τῆς
ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς πίστεως διέταξε νὰ κατασκευάσουν
πορφυρὰν σημαίαν μὲ χρυσοῦν στέφανον εἰς τὸ ἄκρον τοῦ δόρα-
τος φέροντα ἐντὸς τοῦ κύκλου τὰ γράμματα Χ καὶ Ρ, ἅτινα ἐδή-
λουν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. Οὕτω κατεσκευάσθη ἡ πρώτη χρι-
στιανικὴ σημαία, ἣτις ὠνομάσθη λ α β α ρ ο ν καὶ ἣτις διήγει-
ρε μέγαν ἐνθουσιασμόν εἰς τοὺς ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Κωνσταντῖνου
εὐρισκομένους πολυπληθεῖς Χριστιανοὺς.

Προηγούμενου τοῦ λαδάρου ὁ Κωνσταντῖνος ὤρμησε μετὰ
θάρρους κατὰ τοῦ Μαξεντίου. Ὁ Μαξέντιος διέπραξε τὸ λάθος
νὰ περιμένῃ τὸν Κωνσταντῖνον ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης.
Παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς Ῥώμης
συνάπτεται φονικὴ μάχη. Ὁ Μαξέντιος νικᾶται καὶ φεύγων πί-
πτει εἰς τὸν Τίβεριν καὶ πνίγεται (312), ὁ δὲ Κωνσταντῖνος εἰσ-
έρχεται θριαμβευτικῶς εἰς Ῥώμην.

Ἐν Ῥώμῃ ὁ Κωνσταντῖνος ἐπολιτεύθη μετὰ πολλῆς συνέ-
σεως. Ῥητιῶς δὲν ὠμολόγησε τὰ δόγματα τῆς νέας πίστεως,
ἀλλὰ συγχρόνως ἀπέφυγε νὰ μετάσχη τῶν ἱεροτελεστιῶν τῆς
ἀρχαίας. Μετ' οὗ πολὺ ἀπῆλθεν εἰς Μεδιόλανον. Ἐκεῖ προσ-
ῆλθε καὶ ὁ αὐγουστος τῆς Ἀνατολῆς Λικίνιος καὶ ἐτέλεσε τοὺς
γάμους του μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κωνσταντῖνου Κωνσταντίας.
Ὁ Κωνσταντῖνος ἐξέδωκε τότε ἐν Μεδιολάνῳ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ
τοῦ Λικινίου τῷ 313 τὸ περίφημον διάταγμα περὶ ἀνεξιθρη-
σκείας (edictum Mediolani), διὰ τοῦ ὁποῦ κατεπόυετο πᾶς
διωγμὸς κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἀπενέμετο πλήρης θρησκευ-
τικὴ ἐλευθερία εἰς πάντας τοὺς ὑπηκόους τοῦ κράτους. Ὁ Λι-
κίνιος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατέβαλε διὰ πολέμου τὸν

Μαξιμίτιον και οὕτω ἔμεινε μόνος ἄρχων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐν ᾧ ἐν τῇ Δύσει ἤρχε μόνος ὁ Κωνσταντίνος. Ἀλλὰ μετὰ τινα χρόνον ἐξευράγη πόλεμος μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίνου και τοῦ Λικινίου, ὁ δὲ δεύτερος νικηθεὶς ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Κωνσταντίνον τὰς πλείστας ἐκ τῶν ἐν Εὐρώπῃ χωρῶν του, περιορισθεὶς εἰς τὴν κάτω Μοισίαν, τὴν Θράκην και τὰς Ἀσιατικὰς κτήσεις.

Ἀλλ' ὁ Λικίνιος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν μείωσιν τῆς δυνάμεώς του· θέλων δὲ νὰ προσοικειωθῇ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος ἤρχισε νὰ καταδιώκῃ τοὺς ἐν τῇ κράτει του Χριστιανούς. Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Κωνσταντίνος ἐκήρυξεν αὐθις τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Λικινίου και ἐνίκησεν αὐτὸν κατὰ ξηρὰν μὲν παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν και παρὰ τὴν Χρυσόπολιν, κατὰ θάλασσαν δὲ ἐν Ἑλλησπόντῳ, ὅπου ὁ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου Κρίσπος κατετρόπωσε τὸν πολυαριθμότερον στόλον τοῦ Λικινίου. Ὁ Λικίνιος ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν συνεχώρησεν αὐτὸν ὁ Κωνσταντίνος· βραδύτερον ὅμως διέταξε νὰ τὸν φονεύσουν, διότι ἐφωράθη ἐπιβουλεύων τὴν ζωὴν τοῦ Κωνσταντίνου. Οὕτω ὁ Κωνσταντίνος ἔμεινε μόνος κύριος Ἀνατολῆς και Δύσεως, ἔκτοτε δ' ἐκηρύχθη ἀναφανδὸν ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας και πολυειδῶς ἐπροστάτευσε τοὺς Χριστιανούς.

§ 105. *Ἡ ἐν Νικαίᾳ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος. — Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. — Θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου.*

Νῦν τὴν προσοχὴν τοῦ Κωνσταντίνου ἐφείλκυσε τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα, ὅπερ ἀνεφύη ἐκ τῆς αἵρέσεως (δογματικῆς και νοτομίας) τοῦ Ἀρείου, ἱερέως ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ὁ Ἀρειος, θέλων νὰ δώσει μᾶλλον μονοθεϊκὸν χαρακτήρα εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἐπρέσβευεν ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἦτο τέλειος ἐν τριάδι θεός, ἀλλὰ κτίσμα τοῦ θεοῦ· συγκροτήσας δὲ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν μεγάλην μερίδα ὁπαδῶν συνετάρασε ὅχι ὀλίγον τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ Κωνσταντίνος, θέλων φέρῃ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, συνεκάλεσε σύνοδον ὄλων τῶν ἐπισκόπων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἵνα ἀποφασίσουν περὶ τοῦ ζητήματος. Ἡ σύνοδος ἀποτελουμένη ἐκ τριακοσίων δέκα ὀκτὼ πατέρων τῆς Ἐκκλησίας συν-

ἤλθεν ἐν Νικαίᾳ τῷ 325. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐκήρυξε τὴν ἑναρξίν τῆς συνόδου διὰ προσλαλιᾶς λατινικῆς, μετέσχε δὲ τῶν συζητήσεων αὐτῆς μετὰ πολλοῦ διαφέροντος. Μετὰ πολλὰς καὶ ἐνίοτε σφοδρὰς συζητήσεις ἡ σύνοδος κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου καὶ συνέταξε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως μέχρι τοῦ ἑγδόου ἄρθρου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐθεσπίσθη ὡς δόγμα ἡ θεότης τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ ὁμοούσιον αὐτοῦ τῷ Πατρὶ.

Μετὰ τὴν διαρρήθμισιν τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος ὁ Κωνσταντῖνος ἐπανῆλθεν εἰς Ῥώμην, ἔνθα καὶ ὡς αὐτοκράτωρ καὶ ὡς πατὴρ ἐδοκίμασε πολλὰς θλίψεις. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχεν ἀκόμη βραβύσιον· οὐσίαν ἔμω· εἶχεν ἀποδεχθῆ ὄλα τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐν Ῥώμῃ, τῇ ἀρχαίᾳ πρωτεύουσῃ τοῦ κράτους, ὡς ἐπίσημος θρησκείᾳ ἐξηκολούθει· νὰ εἶνε ἡ εἰδωλολατρία, ὁ Κωνσταντῖνος περιῆλθεν εἰς διάστασιν πρὸς τὸν λαὸν τῆς πρωτεύουσῆς ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῶν αἰσθημάτων. Ὁ λαὸς μάλιστα ἐξώκειλε καὶ εἰς βλασφημίας καὶ μυκτηρισμοὺς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τῶν ὁδῶν.

Ἐν ᾧ δὲ ἄρ' ἐνὸς ἡγανάκει ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκδηλωθεῖσαν ἀποδοκιμασίαν τοῦ ὄχλου, ἐξ ἄλλου μέρους ἐδυοπίστει καὶ πρὸς τὸν δαρνοστερῆ υἱὸν τοῦ Κρίσπον, τὸν ὁποῖον ἔβλεπεν ἐπευφημούμενον ὑπὸ τοῦ πλήθους. Ἡ μητριὰ τοῦ Κρίσπου Φύστα, ἐκ φύσεως μοχθηρὰ γυνή, ἐμίσει ἀπὸ καρδίας τὸν πρόγονόν τῆς, τοῦ ὁποῦ ἡ λάμψις ἐπεσκίαζε τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα. Ἡ μοχθηρὰ αὕτη γυνή διεβάλλε κατὰ παντοίους τρόπους τὸν Κρίσπον εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, προσπαθοῦσα νὰ πείσῃ αὐτὸν ὅτι ὁ υἱὸς του ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς ἀγάπης τοῦ λαοῦ διανοεῖται νὰ τοῦ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν. Ὁ Κωνσταντῖνος πεισθεὶς εἰς τὰς δολερὰς εἰσηγήσεις τῆς Φύστας διέταξε νὰ φονεύσουν τὸν Κρίσπον.

Τότε ἡ βασιλομήτωρ Ἑλένη ἔδραμεν ἐξ Ἀνατολῆς, ὅπου διέτριβεν, εἰς Ῥώμην καὶ ἤλεγξε πικρῶς τὸν υἱὸν τῆς διὰ τὸ διαπραχθῆν ὑπ' αὐτοῦ ἀνοσιούργημα. Οἱ ὄδουροι καὶ ἔλεγχαι τῆς σεβασμίας ἐκείνης γυναικὸς ἤνοιξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ αὐτοκράτορος. Δι' ὃ λέγουσιν ὅτι ἐν τῇ παραφροῇ τῆς τύψεως

τοῦ συνειδότης διέταξεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ φονεύσουν καὶ τὴν Φαύσταν.

Μετὰ τὴν οἰκογενειακὴν ταύτην τραγωδίαν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ τὴν ἔδραν του εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκείνας χώρας, εἰς τὰς ὁποίας παρήχθη καὶ τοσοῦτον ἠὺδοκίμησε τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα. Ἀπῆλθε λοιπὸν εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ τὸ στρατιωτικὸν καὶ πολιτικὸν ὄμμα του ἐξέλεξεν ὡς τόπον διὰ τὴν νέαν πρωτεύουσαν τὸ ἀρχαῖον στόλισμα τῶν Μεγαρέων, τὸ ἐπὶ τοῦ θρακικοῦ Βοσπόρου Βυζάντιον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἠδύνατο νὰ ἐπαγρυπνῆ κατὰ τῶν δύο φοβερῶν πολεμίων τοῦ κράτους, τῶν Γότθων καὶ τῶν Περσῶν.

Ἡ τοποθεσία τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ στρατηγικὴν καὶ ἐμπορικὴν ἔποψιν ἦτο ἀπαράμιλλος. Ἐκεῖτο ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου ἐπὶ γλώσσης γῆς, ἣτις κατὰ τὴν ἄκραν εἶνε στενωτέρα καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑπῆρχον διάφοροι λόφοι. Ἀπὸ βορρᾶ ὁ καλούμενος Κεράτιος κόλπος καὶ ἀπὸ νότου ἡ Προποντις σχηματίζουν φυσικὸν ὄχυρωμα, διότι τὰ θαλάσσια ρεύματα τῆς Προποντιδος τὰ κατευθυνόμενα πρὸς νότον καὶ οἱ βόρειοι ἄνεμοι οἱ ἐπικρατοῦντες κατὰ τὸ θέρος καθίσωιν δυσχερεστάτην πᾶσαν ἀπὸ θαλάσσης προσβολήν, τὸ δὲ στενὸν μέρος τῆς γλώσσης τὸ ἀντικρῦζον τὴν ἡπειρον ἠδύνατο νὰ ὀχυρωθῆ. Ὁ Κεράτιος κόλπος δυνάμενος νὰ περιλάβῃ ὑπὲρ τὰ χίλια πλοῖα ἐχρησίμευεν ὡς ναύσταθμος καὶ ὡς ἐμπορικὸς λιμὴν πρώτης τάξεως. Ἐκεῖ ἀκριβῶς εἰς τὸ Βυζάντιον συνάπτονται ἡ Ἀσία καὶ ἡ Εὐρώπη καὶ ἀντιφιλοτιμοῦνται ὡς πρὸς τὴν ἀφθονίαν τῶν προϊόντων γῆς καὶ θαλάσσης, τὰ ὁποῖα ἑκάτερα ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ.

Ἐπειδὴ τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου, ἦτο σχεδὸν κατεστραμμένον, ὁ Κωνσταντῖνος ἠναγκάσθη νὰ κτίσῃ νέαν πόλιν κατὰ προδιαγεγραμμένον σχέδιον ἐπὶ ἐπτὰ λόφων. Ὁ περίβολος τῆς πόλεως ἠδύρνηθη εἰς πεντήκοντα σχεδὸν χιλιόμετρα καὶ περιεβλήθη αὕτη μὲ ἰσχυρὰ τεῖχη. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐκαλλώπισε τὴν νέαν πρωτεύουσάν του μὲ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα, ἱππόδρομον, ναοὺς, πλατείας μετὰ στοῶν, ὑδραγωγεῖα, θέρμας, ὀπλοθήκας καὶ μὲ παντοῖα ἄλλα ὀχυρωματικὰ ἔργα. Διὰ τῆς πειθοῦς δὲ ἢ διὰ

τῆς βίας οἱ πλουσιώτεροι ἐκ τῶν ὑπηκόων καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι ἐκ τῶν συγκλητικῶν μετόκησαν εἰς τὴν νέαν πόλιν. Ἡ νέα πρωτεύουσα, τῆς ὁποίας ἡ κτίσις ἐπερατώθη εἰς τέσσαρα ἔτη, ὠνομάσθη κατ' ἀρχὰς Νέα Ῥώμη, βραδύτερον δὲ Κωνσταντινούπολις ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κωνσταντίνου. Ταύτης τὰ ἐγκαίνια ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς τῇ 11 Μαΐου 330.

Ἡ κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔχει μεγάλην σημασίαν καθ' ὅλου μὲν, ἰδίᾳ δὲ διὰ τὸν ἑλληνισμόν. Διὰ τῆς μεταθέσεως τῆς αυτοκρατορικῆς ἑδρας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τῆς ἡ σύστασις τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους. Καὶ ἠκολούθησε μὲν ὁ Κωνσταντίνος ἐν τῇ νέᾳ πρωτεύουσῃ κατὰ μέγα μέρος τοὺς θεσμοὺς τῆς ἀρχαίας καὶ ἐπίσημος γλῶσσα ἦτο ἡ λατινικὴ, κατ' οὐσίαν ὅμως τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος ἦτο ἑλληνικόν, διότι πᾶσαι αἱ χῶραι αἱ συνιστώσαι αὐτὸ ἦσαν ἑλληνικαὶ ἢ ἐξηλληνισμέναι καὶ ἡ λαλουμένη γλῶσσα ἦτο ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἦτο ἐπίσης ἑλληνικὴ. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ τὸ ἀνατολικὸν ῥωμαϊκὸν κράτος ἔγινε καὶ κατὰ τύπον ἦτοι ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν καθαρῶς ἑλληνικόν, τοῦτο δὲ συνέβη κατὰ τὸν ἕκτον μ.Χ. αἰῶνα.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Κωνσταντίνος ἤρχετο εἰς τὴν Ἀνατολήν ἵνα ἐκλέξῃ τὴν νέαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἡ εὐσεβὴς Ἐλένη, ἐπορεύθη εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ μετὰ πολὺν ἐρεῦναν ἀνεῦρε τὸν τάφον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὸν Τιμίον Σταυρόν. Ἐπὶ τοῦ Παναγίου τάφου ὁ Κωνσταντίνος ἀνήγειρε λαμπρὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως.

Μετὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας καθέδρας τοῦ ὁ Κωνσταντίνος ἠσχολήθη εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν τοῦ κράτους. Θέλων δὲ νὰ προσοικειώσῃ μετὰ τῆς βασιλείας τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις ἀπένειμεν εἰς αὐτὰς βαθμοὺς, ἐπώνυμα καὶ τίτλους· ἀλλ' εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις ταύτας προσετέθη καὶ ἓν ἀτοπον, εἰσήγαγε δῆλα δὴ ὁ Κωνσταντίνος εἰς τὴν αὐλὴν του τὴν ἀσιατικὴν πολυτέλειαν.

Ἐν ἔτει 337 εὐρισκόμενος ἐν Βιθυνίᾳ ὁ Κωνσταντίνος ἠσθένησε, προαισθανθεὶς δὲ τὸν θάνατόν του ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Νικομηδείας Εὐσεβίου, ἀπέθανε δὲ τῇ 21 Μαΐου 337.

Ὁ νεκρὸς του μετακομισθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Ὁ Κωνσταντῖνος ὠνομάσθη μέγας ὡς ἐγκαινιάσας νέαν περίσδον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὑπὸ δὲ τῆς Ἐκκλησίας κατετάχθη μεταξὺ τῶν ἁγίων καὶ ὠνομάσθη ἱσαπόστολος. Ὡσαύτως μεταξὺ τῶν ἁγίων κατετάχθη καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου Ἑλένη, ἀμφοτέρων δὲ τὴν μνήμην εορτάζει ἡ Ἐκκλησία τῇ 21 Μαΐου.

§ 106 Διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος διένειμε τὸ κράτος εἰς τοὺς ἐκ τῆς Φαύστας υἱοὺς του Κωνσταντῖνον, Κωνσταντῖνον καὶ Κώνσταντα καὶ εἰς τοὺς δύο ἀνεψιούς του, ἐν πολέμοις διακριθέντας, Δαλμάτιον καὶ Ἀνιβαλιανόν. Ἄλλ' εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου ἐξερράγη στρατιωτικὴ στάσις, καθ' ἣν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου ἐφρονεύθησαν πάντες οἱ πλάγιοι συγγενεῖς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐν οἷς καὶ ὁ Δαλμάτιος καὶ ὁ Ἀνιβαλιανός. Ἐκ τῆς φοβερᾶς ταύτης καταστροφῆς ἐσώθησαν ὡς ἐκ θαύματος δύο μικροὶ ἀνεψιοὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, οἱ ἀδελφοὶ Γάλλος καὶ Ἰουλιανός. Μετὰ δύο καὶ ἡμισυ ἔτη ἐφρονεύθη καὶ ὁ Κωνσταντῖνος πολεμῶν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Κώνσταντος, δέκα δὲ ἔτη μετὰ ταῦτα ἦτοι τῷ 351 ἐφρονεύθη καὶ ὁ Κώνστας ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σωματοφυλάκων του Μαγνεντίου. Οὕτω δ' ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ τοῦ ἔλου ῥωμαϊκοῦ κράτους ὁ Κωνσταντῖνος. Οὗτος ἐφόνευσε καὶ τὸν ἐξάδελφόν του Γάλλον ὑποπτεύσας οὐ ἐπεβούλευε τὴν βασιλείαν. Τὴν αὐτὴν τύχην ἐκινδύνευε νὰ λάβῃ καὶ ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Γάλλου Ἰουλιανός, ἀλλ' ἐπροστάτευσεν αὐτὸν ἡ ἀγαθὴ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Εὐσεβία.

Ὁ Κωνσταντῖνος φεισθεὶς τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Ἀθήνας πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν του. Ἀλλὰ τότε εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλατίαν οἱ γερμανικοὶ λαοὶ Ἀλαμαννοὶ καὶ Φράγχοι καὶ δεινῶς ἐκάκουν αὐτήν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀνεκάλεσε τὸν Ἰουλιανόν μετὰ ἐξάμηνον περίπου διατριβὴν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀπονείμας εἰς αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος ἀπέστειλεν ὡς διαικητὴν τῆς Γαλατίας. Ὁ Ἰουλιανὸς παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλι-

κίας του επέδειξε πολλήν στρατηγικὴν ἰκανότητα κατατροπώσας τοὺς Ἀλαμαννοὺς.

Ἄλλ' ἡ πολεμικὴ δόξα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐκίνησε τὸν φθόνον τοῦ Κωνσταντίου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κωνσταντῖος ἠτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν, ἐζήτησε ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ μέρος τῶν λεγεῶνων του· ἀλλ' ὁ γαλατικὸς στρατὸς ἐστάσιασε κατὰ τοῦ Κωνσταντίου καὶ ἀνεκήρυξεν αὐγουστον τὸν ἀρχηγόν του Ἰουλιανόν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἀνεκίνησε τὰ γεινόμενα εἰς τὸν Κωνσταντίον καὶ τῆ ἐπρότεινε συμβιβασμόν. Ὁ Κωνσταντῖος ὅμως διακόψας τὰς κατὰ τῶν Περσῶν πολεμικὰς ἐνεργείας του ἐπήρχεται κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἵνα τιμωρήσῃ αὐτόν. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀπέθανε καὶ οὕτω προελήφθη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Ὁ Ἰουλιανὸς ἀνεγνωρίσθη αὐτοκράτωρ ὑφ' ἑαυτοῦ κράτους.

§ 107. Ἰουλιανὸς (361—363).

Ὁ Ἰουλιανὸς ὑπῆρξεν αὐτοκράτωρ κατ' ἐξοχὴν φιλέλλην. Ἐγεννήθη ἐν Βυζαντίῳ τῆ 331 καὶ ἦτο ἐξαετής, ὅτε συνέβη ἡ φοβερὰ σφαγὴ τῶν συγγενῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου. Ἡ πρώτη παιδευσίς του ἐγένετο ὑπὸ τινος διδασκάλου, ὀνόματι Μαρδονίου, ὅστις κατῴρθωσε νὰ ἐμβάλλῃ εἰς τὸν μικρὸν μαθητὴν τοι θερμὴν ἀγάπην πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν. Ἄλλ' ὁ φιλύποπος Κωνσταντῖος ἐνέκλεισε τὸν Ἰουλιανὸν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Γάλλου ἐν τινι μοναστηρίῳ τῆς Καππαδοκίας καὶ ἐφρόντισε νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς ἀνατροφή σφόδρα θρησκευτική. Ἄλλ' ἐν ᾧ ὁ μικρόνους Γάλλος ἔγινε δεισιδαίμων καὶ φανατικὸς Χριστιανός, τοῦναντίον εἰς τὸν εὐφυῆ Ἰουλιανὸν ἡ καταναγκαστικὴ θρησκευτικὴ ἀνατροφή ἐνέπνευσε ἀποστροφὴν πρὸς τὸν χριστιανισμόν, ἠδέως δὲ ἀνεμιμνήσκειτο οὗτος τῶν διδασμάτων τῆς πρώτης παιδείσεως. Μετὰ ὀκταετῆ μοναχικὸν βίον ἀπεστάλη, ὡς προείπομεν, εἰς Ἀθήνας πρὸς σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ῥητορικῆς, ἐκεῖ δὲ ἔσχε συμμαθητὰς τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ τὸν Μέγαν Βασιλεῖον, οἵτινες κατόπιν ἔγιναν μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν Ἀθήναις ἠγάπησεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ

ἐμελέτησε τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς ἀριστουργήματα· τὸ κάλλος δὲ τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τέχνης καὶ ἡ συναναστροφή του καὶ ἀλληλογραφία μετὰ τῶν σοφῶν ἐνέβαλον μέγαν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὸν εὐφάνταστον Ἰουλιανόν. Παραβλέπων δὲ οὗτος τὴν ἠθικὴν δύναμιν καὶ ἀξίαν τοῦ χριστιανισμοῦ ἤπατάτο ὑπὸ τοῦ κάλλους τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἐπίστευεν ὅτι διὰ τῆς ἀνορθώσεως τοῦ ἀρχαίου θρησκευτικοῦ θεοῦ ἡδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ ὁ παλαιὸς λαμπρὸς ἑλληνικὸς αἰὼν μεθ' ὅλων τῶν μεγαλουργῶν κατορθωμάτων του.

Γενόμενος αὐτοκράτωρ ὁ Ἰουλιανὸς κατὰ πρῶτον ἀπήλασεν ἐκ τῶν ἀνακτόρων τὰ σμήνη τῶν εὐνούχων καὶ τῶν ἄλλων ἐν τῇ αὐτῇ διατριβόντων παρασίτων καὶ κατήργησε τὴν πολυτέλειαν, ἣτις εἶχε κατακλύσει τοὺς αὐλικούς. Ἐπειτα δ' ἐφρόντισεν ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀναδειξῇ πάλιν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν θρησκείαν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους. Ἰδρυσεν πανταχοῦ ἐθνικοὺς ναοὺς, συνετήρει διὰ βυσιλικῶν δωρεῶν τὰ μνητεῖα, προσέφερε μεγαλοπρεπεῖς θυσίας εἰς τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς, ἀνεστρέφετο οἰκειότατα μετὰ τῶν ἐθνικῶν ἱερέων καὶ σοφιστῶν. Σημειωτέον ὅτι αἱματηροὺς διωγμοὺς κατὰ τῶν Χριστιανῶν δὲν ἐνήργησε. Μόνον ἠθικῶς κατεδίωκεν αὐτοὺς ἐκβάλλων ἀπὸ τῶν δημοσίων ἀξιομάτων καὶ ἀπαγορεύων προσεῖν νὰ σπουδάζουν τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ ποιητάς. Διὰ τὴν τοιαύτην ἀντιχριστιανικὴν πολιτείαν του κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπεκλήθη Π α ρ α β ά τ η ς καὶ Ἀ π ο σ τ ά τ η ς. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπέβησαν μάταιαι καὶ ἀπέδειξαν μόνον ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἡδύνατο νὰ ἐνθουσιᾷ εὐκόλως ὑπὲρ μιᾶς ἰδέας, ἀλλὰ δὲν ἀντελαμβάνετο ὀρθῶς τῆς ἀληθοῦς σημασίας τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἀρχαία θρησκεία κατέκειτο πλέον ὡς πτώμα ἄψυχον καὶ παρ' ὅλης τῆς προσπάθειάς του δὲν ἠδυνήθη ὁ Ἰουλιανὸς νὰ ἐμφυσησῇ ζωὴν εἰς αὐτό. Τοῦναντίον δὲ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἦτο θεμελιωμένη ἐπὶ βάσεως ἀκραδάντου καὶ ἀσαλεύτου.

Τὸ ἄσκοπον τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ δεικνύει καὶ ὁ χρησμός τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν ὁ δοθεὶς εἰς τὸν φιλόσοφον

Ὁρειβάσιον, ὅτε οὗτος ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ μαντείου ἐκείνου.

»Εἶπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά.
»Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσιν. Ἀπέσβετο τὸ λάλον ὕδωρ.

Ὁ Ἰουλιανὸς, ἀφ' οὗ, ὡς προείπομεν, ἐδάμασεν ἐν τῇ Δύσει τὰ γερμανικὰ φύλα, ἠθέλησε νὰ ταπεινώσῃ καὶ τοὺς Πέρσας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οἵτινες ἐπὶ Κωνσταντίου πολλὰς ἐπήνεγκαν κατὰ τοῦ κράτους πληγὰς. Ὄθεν τῷ 363 ἐπεχείρησε μεγάλην ἐκστρατείαν κατ' αὐτῶν. Διαβάς τὸν Τίγρητα ποταμὸν προὐχώρησε μέχρι Κτησιφώντος, πλησίον τοῦ σημερινοῦ Βαχδατίου, καὶ ἐπολιορκήσεν αὐτήν. Μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ τὴν κυριεύσῃ ἐτράπη ἀνὰ μέσον τῶν πλουσίων τῆς Περσίας ἐπαρχιῶν πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ βασιλέως αὐτῆς Σαπῶρ Β', ἀλλ' ἐμπεσὼν εἰς ἐνέδραν τῶν πολεμίων ἔλαβε τραῦμα, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα δύο ἐτῶν (363).

§ 108. Ἰοβιανὸς (363—364). — Οὐαλεντιανὸς Α' (364—376) καὶ Οὐάλης (364—378) — Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν ἐθνῶν. — Ἡ μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε πλεόν κληρονόμος τῆς ἀρχῆς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αυτοκράτωρ ὁ ἀξιωματικὸς Ἰοβιανός. Οὗτος πρῶτον συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τοὺς Πέρσας, ἀποδώσας εἰς αὐτοὺς τὰς πέραν τοῦ Τίγρητος χώρας. Ἐπειτα κατήγγησεν ἔλα τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐκδοθέντα κατὰ τῶν Χριστιανῶν δικτάγματα καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν τὴν προτέραν ἐν τῷ κράτει θέσιν καὶ δύναμιν. Μετὰ τινος δὲ μηνος ἀπέθανεν, ὁ δὲ στρατὸς ἀνηγόρευεν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν Οὐαλεντιανόν.

Ὁ Οὐαλεντιανὸς Α' προσέλαθεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἀδελφόν του Οὐάλεντα καὶ ἀνέθηκεν εἰς τοῦτον τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἀνατολῆς, αὐτὸς δὲ ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τῆς Δύσεως. Ὁ Οὐάλης ἦτο ἐνθερμὸς ὁπαδὸς τοῦ ἀρειανισμοῦ καὶ μεγάλως ἐπροστάτευσεν αὐτὸν κατὰ τὸ δόκσημα τῆς βασιλείας του, ἐνήργησε δὲ μάλιστα νὰ εἰσαχθῇ ὁ ἀρειανισμὸς καὶ παρὰ τοῖς Βησιλεύοντος τοῦ Οὐάλεντος ἐν τῇ Ἀνατολῇ συνέβη μέγα

ἱστορικὸν γεγονός, ἦτοι ἔλαβεν ἀρχὴν ἡ καλουμένη μεγὰ ἡ μεταναστευσις τῶν ἐθνῶν, ἥτις ἐγένεν ἀφορμὴ μεγάλων μεταβολῶν καὶ ἐν τῷ ἑλω ῥωμαϊκῷ κράτει καὶ ἐν τῷ

καὶ ἡμεῖς ἐφοροῦν

βαρβαρικῷ κόσμῳ τῆς Δύσεως. Τῆς μεγάλης ταύτης μεταναστεύσεως τῶν ἔθνῶν αἷται ἔγιναν οἱ Οὔννοι.

Οἱ Οὔννοι ἦσαν μογγολικῆς καταγωγῆς, βαρβαρώτατοι δὲ καὶ εἰδεχθέστατοι τὴν ὄψιν. Εἶχον τὸ ἀνάστημα βραχύ, τὴν ῥίνα πλατεῖαν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κοίλους. Διῆγον βίον νομαδικόν, ἔτρωγον κρέας ὠμόν καὶ ἐνεδύοντο δέρματα αἰγῶν. Εἰς τὰς μάχας ἐπετίθεντο μὲ ἀκάθεκτον ἔρμῃν. Ἀναχωρήσαντες ἐκ τῶν ἀχανῶν πεδιάδων τῆς βορείου Ἀσίας, ὅπου ἔκπαλαι ἐπλανῶντο, καὶ διαπεράσαντες τὸν Βόλγαν τῷ 374 εἰσέπεσαν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐνσπείροντες πανταχοῦ τὸν τρόμον. Πρώτους καθυπέταξαν τοὺς Ἀλαννοὺς, αἵτινες κατέκουν τὰς μεταξὺ Βόλγα καὶ Τανάϊδος χώρας. Ἐπειτα προσέβαλον τὸ μέγα κράτος τῶν Γότθων, ὅπερ ἐξτείνεται ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἀπὸ τοῦ Τανάϊδος μέχρι τοῦ Δουνάβεως. Οἱ Γότθοι διηροῦντο τότε εἰς δύο κλάδους, τοὺς Ὀστρογόθους ἧτοι ἀνατολικούς Γότθους, καὶ τοὺς Βησιγόθους ἧτοι δυτικούς Γότθους. Ἐκ τούτων οἱ μὲν Βησιγόθοι κατέκουν τὰς μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Βορυσθένοισ (νῦν Δνειστέρου) χώρας, οἱ δὲ Ὀστρογόθοι κατέκουν ἀνατολικώτερον μέχρι τοῦ Τανάϊδος (νῦν Δών). Ἀμφότεροι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος εἶχον προσέλθει εἰς τὸν χριστιανισμόν.

Πρώτοι προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Οὔνων οἱ Ὀστρογόθοι, αἵτινες καταδιωκόμενοι ἐτράπησαν πρὸς τὰς σὺγγρικὰς καὶ αὐστριακὰς χώρας. Ἐπειτα προσεβλήθησαν οἱ Βησιγόθοι. Οἱ Βησιγόθοι μὴ δυνάμενοι ν' ἀντισταθοῦν εἰς τὸν χεῖμαρρον ἐκεῖνον, ἐξήγησαν παρὰ τοῦ Οὐάλεντος τὴν ἄδειαν νὰ διαθοῦν τὸν Δούναβιν καὶ ἐγκατασταθοῦν ἐντὸς τῶν ὄριων τοῦ κράτους του ὡς ὑπήκοοι. Μετὰ τινὰς δισταγμοὺς ὁ Οὐάλης ἐπέτρεψε τοῦτο εἰς τοὺς Βησιγόθους καὶ παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς κατοικίας ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ, τῇ σημερινῇ Βουλγαρίᾳ (376). Ἄλλ' ἡ πλειονεξία τῶν Ῥωμαίων διοικητῶν ἐξώθησε μετ' ὀλίγον τοὺς βαρβάρους μὲν ἀλλὰ γενναίους Βησιγόθους εἰς ἐπανάστασιν. Ἐξεχύθησαν οὗτοι εἰς Θράκην λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες πανταχοῦ. Ὁ Οὐάλης ἐστράτευσε κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν ἐνίκηθη καὶ ἐφρονέυθη μετὰ τοῦ πλείστου τῆς στρατιᾶς του (378). Καὶ νῦν ἡ ὑπαιθρος χώρα μέχρι τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου εὕρισκετο εἰς τὴν διάκρισιν τῶν βαρβάρων.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Οὔννοι ἐξέτειναν τὰς ἐπιδρομὰς των πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης καὶ ἠνάγκασαν τοὺς ἐν τῇ σημερινῇ μέσῃ Ῥωσίᾳ κατοικοῦντας σκυθικοὺς ἢ σλαυικοὺς λαοὺς νὰ ἐπιπέσουν κατὰ τῶν παρὰ τὴν Βαλτικὴν, τὸν Βιστού-

λαν και τὸν Ἄλβιν κατοικοῦντων γερμανικῶν λαῶν. Ἐκεῖνοι πάλιν ἐπέπεσαν κατὰ τῶν νοτιώτερον και δυτικώτερον κατοικοῦντων ἄλλων γερμανικῶν λαῶν και ἡ κίνησις αὕτη τῶν λαῶν ἐξετάθη μέχρι τῆς Γαλατίας, τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἰταλίας και αὐτῆς τῆς Ἀφρικῆς. Ἀποτέλεσμα τῆς μεταναστεύσεως ταύτης τῶν λαῶν ὑπῆρξεν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους τῇ 476, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ μεταβολὴ τῆς ἐθνολογικῆς καταστάσεως τῆς Εὐρώπης και ἡ ἀρχὴ νέου βίου τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν.

§ 109. Γρατιανὸς (376—383). Θεοδοσίος ὁ Μέγας (379—395).

Τὸν ἐν τῇ Δύσει ἀποθανόντα Οὐαλεντιανὸν Α' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Γρατιανός, ὅστις προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα και τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφόν του Οὐαλεντιανὸν Β', και εἰς τοῦτον μὲν ἀνέθηκε τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας, αὐτὸς δὲ περιωρίσθη εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κυρίως δυτικῶν ἐπαρχιῶν. Ὁ Γρατιανὸς μὴ δυνάμενος νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ὑπὸ τῶν Βησιγόθων διαρπαζομένου ἀνατολικοῦ κράτους, ἀνέδειξεν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς τὸν ἐξ Ἰσπανίας καταγόμενον γενναῖον στρατηγὸν Θεοδοσίον.

Ὁ Θεοδοσίος ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν τῆς Ἀνατολῆς ἐπέστησε κατὰ πρῶτον τὴν προσοχὴν του ἐπὶ τῶν Βησιγόθων, αἵτινες προέβησαν μέχρι Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἐνίκησεν μὲν αὐτοὺς εἰς πολλὰς μάχας, ἀλλ' ἡ καθυπόταξις ἢ ἐξολόθρευσις τῶν βαρβάρων τούτων ἦτο ἔργον δυσχερέστατον. Διὰ τοῦτο μετὰ τριετείς ἀγῶνας ἔκρινε καλὸν νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ἐπιεικῆ εἰρήνην. ἐπέτρεψε δὴλα δὴ εἰς αὐτοὺς νὰ κατοικήσουν ἐκ νέου ἐν Μοισίᾳ και ἐν Θράκῃ ὡς ὑπήκοοι μετὰ τινος περιωρισμένης αὐτονομίας. Καὶ ἦσαν μὲν ἀπηλλαγμένοι φόρου, ἀλλ' ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχουσι εἰς τὸν αὐτοκράτορα στρατὸν ὑπὸ ἰδίους ἀρχηγούς. Διὰ τοῦ στρατοῦ τούτου ἔλαβον οἱ Γότθοι μεγάλην δύναμιν ἐν τῇ κράτει και ἀπέβησαν ἐπικίνδυνοι εἰς τοὺς αὐτοκράτορας.

Και ἐσωτερικῶς ὁ Θεοδοσίος ἐκυβέρνησε μετὰ πολλῆς ἰσχύος και συνέσεως. Ἐπὶ Οὐάλεντος ὁ ἀρειανισμὸς ἴσχυεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Θεοδοσίος ὄν ὑπέρμαχος τῆς ὀρθοδοξίας κατεβίβασεν ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν ἀρειανὸν Δημόφιλον και ἀνεβίβασεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν ὀρθόδοξον Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ἄνδρα διαπρέποντα ἐπὶ εὐγλωττία και πολυμαθείᾳ. Ἐπειτα δὲ συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 381 τὴν δευ-

τέραν εικουμενικὴν σύνοδον, ἣτις πρωτοστατοῦντος τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Μακεδονίου, ἀπορρίπτοντος τὴν θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ συμπλήρωσε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως διὰ προσθήκης καὶ ἐτέρων τεσσάρων ἄρθρων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκυρώθη τὸ δόγμα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ὁ Θεοδόσιος συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐν ᾧ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἠνείχετο τὸν ἔθνομόν, ὁ Θεοδόσιος κατέπτεσε πολὺ αὐτόν. Διὰ διατάγματος ἐκδοθέντος τῷ 392 διέλυσε τοὺς συλλόγους τῶν ἐθνικῶν ἱερέων, ἔκλεισε τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μαντεῖα, ἐδήμεισε τὴν περιουσίαν αὐτῶν καὶ οὕτω κατήργησε καθ' ὄλοκληρίαν τὴν εἰδωλολατρίαν. Κατήργησε προσέτι τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, οὕτω δὲ ἐγένεν ὁ μέγας θεμελιωτὴς καὶ ἰδρυτὴς τοῦ χριστιανισμοῦ. Διὰ τὰς ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἐνεργείας του ὠνομάσθη ὁ Θεοδόσιος ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν Μέγας.

Ἄλλ' ἐν ᾧ ἡ Ἀνατολὴ ὑπὸ τὸν Θεοδόσιον ἀνέκτησε τὴν εἰρήνην, ἡ Δύσις ἐσαλεύετο ὑπὸ δεινῆς ἀναρχίας. Οἱ ἐν Βρετανίᾳ λεγεῶνε, ἀνεκέρυξαν αὐτοκράτορα τὸν Μάξιμόν, ὁ δὲ Γρατιανὸς ἐπερχόμενος κατ' αὐτοῦ ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων του στρατιωτῶν ἐν Λουγδούνῳ (σημερινῇ Λυών) τῆς Γαλατίας.

Ὁ Μάξιμος ἠθέλησε νὰ ἐκβάλῃ ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ τὸν Οὐαλεντιανὸν Β'. Ἀλλὰ ὁ Θεοδόσιος ἐκστρατεύσας εἰς τὴν Δύσιν ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσε τὸν Μάξιμον. Ὁ Θεοδόσιος παρέδωκε γενναιοφρόνως τὴν ἀρχὴν τῆς Δύσεως εἰς τὸν Οὐαλεντιανὸν Β' καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ στρατηγὸς Ἀρβογάστης, Φράγκος τὸ γένος, ἐδολοφόνησε τὸν Οὐαλεντιανὸν Β' καὶ ἀνέδειξεν αὐτοκράτορα τὸν γραμματέα του Εὐγένιον. Ὁ Θεοδόσιος ἐλθὼν ἐκ δευτέρου εἰς τὴν Δύσιν κατέβαλε καὶ τὸν Εὐγένιον καὶ τὸν Ἀρβογάστην καὶ οὕτω ἤνωσεν ἅλον τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ὑπὸ τὸ σκήπτρον του (395). Ἀλλὰ δὲν ἀπέλαυσεν ἐπὶ πολὺ τὸν τελευταῖον θρίαμβόν του. Μετὰ μικρὸν ἠσθένησεν ἐν Μεδιολάνῳ καὶ ἀπέθανεν. (395). Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του διήρησε τὸ κράτος εἰς δύο, εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν, καὶ τὸ μὲν ἀνατολικὸν ἔδωκεν εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱόν του Ἀρχάδιον, τὸ δὲ δυτικὸν εἰς τὸν νεώτερον Ὀνώριον.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

Ἰδρυσις τοῦ βασιλείου τοῦ Περγάμου Ἀνανέωσις τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας. Ἰδρυσις τοῦ βασιλείου τῆς Βακτριανῆς. Ἰδρυσις τοῦ Παρθικοῦ βασιλείου. Ἡ ἐν Σελλασίᾳ μάχη. Συμμαχικός πόλεμος Κτίσις τῆς Ῥώμης. Ἰδρυσις τῆς ἐλευθέρου πολιτείας ἐν Ῥώμῃ. Ἰδρυσις τῆς δημοκρατίας ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Κοριοιανὸς ἐπέβηται κατὰ τῆς Ῥώμης. Ἀγορτικὸς νόμος Σπουρίου Κασίου. Νόμος Ποπλίου Βολέρωνος. Δικτατορία Κικινιάτου. Σύστασις τῆς δεκαρχίας. Νόμος Κανουλήτου περὶ ἐπιγαμίας. Ἰδρυσις τῆς τιμητείας. Ἄλωσις τῶν Οὐγγίων. Ἄλωσις καὶ ἐμπρησμός τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν Γαλατῶν. Νόμοι Λικινίου καὶ Σεξτίου. Πρῶτος Σαννιτικὸς πόλεμος. Πόλεμος πρὸς τοὺς Λατίνους. Δεύτερος Σαννιτικὸς πόλεμος. Τρίτος Σαννιτικὸς πόλεμος. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Πύρρου. Μάχη παρὰ τὴν Ἡράκλειαν. » τὸ Ἀσκλον. » τὸ Βενεβέντον. Πρῶτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος. Ναυμαχία παρὰ τὰς Μυλάς. Αἰχμαλωσία τοῦ Ῥηγούλου. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς. Δεύτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος. Ἡ παρὰ τὰς Κάννας μάχη. Μάχη παρὰ τὸν Μέταυρον. Ἡ ἐν Ζάμα μάχη. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Φιλίππου Ε' τῆς Μακεδονίας. Πόλεμος κατ' Ἀντιχόου Γ'. Πόλεμος κατὰ τοῦ Περγασίου. Κατάλυσις τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου. Ἐποταγή τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Τρίτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος. Δημαρχία Τιβερίου Γράχχου. Γαίου Γράχχου. Ἰουγουρθικός πόλεμος.	π. Χ. 281 281 254 250 222 217 754 510 494 471 486 477 458 451 445 444 396 388 366 343 340 338 326 304 298 290 280-272 280 279 275 264-241 260 255 229-228 218-201 216 207 202 200 197 191-189 171-168 148 146 149-146 133 123 112-106	Κίμβροι καὶ Τεύτονοι. Μαρσικὸς πόλεμος. Πρῶτος Μιθραδατικὸς πόλεμος. Ἄλωσις Ἀθηνῶν ὑπὸ Σύλλα. Θάνατος τοῦ Σύλλα. Πόλεμος κατὰ τοῦ Σερτωρίου. Πόλεμος κατὰ τῶν πειρατῶν. Δεύτερος Μιθραδατικὸς πόλεμος. Συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Πρώτη τριαρχία. Ἡ ἐν Φαρσάλῳ μάχη. Ἡ παρὰ τὴν Θάψον μάχη. Ἡ παρὰ τὴν Μουνδαν μάχη. Δολοφονία τοῦ Καίσαρος. Ἡ παρὰ τὴν Μουτινήν μάχη. Δευτέρα τριαρχία. Ἡ ἐν Φιλίπποις μάχη. Ἡ παρὰ τὸ Ἄκτιον ναυμαχία. Μοναρχία ἐν Ῥώμῃ. Θάνατος τοῦ Αὐγούστου. Τιβέριος. Καλιγόλας. Κλαύδιος. Νέρων. Βεσπασιανός. Ἄλωσις τῆς Ἱερουσαλήμ. Τίτος. Δομιτιανός. Νέρβας. Γραϊανός. Ἀδριανός. Ἀντωνίος ὁ Εὐσεβής. Μάρκος Αὐρήλιος. Κόμμοδος. Σεπτίμιος Σεβήρος. Ἀπονομή δικαιώματος Ῥωμαίου πολίτου εἰς πάντας τοὺς ἐλευθέρους κατοίκους τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἀλέξανδρος Σεβήρος. Δέκιος. Βελεριανός. Γαλληνός. Κλαύδιος Β'. Αὐρηλιανός. Διοκλητιανός. Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας. Τὸ ἐκ Μεδιολάνου διάταγμα ἀνεξίτηρσκειας. Πρώτη οἰκουμένηκὴ σύνοδος. Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀρχὴ τῆς μεγάλης μεταναστετικῆς ἐποχῆς τῶν ἐθνῶν. Θεοδοσῖος ὁ μέγας.	113-101 91-88 88-84 86 78 79-71 67 74-64 63 60 48 46 45 44 43 43 42 31 30 μ. Χ. 14 14-37 37-41 41-54 54-68 69-79 70 79-81 83-95 96-98 98-117 117-138 138-161 161-180 180-192 193-211 212 222-235 249-251 252-260 260-268 168-270

2500/96

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

*Αγαθοκλῆς σ. 7, 8	Βασίλειος ὁ Μέγας σ. 248
*Αγιατίς σ. 26	Βεσπασιανὸς σ. 203, 205
*Άγις Δ' σ. 26	Βιργίλιος σ. 103
*Άγκος Μάρκιος σ. 37	Βιτέλλιος σ. 202
*Άγρίππας σ. 191	Βόκχος σ. 145, 146
*Άγριππίνα σ. 199, 200	Βολέρων Ποπλίλιος 59
*Άδριανὸς σ. 208, 209	Βρέννος σ. 11, 65, 66, 67
Αἰμίλιος Παῦλος ο. 95, 105	Βρεττανικὸς σ. 200
Αἰνεΐας σ. 34	Βροῦτος Ἰούνιος σ. 42, 44
*Αλβίνος σ. 225	Βροῦτος Δέκιμος σ. 177
*Αλέξανδρος Σεβήρος σ. 228	Βροῦτος Μάρκος σ. 177, 181 182
*Αμίκας Βάρκας σ. 90, 93	Γάλβας Σουλπίκιος σ. 197
*Αμούλιος σ. 34	Γαλέριος σ. 237, 238, 240
*Ανδρίσκος σ. 106	Γάλλος σ. 193
*Αννιβαλιανὸς σ. 245	Γερμυνικὸς σ. 197, 198.
*Αννίβας σ. 93, 101	Γέτας σ. 226
*Αννων σ. 96	Γορδιανὸς σ. 230
*Αντίγονος σ. 3	Γράκχος Γάϊος σ. 142.
*Αντίγονος Γονατῆς σ. 7, 10, 11.	Γράκχος Τιβέριος σ. 141.
*Αντίγονος Δώσων σ. 27	Γρατιανὸς σ. 252
*Αντίοχος σ. 13, 103	Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς σ. 248
*Αντίπατρος σ. 6	Δαλμάτιος σ. 246
*Αντώνιος (Μάρκος) σ. 177-186	Δέκιμος Μῆς 72 75.
*Αντώνιος (Δεύκιος) σ. 181	Δέκιος σ. 230
*Αντωνίνος Εὐσεβῆς σ. 209	Δεντάτος Κούριος σ. 76, 78
*Αππιος Κλαύδιος σ. 54, 62	Δέξιππος σ. 233
*Άρατος σ. 25, 26, 27	Δημήτριος Πολιορκητῆς σ. 4, 5, 6
*Άρειος σ. 179	Δημήτριος Φαληρεὺς σ. 19
*Άριστάρχος σ. 21	Δάϊιος σ. 108
Άριστίων σ. 149	Δίδιος Ἰουλιανὸς σ. 331
*Άριστοφάνης Βυζάντιος σ. 21	Διοκλητιανὸς σ. 237, 238
*Αρχάδιος σ. 187	Διόδοτος σ. 15
σ. 5	Δομιτιανὸς σ. 205
4, 8	Δουίλιος σ. 89
229	Δροῦσος σ. 190
93, 99	*Ελεγάβαλος σ. 228
10, 152	*Ερατοσθένης σ. 19
98	Εἰήμερος σ. 120
14, 21	Εὐμένης σ. 21
15, 191, 194	Ζηνοβία σ. 233, 236
35, 236	Ζηνόδοτος σ. 19
	*Ηρώδης Ἀττικὸς σ. 214.